

ВІННИЦЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ ІНСТИТУТ
AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH
IM. PROF. E. LIPÍŃSKIEGO W KIELCACH
ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ

«СУЧАСНА ОСВІТА ТА НАУКА В ГЛОБАЛЬНОМУ І НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИМІРАХ: ВИКЛИКИ, ЗАГРОЗИ ТА ЕФЕКТИВНІ РІШЕННЯ»

*Тези доповідей учасників
Міжнародної науково-практичної конференції*

24 квітня 2024 року
ВІННИЦЯ

УДК 001.3+378:339.9

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.

Серія ВЦ № 794-152-р від 23.09.2010 р.

Друкується за рішенням Вченої ради Вінницького кооперативного інституту. Протокол № 5 від 23 квітня 2024 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної колегії: Драбовський А.Г., д.е.н, професор, почесний ректор Вінницького кооперативного інституту.

Заступник голови редакційної колегії: Дибчук Л.В., к.і.н, доцент, проректор з науково-методичної роботи Вінницького кооперативного інституту.

Члени редакційної колегії: Cisowski Waldemar, д.с.н, професор, декан факультету права та безпеки Академії прикладних наук ім. проф. Едварда Ліпінського в Кельце (Польща);

Колотій С.В., к.е.н., в.о. ректора Вінницького кооперативного інституту;

Куцик П.О., д.е.н, професор, ректор Львівського торговельно-економічного університету;

Телячий Ю.В., д.і.н, професор, президент Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту;

Драбовська В.А., к.філол.н., доцент, проректор з міжнародних зв'язків Вінницького кооперативного інституту;

Морозова Л.П., д.ф.н., професор кафедри гуманітарних, економічних та фінансово-облікових дисциплін Вінницького кооперативного інституту;

Іванюта П.В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри менеджменту, маркетингу та підприємництва Вінницького кооперативного інституту;

Гавенко М.С., доктор філософії (PhD), доцент кафедри менеджменту, маркетингу та підприємництва Вінницького кооперативного інституту;

Гринчук Т.П., к.е.н., в.о. завідувач кафедри гуманітарних, економічних та фінансово-облікових дисциплін Вінницького кооперативного інституту;

Петренко В.І., к.і.н., завідувач кафедри права Вінницького кооперативного інституту;

Пиріжок С.Є., к.е.н., в.о. завідувача кафедри менеджменту, маркетингу та підприємництва Вінницького кооперативного інституту.

Технічний секретар: Рябченко Г.В.

Редакційна колегія не несе відповідальності за зміст тез, матеріали друкуються в редакції і мовою авторів.

Збірник містить публікації викладачів, практичних працівників та молодих вчених, котрі взяли участь у роботі Міжнародної науково-практичної конференції, в якій висвітлено виклики, загрози та ефективні рішення в сучасній освіті та науці в глобальному і національному вимірах.

Сучасна освіта та наука в глобальному і національному вимірах: виклики, загрози та ефективні рішення: Міжнародна науково-практична конференція, м. Вінниця, 24 квітня 2024 року: [тези] / ред.кол.: Драбовський А.Г., Дибчук Л.В. [та ін.]. Вінниця: Вінницький кооперативний інститут, 2024. 280 с.

Видається в авторській редакції.

© Вінницький кооперативний інститут, 2024

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 01. Сільськогосподарські науки

Главатчук В.А.

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЇ ЦЕЛЮЛОЗОЛІТИЧНОГО ПРЕПАРАТУ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ РАВЛИКІВ *HELIX ASPERSA MAXIMA*..... 10

СЕКЦІЯ 04. Медичні науки

Monika Malgorzata Bialoszyska, Пачевська А.В., Истошин В.М.

ULEPSZENIE KOMPLEKSOWEJ PEŁĘGNACJI STANU HIGIENY JAMY USTNEJ U DZIECI POPRZEZ PŁUKANIE ZAWIESINĄ KRZENIONKOWĄ I WYWAREM Z LIŚCI BORÓWKI..... 13

Пильгук О.С., Левков А.А., Гордієнко О.В.

МЕТОДИКА ІШЕМІЧНОЇ КОМПРЕСІЇ ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ЛІКУВАННІ МІОФАСЦІАЛЬНОГО СИНДРОМУ В РЕАБІЛІТАЦІЇ..... 16

СЕКЦІЯ 05. Фармацевтичні науки

Морозова Л.П.

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ВИСОКОМОЛЕКУЛЯРНИХ СПЛУК У ФАРМАЦІЇ. ГІАЛУРОНОВА КИСЛОТА..... 17

СЕКЦІЯ 06. Хімічні науки

Худоярова О.С., Манченко І.В.

СУЧАСНІ МЕТОДИ ОЧИСТКИ $Cu(II)$ -ВМІСНИХ СТИЧНИХ ВОД 22

СЕКЦІЯ 07. Технічні науки

Заворуєв Р.С., Трипольський М.О., Федотова М.О., Березюк І.А., Зубенко В.О.

ОХОЛОДЖЕННЯ ЗЕРНА – ОДИН ЗІ СПОСОБІВ ЙОГО ТРИВАЛОГО ЗБЕРІГАННЯ..... 25

Струс Н.В., Шаргородська Н.Б.

WERIS, TOME, GAMMA APP – ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ПРЕЗЕНТАЦІЙ..... 30

СЕКЦІЯ 08. Фізико-математичні науки

Василенко В.Г.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ «ІНТЕГРУВАННЯ ТРИГОНОМЕТРИЧНИХ ФУНКЦІЙ»..... 33

Долян К.В., Панчук О.В.

РОЛЬ МЕНТОРСТВА ТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ В ФОРМУВАННІ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В ОНЛАЙН-СЕРЕДОВИЩІ..... 39

СЕКЦІЯ 13. Педагогічні науки

Коваль Ю.А. ПРОЄКТНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СПЕЦДИСЦИПЛІН ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ.....	42
Матящук О.А. ФАХОВА ПЕРЕДВИЩА ОСВІТА ЯК СКЛАДОВА ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ...	45
Омелько М.А. РОЛЬ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ...	48
Островська І.Ю. ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ СЕРВІСІВ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ.....	50
Помазанова О.І., Ткачук Н.П. НАЦІОНАЛЬНА ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	53
Соляр Л.В. МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ.....	56
Хміль Н.А., Четаєва Л.П., Мариненко А.С., Поджара Б.О. ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ.....	59
Янчук Н.А. ФОРМУВАННЯ ГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНЖЕНЕРНОЇ ГРАФІКИ.....	63

СЕКЦІЯ 14. Психологічні науки

Гаєвська О.П. ВПЛИВ ПСИХОТЕХНІК НА ПІЗНАВАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	66
Горєлова Н.М. СПЕЦИФІКА УТВОРЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПСИХІЧНОГО ЗАХИСТУ У ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ.....	68
Кушнір О.Ю. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	70
Левченко О.М., Левченко Н.О. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	76

СЕКЦІЯ 15. Соціологічні науки

Опанасюк Т.А. ДИНАМІКА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	80
---	-----------

СЕКЦІЯ 18. Історичні науки

Осійський Ю.О. РЕВАНШИСТСЬКО-МІЛІТАРИСТСЬКИЙ СВІТОГЛЯД МОДИФІКАЦІЙ «РОСІЙСЬКОГО СВІТУ».....	84
Петренко В.І. ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕФОРМИ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В УСРР У 1959 – 1960-х рр.....	86
Романюк І.М. ЗОВНІШНЬО-ТОРГІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ В 1924- 1927 РР.....	88
Яковець О.В. ПОЛЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА ВІННИЧЧИНИ НА ЗОРІ УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ.....	90

СЕКЦІЯ 21. Політичні науки

Мануїлова К.В., Норчук Ю.В. РОЛЬ НАУКИ В БОРОТБІ З ДЕЗІНФОРМАЦІЄЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ УКРАЇНИ.....	95
---	-----------

СЕКЦІЯ 22. Філологічні науки

Коцюба Н.Ф., Коваль Л.М. ВИКОРИСТАННЯ ЕМОЦІЙНО-ОЦІННОЇ ЛЕКСИКИ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «МІСЯЦІВНА» ДАРИ КОРНІЙ).....	98
---	-----------

СЕКЦІЯ 23. Філософські науки

Лахач Т.О., Опольська М.В. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ: ГОЛОВНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА.....	102
Морозова Л.П., Шуст Н.Б. РОЛЬ ОСВІТИ В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	104
Юркевич О.М. ChatGPT У ВИЩІЙ ОСВІТІ.....	107

СЕКЦІЯ 24. Економічні науки

Бугай І.Л., Іванюта П.В. ВІДОБРАЖЕННЯ «ДЕРЕВА ЦІЛЕЙ» У БІЗНЕС-ПРОЦЕСАХ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	108
Буренков Д.О., Дибчук Л.В. ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ЛОГІСТИКИ НА ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	112

Вечірко О.Г., Рейвах У.М., Кордиманенко І. М. СУЧАСНА СИСТЕМА ПОДАТКІВ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ОСНОВНІ НЕДОЛІКИ.....	115
Гавенко М.С., Шарко В.В. АСОРТИМЕНТНА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	119
Гемба А.Ю., Колотій С.В. КОНФЛІКТИ В СИСТЕМІ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	121
Городня Т.А., Посполіта В.І. ВАЖЛИВІСТЬ ПРОГРАМ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ ТА РОЗВИТКУ СТАРТАПІВ.....	123
Головчук Ю.О. ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЛОГІСТИЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЯКОСТІ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ.....	125
Григорук Н.О., Кашпрук Ю.А. ФІНАНСОВА СТРАТЕГІЯ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З ПОТОЧНОЮ ФІНАНСОВОЮ ПОЛІТИКОЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	127
Дибчук Л.В. РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ В УПРАВЛІННІ ДИСТРИБУТИВНОЮ ПОЛІТИКОЮ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ ТА СТРАТЕГІЇ.....	131
Єкасьова Ю.В., Петренко М.І. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА.....	136
Загороднюк М.Ю., Дибчук Л.В. АНАЛІЗ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В ТРУДОВОМУ КОЛЕКТИВІ...	139
Кіліменко Ю.В., Драбовський А.Г. ПОЛІТИКА І СТРАТЕГІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	143
Ковальчук В.С., Іванюта П.В. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В СУЧАСНОМУ СТАНІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	145
Ковальчук Л.В., Драбовський А.Г. СИСТЕМНО-ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	147

Колотій С.В.	
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ.....	150
Левицький М.В., Іванюта П.В.	
РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ В ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	152
Литвак Д.В., Шмагельська М.О.	
ІНТЕГРАЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	155
Литвиненко В.О.	
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	158
Мазник Є.О., Пиріжок С. Є.	
ГОЛОВНІ ПРІОРИТЕТИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА.....	165
Мульська О.П., Семів С.Р., Виговський П.О.	
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	167
Насадюк О.В., Солоїд О.В.	
ПОБУДОВА ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	170
Нікітюк І.Ю., Пиріжок С.Є.	
МОТИВАЦІЯ В УПРАВЛІННІ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ.....	173
Олійник І.М., Петренко М.І.	
ОПТИМІЗАЦІЯ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА.....	174
Павліченко І.В., Кашпрук Ю.А.	
РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ГОЛОВНИЙ ПОКАЗНИК ЙОГО АКТИВНОСТІ.....	177
Пиріжок С.Є.	
КОНТРОЛІНГ ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	180
Рибак А.О., Драбовський А.Г.	
РОЛЬ МЕНЕДЖМЕНТУ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ.....	182
Розвора Я.О., Пиріжок С.Є.	
ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ЯВИЩЕ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	185
Рузакова О.В.	
ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ТРЕНДИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ.....	188

Свідер Т.В., Солоїд О.В.	
ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	191
Семак Б.Б.	
ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ..	193
Хатунцева В.Г., Дибчук Л.В.	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ РОЗПОДІЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	196
Ягурський Е.О., Солоїд О.В.	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА.....	201
Ярославцев К.О., Шмагельська М.О.	
ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ІНСТРУМЕНТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО СТІЙКОГО РОЗВИТКУ	203

СЕКЦІЯ 25. Юридичні науки

Waldemar Cisowski	
BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE W KONTEKŚCIE AKTUALNYCH WYZWAŃ I ZAGROŻEŃ.....	206
Dariusz Palacz	
POLSKIE KONSTITUCJE W UJĘCIU HISTORYCZNYM- ZARYS PROBLEMU.....	216
Piotr Gładysiewicz	
SYTUACJA PRAWNA CUDZOZIEMCA W POLSKIEJ PROCEDURZE KARNEJ ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM STATUSU OBYWATELI UKRAINY.....	226
Базелюк В.В.	
ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ (СТ. 328 КК УКРАЇНИ).....	238
Задихайло Д.Д., Борищак В.О.	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВПЛИВУ МАЙНІНГУ БІТКОЇНУ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ.....	241
Литвиненко В.О.	
ЮРИДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ.....	245
Литвиненко В.О.	
ЮРИДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ.....	251
Литвиненко О.Г., Діхтяренко Ю.І.	
КРИМІНАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ В СИСТЕМІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ.....	258

Морозова О.М.	
ЦИФРОВІ РЕЧІ ЯК ОБ’ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ.....	260
Подуфалов П.П.	
ПРИНЦИПИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	263
Собчук А. О.	
КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ ЯК ОБ’ЄКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ...	266
Харченко М.О., Кудас І.Б.	
ПРАВОМІРНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ВИЇЗД ЗА МЕЖІ УКРАЇНИ ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ ПРИЗОВНОГО ВІКУ: АНАЛІЗ ЧИННОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ.....	269
<i>СЕКЦІЯ 27. Харчові технології</i>	
Лисий Н.І., Сітнікова Н.О.	
ТЕХНОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ГРЕЧКИ КРУП’ЯНОЇ.....	273
Чорнокнижна О.Є., Мостовик І.М., Бею І.Ю.	
ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИГОТУВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ЯКОСТІ БІСКВІТНОГО ТІСТА ТА ГОТОВОГО ВИРОБУ З ДОДАВАННЯМ МОЛОЧНОЇ СИРОВАТКИ ТА МІКРОБНОГО ПОЛІСАХАРИДУ.....	275

СЕКЦІЯ 01. Сільськогосподарські науки

Главатчук В.А.
кандидат сільськогосподарських наук
старший викладач кафедри технології розведення
виробництва та переробки продукції дрібних тварин
Вінницький національний аграрний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЇ ЦЕЛЮЛОЗОЛІТИЧНОГО ПРЕПАРАТУ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ РАВЛИКІВ HELIX ASPERSA MAXIMA

Геліцекультура є галуззю тваринництва, що займається розведенням та використанням їстівних наземних равликів для харчових і косметичних цілей. Однією з переваг такого виду тваринництва є його простота, оскільки равлики не вимагають складного технічного обладнання і догляду, а також є невибагливими в годівлі і стійкими до багатьох хвороб [2, с. 34].

Вирощування равликів має ряд переваг порівняно з традиційними галузями тваринництва. По-перше, равлики є екологічно чистим продуктом, який не містить шкідливих речовин та антибіотиків. По-друге, вирощування равликів не потребує великих затрат на утримання тварин та кормів для них [5, с. 397].

Геліцекультура – це молодий напрямок, що знаходиться в розвитку, як в Україні, так і у країнах Європи, які є основними споживачами равликового м'яса.

Галузь равликівництва має величезний потенціал, а міжнародний споживчий ринок продуктів, пов'язаних з равликами, зростає. Особливо перспективними є продукти переробки равликів, такі як равликовий білок муцин, равликова ікра, м'ясні напівфабрикати, клітинні біоматеріали та висушений послід равлика, які мають великий потенціал на міжнародному ринку [1, с. 46].

Равлики можуть бути використані для отримання різних продуктів, таких як заморожене філе, консервовані равлики в олії, слиз для кремів та масок, приготовлені ескарго, черепашки для делікатесних страв, паштет та унікальна ікра [6, с. 540].

Комерційне розведення равликів залишається привабливим напрямком, який можна успішно розвивати, якщо відповідно підійти до справи та вивчити специфіку цього напрямку. У різних регіонах України вже існують успішні ферми з розведення равликів.

Головною метою дослідження є встановлення ефективності використання целюлозолітичного ферменту та вивчення його впливу на перетравлення і засвоєння корму виноградного равлика (*Helix Aspersa Maxima*) [4, с. 11].

Ферменти покращують засвоєння корму тваринами, що дозволяє працювати з різноманітними видами раціонів, використовувати менш дорогі

корми і отримувати бажані результати. Однак, ефективність ферментів як каталізаторів залежить від багатьох чинників, і для раціонального їх використання необхідно знати їхні головні характеристики та особливості.

Якщо додати ферменти, які розкладають клітковину, до комбікорму, вони будуть активні в травному тракті і разом із ферментами тварин дозволяють отримати доступ до цінних поживних речовин, які в іншому випадку були б втрачені для організму.

Крім того, зерно пшениці, ячменю, вівса та жита містить велику кількість розчинної клітковини, яка має антипоживний ефект. Розчинна клітковина утворює в травному тракті густий гель, що знижує активність власних ферментів організму, ускладнює процеси всмоктування та підвищує ризик розвитку хвороботворних мікробів.

Вирощування равликів вимагає особливої уваги до умов годівлі, яка повинна бути належною для забезпечення високої якості та продуктивності. Використання ферментних препаратів у годівлі равликів є дуже важливим. Ферменти допомагають розкласти складні речовини на більш прості і це дозволяє забезпечити краще засвоєння корисних речовин організмом та зменшити витрати на корм [3, с. 136].

Основним складовим елементом кормової ферментної добавки «АГРОЦЕЛЛ» є целюлаза, яка бере участь у ферментативному гідролізі глікозидних зв'язків некрохмальних полісахаридів, насамперед β -глюканів та ксиланів, що містяться у клітинних стінках рослин. Застосування «АГРОЦЕЛЛ» дозволяє розщеплювати клітинні стінки на менші молекули та знижувати в'язкість хімусу в шлунково-кишковому тракті.

У результаті додавання кормової добавки до раціону тварини отримували поліпшення у перетравлюваності поживних речовин, збільшення їх всмоктування та підвищення продуктивності.

Основною метою застосування нової ферментної добавки у вирощуванні товарного равлика було підвищення темпів його зростання. Для визначення ефективності була проаналізована динаміка росту равликів. Випадковим чином обирали щити у нагульному садку, де тварини зазвичай збираються вдень. У кожному загоні розміщено до 400 щитів, тому було відібрано і промарковано 1% (4 щити). З кожного щита відбирали випадкових 5-10 равликів та зважували їх з точністю до 0,01 грама. Результати дослідження представлені у (таблиці 1).

Згідно з даними таблиці, у перший місяць після висадки молодих равликів у нагульні садки, не було помітної різниці у масі між контрольною та дослідною групами. Проте у червні виявлено статистично достовірну ($p < 0,001$) різницю у живій масі: тварини з дослідної групи були важчі на 1,1 г порівняно з контрольною групою.

У подальшому, протягом вирощування, равлики, яким давали ферментну добавку, мали більшу живу масу, ніж тварини з контрольною групою.

**Динаміка живої маси равликів за впливу ферментного препарату,
X ± m, n=30**

Місяць	Жива маса одного равлика з групи, г		
	контрольна	дослідна	відхилення (+/-)
травень	3,6±0,15	3,6±0,50	0
червень	10,2±0,20	11,3±0,1	+1,1
липень	13,8±0,53	14,5±0,65	+0,7
серпень	20,5±1,05	21,8±2,15	+1,3
вересень	25,9±2,03	27,3±0,95	+1,4

Таким чином, проведені дослідження продуктивності равликів показали, що використання ферментного препарату має позитивний вплив на інтенсивність накопичення маси тіла тварин.

Список використаних джерел

1. Данілова І. С. Геліцекультура як новий перспективний напрямок сільського господарства в Україні. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія: Сільськогосподарські науки*. 2022. Т. 24. № 97. С. 44–47.
2. Зубар І., Онищук Ю. Геліцекультура як перспективний напрям сільськогосподарського виробництва. *Інноваційна економіка*. 2020. № 7-8. С. 33–41.
3. Кірович Н.О., Кириленко А.А. Особливості вирощування виноградних равликів у господарствах Одещини. *I Міжнародна науковопрактична конференція НПП та молодих науковців «Актуальні аспекти розвитку науки і освіти»*, 13-14 квітня 2021 р., Одеса. С. 135-137.
4. Apostolou K., Staikou A., Sotiraki S., Hatzioannou M. An Assessment of Snail-Farm Systems Based on Land Use and Farm Components. *Animals*. 2021. Vol. 11 (2). P. 1-14.
5. Bouchet P. Rocroi J. P. Classification and nomenclator of gastropod families. *Malacologia: International Journal of Malacology*. 2005. Vol. 47 (1–2) P. 397.
6. Dejean T., Snails as bioindicators of soil contamination by trace elements. *Chemosphere*. 2016. Vol. 163. P. 536-543.
7. Dyal S. D. Snail farming for food, fuel and pharmaceuticals. *Journal of the Science of Food and Agriculture*. 2017. Vol. 97 (4). P. 1049-1054.

СЕКЦІЯ 04. Медичні науки

Monika Malgorzata Bialoszyska¹, studentka
к.м.н., доцент кафедри стоматології дитячого віку

Пачевська А.В²

к.б.н., доцент кафедри біологічної хімії

Истошин В.М²,

*¹Wydział Lekarski, Collegium Medicum, Warmińsko-Mazurski Uniwersytet, Olsztyn,
Polska*

²Вінницький національний медичний університет ім. М.І.Пирогова

ULEPSZENIE KOMPLEKSOWEJ PEŁĘGNACJI STANU HIGIENY JAMY USTNEJ U DZIECI POPRZEZ PŁUKANIE ZAWIESINĄ KRZENIONKOWĄ I WYWAREM Z LIŚCI BORÓWKI

Aktualność. Przez lata zdrowie zębów i dziąseł było zdecydowanie powiązane z higieną jamy ustnej, starożytni lekarze twierdzili, że człowiek jest zdrowy, dopóki ma zdrowe zęby. Biorąc pod uwagę dużą częstość występowania próchnicy zębów i chorób przyzębia, zrozumiałe jest dążenie współczesnych dentyстів do stosowania wszystkich istniejących metod profilaktyki w celu zapobiegania chorobom zębów i zmniejszania intensywności ich przebiegu. Jednym z najskuteczniejszych, a jednocześnie najprostszych i najtańszych środków zapobiegania tym chorobom jest prawidłowa i skuteczna pielęgnacja zębów, jamy ustnej jako całości, przy użyciu całego arsenału nowoczesnych narzędzi higieny jamy ustnej. Często dentyści muszą wysłuchiwać skargi pacjentów dotyczących nawrotu próchnicy. Lekarze takie sytuację mogą wytłumaczyć spadkiem odporności organizmu po niektórych chorobach, zaburzeniach metabolicznych. Przecież na tle spadku sił ochronnych organizmu wzrasta jego wrażliwość na infekcje, alergie, zaburzenia hematopoezy i regeneracji. Jednocześnie pacjenci muszą pilnować stanu higieny jamy ustnej. Czasami nie jest to takie proste, gdyż wymagane jest wzajemne zrozumienie lekarza i pacjenta oraz ciągłe poszukiwanie optymalizacji pielęgnacji jamy ustnej. Obecny stan zdrowia zębów dzieci wymaga również ciągłego poszukiwania nowych, złożonych i łączonych metod.

Cel badania. Ustalić jaki będzie mieć wpływ kompleksowe zastosowanie zawiesiny krzemionkowej i wywaru z liści borówki na stan higieny jamy ustnej u dzieci.

Materialy i metody. Badania przeprowadzono wśród dzieci w wieku 6-11 lat obojga płci, które podzielono na następujące grupy: 1 – grupa kontrolna, w do której zaliczono dzieci zdrowe, bez wad uzębienia i szczęki, cech procesu zapalnego w jamie ustnej oraz chorób przewodu żołądkowo-jelitowego; 2 – grupa dzieci, które do pielęgnacji jamy ustnej stosowały zwykłą pastę do zębów, 3 – dzieci, które po umyciu zębów pastą stosowały płukanekę z zawiesiną krzemionkową, a następnie wywar z liści borówki. Pierwszej grupie dzieci zaproponowano samodzielne dbanie o jamę ustną zwykłymi środkami, w grupie drugiej i trzeciej zapewniona była stała

kontrola i komunikacja pomiędzy rodzicami, lekarzem i dzieckiem. W grupie trzeciej dzieci po dokładnym umyciu zębów pastą do zębów przepłukiwały jamę ustną najpierw 0,5-10% wodną zawiesiną krzemionki wysokodispersyjnej [1] a następnie wywarem z liści borówki *Vaccinium myrtillus* (1: 5). W trakcie badań stopień higieny jamy ustnej określano za pomocą wskaźnika Greena-Vermilliona (OHI-S), według zmodyfikowanego wskaźnika Fiodorowa-Wołodkiny i Sinessa-Loe. Do oceny stanu higieny jamy ustnej wykorzystano także metodę krystalizacji śliny. W tym celu na początku badania i po 1 miesiącu zbierano mieszaną ślinę. Materiał do badań stanowiła niestymulowana ślina mieszana, którą pobierano od pacjentów zawsze na czczo, w tym samym czasie [2]. Analizie poddano świeżo pobrane próbki śliny, które zebrano do probówek ze szczelną pokrywką, odwirowano, a supernatant przeniesiono do probówek Eppendorfa. Próbkę przechowywano w temperaturze -20°C do czasu bezpośredniego oznaczenia wskaźników biochemicznych. Badanie aktywności fosfatazy alkalicznej przeprowadzono metodą diagnostyczną zestawu FILISIT-DIAGNOSTIC (Ukraina) oznaczenie zawartości kwasu mlekowego przeprowadzono fotometrycznie za pomocą reakcji barwnej z p-oksydifenylem w dimetyloformamidzie, jak opisał V.S.Kamishnikov. Ocenę wskaźników odporności humoralnej śliny mieszanej u dzieci przeprowadzono nefelometrycznie przy użyciu szczepu muzealnego kultury testowej *M. Lysodeicticus*. Zmierzono zmianę absorpcji światła przez zawiesinę bakteryjną w próbce testowej w porównaniu z próbką kontrolną (zawierającą hodowlę *M. lysodeicticus* bez dodatku śliny) przy $\lambda = 540$ nm (jako procent zmętnienia).

Wyniki. Wyniki badania stanu higieny jamy ustnej wykazały, że w badanym okresie stan higieny jamy ustnej w grupie 1 prawie się nie zmienił. Badanie wskaźnika Green-Vermilion wykazało, że w grupie 2 stan higieny jamy ustnej poprawił się 2-krotnie, a przy zastosowaniu płukanki krzemionkowej i wywaru z liści borówki poprawił się 3,5-krotnie. Badanie zmodyfikowanego wskaźnika Fiodorowa-Wołodkiny wykazało, że o ile po 1 miesiącu badania stan higieny jamy ustnej w grupie 2 był 1,5 razy lepszy, to w grupie 3 był 2,2 razy lepszy niż na początku badania. Badanie stanu higieny jamy ustnej według wskaźnika Silnessa-Loe skorelowano z badaniami wcześniejszymi, a mianowicie: po 1 miesiącu stan higieny jamy ustnej był w drugiej grupie 1,66 razy lepszy, a w trzeciej 3,3 razy lepszy. Krystalizacja mieszanej śliny nastąpiła wraz z utworzeniem figur w postaci drzewa. Przy interpretacji krystalogramów wzięto pod uwagę cechy ilościowe, zaproponowane przez Barer i opisane [2], a mianowicie: długość kryształów do punktu rozgałęzienia, kąt rozgałęzienia, liczbę pokoleń 1., 2. i pozostałych rzędów, szerokość kryształów, długość kryształu, liczba mikroprocesów na długości kryształu oraz cechy jakościowe: nierówna grubość podczas jednej figury, asymetria gałęzi, zniekształcenie głównego trzonu kryształu, kryształy o niejasnych konturach, kryształy płaskie, zmiany charakter niszczycielski, łodygi bez rozgałęzień, kryształy w kształcie krzyża. Badania wykazały, że w 1 grupie dzieci najczęściej spotykane są pojedyncze kryształy w kształcie krzyża z niewielką liczbą formacji dendrytycznych. W tym przypadku obszar obwodowy jest zwężony, występują zarówno pęknięcia promieniowe, jak i wielokierunkowe płytkie pęknięcia. Obszar obwodowy

(białkowy) jest w tym przypadku wąski, ma postać paska z licznymi, losowo rozmieszczonymi pęknięciami i formacjami krystalicznymi. W drugiej grupie dzieci, w obszarze centralnym (solnym), wystąpiła charakterystyczna krystalizacja śliny w postaci drzewa (paproci). Zidentyfikowaliśmy duże, wydłużone struktury krystaliczno-pryzmatyczne, które zostały prawidłowo połączone. W niektórych miejscach struktury te były ze sobą połączone, w centrum zauważono pojedyncze kryształy w kształcie gwiazdy, w postaci pnączy lub gałązek. W trzeciej grupie dzieci zaobserwowaliśmy wzór klasycznej krystalizacji śliny. W 1 grupie dzieci stwierdzono spadek poziomu fosfatazy zasadowej o 1%. Stosowanie zwykłej pasty do zębów spowodowało wzrost aktywności enzymu po 1 miesiącu badania o 5%, a zastosowanie krzemionki i wywaru z liści borówki zwiększyło aktywność enzymu o 17% w porównaniu do początku badania. Przeprowadzone badania wykazały, że w 1 grupie dzieci poziom kwasu mlekowego w wydzielinie jamy ustnej uległ zmianie, mianowicie: po 1 miesiącu był o 5,6% wyższy od poziomu początkowego, w próbkach pobranych w drugiej grupie poziom kwasu mlekowego była o 15% niższa w porównaniu z początkiem badania, a w trzeciej grupie dzieci o 21,5% niższa w porównaniu z początkiem badania. U dzieci z pierwszej grupy zmiany aktywności lizozymu nie były istotne statystycznie. W drugiej grupie zaobserwowano 27% wzrost aktywności lizozymu, natomiast w trzeciej grupie aktywność lizozymu była o 35% większa w porównaniu do początku badania.

Uważa się, że pośrednim wskaźnikiem naruszenia zawartości minerałów i białek w mieszanej ślinie jest metoda analizy tworzenia się kryształów. W wyniku parowania w miejscu zaschniętej kropli płynu ustnego tworzą się charakterystyczne wzory. Bezpośrednim wskaźnikiem wymiany fosforowo-wapniowej w ślinie jest enzym fosfataza alkaliczna, który katalizuje przeniesienie reszt kwasu fosforowego (anionów fosforanowych) z estrów glukozofosforanowych do matrycy organicznej. Naukowcy udowodnili, że zła higiena jamy ustnej zawsze stwarza wysokie ryzyko powstania ognisk przewlekłej infekcji bakteryjnej (zębonogennej, periodontogennej, somatogennej, migdałogennej, sialogennej, limfogennej). Ochrona jamy ustnej przed zapaleniem zapewnia między innymi lizozym, który jest wydzielany przez makrofagi i komórki nabłonkowe jamy ustnej. Lizozym bierze udział w odporności komórkowej i humoralnej, działa jako czynnik przeciwzapalny. Zła higiena jamy ustnej prowadzi do aktywacji enzymów metabolizmu węglowodanów, zwiększonego rozkładu glukozy przez bakterie do pirogronianu i pod wpływem dehydrogenazy mleczanowej do powstania kwasu mlekowego.

Wnioski. 1. Dla utrzymania właściwej higieny jamy ustnej dzieci w wieku 6-11 lat potrzebują nadzoru ze strony rodziców i lekarza dentysty.

2. Uważamy za skuteczne dla kontroli higieny jamy ustnej po mechanicznym czyszczeniu zębów pastą do zębów dodatkowe kompleksowe stosowanie zawiesiny krzemionkowej i płukanie wywarem z liści borówki.

Список використаних джерел:

1. Chujko A., Pentyuk A., Shtatko E. Medical aspects of application highly disperse amorphouse silica. Surface Chemistry in Biomedical Science. 2006; V. 228:191-204

2. Пачевська А.В, Філімонов Ю.В. Оцінка кристалізації слини в динаміці при ортодонтичному лікуванні у дітей. Журнал клінічних та експериментальних медичних досліджень. 2017;5(2):806–12

Пильгук О.С.,
студентка кафедри фізичної терапії та ерготерапії,
Левков А.А.,
к.м.наук, доцент кафедри фізичної терапії та ерготерапії
факультету фізичної культури та спорту,
Гордієнко О.В.
заступник декана факультету фізичної культури
та спорту з навчальної та виховної роботи.
Національний університет «Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка»

МЕТОДИКА ІШЕМІЧНОЇ КОМПРЕСІЇ ЯК ОДИН ІЗ МЕТОДІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ ЛІКУВАННІ МІОФАСЦІАЛЬНОГО СИНДРОМУ В РЕАБІЛІТАЦІЇ

На сьогоднішній день проблематика хронічних і гострих м'язових болей стала настільки високою, що в багатьох топових та високорозвинених країнах почали створюватися асоціації спеціалістів з м'язово-скелетної терапії та реабілітації, друкуються професійно-фахові журнали і монографії. Міофасціальний больовий синдром зумовлений, завдяки, в основному, неспецифічним ураженням поперечних смугастих м'язів і фіброзних структур, які дуже сильно поширені в практиці лікарів-ерготерапевтів та масажистів. Частота поширеності захворювання серед населення дорослого віку сягає близько 15-30%, а в окремих специфічних робочих групах – 40-90% [1]. Подібний синдром характеризується наявністю певних патологічних змін в м'яких тканинах, переважно в структурах м'язової сухожильно-периартикулярної системи, в міофасціальних тригерних точках (МТТ) [2]. В реабілітаційний період відновлення рухливості та зняття болю в МТТ, при лікуванні міофасціального больового синдрому використовують різні методики фізичної терапії. Методика ішемічної компресії є однією із них. Вона ґрунтується на виконанні компресійного тиску на центральну точку міофасціального больового синдрому подушечками пальців. Потрібно провести та визначення сили тиску даної процедури. Подібна характеристика змінюється в залежності від таких факторів як індивідуальні особливості пацієнта та ступінь міофасціальних больових синдромів. Виконання методики ішемічної компресії наступним чином: потрібно натиснути на проекцію міофасціальної больової точки до тих пір, доки пацієнт не відчуватиме легкого болю, зупиняємо тиск пальця на тканини і зупиняємось, роблячи паузу в подібному положенні на 5 – 7 секунд, опісля відпускаємо тканини на 10 – 12 секунд, повторюючи весь даний алгоритм з тими ж самими умовами, але збільшуємо

тиск і глибину проникнення подушечок пальців на тканини. Дану маніпуляцію потрібно виконувати 5-10 разів до повного зникнення больових відчуттів та зниження гіпертонусу.

Внаслідок цього можна зробити висновок, що дана методика може мати широке застосування у лікарській та реабілітаційній практиці для усунення тригерних точок у пацієнтів з діагнозом гіпермобільності шийних хребетно-рухових сегментів з міофасціальним больовим синдромом.[3,4,5] Відповідно суворе дисципліноване дотримання методики ішемічної компресії зможе значно полегшити та пришвидшити процес реабілітації і лікування пацієнта з міофасціальним больовим синдромом.

Список використаних джерел

1. Андреев В.В., Кодзаєв Ю.К., Порхун Н.Ф., Порхун Ф.М. Міофасціальний синдром. Особливості розподілу та механізм формування міофасціальних тригерних. Вид. Мануальна терапія, 2019. №3. С. 109-112.
2. Фергюсон Л.У. Лікування міофасціального болю. Пров. з англ. за заг. ред. М.Б. Циркунова, М.А. Єршомушкина. М.: МЕДпресінформ, 2020. 544 с.
3. Гончаров, І. (2019) Фізична реабілітація при гострому міофасціальному синдромі. Національний Технічний Університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", Київ
4. Корольчук, А., Сулима, А., (2019) Масаж Загальний і самомасаж. Вінниця: ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського.
5. О.А. Владимірова, В.В. Єжова, Г.Н. Пономаренко Фізіотерапія, Підручник, К.: Формат, 2019. 432 с.

СЕКЦІЯ 05. Фармацевтичні науки

Морозова Л.П.,
*к.хім.н., старший викладач кафедри
технології розведення, виробництва
та переробки продукції дрібних тварин
Вінницький національний аграрний університет*

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ВИСОКОМОЛЕКУЛЯРНИХ СПОЛУК У ФАРМАЦІЇ. ГІАЛУРОНОВА КИСЛОТА

На сьогоднішній день класичні лікарські засоби містять діючі та допоміжні речовини різного походження: хімічного, рослинного, біотехнологічного, біологічного тощо. Окрему увагу привертають високомолекулярні сполуки (ВМС), що являють собою сполуки з молекулярною масою від декількох тисяч до багатьох мільйонів, в діапазоні від 10000 до 1000000 і вище. Фізико-хімічні властивості та фармакологічна активність таких речовин на пряму залежить від індексу полімеризації складових ланок, хімічних і міжмолекулярних зв'язків між ланками. Але варіюванням хімічною модифікацією ВМС можливо

створювати сполуки з новими властивостями та управляти такими процесами як розчинність, підвищення біодоступності, зниження алергенності тощо [1].

ВМС мають свої власні специфічні ознаки, що відокремлюють їх у окрему групу та відрізняють від низькомолекулярних сполук. Так, ВМС нелеткі та мають низькі швидкості дифузії [2]. Молекули ВМС утворюються шляхом полімеризації, тобто макромолекула утворена з однакових мономерів. Індекс полімеризації n вказує на кількість мономерних ланок [2]. До унікальних фундаментальних властивостей ВМС належать високоеластичність та в'язкопружність. Також для розчинів ВМС характерне таке явище як набрякання, при якому об'єм полімеру може збільшитися на порядок і більше [1]. Розчинення ВМС з лінійними молекулами (іноді з розгалуженими), відбувається в два етапи. Перша стадія – набухання. Цей процес характерний тільки для ВМС і виражається поглинанням низькомолекулярного розчинника, збільшенням маси, зміною механічних властивостей, однак без зміни однорідності. Другий етап – безпосередньо розчинення. Також молекулярну масу ВМС виражають у Дальтонах (Da).

Отже, ці унікальні властивості ВМС знайшли своє застосування у фармацевтичній галузі. В якості діючих та допоміжних речовин ВМС широко використовуються у складі лікарських засобів для лікування і профілактики при захворюваннях різної етіології.

До ВМС, що застосовують у фармації, віднесено велику групу сполук: желатин, похідні целюлози, поліетиленгліколи, полівінілпіролідони, карбомери, гетерополісахариди тощо. Визначено, що ВМС входять у склад фармацевтичних рецептур як діючі речовини у майже весь спектр лікарських форм, а саме парентеральні розчини та розчини для інфузій, м'які лікарські засоби, очні краплі, порошки для орального застосування. Встановлено, що основна сфера застосування ВМС у фармації є розробка нових лікарських форм з контрольованою та направленою дією, удосконалення систем доставки діючих речовин до органів та систем [3].

Однією з ВМС, яка має застосування у фармації, є гіалуронова кислота.

Гіалуронова кислота (сучасна назва – гіалуронан) – це несольований глікозаміноглікан, що входить до складу сполучної, епітеліальної і нервової тканин. Гіалуронова кислота є одним із головних компонентів міжклітинного матриксу сполучної тканини хребетних, вона сприяє значною мірою клітинній проліферації, міграції, а також може відігравати певну роль в пухлиноутворенні. Гіалуронова кислота є також компонентом капсули стрептококу групи А. Вона захищає бактерії від антимікробної дії фагоцитів і полегшує їх адгезію до епітеліальних клітин людини.

Молекулярна маса цієї сполуки становить 105–107 Da. За хімічною природою це нерозгалужений ланцюг із повторюваних дисахаридних компонентів: N-ацетил- β -D-глюкозаміну і β -D-глюкуронової кислоти у відношенні 1:1 (рис. 1). При рН 7,0 карбоксильні групи гіалуронової кислоти повністю іонізовані, несуть негативний заряд і, взаємодіючи з молекулами води, утворюють желеподібний матрикс. Речовина містить величезну кількість

кисню і гідроксильних груп, що визначає його здатність до утворення сильних водневих зв'язків. Велика кількість груп COO^- формує негативний заряд молекули. Це обумовлює утримання води та катіонів натрію Na^+ .

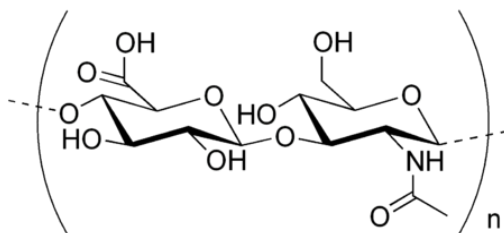

Рис. 1. Фрагмент молекули гіалуронової кислоти

У далекому 1934 році дослідникам Джону Палмеру (J. W. Palmer) і Карлу Майєру (K. Meyer) вдалося виділити зі скловидного тіла ока бика раніше невідому речовину – гетерополісахарид, що входить до складу сполучних тканин. У статті, опублікованій Майєром, речовина називалося «гіалуронова кислота» (від поєднання слова *hyalos* – «склоподібний» і фрази «уронова кислота»). З того часу наука, медицина і косметологія провели сотні досліджень, відкриваючи численні можливості компоненту. «Підсумувала» всі ці дослідження наукова робота, опублікована в 2009 році в журналі *International Journal*. У ній не тільки підсумовувалися всі висновки, зроблені раніше вченими з різних точок планети, а й визнавалася абсолютна безпека інгредієнта для людського організму. В тілі людини масою 70 кг гіалуронової кислоти міститься в середньому 15 грамів, третина з яких оновлюється щодня [5].

Гіалуронова кислота – не чужорідний для людського організму компонент. Вона присутня в більшості тканин, а найвища її концентрація спостерігається в сполучній. За рахунок великої молекулярної маси гіалурон має здатність зв'язувати дуже велику кількість води (до шести літрів на грам) і утримувати її. Наприклад, скловидне тіло людського ока складається на 98 % з води, яка зв'язана 2 % гіалуронової кислоти. Саме тому головною функцією гіалуронової кислоти в організмі стає збереження води в тканинах і виконання ролі «змащення» для суглобів. Гіалуронова кислота є головним компонентом синовіальної рідини та відіграє роль мастила при всіх суглобових рухах. Це досягається через псевдопластичні властивості синовіальної рідини. Її в'язкість змінюється відповідно до величини діючої сили. Тобто, чим більше навантаження, тим менша в'язкість рідини. До того ж будучи дійсно рідиною синовіальна рідина є одночасно і достатньо в'язкою через свою високомолекулярну будову, щоб не бути витісненою з порожнини суглоба при навантаженні, подібно до води. Крім того, синовіальна рідина ще має здатність дуже добре «приліплюватися» до хряща суглоба завдяки хімічній взаємодії й зовнішній формі. Застосовується гіалуронова кислота для лікування хвороби опорно-рухового апарату при травматичних змінах хрящів та суглобів, при артрозах, артритих, синовіїтах, остеоартритах [6]. Лікарські засоби на основі гіалуронової кислоти не просто виступають заміником синовіальної рідини, а й відновлюють синтез високомолекулярної гіалуронової кислоти, подібно до

нормальної, синовіоцитами суглоба, враженого гострим запальним чи хронічним дегенеративним процесом.

Також, за рахунок високої молекулярної маси ГК є пролонгатором дії активного фармацевтичного інгредієнта (АФІ) у складі лікарських засобів [6]. Гіалуронова кислота як діюча речовина входить до складу рідких та м'яких лікарських засобів. Для утворення розчинів застосовують ряд стабілізаторів. Описано, під час розроблення складу лікарської форми як стабілізатор та пролонгатор застосовували допоміжну речовину 1,4-бутандіол-дигліцидиловий ефір (БДДЕ). Оскільки молекули нестабілізованого натрію гіалуронату відносно швидко руйнуються гіалуронідазами людського організму, введення БДДЕ утворює «містки» між окремими молекулами гіалуронату натрію та підвищує таким чином стійкість діючої речовини до розкладання *in vivo* [7].

Гіалуронова кислота – один із найпотужніших зволожуючих інгредієнтів, що використовуються у догляді за шкірою. Це зволожувач, і він втягує воду з довкілля у верхні шари шкіри, як губка. Молекули гіалуронової кислоти можуть притягувати воду, що у 1000 разів перевищує їхню власну вагу, тому вони так ефективно зволожують шкіру. Підвищуючи вміст води у шкірі, гіалуронова кислота може посприяти розгладити тонкі лінії та зморшки. Але позитивні ефекти, що надає гіалурон, не закінчуються на зволоженні. Інгредієнт також визнаний потужним засобом в боротьбі з віковими змінами. Не так давно дослідники дерматологічного центру Південної Кароліни відкрили ще одну унікальну властивість інгредієнта – його ефективність в лікуванні подразнень і себорейного дерматиту.

Дефіцит цієї речовини в організмі призводить до негативних наслідків, в тому числі – косметичним (птоз, сухості і в'ялості шкіри, появі зморшок). Ось чому б'юті-засоби, що містять гіалурон, так популярні серед жінок. Маски, креми, сироватки, есенції, шампуні, кондиціонери покликані заповнити недолік кислоти (рис. 2). Гіалуронову кислоту використовують в косметології для збільшення та корекції форми губ [6].

Рис. 2. Препарати гіалуронової кислоти

З віком запаси гіалуронової кислоти в організмі зменшуються. Дослідження показують, що вік є однією з причин цього, але фактори довкілля, такі як паління та забруднення повітря, також прискорюють цей процес. Позитивним моментом є те, що продукти для місцевого застосування, що містять гіалуронову кислоту, можуть допомогти відновити її запаси, що виснажуються.

Гіалуронову кислоту можна знайти в багатьох косметичних продуктах догляду за шкірою, але незмивні засоби (наприклад, тоніки, есенції, сироватки та креми) нададуть найкращі результати. Фахівці рекомендують застосовувати продукти на водній або гелевій основі з гіалуроновою кислотою для жирної шкіри та засоби на олійній основі з гіалуроновою кислотою для сухої шкіри.

Перш ніж купити актуальний продукт, потрібно звернути увагу на наступну інформацію:

1) показник молекулярної маси. Кислоти з нижчою молекулярною масою можуть легше вбиратися в шкіру та ефективніше борються зі зморшками.

2) наявність спирту в рецептурі. Алкоголь може нейтралізувати зволожуючі властивості інгредієнта. Ізопропіловий спирт дуже сушить шкіру, може зробити шкіру вразливою для пошкоджень і може призвести до зворотного ефекту.

3) наявність алергенів та вітаміну С. Остерігайтеся будь-яких інгредієнтів, на які у вас є алергія або які викликали у вас роздратування в минулому. Більш ефективним є продукт з гіалуроновою кислотою, до складу якого входить вітамін С, – ці два інгредієнта підвищують ефективність один одного [5].

Таким чином, ефекти, що надається гіалурон, неможливо переоцінити. Підтримуючи красу, здоров'я і молодість шкіри, інгредієнт незамінний в будь-якому віці. Гіалуронова кислота міститься в косметичних формулах, спеціальних добавках і БАДах, деяких продуктах харчування. Всі властивості кислоти ще не вивчені – вченим і косметологам необхідно відкрити чимало важливих аспектів.

Резюмуючи результати систематизації й аналізу даних літератури, можна стверджувати що ВМС є ще маловивченими сполуками з огляду на їх використання при виробництві лікарських засобів, але дуже перспективними в застосуванні у фармацевтичній галузі. На основі аналізу наукових даних багатьох дослідників можна зробити висновок, що ВМС є незамінними при створенні різноманітних лікарських препаратів з контрольованою та направленою дією.

Список використаних джерел

1. Курта С.А., Курганський В.С. Хімія і технологія високомолекулярних сполук: навчальний посібник. Івано-Франківськ: Плай. 2010. 291 с.

2. Гетьманчук Ю.П., Братичак М.М. Хімія високомолекулярних сполук: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2008. 460 с.

3. Хорошилова Т.І. Хромишев В.О., Рябов С.В. Високомолекулярні сполуки. Мелітополь: видавництво Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького. 2013. 178 с.

4. Речицький О.Н., Решнова С.Ф. Хімія високомолекулярних сполук в схемах: навчальний посібник. Херсон: Вишемирський В.С. 2018. 462 с.

5. Кислота гіалуронова. Фармацевтична енциклопедія. 2001. [Електронний ресурс] Режим доступу:

<https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/6530/kislota-gialuronova>.

6. Лич І.В., Угрин А.О., Волошина І.М. Гіалуронова кислота: біосинтез та використання. *Український біофармацевтичний журнал*. 2019. № 2 (59). С. 6-13.

7. Салій О.О., Лось О.В., Баула О.П., Мацюця К.Ф. Розроблення складу та технології виробництва ін'єкційного лікарського засобу для внутрішньосуглобового введення на основі гіалуронату натрію. *Фармацевтичний журнал*. 2019. №5. С. 75-85. DOI: 10.32352/0367-3057.5.19.08.

СЕКЦІЯ 06. Хімічні науки

Худоярова О.С.

к.т.н., доцент кафедри хімії та методики навчання хімії

Манченко І.В.

студент 4 курсу спеціальності 102 Хімія

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

СУЧАСНІ МЕТОДИ ОЧИСТКИ Cu(II) -ВМІСНИХ СТІЧНИХ ВОД

Питання збереження водних ресурсів сьогодні є надзвичайно актуальним для України. Очистка стічних вод є важливою складовою водокористування. Одним із найнебезпечніших компонентів природних та стічних вод є важкі метали. Основними джерелами забруднення водних ресурсів такими металами є підприємства чорної і кольорової металургії, машинобудування. Всі метали при взаємодії з компонентами навколишнього середовища не розкладаються, а переходять у розчинну форму та поглинаються. Тому особливе місце займає контроль за вмістом важких металів в природній і стічній воді. Важливим також є питання розробки ефективних методів очистки стічних вод від важких металів. Найпоширенішими методами очистки водних об'єктів є: механічні, хімічні, фізико-хімічні та біологічні. Найчастіше на підприємствах застосовуються комбіновані методи. Однак до гранично-допустимих концентрацій (ГДК) знизити рівень забруднювачів не вдається. Вказані методи є ефективними при очистці стічних вод з високими концентраціями шкідливих речовин. При низьких концентраціях забруднювачів ці методи не дієві. Для вилучення зі стічних і природних вод зазначених домішок на практиці переважно застосовують реагенти, іонообмінні та електрохімічні способи, зворотний осмос. Ці способи є складними у застосуванні, дорогими, потребують використання додаткових реагентів. Також вони можуть бути причиною утворення шкідливих для навколишнього середовища стічних вод.

Сорбційна очистка води від іонів металів є найбільш ефективним способом, що дозволяє не тільки знезаразити промислові стоки, а також повернути у виробництво очищену воду та цінні компоненти. Проведені дослідження можливості очищення стічних вод від іонів важких металів показали

ефективність використання для цієї мети різних типів сорбентів – штучних, природних, синтетичних, відходів різних виробництв, іонітів тощо [1-3]. Ефективність сорбентів може бути суттєво збільшена фізичними або хімічними методами активування або модифікування їх поверхні. Хімія поверхні має суттєвий вплив на властивості сорбентів і визначає їх поведінку у різноманітних фізико-хімічних процесах, у тому числі, технологічних. Присутність навіть незначної кількості тих або інших поверхневих груп або атомів може суттєвим чином впливати на характеристики сорбентів та докорінно змінювати параметри процесів за їх участю. Модифікація також розширяє спектр сполук, що можуть бути іммобілізовані на поверхні сорбенту. На поверхні сорбенту утворюються різні функціональні групи, які сприяють утворенню міцних зв'язків із забруднювачами різних типів за рахунок сил хімічної взаємодії.

Відпрацьовані сорбенти та їх модифіковані форми також можна активно використовувати як сорбенти для очистки стічних вод [4].

Предметом дослідження був адсорбційний метод очищення стічних вод гальванічних виробництв, а саме промивних вод процесу електрохімічного міднення, який здійснювався з використанням кислотних електролітів. Метод може застосовуватись також для доочищення стічних вод, наприклад після реагентної очистки. При цьому в якості сорбенту використовувався регенований відпрацьований сумішевий сорбент очистки цукрового сиропу [5, 6], який складався із активованого вугілля та кізельгуру. Вказаний сорбент піддавався модифікації сульфід- та гідросульфід-іонами відповідно до відомої методики [7]. Модифікований сорбент використовували для очищення промивних вод гальваніки на прикладі модельних розчинів купрум(II) сульфату з концентрацією купрум(II)-іонів 150 мг/дм³. Сорбція купрум(II)-іонів при використанні модифікованого сорбенту відбувається за рахунок сульфід-гідросульфідних сорбованих фрагментів. На поверхні сорбенту проходять топохімічні реакції утворення купрум(II) полісульфідів CuS_x ($x = 2, 3$) з наступним їх диспропорціюванням до купрум(II) сульфиду та елементарної сірки.

Використання модифікованого сульфід-іонами сорбенту дозволило підвищити сорбційну ємність сорбенту до 229,3 мг/г. Модифікація поверхні сорбенту сульфурвмісними іонами (S^{2-} , HS^-) дозволила збільшити вилучення катіонів купруму(II) в 65,5 рази. Можливість проходження топохімічних перетворень встановлена ІЧ-спектральними та рентгенофазовими дослідженнями.

Важливо не тільки очищати воду та використовувати її повторно в замкнутих виробничих циклах, а й не створювати додаткові тверді відходи у вигляді відпрацьованого сорбенту. Згідно до принципів «зеленої хімії», відходи виробництва або побічна промислова сировина повинні підлягати хімічній переробці, а не спалюванню та зберіганню на спеціальних полігонах [8]. Отриманий сорбент із сорбованими на його поверхні сіркою та купрум(II) сульфідом досліджений як складова компонента пластичних мастил спеціального призначення [9,10].

Отримані результати можуть бути успішно використані на практиці, як для очищення промислової води від токсичних забруднювачів, так і для виробництва конкурентоспроможної технічної продукції у вигляді пластичних мастил спеціального призначення.

Запропонований метод позитивно відрізняється від відомих методів очищення стоків, що містять купрум-іони. Адсорбційне очищення із застосуванням попередньо модифікованого регенованого сумішевого сорбенту харчової промисловості є найефективнішим розв'язанням проблеми запобігання забрудненню водоймищ стоком, що містить купрум-іони.

Список використаних джерел

1. Khudoyarova O.S., Ranskiy A.P., Gordienko O.A. Technology of complex sorption treatment of industrial wastewater from sulphide and copper(II) – ione. *Water and Water Purification Technologies. Scientific and Technical News*. 2021, Vol. 30, № 2, P. 18-26.

2. Алексеева Т.М. Возможности адсорбционного очищения стичних вод від іонів важких металів. *Екологічна безпека*. Кременчук: Видавничий відділ КДУ. 2009, Вип.2/2009 (6), С. 54-58.

3. Хоботова Е.Б., Даценко В.В., Горбань Д.А. Сорбційні властивості окисленого і неокисленого активованого вугілля щодо іонів міді(II). *Вісник Національного технічного університету «ХП»*. Серія: Хімія, хімічна технологія та екологія. Харків: НТУ «ХП». 2023, № 1 (9), С. 56-59.

4. Худоярова О.С., Гордієнко О.А., Сидорук Т.І. та ін. Модифікація поверхні сумішних сорбентів сульфід-іонами для очищення гальванічних промивних вод процесу міднення. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*. Хімічна інженерія, екологія та ресурсозбереження. 2020, № 2(19), С. 36-46.

5. Ранський А.П., Худоярова О.С., Гордієнко О.А. та ін. Спосіб регенерації суміші активованого вугілля та кізельгуру від органічних забруднювачів. Патент України С01В 32/30, С01В 32/36, В01J 20/34. № 134391 МПК (2017.01), (2006.01), 10.05.2019.

6. Ранський А.П., Худоярова О.С., Гордієнко О.А. та ін. Регенерация смеси сорбентов после очистки оборотных вод производства безалкогольных напитков. *Хімія і технологія води*. 2019, 41 (5), С. 537-544.

7. Худоярова О.С., Гордієнко О.А., Тітов Т.С., Ранський А.П., Крикливий Р.Д. Знесірчення промислових сульфідно-лужних розчинів сумішевыми сорбентами. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2020, № 1 (148), С. 13-22.

8. Коріненко Б.В., Худоярова О.С., Гура К.Ю., Ранський А.П. Циркулярна економіка та термохімічна конверсія твердих відходів. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2021, № 4. С. 7-19.

9. Khudoyarova O., Ranskiy A., Gordienko et al. Integration of technological cycles of industrial waste processing. *Journal of Ecological Engineering*. 2021, Vol.22 (6), P. 209-214.

10. Khudoiarova O., Blazhko O., Blazhko A. Receiving of New Carbon-Sulfur-Containing Plastic Lubricants Based on Regenerated Products and Used Sorbents. *Key Engineering Materials*. 2023, 944, P. 51-58.

СЕКЦІЯ 07. Технічні науки

Заворуєв Р.С., аспірант
Трипольський М.О., студент
Федотова М.О.,

к.т.н., асистент кафедри «Автоматизації виробничих процесів»
Березюк І.А.

к.т.н., доцент кафедри автоматизації виробничих процесів»
Центральноукраїнський національний технічний університет

Зубенко В.О.

к.т.н., доцент кафедри гідротехнічного будівництва, водної та
електричної інженерії

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ОХОЛОДЖЕННЯ ЗЕРНА – ОДИН ЗІ СПОСОБІВ ЙОГО ТРИВАЛОГО ЗБЕРІГАННЯ

Збереження і раціональне використання вирощеного врожаю – одна з головних задач державної політики в АПК. У зв'язку із сезонністю сільськогосподарського виробництва виникає необхідність зберігання таких продуктів для їх використання на різні потреби протягом всього року аж до нового врожаю. Розвиток науки про збереження сільськогосподарських продуктів і широке впровадження механізації та автоматизації дозволило ввести в практику більш досконалі нові технологічні прийоми, які забезпечують скорочення втрат продуктів і витрат на зберігання.

Справа в тім, що зернова маса по своїй суті є живим організмом, компоненти якого (насіння, мікроорганізми, комахи та кліщі) при певних умовах починають проявляти ознаки життя: вони дихають, живляться та розмножуються. В результаті їхньої активної життєдіяльності відбувається втрата маси сухої речовини, погіршуються посівні і товарні якості зерна, відбувається виділення тепла, що призводить до самозігрівання... Саме тому оптимально регулювати процеси, що відбуваються в зерновій масі, і є мистецтвом зберігання зерна.

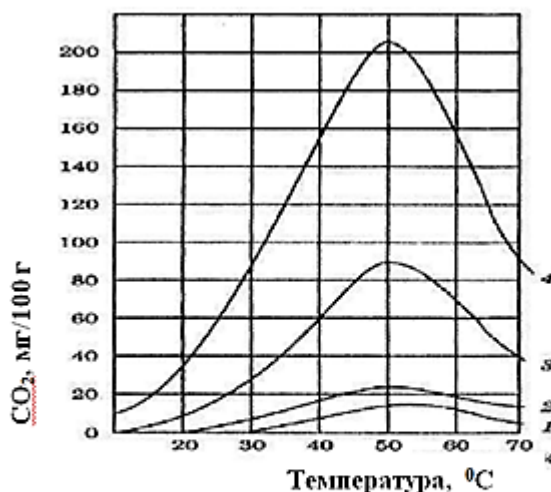
Варто зауважити, що добре достиглі партії зерна, які м'яко просушили і охолодили, можуть зберігатись до десяти років без суттєвих втрат мукомольно-хлібопекарських якостей. Але зі збільшенням тривалості зберігання зерна, наприклад круп'яних сортів, їх ядро стає більш крихким.

Зернові культури є одними з найважливіших продуктів харчування. Їх посів і збирання врожаю виробляються дуже ретельно. За статистичними даними, щорічно в світі в результаті псування пропадає більше 20% врожаю зернових. Основна частина цих втрат обумовлена діяльністю комах і розвитком грибків. Використання технології консервації зерна охолодженням дозволяє ефективно цьому перешкоджати. Мільйони тонн злакових культур, олійних, рису, кукурудзи та інших зернових в усьому світі зберігається за допомогою цієї технології.

При неправильному зберіганні зерна спостерігається одиничне або масове його проростання, що зумовлене рядом причин.

1. Диханням і виділенням вільної вологи, яка в свою чергу сприяє більш інтенсивному газообміну й розвитком мікроорганізмів (плісняви).

Інтенсивність дихання дуже сухих насінин з вологістю до 11...12% і олійних до 4...5% несуттєва. Навпаки, надто сире зерно вологістю більше 30% і маслянистих більше 15...20%, що знаходяться в неохолодженому стані при вільному доступі повітря втрачають до 0,2% сухої речовини за добу. Треба сказати, що при тривалому збільшенні температури, інтенсивність дихання зернової маси збільшується, що негативно впливає на його якість при тривалому впливі.

Вплив температури на інтенсивність дихання зерна при різних його вологості:

1 – 14%, 2 – 16%, 3 – 18%, 4 – 22%

2. Післязбиральне дозрівання. Процес дозрівання зерна досягає свого піку під час «відлежування». Після збирання зерно продовжує дозрівати, воно дихає.

При цьому вуглеводи під впливом кисню розкладаються з виділенням тепла на вуглекислий газ і воду, що веде до втрат сухої маси. Партії щойнозібраного зерна не завжди володіють достатньо гарними посівними якостями, адже зерно ще «не достигло» і в ньому

ще не закінчений синтез поживних речовин. В зерні при відлежуванні в певних умовах зменшується кількість водорозчинних речовин, підвищується схожість та енергія проростання. Із цукру синтезується крохмаль, а з жирних кислот і гліцерину – жир. По мірі дозрівання зерна різко збільшується його схожість і знижується інтенсивність дихання.

Якщо не можливо притримати зерно для дозрівання, то його в швидкому порядку або сушать м'якими режимами, або консервують охолодженням.

3. Життєдіяльність мікроорганізмів та комах суттєво впливає на якість зерна. Охолодження зібраного врожаю до температури нижче 13 ° С дозволяє ефективно попередити втрати від пошкодження комахами. При досить низьких температурах комахи впадають у сплячку. Якщо ж температура і вологість сприятливі для комах, виникають значні втрати від пошкодження зерна шкідниками і від забруднення екскрементами. Ці втрати зростають через швидке розмноження комах при сприятливих умовах. Більшість жучків мають дуже короткий цикл розвитку – при ідеальних умовах цикл відтворення довгоносика займає всього лише 25 днів. Оптимальні значення температур, при яких комахи розвиваються, це 6...42 0С. За її границями (як в бік збільшення так і в бік зменшення) комахи і кліщі стають майже не рухомі. Вже при температурі більше 35 0С зупиняється кладка яєць. При низькій температурі настає холодове оціпеніння, а при підвищеній – стан теплового шоку. Подальше відхилення температури в той чи інший бік призводить до смерті комах.

4. Наявність в зерновій масі травмованого зерна теж сприяє розмноженню комах і кліщів, тому що мілкі частинки зерна і органічна пилюка стають доступними харчами для кліщів та комах. Також шкідники хлібних запасів люблять неосвітлені частини насипу продуктів. В нічний час виконують переліт на різні місця локації. При подальшому зберіганні без створення консервуючих умов (пониження температури) зараженість лише збільшується.

Як видно, температура і навколишнього середовища і зернової маси є одним з головних факторів, що впливає на стан збереження матеріалу. Тому його і було враховано для створення умов тривалого збереження за рахунок застосування повітря з низькою температурою. Такий спосіб базується на принципі термоанабіозу. Чутливість живих компонентів зернової маси до пониження температури дозволяє різко знизити їх життєдіяльність або призупинити зовсім. Зберіганню в охолодженому стані сприяє велика теплова інерція зернових мас.

Якщо врахувати, що зернова маса будь якої вологості добре зберігається і при температурі 5...10 0С, то при зниженній температурі і постій вологості зерно взагалі можливо зберігати десятиліттями. А такий спосіб як активне вентилування дозволяє особливо ефективно використовувати перепади температур повітря протягом доби.

ЗБЕРІГАННЯ ЗЕРНА В ОХОЛОДЖЕНОМУ СТАНІ

Принцип роботи установки для охолодження зерна наступний: Вентилятор охолоджувача зерна всмоктує атмосферне повітря. Це повітря охолоджується

до необхідної температури і осушується в охолоджувачі повітря - випарнику. При цьому видаляється вода. Далі холодне вологе повітря нагрівається в блоці, що знижує відносну вологість повітря. Блок використовує енергію з холодильного контуру і не вимагає витрат на електроенергію. Сухе холодне повітря підводиться шлангом до повітряного розподільника сховища і продувається через зернову масу. Ця технологія може застосовуватися як в підлогових сховищах, так і в елеваторах силосного типу. Відпрацьоване повітря через отвори виходить в атмосферу, виносячи з собою відібрану у зерна вологу і тепло.

Вимоги до охолоджуючих агрегатів:

1. Використовувати лише екологічно безпечний хладагент
2. Володіти регульованою потужністю
3. Бути довговічним
4. Мати надійний теплообмінник
5. Бути не громіздким і мобільним
6. Мати чутливі датчики мікроклімату
7. Бути швидкодіючим в реагуванні
8. З можливістю охолоджувати як малі так і великі партії зерна
9. Бути простим в експлуатації

Переваги консервування зерна холодом:

1. Охолодження без застосування хімічних засобів захисту. В даний час хімічна обробка зерна строго регламентується. При фумігації виникають значні витрати на хімічні матеріали і дороговартісну технологію. Слід також враховувати, що часто застосовується для фумігації метилбромід в багатьох країнах заборонений з 2005 року.

2. Попередження розвитку грибків. Залежно від погоди і сівозміни грибок може виникати в певній місцевості (регіоні) з різною ймовірністю появи. Крім значних економічних втрат, виникає небезпека утворення мікотоксинів, які отруйні для людей і тварин. Наприклад, свині дуже чутливі до мікотоксину, що проявляється у зменшенні апетиту, знижених приростах і погіршенні репродуктивної здатності тварин. Розвиток грибків і продуктів їх життєдіяльності прискорюється при підвищеній температурі. Охолодження зерна зупиняє ці процеси.

3. Економія витрат на сушку. Пшеницю після збирання сушать, в залежності від призначення, до 14-16% вологості. Для цього в спеціальній сушильній установці розігрівається повітря. Нагрітий агент сушки відбирає вологу у зерна і виводить її на ззовні. Економія при використанні консервації охолодженням пояснюється тим, що кожне разове охолодження додатково просушує зерно. Воно знижує вологість зерна ще на 0,5-1,5%. При високій вологості зерна (понад 18%), ефект додаткової просушки сильніше, ніж для сухого зерна (вологістю менше 14%). Час перебування зерна в сушильній установці може бути скорочено за рахунок оптимізації сушіння і охолодження; при цьому економиться енергія і підвищується продуктивність сушіння.

Зменшення часу і інтенсивності сушки робить цей процес більш м'яким для зерна; виникає менше тріщин і пошкоджень зерен від сушки.

4. Відсутність втрат при пересипанні. При звичайному зберіганні без охолодження часто виникає необхідність в пересипанні зерна. Перемішування і пов'язаний з ним інтенсивний контакт зерна з повітрям призводять до усунення вогнищ підвищеної температури. Для цього завжди необхідний вільний силос, до того ж при кожному пересипанні через тертя пропадає приблизно 0,3% від загальної маси зерна. Плюс до цього необхідна додаткова енергія енергії на транспортування зерна, який складає приблизно 1-3 кВт.год на одну тунну зерна. А от охолоджувальне зерно, не потребує пересипання.

5. Охолоджене зерно довго залишається холодним. Зернова маса, яка відлежується, дуже повільно поглинає енергію. Причиною тому є ізолююча дія повітря в просторі між зернами і мала площа контакту зерен. Тому тепле зерно довго залишається теплим навіть при низькій температурі навколишнього середовища. Відповідно, охолоджене зерно довго залишається холодним.

Головні правила охолодження: будь який спосіб охолодження виконують в умовах, що виключає зволоження зернової маси. Неприпустиме підмочування осадами, а також збільшення вологості зернової маси за рахунок сорбції парів води з повітря. Тому зерно охолоджують із розрахунку його фактичної вологості та температури, а також вологості повітря. Винятком є зерно в стані самозігрівання. Таке зерно охолоджують в швидкому порядку при будь якій вологості. При охолодженні вологість зернових мас може знизитись. Це особливо характерно при дотиканні сирого зерна з холодним сухим повітрям з температурою нижче нуля. В таких умовах втрати вологи можуть досягати декількох відсотків.

Клітинне дихання зерна, з подальшим довільним його самозігріванням, є причиною псування зібраного зерна. Ці процеси залежать від температури і вологості зерна – чим вище температура і вологість зерна, тим інтенсивніше воно дихає. Самозігрівання викликає втрату сухої маси і сприяє розвитку комах-шкідників і грибків. Відомо, що в зонах з помірним кліматом в холодну пору року виникає значно менше втрат при зберіганні, ніж в літні місяці. Консервування охолодженням дозволяє штучно створити зимові кліматичні умови безпосередньо після збирання врожаю.

Спочатку технологія зберігання зерна з охолодженням розроблялася для консервації вологого зерна перед сушінням. Тепер же частіше охолоджується сухе, ніж вологе зерно – головним чином для попередження розвитку комах-шкідників. А от для партій зерна і насіння з підвищеною вологістю, особливо насінневого матеріалу, при відсутності своєчасної сушки, охолодження є єдиним способом, що забезпечить їх збереження.

Список використаних джерел

1. <https://propozitsiya.com/ua/systemy-kontrolyu-za-procesom-zberigannya-zernovoyi-masy>
2. <https://temix.com.ua/contact>

Струс Назарій Васильович, студент
Шаргородська Наталя Борисівна
викладач спеціалізації
ВСП «Вінницький фаховий коледж НУХТ»

WEPIС, TOME, GAMMA APP – ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ПРЕЗЕНТАЦІЙ

Сервіси на базі ШІ для генерації текстів, зображень, відео та аудіо дозволяють ефективно і швидко створювати контент, зменшуючи час та зусилля, які раніше витрачались на цей процес. Більш того, вони допомагають зберігати конкурентоспроможність і реагувати на виклики ринку, який сьогодні змінюється з карколомною швидкістю.

Презентація – це універсальний спосіб донести до адресата важливу інформацію. Будь-яка деталь – від візуального оформлення слайдів до грамотності їхнього наповнення – впливає на успіх проведення презентації та формування іміджу компанії загалом.

Презентація як процес – це діяльність щодо надання аудиторії інформації про будь-що нове: про товар, послугу, сервіс, продукт, бренд, персону або компанію. Як документ, презентація являє собою збірку важливих фактів або промотуючих матеріалів, викладених у лаконічній і привабливій формі. З точки зору комунікацій, презентація є одним з інструментів маркетингу і PR, головною метою якої є донести до аудиторії необхідну інформацію в найбільш підходящому вигляді.

Від презентації багато в чому залежить імідж компанії, успішність конкретного проекту, зацікавленість партнерів та споживачів. Тому представники бізнесу все частіше звертаються до спеціалістів, які вміють грамотно презентувати всі головні тези та подати їх у графіках, цифрах і фактах.

Створення презентації подібне до добрячого інженерно-будівельного процесу: задіюються тільки необхідно-важливі будівельні блоки, якісні матеріали, а несучі балки також несуть навантаження з тією лише різницею, що воно смислове (змістовне). Кожна фраза або картинка повинна бути вписана в структуру презентації «з розумом», так, щоб всі компоненти презентації (текст, зображення, таблиці, графіки, інфографіка, відео та інше) були логічно пов'язані одне з одним з метою виділити і показати саму суть питання.

Розробка презентації припускає, що перш, ніж створити красиве панно з текстово-візуального набору, розробник зробить аналіз середовища, для якого вона створюється, врахує індивідуальний стиль і особливості, а також – усі обов'язкові інфогрупи про презентований об'єкт.

Створення презентацій завжди було монотонним та часовитратним завданням. Однак завдяки штучному інтелекту цей процес стає набагато простішим і ефективнішим. Інструменти для створення презентацій що

використовують ШІ, можуть бути незамінними при підготовці інформаційних матеріалів для презентацій.

Визначимо, як штучний інтелект допомагає у створенні презентації:

- Швидке створення проєктів. Інструменти для створення презентацій з використанням ШІ дозволяють швидко створювати проєкти, вводячи команди або текст без необхідності самостійного проєктування макетів. Вони автоматично форматуєть текст та графіку, щоб ваші слайди виглядали професійно;

- Покращення дизайну та брендингу. Можна додавати логотипи, кольори, шрифти та інші елементи корпоративного стилю вашої компанії до презентацій за допомогою цих інструментів. Це допомагає підтримувати єдність в оформленні всіх матеріалів;

- Командна співпраця. Інструменти для створення презентацій з ШІ часто мають функції спільної роботи, які дозволяють кільком користувачам спільно працювати над проєктом. Це особливо корисно для покращення презентації перед важливими зустрічами або презентаціями;

- Інтеграція з іншими додатками. Інструменти для створення презентацій на базі ШІ можуть інтегруватися з популярними робочими додатками, такими як Microsoft Teams, спрощуючи обмін інформацією та спільну роботу;

- Модифікація та редагування з елементами ШІ. Можна швидко модифікувати або видаляти елементи на слайді, використовуючи ШІ. Це дозволяє легко адаптувати вашу презентацію до потреб вашої аудиторії;

- Сортування слайдів за допомогою ШІ. Інструменти з ШІ можуть аналізувати зміст слайдів і допомагати створити послідовність, яка краще розповість саме вашу історію.

- Вбудовані шаблони та бібліотеки ресурсів. Ці інструменти зазвичай мають доступ до різноманітних шаблонів та бібліотек зображень і фільмів, що робить вашу презентацію більш привабливою та насиченою контентом;

- Створення зображень без авторських прав. За допомогою ШІ, ви можете генерувати зображення, які відповідають змісту вашої презентації, і в той же час є "вільними від авторських прав", що робить їх використання безпечним.

З великої кількості сервісів по створенню презентацій на основі ШІ виділимо такі як Gamma App, WePic та Tome.

Gamma App – це сучасна платформа для створення презентацій, яка використовує можливості штучного інтелекту (ШІ) для автоматизації структури, контенту та візуалізації ідей. Платформа дозволяє користувачам створювати красиві, цікаві та ефективні презентації за допомогою простого та інтуїтивного інтерфейсу. Платформа також дозволяє користувачам ділитися своїми презентаціями онлайн або експортувати їх у різні формати.

Платформа Gamma.app є онлайн-сервісом, який не потребує встановлення або оновлення. Користувачам достатньо мати доступ до інтернету та сучасного браузера, щоб користуватися платформою. Платформа також сумісна з різними пристроями, такими як комп'ютери, планшети, смартфони тощо.

Wepic – дозволяє створювати презентації українською мовою. Це платформа на базі ШІ, яка дозволяє швидко створити та оформити презентації за заданою темою. Можна просто вказати тему презентації, прописати план слайдів або завантажити текстову інформацію для оформлення. ШІ генерує презентацію, дизайн та ілюстрації. Усі складові можна змінити, виправити, додати щось своє. Також ШІ може окремо згенерувати ілюстрацію за детальним описом. Можна вибрати тему, стиль і формулювати текст так, як нам зручно, а штучний інтелект створює для нас презентацію, що складається з 8 слайдів.

Tome – онлайн-платформа, яка використовує штучний інтелект для створення презентацій. Tome це комбінація двох механізмів: ChatGPT і DALL-E 2. За допомогою першого програма генерує тексти, а за допомогою другого малює зображення. Принцип доволі простий та типовий, користувач формує текстові підказки, які максимально точно описують запит, побажання, тематику та вміст презентації. Дотримуючись підказок, Tome створює близько восьми слайдів із відповідними зображеннями та текстами.

Усі сервіси пропонують можливість редагувати презентацію, змінювати кольори, додавати зображення, текст, таблиці, відео та інші елементи. Також можна додавати свої власні зображення або скористатися генератором зображень, що використовує штучний інтелект. Є також можливість записати голос до презентації та додавати коментарі до слайдів. Інструменти дозволяють поділитися презентацією онлайн за допомогою посилання або згенерованого QR-коду. Презентацію також можна завантажити у форматі PDF, зображення.

Технології невпинно розвиваються, сервіси на базі штучного інтелекту стають не тільки зручними, але і необхідними для роботи в різних сферах. Однак, важливо розуміти, що ці технології не замінюють творчості та індивідуального підходу в професійній діяльності. Вони є лише інструментом, який допомагає інтенсивніше працювати, робити більше, якісніше та досягати більшого успіху.

Список використаних джерел

1. ChatGPT і не тільки: 20+ корисних сервісів на основі штучного інтелекту [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://osvitanova.com.ua/posts/5893>.
2. 8 інструментів ШІ для розробки презентацій. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://workflowmedia.pl/uk/blog/трансформація-ai/8-ai-інструменти-для-презентації>.
3. Tome – штучний інтелект для створення презентацій. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://cases.media/article/tome-ai-shtuchnii-intelekt-dlya-stvorenniya-prezentacii>.

Василенко В.Г.
викладач математики
Вінницький кооперативний інститут

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ «ІНТЕГРУВАННЯ ТРИГОНОМЕТРИЧНИХ ФУНКЦІЙ»

Анотація. В статті розглядаються правила інтегрування функцій, які раціонально залежать від тригонометричних функцій $\sin x$ та $\cos x$. Всі вони проілюстровані прикладами та завданнями, під час вирішення яких використані різні прийоми, що в свій час дозволяє провести порівняльний аналіз цих методів та згадати деякі теоретичні моменти. В якості результату запропоновано алгоритм інтегрування тригонометричних функцій.

Ключові слова. Найпростіші дроби, первісна, інтеграл, раціональна функція.

Постановка проблеми. Інтегрування, тобто відновлення функції за її похідною – одна з найважливіших операцій, без якої неможливо вивчення вищої математики. Навчитися інтегрувати є одним з найскладніших завдань для студентів усіх вищих навчальних закладів, тим паче це має відношення до здобувачів освіти непрофільних до математики інститутів, таких, як Кооперативний інститут. Тим не менш, оволодіти інтегруванням можливо, хоча й за умовою вирішення великою кількістю завдань і це не зменшує ролі викладача в процесі навчання.

Аналіз основних досліджень. На відміну від оберненого завдання, диференціювання, в інтегруванні немає чітко сформульованих правил, які б забезпечили рішення будь-якого прикладу. Це ускладнює роботу викладача, який має не тільки ознайомити студентів з основними рекомендаціями, а й допомогти обрати правильний напрямок дій.

В запропонованій роботі демонструються різні підходи до рішення прикладів одного з найбільш складного розділу інтегрування – інтегралів від тригонометричних функцій. Ці приклади дозволяють порівняти методи викладення матеріалу, а також проаналізувати отримані результати.

Мета. Допомога в роботі не тільки викладачам під час підготовки до занять, а й студентам під час засвоєння нового матеріалу.

Виклад основного матеріалу.

Методологія та результати досліджень

Для успішного вивчення інтегралів від тригонометричних функцій студенти мають добре орієнтуватись в найпростіших інтегралах, а також володіти деякими прийомами інтегрування. Для цього їм буде потрібна таблиця інтегралів, таблиця похідних та довідник тригонометричних формул.

Під час знаходження інтегралів від тригонометричних функцій запроваджують декілька методів, таких як:

1. Використання тригонометричних формул.
2. Зниження степені підінтегральної функції.
3. Метод заміни змінної.
4. Універсальна тригонометрична підстановка.

В цій статті ми спробуємо розібрати всі перелічені методи та навести приклади вирішення типових інтегралів.

Використання тригонометричних формул.

Приклад 1. Обчислити невизначений інтеграл : $\int \sin 5x \sin 7x dx$

Спочатку наведемо повне рішення, а потім його прокоментуємо.

$$\int \sin 5x \sin 7x dx = *$$

Тепер використаємо формулу $\sin\alpha \sin\beta = \frac{\cos \alpha - \beta - \cos(\alpha + \beta)}{2}$

$$\int \frac{\cos 5x - 7x - \cos(5x + 7x)}{2} dx = \frac{1}{2} \int \cos 2x dx - \frac{1}{2} \int \cos 12x dx = \frac{\sin 2x}{4} - \frac{\sin 12x}{24} + C, \text{ де } C = \text{const}$$

Ми бачимо, що в підінтегральному виразі є добуток двох функцій, але в той же час немає зручної формули для інтегрування, тому нам потрібно вдаватися до певних хитрощів. Дана формула перетворює добуток на суму. Потім ми використовуємо властивості лінійності невизначеного інтегралу – інтеграл від суми дорівнює сумі інтегралів і на останок виносимо константу за знак інтегралу.

Під час вирішення невизначених інтегралів потрібно пам'ятати, що косинус – це непарна функція, тому мінус в наведеному прикладі зникає без усіляких наслідків $\cos(-\alpha) = \cos(\alpha)$, тому $\cos(5x - 7x) = \cos(-2x) = \cos(2x)$.

Синус – функція непарна $\sin(-\alpha) = -\sin(\alpha)$, де мінус навпаки, не зникає а виноситься.

Під інтегралами знаходяться складені функції (косинуси не просто від x , а від складеного аргументу). Це найпростіші з усіх складених функцій, тому інтеграли від них простіше знайти методом підведення функції під знак диференціалу, що ми і розглянемо в параграфі «Метод заміни змінної».

На останньому етапі ми використовуємо табличну формулу $\int \cos x dx = \sin x + C$. Єдина відмінність полягає в тому, що у нас замість x складений вираз.

Приклад 2. Знайти невизначений інтеграл: $\int \operatorname{tg} x dx$

Якщо ви не знайшли в таблиці інтеграли від тангенса та котангенса, їх можна обчислити самому і на це ви не витратите багато часу.

$$\int \operatorname{tg} x dx = \int \frac{\sin x dx}{\cos x} = - \int \frac{d(\cos x)}{\cos x} = - \ln |\cos x| + C, \text{ де } C = \text{const}$$

1. Використовуємо тригонометричну формулу $\operatorname{tg} x = \frac{\sin x}{\cos x}$
2. Підводимо функцію під знак диференціалу
3. Використовуємо табличний інтеграл $\int \frac{dx}{x} = \ln |x| + C$

Приклад 3. Знайти невизначений інтеграл: $\int \operatorname{ctg} 2x dx$

$$\int \operatorname{ctg} 2x dx = \int \frac{\cos 2x dx}{\sin 2x} = \frac{1}{2} \int \frac{d(\sin 2x)}{\sin 2x} = \frac{1}{2} \ln |\sin 2x| + C, \text{ де } C = \text{const}$$

Приклад 4. Знайти невизначений інтеграл: $\int \operatorname{ctg}^2 x dx$

Спробуємо підвищити степінь підінтегрального виразу

$$\int \operatorname{ctg}^2 x dx = \int \frac{\cos^2 x dx}{\sin^2 x} = \int \frac{(1 - \sin^2 x) dx}{\sin^2 x} = \int \frac{1}{\sin^2 x} - 1 dx = \int \frac{dx}{\sin^2 x} - \int dx = -\operatorname{ctg} x - x + C, \text{ де } C = \text{const}$$

1. Використовуємо тригонометричну формулу $\operatorname{ctg} x = \frac{\cos x}{\sin x}$
2. Використовуємо головну тригонометричну тотожність $\sin^2 x + \cos^2 x = 1$
3. Почленно ділимо чисельник на знаменник
4. Використовуємо властивість лінійності невизначеного інтегралу
5. Інтегруємо за допомогою таблиці.

Зниження степені підінтегральної функції.

Цей метод працює тоді, коли підінтегральна функція містить в собі багато синусів та косинусів в парних степенях. Для того, щоб знизити степінь використовують тригонометричні формули $\sin^2 x = \frac{1 - \cos 2x}{2}$, $\cos^2 x = \frac{1 + \cos 2x}{2}$ та $\sin 2x = 2 \sin x \cos x$, хоча остання формула може використовуватись і в зворотньому напрямку $\sin x \cos x = \frac{1}{2} \sin 2x$.

Приклад 5. Знайти невизначений інтеграл: $\int \cos^2 x dx$

Рішення: $\int \cos^2 x dx = \frac{1}{2} \int (1 + \cos 2x) dx = \frac{1}{2} (x + \frac{1}{2} \sin 2x) + C, \text{ де } C = \text{const}$

Якщо уважно придивитись до рішення, можна помітити, що нічого особливого в цьому прикладі немає, за виключенням того, що ми застосували формулу $\cos^2 x = \frac{1 + \cos 2x}{2}$, знизивши степінь підінтегральної функції.

Приклад 6. Знайти невизначений інтеграл: $\int \sin^2 x \cos^2 x dx$

Рішення: $\int \sin^2 x \cos^2 x dx = \int (\sin x \cos x)^2 dx = \int (\frac{1}{2} \sin 2x)^2 dx = \frac{1}{4} \int \sin^2 2x dx = \frac{1}{4} \cdot \frac{1}{2} \int (1 - \cos 4x) dx = \frac{1}{4} \cdot \frac{1}{2} (x - \frac{1}{4} \sin 4x) + C, \text{ де } C = \text{const}$

Тепер можна зробити певні висновки: будь-який інтеграл $\int \sin^a(ax) \cos^a(ax) dx$, де a – парне число, вирішується методом зниження степені підінтегральної функції.

Метод заміни змінної.

Головною передумовою для використання методу заміни змінної є той факт, що в підінтегральному виразі є деяка функція $\alpha(x)$ та її похідна $\alpha'(x)$:

$$\int \alpha(x) \cdot \alpha'(x) dx$$

Потрібно зауважити, що функції $\alpha(x)$ та $\alpha'(x)$ не обов'язково мають знаходитись у добутку.

Приклад 7. Обчислити невизначений інтеграл: $\int \frac{\cos 2x dx}{\sin^3 2x}$

Дивимось в таблицю похідних і знаходимо формули:

$$(\sin x)' = \cos x \text{ та } (\cos x)' = -\sin x$$

Тобто, іншими словами, в нашому підінтегральному виразі є функція та її похідна. Але, ми бачимо, що під час диференціювання косинус та синус

перетворюються один на інший і виникає доречне питання: як виконати заміну змінної і що позначати за літеру t – синус або косинус?

Загальний орієнтир: в схожих випадках за літеру t потрібно позначати функцію, яка знаходиться в знаменнику.

$$\int \frac{\cos 2x dx}{\sin^3 2x} = *$$

Тепер перериваємо рішення та запроваджуємо заміну: $t = \sin 2x$

В знаменнику у нас все залежить тільки від t , тепер необхідно з'ясувати, на що перетвориться $\cos 2x dx$. Для цього знаходимо диференціал dt :

$$dt = (\sin 2x)' dx = \cos 2x \cdot (2x)' dx = 2 \cos 2x dx$$

З останнього рівняння за правилом пропорції отримаємо необхідний нам вираз: $\cos 2x dx = dt/2$

Тепер підінтегральний вираз залежить тільки від t , тому продовжуємо рішення $= \frac{1}{2} \int dt/t^3 = \frac{1}{2} \int t^{-3} dt = \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{-2} t^{-2} + C = -\frac{1}{4 \sin^2 2x} + C$, де $C = \text{const}$

Потрібно зауважити, що мета заміни – спростити підінтегральний вираз, в даному випадку ми отримали підінтегральний вираз степеневі функції в таблиці.

Приклад 8. Обчислити невизначений інтеграл: $\int \frac{\cos x dx}{\sin x + 2}$

$$\int \frac{\cos x dx}{\sin x + 2} = *$$

Тепер запровадимо заміну: $t = \sin x + 2$, звідки випливає, що $dt = \cos x dx$

$$= \int dt/t = \ln|t| + C = \ln(\sin x + 2) + C, \text{ де } C = \text{const}$$

Зауваження 1: модуль в кінці можна прибрати тому, що $\sin x + 2 > 0$ для всіх «іксів».

Зауваження 2: можна було зробити заміну $t = \sin x$, але набагато вигідніше позначити за t весь знаменник.

Універсальна тригонометрична підстановка.

Одним з основних інструментів під час інтегрування раціональних функцій від $\sin x$ та $\cos x$: $R(\sin x, \cos x)$, є універсальна тригонометрична підстановка: $t = \tan x/2$. Її універсальність полягає в тому, що вона замінює початковий інтеграл від тригонометричної функції на рівний йому інтеграл від раціонального дроби, для якого відомий алгоритм рішення – розклад підінтегральної функції на найпростіші дроби та застосування властивостей невизначеного інтегралу.

$$\text{Маємо: } \sin x = 2t / (1 + t^2), \cos x = (1 - t^2) / (1 + t^2), dx = 2dt / (1 + t^2).$$

Використання цієї підстановки призводить до громіздких обчислень, але вона є вдалою для інтегралів, які мають вигляд:

$$\int dx / (a \sin x + b \cos x + c); \int dx / \cos^{2k+1} x; \int dx / \sin^{2k+1} x.$$

Проаналізуємо декілька прикладів її використання.

Приклад 9. Обчислити $\int dx / (1 + \cos x - 5 \sin x)$.

$$\text{Рішення: } \int dx / (1 + \cos x - 5 \sin x) = *$$

$$\begin{aligned} * \text{Зробимо заміну: } t = \tan x/2, \sin x = 2t / (1 + t^2), \cos x = (1 - t^2) / (1 + t^2), dx = 2dt / (1 + t^2) \\ = \int 2dt / ((1 + t^2) + (1 - t^2) - 10t) = \int dt / (1 - 5t) = -1/5 \int d(1-5t) / (1-5t) = -1/5 \ln |1-5t| = -1/5 \ln |1-5 \tan x/2| + C \end{aligned}$$

Приклад 10. Обчислити $\int dx/\sin^3 x$.

$$\begin{aligned} \text{Рішення: } \int dx/\sin^3 x &= \frac{1}{4} \int (1+t^2)^2 dt/t^3 = \frac{1}{4} \int (1 + 2t^2 + t^4) dt/t^3 \\ &= \frac{1}{4} \int (1/t^3 + 2/t + t) dt = \frac{1}{4} (-1/2t^2 + 2\ln|t| + t^2/2) = -1/8\text{tg}^2x/2 + \frac{1}{2}\ln|\text{tg}x/2| + 1/8\text{tg}^2x/2 \\ &+ C \end{aligned}$$

Тепер для порівняння використаємо універсальну підстановку для вирішення наступного прикладу.

Приклад 11. Обчислити $\int dx/\cos^3 x$.

Рішення:

$$\int dx/\cos^3 x = 2 \int (1+t^2)^2 dt/(1-t^2)^3 = 2 \int (1+t^2)^2 dt / (1-t)^3(1+t)^3$$

В подальшому нам буде потрібно розкласти правильний раціональний дріб на більш прості дроби, яких в загальній кількості буде шість. Тому універсальна тригонометрична підстановка в цьому прикладі дає більш трудомістке рішення.

Виникає потреба знайти в якості альтернативи більш легкі шляхи інтегрування. Практичні результати пошуків можна сформулювати у вигляді наступних правил:

Правило 1. Якщо підінтегральна функція не є парною відносно $\sin x$: $R(-\sin x, \cos x) = -R(\sin x, \cos x)$, тоді використовують заміну $t = \cos x$.

Правило 2. Якщо підінтегральна функція не є парною відносно $\cos x$: $R(\sin x, -\cos x) = -R(\sin x, \cos x)$, тоді використовують заміну $t = \sin x$.

Правило 3. Якщо функція парна за сукупністю функцій: $R(-\sin x, -\cos x) = R(\sin x, \cos x)$, тоді використовують заміну $t = \text{tg} x$ або $t = \text{ctg} x$. Обирають саме ту функцію, що більш зручна в кожному конкретному випадку.

Правило 4. Якщо функція парна за сукупністю функцій: $R(-\sin x, -\cos x) = R(\sin x, \cos x)$ та степені $\sin x, \cos x$ невід'ємні, тоді використовують формули зниження степені: $\cos^2 x = (1+\cos 2x)/2$; $\sin^2 x = (1-\cos 2x)/2$; $\sin x \cos x = \frac{1}{2}\sin 2x$.

Попередній приклад можна вирішити, використовуючи правило 2:

$$\int dx/\cos^3 x = \int \cos x dx / \cos^4 x = \int d(\sin x) / (1 - \sin^2 x)^2 = *$$

*Зробимо заміну: $t = \sin x$

$$\begin{aligned} &= \int dt / (1-t)^2(1+t)^2 = \frac{1}{4} \int (1/(1-t) + 1/(1-t)^2 + 1/(1+t) + 1/(1+t)^2) dt = \frac{1}{4} (-\ln|1-t| + \\ &\ln|1+t| + 1/(1-t) + 1/(1+t)) + C = \frac{1}{4} (\ln|1-\sin x / 1+\sin x| + 1/(1-\sin x) + 1/(1+\sin x)) + C \end{aligned}$$

Під час обчислення інтегралу ми використали правило 2, що дозволило нам дещо спростити рішення даного завдання. Інтегруючи тригонометричні функції потрібно також пам'ятати і про головну тригонометричну тотожність. Так, попередній приклад, для якого універсальна тригонометрична заміна дає тільки громіздкі обчислення, доволі просто вирішується за допомогою головної тригонометричної тотожності та інтегрування по частинах:

$$\int dx/\cos^3 x = \int ((\sin^2 x + \cos^2 x)/\cos^3 x) dx = \int (\sin^2 x/\cos^3 x) dx + \int dx/\cos x = *$$

$$\begin{aligned} &*\text{Зробимо заміну: } u = \sin x, du = \cos x dx, dv = (\sin x dx)/\cos^3 x, v = -d(\cos x)/\cos^3 x \\ &= 1/2\cos^2 x \end{aligned}$$

$$= \sin x/2\cos^2 x - \frac{1}{2} \int dx/\cos x + \int dx/\cos x = \sin x/2\cos^2 x + \frac{1}{2} \ln|\text{tg}(x/2 + \pi/4)| + C$$

Порівняємо застосування різних методів ще на одному прикладі.

Приклад 12. Знайти $\int \frac{dx}{\sin x \cos x}$

Підінтегральна функція не є парною відносно $\sin x$, не є парною по відношенню до $\cos x$, але є парною за сукупністю цих двох функцій.

1. Використаємо універсальну заміну:

$$\int \frac{dx}{\sin x \cos x} = \int \frac{(1+t)(1+t)}{t(1-t)(1+t)} dt = \int \frac{1}{t} + \frac{1}{1-t} - \frac{1}{1+t} dt = \ln|t| - \ln|1-t| - \ln|1+t| + C = \ln \left| \frac{t}{(1-t)(1+t)} \right| + C$$

2. Згідно правила 1 зробимо заміну $t = \cos x$:

$$\int \frac{dx}{\sin x \cos x} = \int \frac{\sin x dx}{\sin x \sin x \cos x} = |t = \cos x; dt = -\sin x dx| = - \int \frac{dt}{t(1-t)(1+t)} = \int \frac{1/2}{t-1} + \frac{1/2}{t+1} - \frac{1}{t} dt = 1/2 \ln|t-1| + 1/2 \ln|t+1| - \ln|t| + C = 1/2 \ln \left| \frac{(t-1)(t+1)}{tt} \right| + C = 1/2 \ln \left| \frac{(\cos x - 1)(\cos x + 1)}{\cos x \cos x} \right| + C = 1/2 \ln \left| \frac{\sin x \sin x}{\cos x \cos x} \right| + C = 1/2 \ln \operatorname{tg} x \operatorname{ctg} x + C$$

3. Згідно правила 2 зробимо заміну $t = \sin x$:

$$\int \frac{dx}{\sin x \cos x} = \int \frac{\cos x dx}{\sin x \cos x \cos x} = |t = \sin x; dt = \cos x dx| = \int \frac{dt}{t(1-t)(1+t)} = \int \frac{1}{t} + \frac{1/2}{1-t} - \frac{1/2}{1+t} dt = \ln|t| - 1/2 \ln|1-t| - 1/2 \ln|1+t| + C = 1/2 \ln \left| \frac{tt}{(1-t)(1+t)} \right| + C = 1/2 \ln \left| \frac{\sin x \sin x}{(1-\sin x)(1+\sin x)} \right| + C = 1/2 \ln \operatorname{tg} x \operatorname{ctg} x + C$$

4. Згідно правила 3 зробимо заміну $t = \operatorname{tg} x$:

$$\int \frac{dx}{\sin x \cos x} = \int \frac{\cos x dx}{\sin x \cos x \cos x} = \int \frac{d(\operatorname{tg} x)}{\operatorname{tg} x} = \ln|\operatorname{tg} x| + C = 1/2 \ln \operatorname{tg} x \operatorname{ctg} x + C$$

або $t = \operatorname{ctg} x$:

$$\int \frac{dx}{\sin x \cos x} = \int \frac{\sin x dx}{\sin x \sin x \cos x} = - \int \frac{d(\operatorname{ctg} x)}{\operatorname{ctg} x} = -\ln|\operatorname{ctg} x| + C = 1/2 \ln \operatorname{tg} x \operatorname{ctg} x + C$$

5. Можна спробувати знизити степінь у знаменнику, але тоді прийдеться використати подвійний аргумент:

$$\int \frac{dx}{\sin x \cos x} = \int \frac{2dx}{\sin 2x} = \int \frac{d(2x)}{\sin 2x} = \ln \operatorname{tg} x + C = 1/2 \ln \operatorname{tg} x \operatorname{ctg} x + C$$

Потрібно також зазначити, що в залежності від обраного шляху рішення ми отримуємо різні форми запису відповіді через різні тригонометричні функції. Тому потрібно звернути увагу студентів на цей факт. Якщо два різних студенти отримали різну відповідь, це не обов'язково говорить про помилку. Можливо вони вирішували завдання різними шляхами. Це має відношення не тільки до первісних, але й до інтегрування в цілому.

І на останок ще одне правило.

Правило 5. Якщо під знаком інтегралу знаходиться добуток тригонометричних функцій різних аргументів, необхідно перетворити добуток в суму з використанням наступних формул:

$$\sin nx \cos mx = 1/2 (\sin(n-m)x + \sin(n+m)x)$$

$$\sin nx \sin mx = 1/2 (\cos(n-m)x - \cos(n+m)x)$$

$$\cos nx \cos mx = 1/2 (\cos(n-m)x + \cos(n+m)x)$$

Приклад 13. Знайти $\int \sin 3x \cos 5x dx$

$$\int \sin 3x \cos 5x dx = 1/2 (\sin -2x + \sin 8x) = 1/4 \cos 2x - 1/16 \cos 8x + C$$

Інтегрування тригонометричних функцій є однією з найскладніших тем курсу. Тому спробуємо сформулювати алгоритм, який зможе допомогти під час вирішення завдань цього розділу.

1. Перевірити, чи підходить до даного інтегралу правило 5. Якщо ні, тоді переходимо до наступного пункту.
2. Якщо це можливо, застосувати формули зниження степеню. Якщо ні, перейти до наступного пункту.
3. Перевірити, чи можливо застосувати правила 1-4. Якщо так, обрати належне та користуватись їм.
4. Якщо правила 1-5 не підходять, використати універсальну заміну.

Висновки. Інтегрування тригонометричних функцій є дуже різноманітною темою, тому в межах однієї статті неможливо розглянути всі труднощі, які з нею пов'язані та відповісти на всі питання, що виникнуть під час вирішення інтегралів. Мета полягала в тому, щоб розібрати основні правила, які використовуються під час знаходження первісних тригонометричних функцій. В статті були продемонстровані різні прийоми та методи вирішення одних і тих завдань, що дозволяє порівняти їх та обрати більш зручний та раціональний.

Список використаних джерел

1. Курпа Л.В., Кашуба Ж.Б., Лінник Г.Б. Вища математика в прикладах і задачах. Харків: НТУ «ХПІ», Друкарня НТУ «ХПІ», 2019. 532 с.
2. Чікіна Н.О., Антонова І.В., Балака Л.О. Збірник розрахунково-графічних завдань з вищої математики у 2 т. Харків: НТУ «ХПІ», Друкарня НТУ «ХПІ», 2022. 224 с.
3. Черемська Н.В., Черногор Т.Т. Методичні рекомендації до проведення практичних занять з теми «Невизначений інтеграл». Харків: НТУ «ХПІ», Друкарня НТУ «ХПІ», 2020. 72 с.

Долян К.В, Панчук О.В.

ВСП «Вінницький фаховий коледж

Національного університету харчових технологій»

РОЛЬ МЕНТОРСТВА ТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ В ФОРМУВАННІ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В ОНЛАЙН-СЕРЕДОВИЩІ

Постановка проблеми. З поширенням онлайн-навчання стає важливою проблема мотивації студентів. Багато з них відчувають відсутність взаємодії з викладачами та відчуження від навчального процесу. У зв'язку з цим виникає необхідність у розробці ефективних методів стимулювання інтересу та мотивації студентів, зокрема шляхом впровадження менторства та індивідуального підходу.

Виклад основного матеріалу. У сучасному освітньому контексті, особливо в умовах онлайн-навчання, роль менторства та індивідуального

підходу виявляється важливою складовою формування мотивації студентів. Онлайн-середовище може викликати різноманітні виклики для мотивації, але застосування методів менторства та індивідуального підходу може допомогти ефективно стимулювати навчальну активність та зацікавленість студентів. Дослідження показують [2], що індивідуальний підхід та наявність ментора сприяють покращенню академічних результатів, зниженню відмов та підвищенню задоволення студентів від навчання.

Менторство в онлайн-середовищі може бути вирішальним фактором у формуванні мотивації студентів. Інтерактивне спілкування з досвідченим наставником сприяє побудові довіри та стимулює студентів до активного навчання. Участь у програмах менторства може допомогти студентам відчувати себе підтриманими та направленими, що має позитивний вплив на їхню мотивацію.

Індивідуальний підхід передбачає врахування потреб, інтересів та особистих особливостей кожного студента. Це може охоплювати індивідуалізовані завдання, гнучкий графік навчання, а також персоналізовану підтримку з боку викладачів та менторів. Наприклад, проведення індивідуальних консультацій, адаптованих до потреб кожного студента, може допомогти вирішувати труднощі та стимулювати самостійне навчання.

Дослідження свідчать про ефективність використання менторства та індивідуального підходу у формуванні мотивації студентів. Наприклад, дослідження, проведене Інститутом освіти Стенфордського університету, показало [4], що студенти, які брали участь у програмах менторства, мали вищі показники залучення до навчального процесу та більше успішно закінчували курси.

Менторство та індивідуальний підхід у навчальному процесі онлайн можуть бути реалізовані через різноманітні методики та підходи. Один з найефективніших методів менторства – це особисті консультації між студентом та наставником. Під час таких консультацій можуть обговорюватися академічні та особисті питання, а також розроблятися індивідуалізовані плани навчання та розвитку. Такий підхід дозволяє студентам відчувати себе підтриманими та направленими, що сприяє покращенню їхньої мотивації та залученості до навчання.

Ще одним ефективним методом є використання групових та колективних форматів роботи. Спільна робота над проектами або завданнями може стимулювати взаємодію та співпрацю між студентами, що в свою чергу підвищує їхню мотивацію та відповідальність за результат. Крім того, групові проекти дозволяють студентам вчитися взаємодіяти та вирішувати проблеми в команді, що є важливою навичкою в сучасному світі роботи.

Крім того, важливим аспектом є використання інтерактивних технологій та інструментів. Онлайн-платформи можуть надати можливості для інтерактивного навчання, включаючи відео-конференції, форуми обговорень, онлайн-тестування та відстеження прогресу [1]. Ці інструменти дозволяють

студентам активно взаємодіяти з викладачами та однолітками, що сприяє підвищенню мотивації та залученості до навчання.

Наприклад, платформа для відео-конференцій може стати ефективним засобом для відкритого спілкування з викладачами та обговорення важливих питань. Такі відкриті дискусії можуть стати джерелом інноваційних ідей та натхнення для студентів, що також може позитивно позначитися на їхній мотивації.

Ще однією ефективною методикою є використання системи нагород та стимулів. Наприклад, встановлення системи бонусів за активну участь у групових проектах, успішне виконання індивідуальних завдань або досягнення певних академічних цілей може стимулювати студентів до більш активної участі та досягнення кращих результатів.

Підкреслення ефективності менторства та індивідуального підходу також може бути підкріплено практичними прикладами та успішними історіями. Розповіді про студентів, які завдяки підтримці наставників досягли успіху в навчанні та розвитку, можуть стати важливим стимулом для інших студентів та переконати у важливості цих підходів.

Нарешті, важливо пам'ятати про постійне вдосконалення та адаптацію навчального процесу до змін у середовищі та потребах студентів. Швидкі зміни у технологіях та суспільстві вимагають постійного оновлення методів навчання та використання новітніх підходів. Тільки так можна забезпечити ефективну підготовку студентів до викликів сучасного світу та підвищити їхню мотивацію до навчання.

На підставі проведених досліджень і аналізу відомих методик та підходів, можна зробити висновок, що менторство та індивідуальний підхід є невід'ємною частиною успішного формування мотивації студентів у навчальному процесі в онлайн-середовищі. Їхня ефективність підтверджується не лише теоретичними дослідженнями, але й практичним досвідом викладачів та студентів.

Таким чином, розвиток та вдосконалення методів менторства та індивідуального підходу є важливим завданням для сучасної освіти. Їхня ефективна реалізація сприятиме підвищенню мотивації студентів, що в свою чергу сприятиме покращенню якості навчання та досягненню успіху у навчальній діяльності.

Висновки. Менторство та індивідуальний підхід є важливими складовими успішної мотивації студентів у навчальному процесі в онлайн-середовищі. Ці підходи не лише допомагають студентам досягати академічних успіхів, але й сприяють їхньому загальному розвитку та задоволенню від навчання.

Список використаних джерел

1. Сміт Дж. (2020). Роль наставництва в онлайн-навчанні, журнал Онлайн-навчання, 15 (2), 45-58.
2. Джонсон М. (2019). Індивідуальний підхід до онлайн-навчання: стратегії за успіхи учнів. Online Education Review, 22(3), 112-127.

3. Гарсія Л. та Кім С. (2018). Використання технологій для персоналізації навчання в онлайн-освіті. Міжнародний журнал освітніх технологій, 11(4), 78-91.

4. Джонсон Л. та Браун К. (2019). Індивідуальний підхід до Інтернету Викладання: приклад із Стенфордського університету. Дослідження та розвиток освітніх технологій, 67(4), 789-802.

СЕКЦІЯ 13. Педагогічні науки

Юлія КОВАЛЬ
*доктор філософії (PhD), доцент кафедри
гуманітарних, економічних та фінансово-облікових дисциплін
Вінницький кооперативний інститут*

ПРОЄКТНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СПЕЦДИСЦИПЛІН ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Проектне навчання (project-based learning) дедалі більше набирає обертів, оскільки є дуже ефективним і актуальним підходом до викладання та навчання. Численні дослідження вказують на те, що після його успішного впровадження в процес вивчення спецдисциплін фінансово-економічного профілю у студентів покращується мотивація до навчання та підвищується рівень досягнень.

За визначенням Buck Institute for Education, проектне навчання – це метод, навчаючись за яким, здобувачі освіти певний час досліджуючи і реагуючи на справжні, цікаві та складні питання, отримують потрібні знання та навички.

Ідея включення проектної діяльності в освітній процес була запропонована американським педагогом і філософом Джоном Дьюї більше століття тому. Вперше у вітчизняній педагогіці актуальність цієї проблеми вивчав О. Макаренко, який в результаті своєї новаторської педагогічної діяльності дійшов висновку про проектування особистості як суб'єкта педагогічної праці. Таку думку не раз висловлював В. Сухомлинський, багатогранну педагогічну спадщину якого проймає ідея проектування людини. Визначення суті проектування як педагогічного явища є досить складним, бо надзвичайно складними і багатоцінними є система проектування і сам педагогічний процес. Саме слово "проект" у перекладі з латинської мови означає "кинутий уперед, задум, план" тощо [2].

Проектування в загальному його розумінні – це науково обґрунтована побудова системи параметрів майбутнього об'єкта чи якісно нового стану існуючого проекту прототипу передбачуваного або можливого об'єкта стану чи процесу.

Проектування – особливий тип інтелектуальної діяльності, відмінною особливістю якої є перспективна орієнтація, практично спрямоване дослідження.

Німецький педагог А. Флітнер характеризує проектну діяльність як навчальний процес, в якому обов'язково беруть участь розум, серце і руки ("Lernen mit Kopf, Herz und Hand"), тобто осмислення самотійно добутої інформації здійснюється через призму особистого ставлення до неї і оцінку результатів в кінцевому продукті.

Великою перевагою проектної діяльності є вміння, які набувають здобувачі освіти, а саме:

- планувати свою роботу, попередньо прораховуючи можливі результати;
- використовувати багато джерел інформації;
- самотійно збирати і накопичувати матеріал;
- аналізувати, співставляти факти, аргументувати свою думку;
- приймати рішення;
- установлювати соціальні контакти (розподіляти обов'язки, взаємодіяти один з одним);
- створювати "кінцевий продукт" - матеріальний носій проектної діяльності (доповідь, реферат, фільм, календар, журнал, проспект, сценарій);
- підготувати цикл занять з тем, які зацікавили б здобувачів освіти фахових коледжів;
- представляти створене перед аудиторією;
- оцінювати себе та інших.

Навчання на основі проекту передбачає наступне:

1. Студенти застосовують знання та навички для вирішення реалістичних проблем у реальному світі.
2. Підвищується рівень відповідальності студента за виконаний обсяг роботи.
3. Викладачі виконують ролі тренерів та фасилітаторів дослідження, проводять рефлексії.
4. Часто здобувачі освіти працюють в парах або групах.

Такий формат навчання передбачає залучення студентів до систематизації та набування знань, створення власних продуктів. Він розвиває навички критичного мислення, співпраці, спілкування, міркування, синтезу та стійкості в умовах обмеженого часу та визначеної мети.

Оскільки вивчення спецдисциплін фінансово-економічного профілю – це соціальна активність, яка відбувається в межах студентської групи, через проектне навчання здобувачі освіти мають можливість використовувати не лише знання з навчальних дисциплін, а й вчитися вести перемовини, ухвалювати спільні рішення, створювати презентації, нести відповідальність відповідно до ролі в навчальній команді й разом інтерпретувати результати своєї діяльності.

Це також дає можливість викладачам побачити майбутніх економістів-фінансистів у новому світлі, допомагати їм розвивати творчі здібності, що не

вдається часом у традиційному освітньо-виховному процесі. Крім того, часто проєктне навчання реалізується через міждисциплінарні зв'язки, що виходять за межі програми однієї конкретної спецдисципліни. Це значно розширює можливості викладача і сприяє креативності, а здобувачі освіти часто мають завдання, в процесі вирішення яких, отримують практичні навички, непередбачені в теоретичній частині навчального процесу [1].

Тобто вивчення спецдисциплін фінансово-економічного профілю відбувається природним шляхом, ненав'язливо, адже мета – не вивчити, а виконати завдання, отримати результат, що дійсно мотивує студентів.

Проєктне навчання – це засіб розвитку творчих здібностей в процесі вивчення спецдисциплін фінансово-економічного профілю. Зосереджуючи увагу на основних ідеях, разом із практикою та перехресними поняттями, навчальні аудиторії стають освітніми середовищами, де викладачі й студенти беруть участь у моделюванні та проведенні досліджень, формуванні й обговоренні гіпотез, що підтверджуються доказами й міркуваннями.

Метод проєктів – педагогічна технологія, зорієнтована не на інтеграцію фактичних знань, а на їх застосування і набуття нових (часто шляхом самоосвіти). Активне включення здобувачів освіти у зміст тих або інших проєктів дає можливість засвоїти нові способи людської діяльності в соціокультурному середовищі.

Дослідницький проєкт за змістом може бути:

- Монопредметним, коли виконується на матеріалі одного предмета;
- Міжпредметним, коли інтегрується суміжна тематика декількох предметів, наприклад бухгалтерський облік, статистика, політекономія, економіка підприємства;
- підсумковим, коли за результатами його виконання оцінюється засвоєння здобувачами освіти певного навчального матеріалу;
- поточним, коли на самоосвіту і практичну діяльність виноситься із навчального курсу лише частина змісту навчання.

Переваги проєктного навчання:

Для здобувачів освіти:

1. Традиційна аудиторія перетворюється у відкритий навчальний простір, в якому здобувачі освіти рухаються у власному темпі.
2. У процесі виконання проєкту виникає потреба в самонавчанні та самовдосконаленні.
3. Навчання на основі запам'ятовування та повторення переходить до інтеграції, відкриття та презентації набутих знань.
4. Майбутні економісти-фінансисти мають можливість проходити всі етапи “виробництва”: від ідеї, створення моделі майбутнього продукту до його реалізації.

Для викладачів:

1. Надає викладачам можливість вибудувати позитивну історію стосунків зі студентами за нових умов;
2. Підібрати студентам ролі, підкресливши їхні індивідуальність і

природні таланти.

Звичайно, на фоні очевидних переваг існує й певна небезпека застосування проектного навчання: виникає ризик не виконати навчальну мету і не досягти результатів. Але цього можна уникнути, якщо раціонально спланувати процес.

Планування навчального проекту:

1. Визначаємо навчальну мету.
2. Плануємо “що” і “як”, а не “коли”.
3. Плануємо, як відбудуватиметься публічна презентація результатів проекту.

Отже, світ неперервно змінюється, даючи дедалі більше можливостей застосовувати нові методи та підходи при вивченні спецдисциплін фінансово-економічного профілю у фахових коледжах, аби студенти були якомога краще підготовлені до реального життя. Проектне навчання – метод, ефективність якого підтверджена світовою практикою.

Список використаних джерел

1. Баранов, В. В. Еволюція та сучасне використання проектного методу навчання при підготовці менеджерів. *Науковий вісник Львівської академії*. Серія: Педагогічні науки : збірник наукових праць. Кропивницький : КЛА НАУ, 2019. Вип. 5. С. 319-324.
2. Кулалаєва Н. Проектне навчання як умова набуття досвіду безпечної праці майбутніми будівельниками. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*. Професійна педагогіка. 2016. № 12. С. 69-77.

Матящук О. А.

викладач математики

Іллінецький аграрний фаховий коледж

ФАХОВА ПЕРЕДВИЩА ОСВІТА ЯК СКЛADOVA ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Світові освіта і наука мають сьогодні безліч точок дотику, серед яких варто, в першу чергу, відмітити формування свідомої особистості, яка може і готова професійно виконувати суспільно-корисну функцію, тобто є компетентним фахівцем в тій чи іншій галузі. Згідно з лінгвістичним тлумаченням, компетентний працівник – це той, хто має достатні знання в певній сфері, хто щось добре знає, розуміє, володіє знаннями, кваліфікований, має певні повноваження, права, владу.

Компетентність – це готовність і здатність працювати в будь-якій сфері. Вона передбачає наявність у людини відповідних здібностей невіддільно від особистого ставлення до предмета діяльності, в тому числі і навчальної діяльності. Звідки випливає потреба у створенні середовища, де студент зможе реалізувати свої потреби та інтереси, розвивати свої творчі здібності та захоплення.

До основних завдань всіх без винятку закладів освіти з метою створення сучасного та безпечного цифрового освітнього середовища належать впровадження цифрової цільової моделі такого середовища, оновлення та адаптація різноманітних інфоресурсів. Паралельно з цим актуальним є також посилення якості формування педагогічного колективу, підвищення рівня його професійних навичок, що забезпечать ефективність застосування сучасних цифрових технологій у освіті.

Враховуючи реалії нашого сьогодення, саме використання інформаційних технологій дає змогу застосовувати принципи індивідуалізації процесу навчання з урахуванням можливостей студента. Адже самостійна робота виробляє у студента установку на свідоме засвоєння навчального матеріалу, є важливим фактором вироблення самодисципліни під час навчального або наукового пізнання. Саме впровадження інноваційних комп'ютерних технологій є потужним інструментом в пробудженні навчальних інтересів.

Але тут, на жаль, не можна не помітити гострої проблеми слабкої готовності системи освіти до дистанційного навчання, поганої технічної забезпеченості учасників освітнього процесу, відсутності надійних та стабільних каналів зв'язку. Крім того, значну негативну роль в процесі засвоєння знань відіграють такі «атрибути» сьогодення, як постійні (в тому числі і нічні) тривоги, негативні (часто – фейкові, із соцмереж) новини з передової. Вони породжують постійний «режим» тривожності, неспроможність до повноцінного відпочинку, відновлення моральних і фізичних сил, і, як наслідок, виникає психологічний бар'єр, блок для сприйняття і засвоєння нового...

Ще одна, не менш вагома проблема якості освіти полягає в недосконалому моніторингу освітньої діяльності, результатів професійної підготовки майбутніх фахівців: методика організації аудиторних, практичних занять, змісту навчальних дисциплін, програм тощо.

Оцінювання результатів досягнень майбутніх спеціалістів має здійснюватися за певною методикою як процес порівняння результатів навчання студентів із затвердженими і визначеними в освітніх стандартах кваліфікаційними компетентностями.

Для здійснення контролю рівня сформованості компетенції студентів у віртуальному освітньому середовищі передбачається використання інформаційних технологій шляхом спілкування з одногрупниками та викладачами в режимі чату, проходження онлайн-тестування, організації відео конференцій за участю всієї групи чи її частини; реалізується можливість приєднатися до будь-якої дискусії в будь-який момент часу.

Процес педагогічних вимірювань полягає у встановленні відповідності між досліджуваними характеристиками студентів і балами динамічної шкали на основі властивостей числового ряду. За таких вимірювань тестові завдання виступають засобами, продемонстровані на момент виконання завдань знання та вміння студентів, – характеристиками, а бали тестованих – результатом вимірювання. Серед сучасних інноваційних технологій контролю й оцінювання

навчальних досягнень студентів варто згадати також рейтингову систему оцінювання, метод проєкту, портфоліо, кейс-метод, ділову гру.

Одним з ключових чинників забезпечення якості освітньої діяльності є розвиток управлінської компетентності керівників закладів освіти. Із урахуванням понад двох десятків загальноєвропейських та вітчизняних стандартів на сучасному етапі в Україні розробляються нові підходи до їх професійного розвитку.

В загальній системі освіти України специфіка фахової передвищої освіти полягає в якійсь стабільності та характеризується загальнокультурним і професійним змістом, необхідним для виконання певних професійних завдань спеціалізованого характеру. На шляху такої професіоналізації основним етапом є освоєння майбутньої професії у фаховому коледжі, яке включає формування професійної спрямованості студентів, оволодіння ними професійною мовою, термінологією, достатнім набором вмінь та навичок.

Поряд із класичними дидактичними цілями перед закладами фахової передвищої освіти сьогодні також стоїть завдання формування академічної доброчесності, якою мають керуватися всі учасники освітнього процесу з метою забезпечення достовірності навчальних досягнень.

Згідно з основними нормативними освітніми документами фаховий молодший бакалавр – це академічний і професійний ступінь, що присуджується закладом освіти у результаті успішного виконання здобувачем фахової передвищої освіти освітньо-професійної програми. Навчання фахового молодшого бакалавра здійснюється у закладах фахової передвищої освіти (коледжах), а також може здійснюватися у закладах професійно-технічної освіти та вищої освіти за наявності ліцензії на підготовку фахівців.

Чільне місце в фаховій передвищій освіті посідає агротехнічний профіль, головна професійна цінність майбутніх фахівців якого – це наша земля, її надра, ґрунти. Тому вища мудрість навчання в цій галузі полягає у вмілому поєднанні використання природних багатств за принципом розумної достатності з максимальним спектром природоохоронних заходів.

Лише за такого відношення до освіти засіяне в юні голови зерно мудрості, любові та поваги до природи дасть гарний врожай вже в близькому майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
2. Наказ Міністерства освіти і науки України № 918 від 0 .07.2020 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів фахової передвищої освіти» <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5f0/d5d/48d/5f0d5d48d9657591717806.pdf>
3. Закон України «Про фахову передвищу освіту» // Відомості Верховної Ради України – URL: <https://cutt.ly/VvdpevE>

4. Журавська Н.С. Теорія і методика професійного навчання: навчально-методичний посібник. Ніжин: Видавець ПП Лисенко ММ, 2011. 248 с.
5. Ніколаєнко С.М. Керівник закладу освіти (організаційно-педагогічні та правові основи управлінської діяльності): підручник. К.: НУБіП України, 2019. 408 с.
6. Євтух М. Б., Лузік Е. В., Дибкова Л. М. Інноваційні методи оцінювання навчальних досягнень: монографія. К. : КНЕУ, 2010. 248 с.
7. Барановський А.Б., Потапенко Г.М., Щекін Г.В. Система методів професійної орієнтації. Основи професійної орієнтації: Навчально-методичний посібник. Київ, 1991.
8. Пометун О. І., Пироженко Л. О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : Видавництво А.С.К., 2004

Омелько М.А., викладач
ВСП «Могилів-Подільський технологіко-економічний фаховий коледж ВНАУ»

РОЛЬ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Роль та значення кожної облікової дисципліни як навчального предмету у підготовці бухгалтерів визначається перед усім місцем, яке займає даний предмет у загальній структурі навчальних дисциплін зі спеціальності. Наприклад, основні теоретичні засади бухгалтерського обліку вивчаються на другому курсі поряд із вивченням дисциплін гуманітарної та загальноекономічної, професійної підготовки таких як політична економія, фінанси підприємств, економіка підприємства, гроші та кредит. Місце навчальної дисципліни серед інших в навчальному плані визначається також вимогами до професійної підготовки спеціалістів та завданнями, які вирішуються навчальною дисципліною в навчальному процесі. Це передбачається стандартами освіти, освітньо-професійною програмою спеціальності 071 «Облік і оподаткування».

Навчання фаху бухгалтерського обліку є складним процесом, який включає: цілі навчання, його зміст, форми організації навчальної роботи з дисципліни, засоби навчання. Облікова навчальна дисципліна має свої освітні, виховні, практичні, дидактичні та економічні цілі.

Освітня мета бухгалтерського обліку полягає в тому, щоб студент отримав чітке уявлення про елементи процесу бухгалтерського обліку в їх взаємозв'язку, зрозумів роль та місце бухгалтерської служби на підприємстві та перспективи розвитку наукових та практичних знань з бухгалтерського обліку. Крім того, при формуванні освітньої мети важливо виділити сутність міждисциплінарних зв'язків і намітити методи та форми їх встановлення та реалізації у навчанні з

теми. Реалізація загальноосвітньої мети сприяє формуванню наукового світогляду студентів.

Зміст облікової навчальної дисципліни представляє собою сукупність знань, відповідну систему вмінь і навиків, що відображають: наукове визначення предмету бухгалтерського обліку; вибір способу обробки облікової інформації, що визначає ту чи іншу форму обліку; план рахунків бухгалтерського обліку, їх класифікацію, повну характеристику, а також організацію документування, аналітичного і синтетичного обліку; грошову оцінку як узагальнення облікових даних у єдиному грошовому вимірнику; калькуляцію як розрахунок єдиної величини собівартості одиниці виробленої продукції, або одиниці певного виду господарських засобів; використання документації як системи виміру і реєстрації всіх видів облікової інформації; форми первинної документації і вміння використовувати їх в обліку, обробляти їх і групувати за обліковими показниками; інвентаризацію як документальне відображення фактичного стану господарських засобів; бухгалтерський баланс як заключний етап систематизації і узагальнення облікових даних; бухгалтерську звітність як систему взаємопов'язаних облікових показників, що відображають результати діяльності підприємства або його підрозділів за визначений період.

Навчальні дисципліни не можуть бути ізольовані один від одного. Саме тому в процесі навчання викладачу необхідно встановлювати міждисциплінарні зв'язки. Наприклад, для цього в кабінеті № 8 «Обліку та звітності» є підготовлені структурно-логічні схеми міждисциплінарних зв'язків з дисциплін «Фінансовий облік», «Облік і звітність у бюджетних установах», «Казначейська справа». Для їх формування було виконане наступне:

- визначено зміст знань, вмінь і навиків, здобутих при вивченні попередніх дисциплін (забезпечуючі зв'язки);

- встановлено, знання яких дисциплін допоможуть здобувачам освіти раціональніше і ефективніше вивчати ту чи іншу дисципліну. Наприклад, такі дисципліни, як статистика, економіка підприємства є суміжними для бухгалтерського обліку (суміжні зв'язки);

- встановлено, для яких дисциплін облік є основою при вивченні в подальшому (забезпечувані зв'язки).

Таким чином, при вивченні тієї чи іншої облікової дисципліни економічна сутність об'єктів обліку може бути зрозумілою для тих, хто використовує знання із суміжних навчальних дисциплін. Тому викладачі облікових дисциплін повинні знати, в чому конкретно проявляються зв'язки змісту їх навчальних дисциплін та систематично працювати над їх встановленням та реалізацією.

Міждисциплінарні зв'язки застосовую не лише при викладанні, а й при виконанні курсових робіт з фінансового обліку (з дисциплінами «Економічний аналіз», «Контроль і ревізія»), під час проведення виховних заходів (конкурс «Кращий бухгалтер», екскурсії до бухгалтерії, управління Пенсійного фонду тощо). Це сприяє удосконаленню процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Таким чином, лише міжпредметна інтеграція вирішує задачу органічного поєднання нової теми з попередніми і наступними знаннями, визначення логічних зв'язків між різними дисциплінами, розділами, темами, визначення місця та призначення різних дисциплін в майбутній професійній діяльності і об'єднання в одну систему.

Список використаних джерел

1. Матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції «Впровадження компетентнісного підходу у процесі підготовки майбутніх фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» // Зб. наук. пр. / Редкол.: С.І. Михайлов (голова) та ін. Ірпінь, 2018. 148 с.

2. Пляка Л.В., Тюріна В. О. Професійна компетентність як фактор формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції [«Молодіжна політика: проблеми і перспективи»], Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2009. С.135–137.

3. Самарук Н. М. Формування професійної компетентності майбутніх економістів [Електронний ресурс]. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, 2011. № 2.

Островська І. Ю.

*викладач кафедри фінансових, комерційно-технологічних дисциплін та готельно-ресторанного обслуговування
Фаховий коледж економіки і права
Вінницький кооперативний інститут*

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ СЕРВІСІВ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Стрімкий зріст ринку хмарних технологій пов'язаний із активізацією глобальної діяльності у мережі Інтернет. Попит на хмарні послуги та ресурси підвищився як у підприємців-споживачів так і в замовників. Відповідно до висновків експертів аналітичної компанії «Canalys», за результатами третьої чверті 2023 року загальний обсяг виручки від ринку хмарних послуг склав \$ 36,5 млрд, що на 33 % більше ніж за рік. До того ж, ціна на \$ 2,0 млрд більше, ніж за попередні квартали, і на \$ 9,0 млрд більше, ніж в цілому за 2022 рік [1].

Завдяки постійному впливу ІКТ швидко розвиваються усі сфери господарської та соціальної діяльності. І саме бухгалтерський облік серед них посідає одне із найперших місць, тому що задля кожного господарюючого суб'єкта є надзвичайно важливим своєчасне реагування на будь-які зміни у зовнішньому та внутрішньому обліковому середовищі. У повсякденній роботі всі бухгалтери використовують наступні технології: електронна пошта, Ліга

закон, Електронний кабінет платника податків, програми для оприлюднення звітності, та інші бухгалтерські програми. Ось чому впровадження і застосування саме хмарних технологій у сфері організації бухгалтерського обліку стало ефективним та корисним методом економічної діяльності, тому що воно дає змогу створювати і використовувати облікові дані віддалено із будь-якого пристрою та місця.

Враховуючи те, що хмарні технології є моделлю опрацювання й зберігання цифрових даних на віддалених серверах, то хмарними рішеннями будуть саме ці програмні продукти, котрі зберігаються та обробляються на зазначених серверах чи хмарах.

Програми для ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, аналогічно до інших цифрових систем, можуть використовуватися як хмарні сервіси обробки і зберігання інформації. Такі послуги, зазвичай, надаються у форматі SaaS-технологій. Це означає, що хмарний програмний обліковий інструмент використовується за визначену абонентську плату з обслуговуванням “під ключ”. Користувачі мають доступ до прикладного рішення і можуть користуватись всіма можливостями, а про адміністрування, підтримку робочого стану та обслуговування дбає безпосередньо надавач хмарних послуг.

Використання різноманітних інноваційних форм й методів у системі фахової освіти зумовлено реаліями часу та удосконаленням самого інформаційного середовища, який формується і використовується в навчальному закладі.

Хмарні технології – це технології, які надають користувачам Інтернету доступ до комп’ютерних ресурсів сервера і використання програмного забезпечення як онлайн-сервісу [2].

Серед розгалуження напрямів розвитку інформаційних комп’ютерних технологій хмарні технології вважають одними із найсучасніших. Повсюдне застосування Інтернету, і зокрема хмарних технологій, у підготовці майбутніх фахівців з економічних спеціальностей дає змогу формувати у студентів спеціальні навички щодо вимог реальної діяльності підприємства. Сам же викладач отримує широкі можливості застосовувати прикладні програми та інформаційні технології навчання, де засобом набуття практичних навичок є не тільки сучасна комп’ютерна техніка і й звичайні гаджети.

Найбільшої популярності у світі через довіру до них користувачів набули ІТ-продукти корпорації Google. Зазначені сервіси Google Apps for Education призначені для закладів освіти включають в себе загальнодоступні Інтернет-інструменти, суттєвою перевагою яких виступає саме доступ до необхідної інформації із будь-яких доступних гаджетів без використання будь-якого додаткового програмного забезпечення.

Основним чинником до якісної співпраці викладача і студента є постійний відкритий доступ до мережі Інтернет.

Перевагами використання хмарних технологій у навчальному процесі визначають:

- зменшення потреб у підтримці та програмному забезпеченні;
- швидка обробка великої кількості даних;
- економія реального часу та дискових обсягів;
- зменшення потреби у наявності спеціалізованих приміщень й обладнання;
- можливість проводити заняття працювати у будь-якому місці та в будь-який час;
- можливості візуалізації інформаційного контенту в режимі реального часу;
- певний рівень інформаційної безпеки [2].

Застосування хмарних бухгалтерських продуктів дозволяє вирішити наступні питання:

- 1) інформаційно-технологічне забезпечення студентів,
- 2) стимулювання роботи студентів під час аудиторного заняття, коли викладач, як дистанційно, так і в аудиторії, може проконтролювати і відкоригувати поточне виконання завдання,
- 3) додаткова робота у позаурочний час у хмарному середовищі допомагає у закріпленні набутих вмінь й навичок роботи у реальній програмі.

Робота у демонстраційній версії програмного забезпечення хмарного середовища з живими документами, формування реальної звітності підприємства та постійний контроль з боку викладача у реальному часі стимулюватимуть студентів на більш плідну роботу.

Робота у хмарному середовищі дозволяє постійно спілкуватись студенту і викладачу у процесі виконання завдань та виявляти слабкі й незрозумілі місця під час формування навичок створення документів, крім того, є можливість доробити, виправити, доповнити виконане завдання на занятті систематичною самостійною роботою.

Самостійна робота з у хмарному середовищі, а саме самостійне виправлення своїх помилок – основний шлях професійного становлення особистості, її розвитку та самовдосконалення. Один із істотно важливих аспектів діяльності викладача-педагога – сформувати у студента інтерес до майбутньої професії, навчити самостійно працювати й отримувати задоволення від своєї роботи й отриманих результатів. Робота у хмарному середовищі за своїми сутнісними ознаками орієнтована саме на індивідуальну роботу студентів.

Сучасні хмарні технології забезпечують користувачам доступ до Інтернет-ресурсів із сервера і використання його програмного забезпечення в онлайн-режимі 24/7. Одночасно сприяють підвищенню рівня науково-методичного забезпечення навчального процесу з дисципліни «Інформаційні системи і технології» використання хмарних комп'ютерних програм «Облік SaaS», «MASTER ERP-класу», «Хмара demo версії програми Sonata». Стандартний вигляд інтерфейсу програм, їх постійне оновлення, наявність створених документів дає змогу вільно навчатись та перевіряти створені дані.

Системна практична підготовка майбутніх фахівців, охоплює комплекс практичних занять, які повинні відобразити зв'язок теорії з практикою, навчити застосовувати теоретичні знання, використовувати технічні прийоми у вирішенні практичних питань, різноманітних облікових розрахунків тощо. Заняття, які проводяться за допомогою хмарного програмного забезпечення є однією з найефективніших форм, оскільки допомагають викладачу краще пізнати інтелектуальний рівень студента, донести необхідні знання, та перевірити, як ці знання засвоєні. Особливу роль у становленні фахівця відіграє саме професійна компетенція, яка спрямована на розвиток зазначених якостей особистості, сприяє підвищенню рівня продуктивності діяльності, удосконалюванню знань, умінь і навичок, освоєнню нових методик і технологій обраної професії.

Список використаних джерел

1. Ринок хмарних послуг в Україні зріс на 70 %. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mind.ua/news/2023-rinok-hmarnih-poslug-v-ukrayini-zris-na-70-za-minulij-rik-doslidzhennya>.
2. Червоняк А. М. Впровадження і використання сервісів Google у навчально-виховному процесі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Ключові аспекти розвитку сучасної науки». Тези доповідей. Ужгород (27 лютого 2017 р.), 2017. С. 8-15.
3. Харченко А.М. Сучасні підходи до використання хмарних технологій в навчальному процесі (на прикладі сервісів Google Apps). Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Побудова інформаційного суспільства: ресурси і технології», Київ, 19-20 вересня 2019 р. [Електронний ресурс] / МОН України, УкрІНТЕІ [та ін.]. Київ : УкрІНТЕІ, 2019. 371-374 с.

Помазанова О.І.

*ВСП «Вінницький торговельно-економічний фаховий коледж
Державного торговельно-економічного університету»,*

Ткачук Н.П.

Вінницький кооперативний інститут

НАЦІОНАЛЬНА ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах війни заклади передвищої та вищої освіти змушені адаптуватися до безпекової ситуації в регіоні, в якому вони знаходяться, та відповідно до цього обирати формат навчання: дистанційний, змішаний чи очний. Зокрема, з початку 2022/2023 навчального року заклади освіти, які знаходяться в Сумській, Миколаївській та Харківській областях працюють в дистанційній формі [4]. В більш безпечних регіонах запроваджено змішане навчання, коли, наприклад, лекції проводяться дистанційно, а практичні чи лабораторні завдання виконуються в очному форматі. Що стосується навчання офлайн, то

працювати в такому режимі можуть виключно ті заклади освіти, які мають належним чином обладнані бомбосховища та укриття. На жаль, до початку 2022/2023 навчального року бомбосховища вдалося облаштувати далеко не в усіх навчальних закладах країни, тому навіть у відносно безпечних регіонах студенти змушені працювати дистанційно. Через відсутність укриттів, з 1 вересня 2022 року навчання в багатьох навчальних закладах вищої та передвищої освіти проводиться онлайн [3]. Усі учасники навчального процесу, як студенти, так і викладачі знаходяться в складних умовах, але система освіти намагається витримати «виклики сьогодення» та продовжувати ефективно функціонувати, незважаючи на труднощі під час війни.

На превеликий жаль, війна, розв'язана російською федерацією проти України, спричинила величезну кількість проблем в освіті, сфері науки та інновацій, які потребують розв'язання у надскладних умовах, коли ведуться військові дії, частково або повністю зруйнована дослідницька інфраструктура, наукова сфера освіти втрачає потенціал. Значного руйнування зазнали заклади освіти та наукові установи у Сумській, Чернігівській, Харківській і Миколаївській областях, однак наразі неможливо встановити суму завданих збитків у зв'язку з постійним продовженням руйнування інфраструктури. Певне число науково-педагогічних працівників із початку війни залишило Україну та виїхало до інших країн. Наразі їх число, за результатами аналізу інформації, наданої МОН Національною академією наук та закладами вищої освіти, становить 4805 осіб, із них продовжують свою наукову, науково-педагогічну діяльність 4092 особи. Оцінити впливи війни на сферу наукової, інноваційної діяльності сьогодні вкрай важко. Існують проблеми зі збором інформації щодо можливості продовження виконання розпочатих і запланованих викладачами ВНЗ та закладів фахової передвищої освіти наукових, інноваційних, науково-технічних робіт та проєктів, щодо наявності кадрового потенціалу, стану дослідницької та інноваційної інфраструктури. Є проблема неможливості впровадження науково-педагогічної та інноваційної діяльності у тимчасово окупованих регіонах України [3].

Отже, сьогодні першочерговими завданнями є збереження наукового потенціалу та надання можливостей виконання наукової діяльності педпрацівниками навчальних закладів різних регіонів України, включаючи викладачів іноземної мови. Зокрема, ці питання було розглянуто під час конференції, що відбувалася 1 серпня 2022 року на базі Інституту освітньої аналітики Міністерства освіти і науки України. Було наголошено на тому, що з метою збереження й подальшого розвитку сфери науки та інновацій, в тому числі в освіті, підтримки її спроможності забезпечити реалізацію інтелектуального потенціалу країни, потрібна максимальна концентрація зусиль на: – створенні належних умов для продовження наукової та інноваційної педагогічної діяльності; – інтеграції до європейського та світового науково-педагогічного простору; – надання інформаційної й організаційної підтримки науково-педагогічним працівникам, що перебувають за кордоном,

як ТПО, залучення їх до програм академічної мобільності; – відновлення пошкодженої дослідницької інфраструктури закладів освіти, тощо [3].

Важливу роль у виконанні цих завдань покладено на державну наукову установу «Інститут модернізації змісту освіти», яка у цьому процесі виступає як центр експериментальної педагогіки, який безпосередньо долучається до процесу розвитку української освіти, тісно співпрацюючи з Міністерством освіти і науки України, інститутами післядипломної педагогічної освіти, інститутами Національної академії педагогічних наук України, закладами дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної, позашкільної, фахової передвищої та вищої освіти України.

Підтримуючи Україну у складних умовах війни, низка видавництв і компаній надала можливість використання українськими закладами освіти електронних баз даних та відкрили для вітчизняних освітян та вчених безкоштовний доступ до своїх електронних ресурсів. Так, компанією Clarivate за результатами розгляду звернення Міністерства освіти і науки України було прийнято рішення про збереження для українських установ до кінця 2022 року доступу до бази даних Web of Science. Компанією Elsevier збережено доступ для науково-педагогічних працівників та вчених до бази даних Scopus. Важливим кроком стало прийняття видавцями наукової літератури в березні 2022 року рішення про надання українським освітянам і науковцям до кінця року безкоштовного доступу до електронних ресурсів у межах проєкту Research4Life. Про продовження доступу для українських установ у рамках проєкту Research4Life на 2023 рік говорилось у офіційному зверненні МОН від 06.2022 р. до партнерів цього проєкту. Отже, українські вчені й освітяни зі знанням іноземних мов отримали безкоштовний і зручний доступ на порталі Research4Life до понад 115 тис. книг, близько 40 тис. журналів, десятків баз даних, стали доступні ресурси таких видавництв наукової літератури, як Springer Nature, Taylor & Francis, Oxford University Press. Реалізація процедури гарантуватиме право на безпечні умови праці наукових і науково-педагогічних працівників, що підтримає інтелектуальний потенціал України. Одним з пріоритетів розвитку освіти в Україні є набуття статусу програмної країни в програмі ЄС Erasmus+, гармонізація освітнього та наукового законодавства й державної політики України з ЄС [4].

Отже, завдяки інтеграції до європейського освітнього та наукового простору, вітчизняні викладачі матимуть вихід на нові ринки та доступ до нових знань, а це надасть додаткові можливості для розвитку національної педагогічної дослідницької системи.

Список використаних джерел

1. Калінічева Г.І. Академічна мобільність як складова європейського простору вищої освіти. Вища освіта України. 2010. Дод. 4. "Болонський процес і перспективи розвитку вищої освіти в Україні, Європі та світі". С. 143-154.

2. Лобанова Л.С. Система підготовки наукових кадрів в європейських країнах та в Україні: порівняльний аналіз в контексті формування єдиного європейського освітнього та наукового простору. Київ: ДП, 2010. 100 с.

3. Рогова В., Костюченко О., Даниленко С. Освіта в Україні в умовах воєнного стану: Інформаційно-аналітичний збірник. Міністерство освіти і науки України. Київ: Інститут освітньої аналітики, 2022. 358 с.

4. Рогова В., Єресько О. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник. За загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці: «Букрек», 2022. 140 с.

5. Сисоєва С.О., Кристопчук Т.Є. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика: навчальний посібник. Київський університет імені Бориса Грінченка. Рівне: Овід, 2012. 352 с.

Соляр Л.В.,

викладач - методист,

ВСП «Могилів – Подільський технологічно-економічний фаховий коледж ВНАУ»

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ

Перед сучасними навчальними закладами країни стоїть завдання формування висококваліфікованого спеціаліста, який міг би активно та творчо вирішувати професійні завдання.

Кожна спеціальність потребує оволодіння професійними вміннями. У роботі спеціаліста важливе місце посідають вміння та здатність використовувати знання в умовах, що постійно змінюються, в практичній діяльності.

У навчально-виховному процесі формування професійних навиків зі спеціальності 181 Харчові технології здійснюється під час лабораторно-практичних занять.

Метою виконання лабораторно-практичних завдань є прищеплення здобувачам освіти навичок самостійної роботи в умовах, наближених до виробничих здібностей з обробки сировини і приготування страв різної складності, обслуговування споживачів у закладах ресторанного господарства.

Відпрацювання практичних умінь та навиків студентів спеціальності 181 Харчові технології здійснюється в навчальному ресторані та лабораторіях-кухнях коледжу, які оснащені сучасним технологічним обладнанням.

Пошук шляхів підвищення якості підготовки фахівців до практичної професійної діяльності привів до впровадження в навчальний процес діяльнісної технології, а саме – моделювання професійної діяльності.

На практичній роботі кожен здобувач освіти забезпечений робочим місцем. Завдяки використанню моделювання професійної діяльності студенти активно змагаються за звання кращих, готуються до участі в конкурсах кулінарної майстерності та офіціантів.

У поняття «модель» фахівця різні вчені вкладають різний зміст. Більшість розробників цієї проблеми розуміють під моделлю фахівця описовий аналог, що відображає основні характеристики об'єкта, що вивчається, яким є узагальнений образ фахівця даного профілю, що не суперечить філософському визначенню моделювання.

Формування «моделей» фахівців може бути представлено на різних рівнях залежно від цілей і завдань. Можна виділити дві основні групи цілей при розробці моделей фахівців: отримання інформації та її переробка для впровадження в навчальний процес; використання фахівців в тій чи іншій сфері, розробка посадових інструкцій, паспортів спеціальностей тощо. Діяльність у багатьох розробках зводиться до наступних видів: виробничо-технологічна; організаційно-управлінська; конструкторсько-технологічна; навчально-методична; навчально-виховна та ін.[1].

«Модель» фахівця виступає системоутворюючим фактором для відбору змісту освіти і форм його реалізації в навчальному процесі.

Компетентність є сукупністю компетенцій, які в свою чергу класифікуються як ключові, необхідні без винятку всім випускникам і базові, професійні, що відповідають конкретній спеціальності.

Перехід на інноваційний шлях розвитку є одним із актуальних завдань в методиці викладання. Кількість освітніх технологій навчання в освіті дає можливість вирішити і втілити в життя все більш складні завдання. Засвоєність як теоретичного матеріалу так і навичок практичної діяльності майбутніх харчовиків безпосередньо залежить від якості і доступності викладання. У зв'язку з цим необхідним став пошук та випробування нових варіантів викладання матеріалу і використання активних методів навчання, як шлях підвищення якості підготовки фахівців ресторанного господарства до практичної професійної діяльності. Однією із таких технологій є моделювання професійної діяльності в процесі навчання [2].

З метою реалізації зазначеної технології важливо забезпечити цілеспрямоване формування у майбутніх фахівців умінь адекватно реагувати на проблемні ситуації під час виконання професійних обов'язків, визначати різні варіанти і стратегії їх вирішення, самостійно приймати оптимальні шляхи, виявляти критичність мислення тощо.

Так, технологія моделювання професійної діяльності є складовою класу діяльнісних технологій навчання. Моделювання професійної діяльності в освітньому процесі надає можливість студентам – технологам правильно та повно уявити собі цілісну картину майбутньої професійної діяльності як у виробничому так і в соціальному аспекті. Сутність технологій моделювання професійної діяльності полягає у тому, що студенти імітують професійну діяльність у процесі навчання, при цьому вони знайомляться з цілісною професійною діяльністю, формуються комплексні уміння та навички, професійно-важливі якості особистості, цілісно-мотиваційні орієнтації.

Основними принципами моделювання професійної діяльності в навчальному процесі є наступні: систематичність, доступність, послідовність; повнота розробленої моделі, тобто система запропонованих завдань повинна вміщувати

повний зміст професійної діяльності в певній галузі; зв'язок професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки; типізація завдань; відтворення предметного та соціального змісту професійної діяльності, динаміки виробництва; урахування типових помилок; вибір доцільних форм, методів і прийомів для вирішення завдань [3].

Серед методів, що входять до складу технології моделювання професійної діяльності, практикуються: рішення навчально-виробничих завдань різної складності (репродуктивні, проблемні, частково-пошукові, творчі); аналіз конкретних виробничих ситуацій; ділові (рольові) ігри; вправи на тренажерах, тренінги, імітаційні вправи професійної спрямованості тощо.

Професійні завдання відрізняються рівнем складності, що визначається співвідношенням суб'єктивних і об'єктивних факторів.

Характерною рисою розв'язування виробничих ситуацій на заняттях є формування й удосконалення практично-орієнтованих знань, умінь і навичок на основі системної оцінки професійної діяльності в процесі моделювання реальних умов праці.

Після розробки змісту ситуації виникає задача формулювання завдань і запитань, які допоможуть студентам структурувати проблему, закладену в даній ситуації.

Отже, активна пізнавальна діяльність забезпечує розкриття нових можливостей студентів та є необхідною умовою для формування професійних компетенцій майбутнього фахівця – технолога.

Використання технології моделювання ситуацій професійної діяльності у підготовці фахівців дозволяє успішно розвивати професійність, стимулювати і активізувати пізнавальну активність, досягати високого ступеня самостійності.

Таким чином, впровадження технології моделювання професійної діяльності є одним із найперспективніших шляхів удосконалення підготовки майбутніх фахівців, зокрема у галузі ресторанного господарства, озброєння їх потрібними знаннями і практичними навичками. Найбільш ефективний вплив на професійний розвиток студента-технолога, як компетентної особистості та конкурентоспроможного фахівця, здійснюється завдяки застосуванню в освітньому просторі методики моделювання ситуацій професійної діяльності. Саме вона будується на основі моделі майбутньої професійної діяльності фахівця, долає протиріччя між теоретичним предметним характером навчання та практичним міжпредметним характером реальної професійної діяльності і, на наш погляд, якнайкраще забезпечує досягнення мети та завдань професійної підготовки, оскільки має значні переваги в справі формування компетентного фахівця, здатного до саморозвитку, інноваційної діяльності, якісного виконання майбутніх фахових обов'язків і постійного самовдосконалення.

Список використаних джерел

1. Вороненко Ю. В., Мінцер О. П. Розвиток нових технологій у післядипломній освіті лікарів і провізорів: тенденції, експертні висновки та реальні оцінки ефективності навчання. *Мед. освіта*. 2013. № 2. С. 19-23.

2. Інноваційні педагогічні технології навчання професії: Монографія / Нікуліна А.С., Максименко Ю.Б., Матвеев Г.П., Заславська С.О., Сілаєва І.Є., Костюченко М.П., Молчанов В.М.; за ред. Нікуліної А.С. Донецьк: ДІПО ІПП, 2005. 385 с.

3. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід: метод. посіб.; авт.-уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. К. : А.П.Н., 2002. 136 с.

4. Прокопенко І.Ф., Євдокімов В.І. Педагогічні технології: Навч. посібник. – Вид.2-ге. Х. : Колегіум, 2006. 259 с.

5. Шевчук С.С. Інноваційні підходи до навчання професії: Методичний посібник. Д. : ІПО ІПП УМО АПН України. 2009. 117 с.

Хміль Наталія Анатоліївна

д.п.н., доцент, професор кафедри інформатики

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради,

Четаєва Людмила Петрівна

старший викладач кафедри інформатики,

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

Мариненко Анастасія Сергіївна,

Поджара Богдана Олександрівна

4 курс, перший (бакалаврський) рівень вищої освіти,

спеціальність «Початкова освіта»

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ

Сучасні виклики, такі як пандемія COVID-19, швидкі технологічні зміни та воєнна агресія, значно вплинули на вітчизняну систему освіти. Заклади освіти змушені були шукати альтернативні способи організації освітнього процесу для забезпечення його неперервності та здійснення ефективного навчання у таких складних умовах. Це зумовило активне впровадження дистанційного навчання, що поставило перед вчителями завдання ефективного використання сучасних гаджетів, електронних освітніх ресурсів, хмаро орієнтованих сервісів, електронних дидактичних засобів на уроках для посилення мотивації учнів, забезпечення результативності навчального процесу.

Останнім часом було опубліковано значну кількість наукових публікацій на тему дистанційного навчання в початковій школі (Т. Близнюк, Н. Деньга, І. Коновальчук, О. Писарчук, Л. Приходька, Л. Ройко, О. Чикурова, К. Широкова, А. Шкварчук, та інші). Однак потреба у висвітленні практичного досвіду не згасає.

Метою нашої публікації є висвітлення власного педагогічного досвіду щодо використання цифрових інструментів дистанційного навчання в освітньому процесі учнів початкової школи під час педагогічної практики.

Дистанційне навчання в початковій школі створює значні проблеми, але водночас відкриває нові можливості для покращення якості освіти та залучення учнів до процесу навчання. Дозволяє вчителям індивідуалізувати навчання для кожного учня, використовуючи різноманітні педагогічні підходи та технології. Також воно стимулює розвиток навичок самостійності, відповідальності та вміння працювати в онлайн-середовищі, що є важливими для сучасного світу.

Для успішного дистанційного навчання вчителю необхідно відібрати цифрові інструменти, які б сприяли ефективній взаємодії між учасниками освітнього процесу. Найважливішим критерієм їх вибору є відповідність методичним цілям, тобто те, наскільки той чи інший ресурс може досягти бажаних результатів в процесі навчання учнів.

Серед таких інструментів важливими є платформи для відеоконференцій, які дозволяють організувати онлайн взаємодію між учасниками освітнього процесу за допомогою відео, аудіо та чату, наприклад Zoom та Google Meet.

Наступним важливим інструментом є системи управління навчальним процесом, наприклад Google Classroom, Moodle, Schoology та інші. Вони надають можливість вчителям завантажувати навчальні матеріали, створювати завдання та тести, вести журнал успішності учнів, що сприяє ефективній організації навчального процесу та дозволяє вчителю стежити за успішністю учнів.

Проведене опитування серед учителів та власний педагогічний досвід показав, що найбільш оптимальною системою для використання в початковій школі є Google Classroom. У ході дослідження було з'ясовано, що серед переваг платформи вказують на її інтуїтивно зрозумілий інтерфейс як для учителя, так і для учня. Учитель може створювати клас, додавати до нього учнів, публікувати завдання, отримувати завдання на перевірку, оцінювати їх, додавати роз'яснювальні коментарі, проводити підсумкові або поточні опитування (див. рис.1), може організувати спільну взаємодію учнів одне з одним. Система надає можливість планувати строки виконання завдань, налаштовувати систему оцінювання, створювати шаблони до виконання завдань та ін.

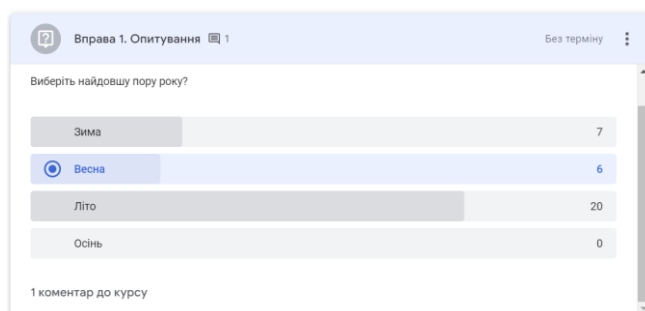

Рис. 1. Екранна копія результату поточного опитування, організованого в Google Classroom

Результати опитування серед учителів початкової школи свідчать, що для ефективної взаємодії під час уроку в дистанційній формі вони здебільшого використовують віртуальні інтерактивні дошки, сервіси для створення власних відеороликів та презентацій, сервіси інтерактивних плакатів, інтерактивних вправ, веб-квестів, цифрові інструменти для оцінювання навчальних досягнень учнів. Ці інструменти сприяють розвитку мислення та взаємодії з навчальним матеріалом шляхом стимулювання активного інтересу учнів.

На сьогодні в мережі Інтернет є значна кількість ресурсів які працюють як віртуальні інтерактивні дошки, зокрема Padlet, LinoIt та інші. Вони зручні та легкі у роботі. Ці застосунки можна використовувати для різних ідей, зокрема на дошці можна створити віртуальну виставку учнівських робіт, розмістити навчальну (довідкову) інформацію з будь-якої теми, створити інтерактивний плакат, провести рефлексію, організувати спільне виконання завдань як на уроці, так і вдома, або під час виховних онлайн заходів тощо.

Наприклад, під час проходження педагогічної практики на онлайн уроці з математики віртуальну дошку ми використовували для демонстрації навчальної інформації, розмістивши на ній схеми, задачі, завдання для розв'язування прикладів, додаткові файли (презентації, текстові документи, відеоролики) (див. рис. 2).

Рис. 2. Екранна копія віртуальної дошки, створеної для онлайн уроку математики

Навчальна діяльність на уроках у початковій школі в більшості реалізовується в ігровій формі, що допомагає створити комфортну атмосферу в класі та гарний настрій в учнів, що стимулює до розвитку їх творчості, уяви, пам'яті та мислення, сприяє формуванню їх пізнавального інтересу. Для організації такої діяльності доречно використовувати різноманітні інтерактивні вправи.

Серед значної кількості існуючих сервісів для їх створення найбільш популярними серед учителів початкових класів є LearningApps та Wizer.me, які є безкоштовними та з інтуїтивно зрозумілим інтерфейсом. Ці конструктори призначені для розробки, зберігання інтерактивних завдань з різних предметів, за допомогою яких учителі можуть здійснювати формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів в ігровій формі. Розроблені завдання можна використовувати як на уроках, так і позаурочний час.

Наприклад, на онлайн уроках з англійської мови ми використовували розроблені нами вправи для перевірки розуміння учнями роду іменника (див. рис. 3) та повторення лексики про родину (див. рис. 4).

Рис. 3. Вправа «Рід іменника в англійській мові» (сервіс LearningApps)

Рис. 4. Вправа «Моя родина» (сервіс Wizer.me)

Як свідчать результати опитування, більшість учителів для віддаленої перевірки набутих знань, створення змагань між командами, для заохочення учнів до участі на уроці та покращення сприймання та розуміння навчальної інформації застосовують Kahoot!

Під час онлайн уроків в початковій школі вчителю також важливо використовувати різні способи візуалізації, «які допоможуть краще представити навчальний матеріал, зацікавити учнів, підвищити їх мотивацію, стимулювати розумову діяльність і розвивати їх творчий потенціал» [1, 106]. Одним з таких є інтерактивний плакат (електронний навчальний плакат) – спосіб візуалізації інформації на основі одного зображення, до якого «мітками» (інтерактивними точками) прикріплюються різні посилання на веб-ресурси, мультимедійні об'єкти: відео, аудіо, презентації, слайд-шоу, ігри, опитування тощо [2, с. 3]. Серед цифрових ресурсів для їх створення вчителі початкових класів перевагу надають Canva та Genial.ly.

Наприклад, на онлайн уроці «Я досліджую світ» ми використовували створений нами інтерактивний плакат «Пори року» (<http://surl.li/sgewc>) для узагальнення та закріплення знань учнів про існуючі пори року, їх характерні особливості, назви місяців кожної пори, розвитку мовлення (див. рис. 2). На плакаті ми розмістили вірші, загадки та відеоролики з теми.

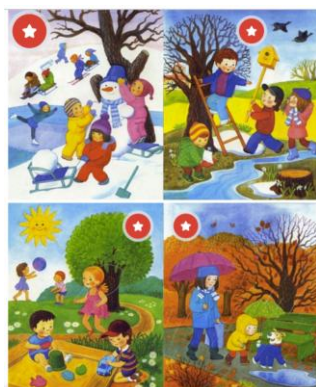

Рис. 5. Інтерактивний плакат «Пори року» (сервіс Genial.ly)

Отже, підсумовуючи зазначимо, що учителі, які використовують під час дистанційного навчання різні цифрові інструменти, відзначають їх позитивний вплив на мотивацію навчання в цілому, активне та ефективне залучення учнів до освітнього процесу, на формування у них умінь взаємодіяти спільно онлайн.

Список використаних джерел

1. Заїка О. С. Візуалізація навчальної інформації засобами хмарного сервісу CANVA. *Наука та освіта в дослідженнях молодих учених* [Електронне видання] : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів, докторантів, молод. учених, Харків, 14 трав. 2020 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред) та ін.]. Харків, 2020. С. 106-108.

2. Створення інтерактивного плакату : практичний poradnik / Департамент культури і туризму Харк. облдержадмін., Харк обл. універс. наук. б-ка ; ред.-уклад. Г.В. Бакаєва. Харків: ХОУНБ, 2021. 12 с.

Янчук Н.А

*спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
ВСП «Вінницький фаховий коледж НУХТ»*

ФОРМУВАННЯ ГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНЖЕНЕРНОЇ ГРАФІКИ

Постановка проблеми. Реформування вітчизняної освіти та її входження у загальноєвропейський освітній простір висуває нові вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців. В останнє десятиріччя перед педагогами стоїть завдання переходу до формування професіоналів, які б могли у своїй майбутній діяльності поєднувати теоретичні знання і практичну підготовку з постійно зростаючими вимогами інформаційного суспільства. Особливу роль у вирішенні цієї проблеми відведено графічній підготовці особистості, що має на меті сформувати технічно й технологічно грамотного фахівця здатного, як до трудової діяльності так і до самоосвіти і самовдосконалення. Проблема підготовки компетентних фахівців, формування творчої розвинутої особистості, яка здатна само розвиватися і самовдосконалюватися на сьогодні є досить актуальною.

Метою статті є висвітлення проблеми формування графічної компетентності на заняттях з інженерної графіки у ВСП «Вінницький фаховий коледж НУХТ».

Виклад основного матеріалу. В самому загальному випадку під графічною компетентністю особистості слід розуміти спеціально структурований набір графічних знань, умінь, навичок, що набуваються в процесі навчання; наявність просторової уяви, просторово і технічного мислення. Формування компетентності забезпечує педагогічна система, “яка передбачає системне розв’язування у навчальному процесі проектних завдань

діяльності на основі дотримання принципів системності та свідомості” [З с. 53 – 55]. Набуття життєво важливих графічних компетентностей дозволяє молоді вільно й правильно орієнтуватися в сучасному інформаційному суспільстві та адекватно реагувати на динаміку змін на конкурентному ринку праці. Здобуття графічних знань, умінь і навичок спрямоване на вдосконалення їхньої загальної особистої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню здатності адекватно реагувати на запити часу.

Інколи можна почути “навіщо кухару графічні знання”, а також існують професійні навчальні заклади даного профілю, в яких не передбачено вивчення графічних дисциплін. Вміти читати робочі креслення, електричні й кінематичні схеми техніки з якою працює кухар, знати правила з’єднання деталей і механізмів кухонних приладів, вивчати будову й технічну характеристику їх, не володіючи графічними знаннями, просто неможливо. Творити кулінарні “шедеври” без просторової уяви та просторового мислення, що розвиваються на заняттях з інженерної, дуже складно.

Реально захищеною в соціальному відношення може бути лише всебічно графічно - освічена особистість, здатна перебудувувати напрям і зміст своєї професійної діяльності, в якій обов’язково присутня графічна складова, у зв’язку зі змінами виробничих технологій або вимог ринку праці.

Структура графічних компетенцій – це загальнокультурні графічні компетенції, професійні графічні компетенції, організаційні нормативні, аналітичні, графічні, проектні, інформаційні, а також рівні сформованості графічних компетенцій: достатній, стандартний, творчий.

До професійних складових графічної компетенції слід віднести:

- знання основних елементів нарисної геометрії та понять інженерної графіки, способів розв’язування завдань з просторовими формами, основних правил і способів побудови графічних зображень, державних стандартів для виконання креслеників, програмних засобів комп’ютерної графіки;

- уміння користуватися стандартами і довідковою літературою, самостійно виконувати кресленики деталей в олівці і за допомогою комп’ютерної графіки, використовувати теоретичний матеріал для вирішення конкретної графічної роботи, користуватися спеціальними вимірювальними і креслярськими інструментами, використовувати комп’ютерні технології при підготовці до заняття, самоорганізовувати учбовий процес.

Графічні компетентності набуті в процесі навчання сприяють:

- постійному удосконаленню знань, умінь та навичок;
- інтегрувати особистості в суспільстві та зберігати індивідуальність;
- володінню письмовим (знаковим) спілкуванням без бар’єрів;
- вільному розвитку в інформаційному суспільстві;
- вміти здобувати, аналізувати й систематизувати інформацію;
- проектувати і корегувати свою діяльність;
- генерувати нові ідеї;
- бути конкурентоспроможним та мобільним на ринку праці.

Формування графічної компетентності майбутніх фахівців зумовлюються змістом графічних дисциплін.

Для формування графічних компетентностей у ВСП «Вінницький фаховий коледж НУХТ» організовано самостійну роботу студентів. За видами самостійної роботи студентів (аудиторна та позааудиторна), вона має на меті набуття нових знань, уміння самостійно набувати і поглиблювати знання, читання та конспектування електронного підручника, додаткової літератури; роботу з довідниковою літературою, з нормативними документами СКД.

Викладачами коледжу розроблено інструментарій самостійної роботи – це робочий зошит для самостійної підготовки до занять, розв'язку задач на практичному занятті та для ведення конспекту, електронні лекції, тести. При виконанні завдань самостійної роботи відбувається формування практичних умінь: розв'язування варіативних задач, виконання креслеників, схем, експериментально-дослідних робіт.

Комп'ютеризація прийомів виконання креслеників забезпечує розв'язання наступних завдань:

- звільнення від виконання рутинних дій і операцій і як наслідок збільшення продуктивності в процесі проектування, підвищення точності й інформативності креслеників;

- створення нових творчих можливостей для розробника за допомогою тривимірної моделювання й автоматизована побудова креслеників ;

- пошук і вирішення протиріч, що виникають при створенні складальних креслеників;

- створення взаємозалежних документів (наприклад: кресленик загального виду і таблиця елементів, складальний кресленик і специфікація), де зміна змісту одного автоматично відбивається в іншому;

- виконання всіх необхідних розрахунків при створенні креслеників деталей і складальних одиниць та інших дій.

Аналіз вищевказаних завдань підкреслює орієнтацію сучасної освіти на підготовку фахівців нового покоління, що володіють уміннями й навичками застосування сучасних комп'ютерних технологій.

Особливе місце займає чітко сформована система оцінювання рівня знань і компетенцій. Викладачі коледжу використовують на заняттях з інженерної графіки такі діагностичні засоби визначення рівнів сформованості відповідних графічних компетентностей студентів:

- графічні роботи, їх оформлення згідно ДСТУ та СКД, своєчасний захист;
- уміння у нестандартних умовах використовувати стандартний розв'язок;
- знання типових алгоритмів розв'язку задач та їх використання;
- уміння використовувати графічні редактори для виконання креслень.

Вибір критеріїв оцінки якості самостійної роботи студентів проводиться на початку кожного семестру. Для цього студенти забезпечуються графіком виконання самостійної роботи із зазначенням термінів проведення контрольних заходів і оцінювання кожного виду робіт у балах. Здійснення систематичного

контролю мотивує студента на більш якісне опрацювання теоретичного матеріалу та набуття практичних навичок вирішення графічних завдань.

Рівні сформованості графічних компетентності студентів коледжу визначаються за розробленими критеріями оцінювання якості навчальної роботи студентів.

Висновки. Традиційна орієнтація професійної освіти на підготовку фахівців без графічних дисциплін не може забезпечити їхньої належної підготовки. Компетентнісний підхід повинен ґрунтуватися на інтегрованих та міждисциплінарних вимогах, спрямованих на становлення графічно- грамотної особистості з багатофункціональними компетентностями.

Список використаних джерел

1. Бедь В. Компетентнісний підхід в процесі модернізації ВНЗ / В. Бедь, М. Артемова // Освіта регіону: Політологія. Психологія. Комунікації: Український науковий журнал. 2011. № 5. С. 43.

2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи // Бібліотека з освітньої політики / за ред. О. В. Овчарука. Київ: «К.І.С.», 2014. 112 с.

3. Лозовецька В.Т. Проблеми професійної компетентності викладача в сучасних соціально-економічних умовах // Дидактика професійної школи: збірник наукових праць. Хмельницький: ХНУ, 2015. С. 52-56

СЕКЦІЯ 14. Психологічні науки

Гаєвська О.П.

*практичний психолог, викладач кафедри
фінансових, комерційно-технологічних дисциплін
та готельно-ресторанного обслуговування
Фаховий коледж економіки і права ВКІ*

ВПЛИВ ПСИХОТЕХНІК НА ПІЗНАВАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ СТУДЕНТІВ

Психотехніки в сучасному світі набувають все більшої популярності як ефективний засіб для покращення пізнавальних здібностей. Студентський вік – це період інтенсивного навчання та формування різноманітних навичок, і використання психотехнік може мати значний вплив на успішність студентів у навчанні та їхнє загальне самопочуття.

Перш ніж розглядати вплив психотехнік на пізнавальні здібності студентів, важливо зрозуміти, що таке психотехніки. Психотехніки – це набір методів і прийомів, спрямованих на підвищення ефективності мислення, запам'ятовування, концентрації та розвитку когнітивних навичок. Вони можуть включати в себе медитацію, візуалізацію, методика "мозкового штурму", а також стратегії розвитку пам'яті та асоціативного мислення.

Покращення концентрації. Багато психотехнік спрямовані на підвищення здатності до концентрації. Студентам часто доводиться працювати з великою кількістю інформації, і здатність зосередитися на потрібному завданні може суттєво полегшити навчання та розв'язання завдань.

Покращення запам'ятовування. Деякі психотехніки спрямовані на підвищення здатності до запам'ятовування інформації. Це може включати в себе використання асоціаційних методів, створення картин уявних асоціацій для зберігання інформації у пам'яті.

Зниження стресу і тривоги. Багато психотехнік, таких як медитація та релаксаційні техніки, спрямовані на зниження рівня стресу і тривоги. Це може мати позитивний вплив на психічне здоров'я студентів і сприяти кращому зосередженню на навчанні.

Проведення тренувань з психотехніками. Вищі навчальні заклади можуть організувати тренування з використання психотехнік для студентів. Це може включати в себе сеанси медитації, візуалізації та інші методи.

Впровадження в навчальний процес. Викладачі можуть включати в навчальний план елементи, які сприяють використанню психотехнік у навчанні. Наприклад, вони можуть рекомендувати студентам використовувати методи асоціативного мислення для запам'ятовування матеріалу або проводити короткі паузи на виконання вправи з концентрації.

Стимулювання досліджень. Важливо сприяти науковим дослідженням у цій області, щоб краще розуміти, які психотехніки найбільш ефективні для покращення пізнавальних здібностей студентів.

Використання психотехнік може мати значний вплив на пізнавальні здібності студентів. Проведення тренувань з використання психотехнік, впровадження їх у навчальний процес та стимулювання досліджень у цій області можуть сприяти покращенню результатів навчання та загального самопочуття студентів.

Список використаних джерел

1. Андерсон Н.Д., Лау М.А., Сігал З.В., & Бішоп С. Р. (2007). Зменшення стресу за допомогою медитації та контроль уваги. *Клінічна психологія та психотерапія*, 14(6), С. 449-463.
2. Бедлі А. (1992). Робоча пам'ять: інтерфейс між пам'яттю та когніцією. *Журнал когнітивної нейронауки*, 4(3), С. 281-288.
3. Жа А.П., Стенлі, Е. А., Кійонага, А., Вонг, Л., & Гельфанд, Л. (2010). Вплив тренування уваги на робочу пам'ять та емоційний стан. *Емоції*, 10(1), С. 54-64.
4. Лутц А., Слагтер, Н.А., Данн, Д.Д., & Девідсон, Р.Дж. (2008). Регуляція уваги та моніторингу під час медитації. *Тенденції у когнітивних науках*, 12(4), С. 163-169.

Горєлова Наталія Миколаївна
викладач кафедри права
Вінницького кооперативного інституту
здобувач вищої освіти (магістр)
Вінницького державного педагогічного
університету імені М. Коцюбинського

СПЕЦИФІКА УТВОРЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПСИХІЧНОГО ЗАХИСТУ У ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному світі конфлікти та війни залишають не лише матеріальні, але й психологічні відбитки на населенні, особливо на молодих людях. Найбільш вразливими до стресу є підлітки та молоді люди, чиє психічне здоров'я може стати об'єктом серйозної загрози в умовах воєнного стану. У таких надзвичайних обставинах виникає необхідність у формуванні та використанні механізмів психологічного захисту для збереження емоційного стану та психічного здоров'я молоді.

Термін «психологічний захист» вперше був застосований З. Фрейдом. У роботах З. Фрейда та інших фахівців, що вивчають механізми психологічного захисту, неодноразово наголошується, що звичний для особистості в узуальних умовах захист, в екстремальних, критичних, напружених життєвих ситуаціях має здатність закріплюватися, набуваючи форму фіксованих психологічних захистів.

Функцію «психологічного захисту» в більшості літературних джерел описано як низку специфічних прийомів, які використовує особистість для того, щоб знизити рівень неприємних переживань. Психологічний захист має допомогти суб'єктові зберегти душевну рівновагу і виявляється не лише в разі виникнення надзвичайних обставин, а й повсякденно. Тому психологічний захист – це позитивний момент в психічному житті особистості, що дозволяє їй нормально функціонувати у важких періодах життя чи в ускладнених ситуаціях взаємодії.

Ці захисні механізми розвиваються як засіб подолання травми, страху та насильства, пережитих у цей період. Що ж все таки впливає на формування цих захисних механізмів, які є типи захисних механізмів та який ці механізми мають вплив на емоційне й соціальне благополуччя молоді.

Однією з основних реакцій на стрес є механізми психологічного захисту. У юнацькому віці ці механізми можуть бути ще не належним чином сформованими, що ускладнює ситуацію в умовах військових дій. Однак, в процесі конфлікту, молоді люди нерідко виявляють надзвичайну адаптивність та здатність до самоврядування своїми емоціями та реакціями на стресові ситуації.

Під час воєнного стану молодь зазнає впливу низки факторів, які сприяють формуванню механізмів психічного захисту. По-перше, політична нестабільність і невизначеність породжують у молоді почуття страху і тривоги. Відсутність ясності щодо майбутнього та можливості насильства й гноблення

призводять до загостреного почуття пильності та оборони. По-друге, підданість насильству, страху та травмі створює у молоді потребу захищати себе емоційно. Це може призвести до розвитку захисних механізмів, таких як заперечення та придушення негативних емоцій і переживань. Нарешті, обмеження громадянських свобод і прав людини призводить до відчуття безсилля та необхідності виправдовувати дії тих, хто має владу.

У період війни молодь розвиває низку психічних захисних механізмів, щоб впоратися з травмою та страхом, які вони відчують. Перший тип захисного механізму – це заперечення і придушення негативних емоцій і переживань. Це передбачає блокування або ігнорування негативних емоцій і переживань, щоб захистити себе від болю та травми. Другий вид захисного механізму – це раціоналізація та виправдання репресивних дій. Це передбачає виправдання дій владних осіб як необхідних для стабільності та безпеки держави. Третій тип захисного механізму – ідентифікація з агресором чи авторитетними особами. Це передбачає прийняття переконань і поглядів тих, хто має владу, як засіб отримання захисту та безпеки.

Довгостроковий вплив механізмів психічного захисту, вироблених під час воєнного стану, може бути значним. По-перше, порушення емоційної регуляції та навичок подолання може призвести до труднощів у керуванні емоціями та боротьбі зі стресом. Це є кроком до таких проблем із психічним здоров'ям, як тривога та депресія. По-друге, труднощі у формуванні довірчих стосунків можуть призвести до соціальної ізоляції та відсутності мереж підтримки. Нарешті, увічнення репресивного ставлення і поведінки може призвести до продовження циклу насильства та травми.

Отже, в умовах воєнного стану формування механізмів психічного захисту у молодих людей є складним і багатогранним процесом. Ці захисні механізми розвиваються як засіб подолання травми, страху та насильства, пережитих у цей період. Типи розвинених захисних механізмів можуть мати значний довгостроковий вплив на емоційне та соціальне благополуччя молоді. Політикам і фахівцям у сфері психічного здоров'я важливо розуміти вплив воєнного стану на молодь і розробляти стратегії для підтримки її емоційного та соціального благополуччя. Надважливою є підтримка та допомога психологів, педагогів та батьків у формуванні здорових стратегій управління стресом і емоціями, що допоможе зберегти психічне здоров'я молодих людей навіть у найважчі часи.

Список використаних джерел

1. Варій М.Й. Загальна психологія. Київ. Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
2. Винославська О. В. Психологія : навчальний посібник. К.: ІНКОС, 2005. – Режим доступу : http://ebk.net.ua/Book/psychology/vinoslavska_psihologiya.
3. Шебанова В. І. Проблематика механізмів психологічного захисту [Електронний ресурс], 2012. Вип. 37. С.246-249. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nchnpu_012_2012_37_67.pdf

Кушнір О.Ю.
*викладач вищої категорії кафедри фінансових,
комерційно-технологічних дисциплін та
готельно-ресторанного обслуговування
Фаховий коледж економіки і права ВКІ*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Сучасні умови виховання та навчання нинішнього покоління спрямовані, звичайно, на гармонійний розвиток особистості. Проте не варто залишати поза увагою, той факт, що відповідне освітнє середовище сприяє реалізації кожної особистості власного внутрішнього потенціалу. Переважно, це більше відноситься до різноманітних освітніх програм, семінарів та курсів, тобто, розвитку інтелектуального потенціалу юнаків та дівчат. Однак, розвитку емоційного інтелекту (ЕІ) приділяється недостатньо уваги, хоч підвищення його рівня є надзвичайно важливим, адже останні дослідження здійснюється в напрямках професіоналізації особистості. Так, беззаперечно, це дає змогу обґрунтувати прикладне застосування емоційного інтелекту в різних галузях науки й сферах професійної діяльності. Однак, особливо важливим постає питання розвитку емоційного інтелекту саме в осіб юнацького віку.

У зв'язку з тим, що в умовах воєнного стану, глобальних змін суспільства емоційний інтелект є важливою характеристикою молоді, виникає гостра потреба у вивченні та аналізі цього напрямку.

Особливості емоційного інтелекту та його складових в юнацькому віці досліджували такі українські та зарубіжні вчені, як: Л. Вахрушева, О. Лящ, О. Милославська, А. Подорожня, Н. Самуйлова; Д. Рекер та Дж. Паркер; Н. Фредеріксен, К. Петридіс, Е. Сіммондс, С. Мавровелі та ін. [2, с.34].

Особливо серед українських дослідників проблемою емоційного інтелекту у юнацькому віці займалися С. Дерев'янка, Т. Зайчикова, Л. Колісник, Г. Свідерська та інші. Українськими вченими встановлено прямий взаємозв'язок між рівнем розвитку емоційного інтелекту та успішністю, визначено емоційний інтелект як складову комунікативної компетентності.

Мета статті полягає в емпіричному вивченні і виявленні особливостей емоційного інтелекту осіб юнацького віку закладу фахової передвищої освіти.

Експериментальна робота проводилася у Фаховому коледжі економіки і права ВКІ. До участі у дослідженні було залучено 51 студент. У процесі дослідження ми скористалися такими методиками:

1. Для визначення структури та рівнів розвитку емоційного інтелекту методика Н. Холла «Діагностика емоційного інтелекту»;
2. Методика М. Манойлової «Діагностика емоційного інтелекту – МЕІ» (адапт. В.І. Барко та ін.) [1, с.169-171].

З метою визначення особливостей структури та рівнів розвитку емоційного інтелекту в досліджуваних осіб юнацького віку нами були

розглянуті та проаналізовані результати дослідження таких складових ЕІ, як: емоційної обізнаності; здатності до управління власними емоціями і довільної самомотивації й саморегуляції емоцій; емпатії; уміння розпізнавати та впливати на емоційний стан інших людей, отриманих за методикою Н. Холла «Діагностика емоційного інтелекту».

Рівні розвитку емоційної обізнаності, управління емоціями, самомотивації емоцій, емпатії, розпізнавання емоцій представлені на рисунку 1.1.

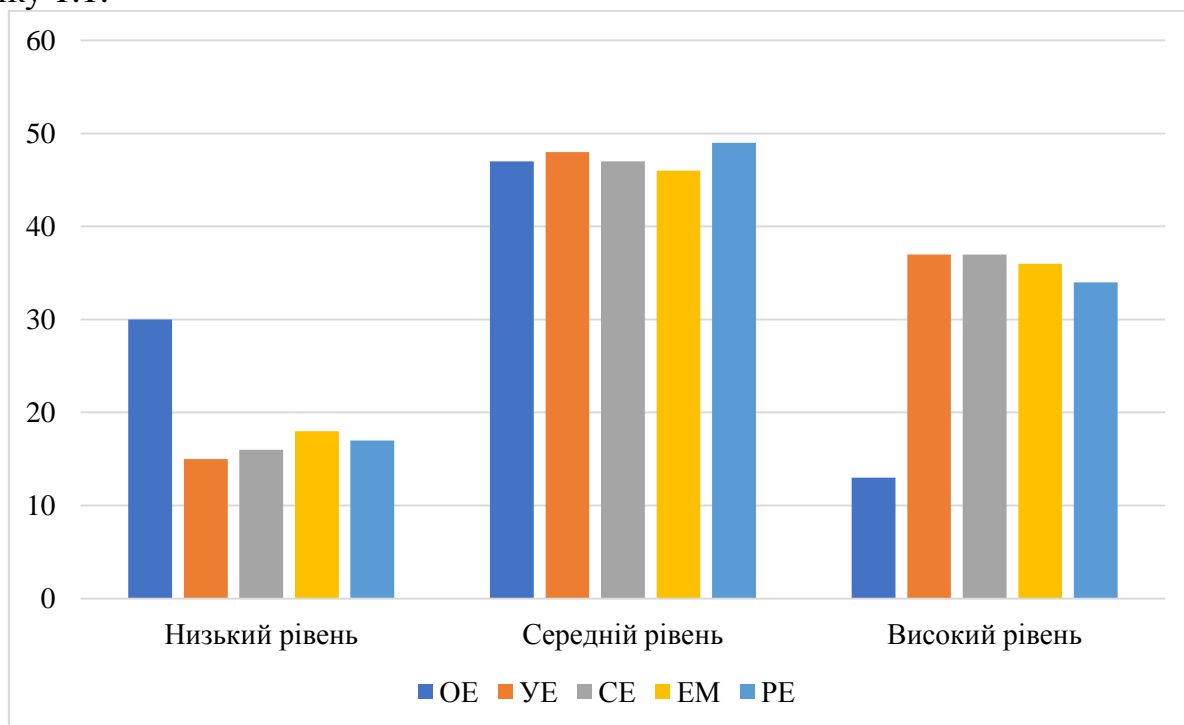

Рис.1.1. Рівні розвитку складових емоційного інтелекту за методикою Н. Холла у досліджуваних загальної вибірки

Серед загальної вибірки 30% досліджуваних осіб юнацького віку виявили низький рівень розвитку емоційної обізнаності, 47% мали середній, 13% показали високий рівень емоційної обізнаності. Також у 15% загальної вибірки досліджуваних управління емоціями виявилось на низькому рівні розвитку, а середній (48%) та високий (37%) рівні розвитку UE показала більша частина загальної вибірки. Така ж сама тенденція прослідковується в рівнях розвитку таких складових емоційного інтелекту, як: самомотивації емоцій (16% - низький рівень; 47% - середній рівень; 37% - високий рівень), емпатія (18% - низький рівень; 46% - середній рівень, 36% - високий рівень); розпізнавання емоцій (17% - низький рівень; 49% - середній рівень; 34% - високий рівень).

З метою діагностики емоційного інтелекту як системи регуляції внутрішньої і зовнішньої психічної діяльності особистості юнацького віку була використана методика М. Манойлової «Діагностика емоційного інтелекту – МЕІ» (адапт. В.І. Барко та ін.).

Рівні розвитку усвідомлення своїх почуттів і емоцій; управління своїми почуттями та емоціями; усвідомлення почуттів і емоцій інших людей;

управління почуттями та емоціями інших людей; інтегрального емоційного інтелекту відображені на рисунку 1.2.

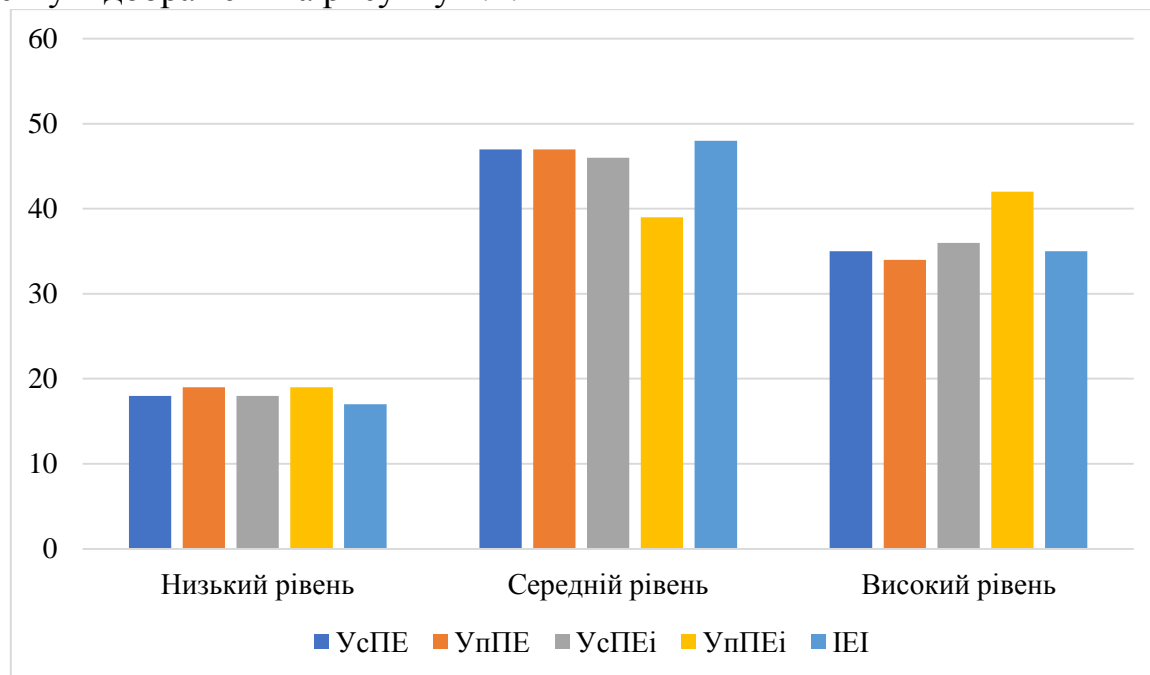

Рис.1.2. Рівні розвитку складових емоційного інтелекту за методикою М. Манойлової (адапт. В.І. Барко та ін.) у досліджуваних загальної вибірки

Серед загальної вибірки 18% досліджуваних осіб юнацького віку виявили низький рівень розвитку емоційного інтелекту, 47% мали середній рівень розвитку емоційного інтелекту, 35% показали високий рівень розвитку емоційного інтелекту. При цьому такі складові емоційного інтелекту, як: усвідомлення своїх почуттів і емоцій; управління своїми почуттями та емоціями; усвідомлення почуттів і емоцій інших людей; управління почуттями та емоціями інших людей виявилися у більшості досліджуваних розвинутими на середньому та високому рівні. Так, у 47% досліджуваних осіб юнацького віку констатований середній та у 34% високий рівні усвідомлення своїх почуттів і емоцій, тоді як 19% досліджуваних показали низький рівень розвитку цієї складової емоційного інтелекту. Також у 18% загальної вибірки досліджуваних управління своїми почуттями та емоціями виявилось на низькому рівні розвитку, а середній (46%) та високий (36%) рівні розвитку УпПЕ показала більша частина загальної вибірки. Така ж сама тенденція прослідковується в рівнях розвитку міжособистісних складових емоційного інтелекту, як: усвідомлення почуттів і емоцій інших людей (19% - низький рівень; 49% - середній рівень; 32% - високий рівень), управління почуттями та емоціями інших людей (17% - низький рівень; 48% - середній рівень, 35% - високий рівень).

На основі отриманих результатів, нами була створена тренінгова програма. Відповідно для ефективної реалізації якої потрібно дотримуватись принципів поетапності розвитку групи та послідовності занять. Також для успішного проведення тренінгової програми важливим є створення атмосфери довіри між учасниками та між тренером і учасниками; забезпечити в тренінговій групі об'єднання та єдність.

Для ефективної роботи у групі ми створили три підгрупи з 17 осіб. Для того, щоб кожен учасник мав можливість проявити себе, подивитись на моделі поведінки інших під час взаємодії у тренінговій програмі та зробити певні висновки для себе. Кожне заняття нашого тренінгу мало свою спрямованість.

Завдання тренінгової програми :

- 1) розширення своїх уявлень про себе як особистості;
- 2) розвиток емоційного інтелекту;
- 3) формування навичок ефективного використання емоційного інтелекту.

Наприклад, при опрацюванні на тренінгу програми - Вербальне й невербальне вираження емоцій – застосовували такі вправи, як:

- вправа «Я пишаюся собою...» – з метою позитивно оцінити свої набуті вміння, усвідомити власні досягнення, сприяти подальшому груповому згуртуванню. Учасники сідають у коло. Тренер просить кожного учня по черзі вийти на середину й розповісти про себе: «Я пишаюся собою, коли... допомагаю іншим»). Проводиться обговорення.
- вправа «Поза колом» – з метою позитивного сприйняття себе й оточуючих. Всі учасники стають в коло, один – поза ним. Учасник, що поза колом, проситься в коло. Приймає в коло той учасник, який вважає, що його достатньо попросили, а сам стає поза колом.
- вправа «Мій внутрішній стан» – з метою розвивати здатність до емоційного переживання інших. Кожному учаснику групи дають по одному аркушу паперу, де він ставить позначку (власний пароль) у вигляді певного символу у верхньому правому кутку (щоб знати, чий малюнок). Ніхто з учасників не повинен знати, чий малюнок до нього потрапляє. Кожен учасник малює певний штрих, символ, щось незакінчене, внутрішньо переживаючи це, як свій емоційний стан в ситуації «тут і зараз». Зробивши певний штрих, учасник передає листок за годинниковою стрілкою далі. Наступний учасник повинен відчути внутрішній стан особи, котра малювала, проявити сенситивність (згідно символів, що зображені) й доповнити свій штрих до малюнка. Так, кожен малюнок учасників групи проходить коло, доки не повернеться до свого господаря.

Після проведення тренінгової програми з метою оцінки ефективності та доцільності використання, був проведений повторний зріз в учасників. Висновок про вплив застосованої програми формувався на основі порівняння змін до та після проведення тренінгової програми.

Так, при порівнянні особливостей структури та рівнів розвитку емоційного інтелекту в досліджуваних осіб юнацького віку після проведення тренінгової програми були отримані наступні результати: виявлені позитивні зміни, що проявляються у зміні відсоткових показників за певними шкалами методик (див. табл. 1.1.-1.5.).

Таблиця 1.1.

Результати досліджуваної вибірки до та після тренінгу за методикою Н.Холла «Діагностика емоційного інтелекту» за шкалою «Емоційна обізнаність»

Емоційна обізнаність	Учасники (n=51)		Результат
	До тренінгу	Після тренінгу	
Низький	30%	25%	Змінився
Середній	47%	52%	Змінився
Високий	23%	23%	Не змінився

Відсотковий розподіл учнів за різними рівнями, що мають відповідні знання і уявлення про емоційну сферу людини. Обізнані про свій внутрішній стан, а це дає додатковий ресурс для пошуку дієвих стратегій самомотивації і управління своїми емоційними станами.

Таблиця 1.2.

Результати досліджуваної вибірки до та після тренінгу за методикою Н.Холла «Діагностика емоційного інтелекту» за шкалою «Самомотивація»

Самомотивація	Учасники (n=51)		Результат
	До тренінгу	Після тренінгу	
Низький	16%	13%	Змінився
Середній	47%	50%	Змінився
Високий	37%	37%	Не змінився

Самомотивація в даному аспекті тлумачиться, перш за все, як знання своїх внутрішніх особливостей, а також позитивне мислення та реалістичне бачення, що допомагають діяти та шукати правильні рішення для досягнення цілей.

Таблиця 1.3.

Результати досліджуваної вибірки до та після тренінгу за методикою Н.Холла «Діагностика емоційного інтелекту» за шкалою «Емпатія»

Емпатія	Учасники (n=51)		Результат
	До тренінгу	Після тренінгу	
Низький	18%	14%	Змінився
Середній	46%	48%	Змінився
Високий	36%	38%	Змінився

Відповідно до визначень, емпатія – це вміння розпізнавати емоції та почуття інших, слухати співрозмовника, цікавитися думкою, шукати правильний підхід до інших та вміти правильно давати зворотній зв'язок.

Таблиця 1.4.

Результати досліджуваної вибірки до та після тренінгу за методикою М. Манойлової «Діагностика емоційного інтелекту – МЕІ» (адапт. В.І. Барко та ін.) за шкалою «Усвідомлення своїх почуттів і емоцій»

Усвідомлення своїх почуттів і емоцій»	Учасники (n=51)		Результат
	До тренінгу	Після тренінгу	
Низький	47%	47%	Не змінився
Середній	34%	30%	Змінився
Високий	19%	23%	Змінився

Усвідомлення і розуміння власних почуттів і емоцій, тобто розвиненість внутрішньоособистісного аспекту емоційного інтелекту, відбувається за рахунок посилення уваги до свого духовного світу. А духовна взаємодія є вищим рівнем гуманістичного, довірливого спілкування.

Таблиця 1.5.

Результати досліджуваної вибірки до та після тренінгу за методикою М. Манойлової «Діагностика емоційного інтелекту – МЕІ» (адапт. В.І. Барко та ін.) за шкалою інтегрального емоційного інтелекту

Інтегральний емоційного інтелекту	Учасники (n=51)		Результат
	До тренінгу	Після тренінгу	
Низький	18%	12%	Змінився
Середній	47%	53%	Змінився
Високий	35%	35%	Не змінився

Середній рівень розвитку емоційного інтелекту характеризується яскравою виразністю розвитку окремих аспектів емоційного інтелекту і низьким рівнем розвитку інших його компонентів. Середній рівень передбачає наявність здатності до розвитку окремих компонентів емоційного інтелекту. У свою чергу, низький рівень розвитку емоційного інтелекту представлений низькими кількісними результатами діагностики і характеризується відсутністю мотивації досягнення успіху в професійній діяльності, у взаємодії і спілкуванні.

Отже, емоційний інтелект - інтегративна якість особистості. Розвинений емоційний інтелект – запорука відчуття щастя та успішної самореалізації, ефективної комунікації та партнерства. Відповідно до мети, ми емпірично дослідили і виявили особливості емоційного інтелекту осіб юнацького віку закладу фахової передвищої освіти. За результатами діагностики було виявлено, що серед загальної вибірки 18% досліджуваних осіб юнацького віку мали низький рівень розвитку емоційного інтелекту, 47% мали середній рівень розвитку емоційного інтелекту, 35% показали високий рівень розвитку емоційного інтелекту.

Після проведення тренінгової програми деякі показники суттєво змінилися. Така позитивна динаміка, хоча і незначна, обумовлена, по-перше, вдало підібраними тренінговою програмою і психологічним інструментарієм, по-друге, внутрішньою готовністю кожного учасника до роботи над самим собою і по-третє згуртованістю групи, яка працювала.

Згідно з численними дослідженнями визначено і доведено, що емоційний інтелект дає змогу опрацювати всі види інформації, які пов'язані з емоціями: розуміти, усвідомлювати і управляти власними емоціями; мотивацією; думками і поведінкою. А також особливо важливим в нинішніх умовах є те, що достатньо розвинений емоційний інтелект дає можливість регулювати свій емоційний стан, вміти управляти емоційними станами інших людей, помічати їхні актуальні потреби, користуватися емоціями, причому навіть негативними, у своїх цілях і використовувати їх для досягнення поставленої мети [4, с.69].

Список використаних джерел

1. Бояківська І. О. Особливості формування уявлень про себе в обдарованих дітей підліткового віку. Міжнародна Інтернет конференція «Сучасні дослідження когнітивної психології»: Матеріали конференції. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. Випуск 1. 344 с.

2. Зарицька В. В. Саморегуляція емоцій в структурі емоційного інтелекту. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Психологія». 2010. № 6. С. 33-37.

3. Ракітянська Л. Ідея співвідношення людського розуму і почуттів в контексті українського кордо центризму. Освітологія: українсько-польський наук. журнал: за ред. В. Огнев'юка, Т. Левовицького, С. Сисоевої. Київ – Варшава, 2018. № 7. С. 29-37.

4. Філіпова І. Емоційний інтелект як засіб успішної самореалізації. Соціальна психологія: Український науковий журнал. 2007. № 4. С. 68-79

Левченко О.М., викладач

Вінницький кооперативний інститут

Левченко Н.О., здобувач освіти

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.

У період воєнного стану в Україні питання охорони праці та безпеки життєдіяльності стають особливо важливими. Зростає ризик небезпеки для працівників через бойові дії, евакуації та інші надзвичайні ситуації. Тому, необхідно забезпечити належний рівень безпеки, враховуючи специфіку воєнного стану, щоб гарантувати захист працівників і безпеку в умовах підвищеного ризику.

1. Вплив воєнного стану на працівника у закладі освіти.

Початок повномасштабного вторгнення країни агресора на територію України став причиною змін в соціально-психологічному житті пересічного українця і його професійного аспекту життя. В професійному житті працівників навчальних закладів.

Україні з'явилося багато нових подразників під які необхідно адаптуватися. Особливий вплив на моральний стан робітника закладу освіти мають такі чинники, як: збільшення рівня небезпеки як для самого працівника так і для студентів навчального закладу; збільшення відповідальності за життя студентів під час навчальної діяльності; зміни в графіку роботи залежно від того наскільки частими є повітряні тривоги; різке збільшення негативних нових в інформаційному полі, що має значний вплив на моральний стан працівника та ін. Сукупність цих чинників створює тиск на психічний стан працівника і у

зв'язку з цим, в професійному житті викладачів та робітників закладів освіти України спостерігаються наступні тенденції:

- Підвищення рівня стресу, що є основною проблемою сучасного громадянина(-ки) України. Професійний стрес неминуче веде до втрати задоволення від своєї діяльності.

Стрес впливає не тільки на працездатність, продуктивність і якість виконуваної роботи, а ще й на стан здоров'я працівника. Часті стресові ситуації на роботі можуть викликати соматичні захворювання, такі як серцеві захворювання, онкологічні захворювання, діабет та ін.

- Відсутність впевненості в завтрашньому дні. Працівник не впевнений в завтрашньому дні переживає постійну тривогу у зв'язку з чим падає його рівень продуктивності, бажання працювати, зникають амбіції та довгострокові плани, такий працівник не вкладається в роботу в повній мірі та виконує свої обов'язки не повноцінно.

- Відкладання життя на потім. Працівники чекають більш сприятливих умов для роботи та для своєї самореалізації, такими сприятливими умовами може бути, наприклад, перемога України у війні.

- Поява психологічних розладів у працівників. У багатьох працівників та просто пересічних громадян спостерігається поява панічних атак або таких розладів як, наприклад, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), що негативно впливає на їхню здатність виконувати свої обов'язки.

- Втрата мотивації. Саме від рівня мотивації залежить те скільки роботи може виконати працівник і наскільки якісно буде виконана ця робота.

Також, посилаючись на результати досліджень науковців із медичної школи в Єрусалимі, можна підсумувати, що під час війни реакція психіки людини буває різною: від помірного і тимчасового стресу, до важких психічних травм, які мають негативні наслідки для здоров'я, включаючи депресію, зловживання психотропними речовинами і посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Але реакція більшості людей все таки має негативний характер, що і призводить до вище наведених результатів.

Важливо згадати також про масовий виїзд професійних кадрів за кордон, що негативно впливає на рівень будь якої сфери діяльності України. На сьогоднішній день ми втрачаємо багато наукових працівників та висококваліфікованих педагогів які віддають перевагу роботі за кордоном. Також заклади освіти втрачають абітурієнтів які вступають в закордонні вузи, у зв'язку з чим в багатьох закладах освіти є проблема з нестачею студентів, яка несе за собою скорочення персоналу або їхньої заробітної плати, що також має негативний вплив як і на загальний рівень освіти країни так і на вмотивованість окремих працівників.

2. Вплив воєнного стану на колектив працівників у закладі освіти.

Воєнний стан в Україні різко відобразився на морально-психологічному стані у професійних колективах. Високий рівень стресу, відсутність впевненості в завтрашньому дні та інші чинники які впливають на окремих людей, також несуть корективи і в суспільне життя і в професійний колектив.

Проте система освіти достатньо гарно адаптувалась до війни. Covid-19 допоміг швидко перейти до онлайн навчання.

Розглядаючи студентів як частину колективу закладів освіти та учасників освітньої діяльності, можна побачити двояку картину. Війна в країні та слідує за нею високий рівень стресу населення відкарбувався і на студентах, для одних ситуація в країні стала деморалізуючим чинником та позбавила їх бажання навчатися, проте для інших ця ситуація послужила причиною сумлінно старатися та досягати нових вершин. Можна також розглядати окремі випадки майже “маніакального” навчання як спосіб втечі від реальності та єдиного способу відволіктися від проблем нашого сьогодення. Також з початком війни в Україні з’явилася нова соціальна ланка, а саме: внутрішньо-переміщені особи (ВПО). Студенти ВПО, як правило, займають бюджетні місця, що може викликати незадоволення у тих студентів які претендували на них.

Варто також відзначити доволі вагому проблему молоді сьогодення, а саме те, що через численні травмуючі чинники (втрата майна, гибель близьких чи рідних та ін.), стрес і невизначеність серед молоді спостерігається тенденція до раннього алкоголізму чи залежність від психотропних речовин, що негативно впливає на їхній рівень академічній успішності, здоров'я та соціалізації.

Розглядаючи працівників навчальних закладів можна зазначити, що рівень конфліктів між робітниками збільшився. На цю тенденцію мають вплив багато чинників, наприклад, високий рівень стресу в кожного працівника, який необхідно виплеснути для підтримки психологічного здоров'я. Також конфлікти виникають на підставі політичних переконань працівників чи їхнього соціального статусу, дедалі частіше спостерігаються конфлікти з внутрішньо-переміщеними особами (ВПО) на підставі розбіжностей в мовному питанні чи розбіжностей в баченні навчального процесу. В цьому питанні важливо зазначити, що конфлікти не завжди відіграють негативну роль. Нерідко дезорганізація, втрата попередньої рівноваги зумовлюють пошук рішень, перехід взаємовідносин у колективі до нової оптимальної якості. Педагогам прийшлося швидко адаптуватися до нових реалій та вносити зміни до своїх посадових інструкцій, також гострим питанням стало розміщення студентів у підвалах чи бомбосховищах під час тривоги, звісно ж не всі навчальні заклади були готові до цього, тож довелося нашвидкоруч адаптувати наявні підвали під розміщення великої кількості студентів та працівників. Також довелося впроваджувати нові види інструктажів для інформування студентів, що робити в випадках тривоги чи в інших екстремальних ситуаціях які принесла з собою війна. Всі ці нові аспекти та висока відповідальність спровокували високий рівень напруги в колективах, що звісно ж не може позитивно відзначитися на професійній діяльності.

3. Розробка інструкції та інструктаж з безпеки життєдіяльності працівників та студентів під час воєнного стану.

Початок воєнних дій на території України зумовив розробку інструкції з безпеки життєдіяльності під час воєнного стану та проведення інструктажу для

збереження життя та здоров'я працівників та студентів навчальних закладів. Інструкція з безпеки життєдіяльності під час воєнного стану поширюється на всіх працівників та студентів.

Ця інструкція розроблена у відповідності до Закону України «Про охорону праці» на основі положення «Про розробку інструкцій з охорони праці». Вона встановлює вимоги безпеки життєдіяльності для студентів та працівників закладу під час воєнного стану.

Даний інструктаж з правил безпеки під час воєнного стану проводять куратори груп в день початку занять або оголошення режиму воєнного стану в Україні. З працівниками закладу інструктаж проводить особа, яка відповідає за безпеку працівників (інженер з охорони праці та безпеки життєдіяльності). Ця інструкція поділяється на розділи:

Загальні положення; Правила поведінки в умовах воєнного стану на окупованих територіях; Що потрібно робити: При загрозі стрілецькою зброєю; При загрозі бойових дій; Якщо стався вибух; При повітряній небезпеці; При загрозі масових заворушень;

Правила щодо перебування у найпростіших захисних спорудах; При проведенні тимчасової евакуації людей з небезпечного району; При виявленні мін та вибухонебезпечних предметів; Щоб не натрапити на небезпечну знахідку; Дії під час атаки із застосуванням хімічної зброї; Дії у разі ураження білим фосфором; Дії у разі радіаційної аварії.

Перевірка і перегляд інструкції з безпеки життєдіяльності під час воєнного стану повинна здійснюватися не рідше одного разу на 5 років. Якщо протягом п'яти років з дня затвердження даної інструкції з охорони праці та безпеки життєдіяльності під час воєнного стану умови не змінюються, то її дія автоматично продовжується на наступні 5 років. Відповідальність за своєчасне внесення змін і доповнень, а також перегляд даної інструкції покладається на відповідальну особу з питань охорони праці в навчальному закладі. Завдяки розробці інструкції та проведення інструктажу можливо зберегти здоров'я та життя працівників та студентів.

У період воєнного стану в Україні, підвищена увага до охорони праці та безпеки життєдіяльності є ключовою для збереження здоров'я та життя працівників. Застосування відповідних заходів, адаптованих до поточних умов, допоможе зменшити ризики та забезпечити стабільність у роботі. Це підкреслює необхідність постійного контролю, навчання та готовності до надзвичайних ситуацій для захисту персоналу та громадськості.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про охорону праці” (2022, грудень 22). Законодавство України. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>

2. Положення про розробку інструкцій з охорони праці. (1998, січень 29). Наказ Держнаглядохоронпраці України, № 9. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-98>

3. Офіційний вебсайт Суспільного мовлення України. <https://suspilne.media>

Опанасюк Тетяна Анатоліївна
кандидат історичних наук, доцент
Рівненський державний гуманітарний університет

ДИНАМІКА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Поняття «національна ідентичність» відображає широкий спектр зв'язків між індивідами та спільнотами, що визначають їхню самоідентифікацію в контексті певної нації. Ця ідентичність є результатом різноманітних взаємодій, таких як культурна та історична спадщина, спільні цінності, звичаї, традиції та спільна мова, які формують унікальну самобутню спільноту нації та її особливу ідентичність. Від того, як люди відчують себе частиною своєї нації та як вони сприймають державу, залежить стабільність та розвиток країни. Національна ідентичність впливає на територіальну цілісність, взаємини між різними групами населення та загальний стан суспільства. Розуміння та підтримка загальних цінностей інтегрує суспільство, сприяє зміцненню взаємовідносин із державними інституціями та забезпечує збереження миру та безпеки всередині країни.

Російсько-українська війна спричинила значні зміни у національній самоідентифікації українців. Зокрема, можемо відзначити наступні зміни:

1. Зростання патріотизму. Війна сприяла піднесенню патріотичних почуттів серед українців. Люди більше почали ідентифікуватися з Українською державою, символікою та історією. Війна об'єднала український народ навколо спільної мети – захисту своєї країни: спостерігається помітне зростання усвідомлення національної ідентичності та спротиву зовнішньому ворогу.

2. Зміни в культурному просторі та культурних цінностях. Війна значно змінила культурний простір України, зробивши його більш національно-орієнтованим, патріотичним та свідомим. Українська культурна сцена відреагувала на війну широким спектром проектів, від мистецтва та літератури до музики та кіно. Це включало в себе виставки, фільми, музичні концерти та літературні заходи, які відображали військову тематику та патріотичні цінності.

Спостерігається переосмислення культурних цінностей та підвищення інтересу до української мови, традицій та історії. Зокрема, значно посилилась роль мови як чинника національної консолідації, мірила розмежування на «свій-чужий». Водночас російська мова, залишаючись для певної частини українців засобом комунікації, фактично перестала бути для них маркером національної належності.

В цілому, війна стимулювала появу нових символів та образів, які стали ідентифікувати Україну як націю, що бореться за свою незалежність та свободу.

3. Політичні зміни. Війна призвела до зміцнення національної єдності та мобілізації суспільства навколо питань національної безпеки та територіальної

цілісності. Політичні партії та лідери виступили за об'єднання нації для відстоювання загальних інтересів. Війна змусила український уряд переглянути свої пріоритети, зосередившись на забезпеченні національної безпеки, підтримці армії та зміцненні обороноздатності країни. Спостерігається підвищення впливу військових та безпекових структур в уряді та суспільстві, оскільки вони виконують ключову роль у забезпеченні національної безпеки.

Також зросла активність громадянського суспільства, яке грає важливу роль у відстоюванні демократичних цінностей та контролі за владою. Багато українців під час війни переглянули власні політичні погляди.

4. Зміни в сприйнятті росії та розширення відчуття спільності зі Східною Європою. Внаслідок війни українці почали відчувати стійке відчуття загрози з боку росії, що також вплинуло на їхню національну самоідентифікацію. Якщо раніше багато людей відносилися до росії як до сусідньої країни чи навіть партнера, то після війни сприйняття змінилося на більш критичне та обережне: росія стала сприйматися як агресор, який порушує територіальну цілісність та суверенітет України.

Україна посилила рух до зближення зі східноєвропейськими країнами як політичною, культурною та ціннісною спільнотою: українці відчули більшу спорідненість з європейським суспільством, що впливає на їхню самосвідомість.

5. Зростання пам'яті та пошани до загиблих. Війна принесла великі втрати для України, і відчуття визнання і пам'яті про загиблих стало однією з важливих складових національної самоідентифікації. Різні меморіальні заходи, урочистості та обговорення питань пам'яті стали частиною культурного та соціального життя країни.

6. Розвиток громадянської свідомості. Війна спричинила значні зміни в громадянській свідомості українців, викликаючи реакцію національної єдності, патріотизму та активної громадянської позиції. Військова агресія спонукала багатьох українців до більш активної участі у громадських справах та сформувала відчуття відповідальності за майбутнє своєї країни. Це проявилось в підвищенні політичній активності, участі у благодійних заходах та інших формах громадянської діяльності. Значна частина суспільства стала більш критично ставитися до дій владних структур та вимагати більшої відкритості та відповідальності з їхнього боку.

Зазначені аспекти демонструють багатогранність та глибину змін, які відбулися в національній самоідентифікації українців за два роки війни.

Ці зміни підтверджують і різні дані соціологічних досліджень. Так, результати дослідження «Культурні практики та потреби для відновлення населення у деокупованих та прифронтових громадах», проведеного соціологічною групою «Рейтинг» 17 листопада – 4 грудня 2023 року свідчать про ріст позитивної динаміки самоідентифікації жителів деокупованих та прифронтових громад як громадян України під час повномасштабного вторгнення. Зокрема, згідно з дослідженням, середня оцінка відчуття себе громадянином України у Чернігівській області становить 9,3 з 10, Сумській –

9,2; Харківській – 9; Дніпропетровській – 8,9; Запорізькій – 8,8; Одеській – 8,6; Миколаївській – 9,4; Херсонській – 9,1 [4].

За результатами соціологічного опитування, проведеного в серпні 2023 р. соціологічною групою «Рейтинг», 74 % респондентів, думаючи про Україну, відчують гордість, 43 % – сум. Це основні емоції українців, пов'язані з Батьківщиною. Значно менше тих, хто, думаючи про Україну, відчують страх – 17 %, гнів – 13 %, радість – 10 %, сором – 7 % [6]. Отже, переважає позитивне і стимулююче почуття гордості за свою країну. Сум також є загалом позитивним почуттям, оскільки, на відміну від страху і сорому, передбачає тепле ставлення до свого об'єкта уваги, турботу про нього.

За даними соціологічного опитування Центру Разумкова, проведеного у 23-31 травня 2023 р., відповідаючи на запитання, до якої культурної традиції вони себе відносять, респонденти найчастіше відповідали, що відносять себе до української культурної традиції (81 %), причому цей показник стрімко зріс після повномасштабного вторгнення росії в Україну. Зростання відбулося в усіх регіонах, але найбільшою мірою – у Південному (80 %) та Східному (76 %). До української культурної традиції відносять себе 64 % російськомовних і 85 % україномовних громадян нашої країни [3].

Порівняно з попередніми роками, зросла частка тих, хто пишається державними символами України: Прапором України (з 26% у 2011 р. до 75 % у 2023 р.), Гербом України (з 25 % до 74 %), Гімном України (з 22,5 % до 69 %). Також серед опитаних з 32 % до 74 % зросла частка тих, хто пишається державною мовою України (українську мову вважають рідною 86 % респондентів і мовою повсякденного спілкування – 76 %, що є найбільшими показниками за всю історію незалежності України). Пишається Прапором України більшість мешканців усіх регіонів (від 84 % – на Заході країни до 66 % – на Сході); Гербом України – від 82 % – на Заході країни до 67 % – на Сході; Гімном України – від 80 % – на Заході країни до 56,5 % – на Сході), державною мовою України – від 86 % – на Заході країни до 64 % – на Сході) [3].

За даними соціологічного дослідження, проведеного 9-15 серпня 2023 р. Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Центром Разумкова, пишаються тим, що вони громадяни України, загалом 88 % опитаних (від 95 % – на Заході країни до 76 % – на Сході). Якби референдум щодо проголошення державної незалежності України відбувся сьогодні, за незалежність проголосували б загалом 82 % населення країни (від 94 % – на Заході країни до 68 % – на Півдні). Проголосували б проти від 0,7 % – на Заході країни до майже 7 % – на Сході [1].

За даними Київського міжнародного інституту соціології, протягом останніх десяти років відсоток тих, хто підтримує незалежність України, коливався в межах 81 % (2013 р.) – 89 % (2023 р.). Однак суттєво змінилося ціннісне ставлення до незалежності: якщо у 2013 р. частка тих, хто вважає День Незалежності найбільш важливим святом, становила лише 12 %, а у 2020 р. – 19 %, то нині таких 63 % [2].

За даними Інституту соціології НАН України, після повномасштабного вторгнення росії в Україну, серед українців значно зріс відсоток тих, хто ідентифікує себе передусім як громадянин України – понад 79 %. У листопаді 2021 р. цей показник становив близько 62 % [5].

Отже, після початку повномасштабної війни, ставлення українців до своєї державності та громадянства стало більш усвідомленим і відповідальним, символи та атрибути державності, державна незалежність сприймаються як цінності, якими варто пишатися. Порівняно з попередніми періодами розширилися і зміцнилися позиції української мови та культури.

Запорукою перемоги України у війні є стійкість та єдність українського суспільства, його готовність протистояти новим викликам, долати труднощі, зберігати довіру до влади і почуття спільності зі своїми співвітчизниками.

Список використаних джерел:

1. День Незалежності України: шлях до перемоги, ідентичність та цінність держави на тлі війни: URL: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shlyakh-do-peremogi-identichnist-ta-tsinnist-derzhavi-na-tli-viyni>
2. Динаміка ставлення українців до незалежності та до свята дня незалежності (2013-2023 роки): URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1281&page=1>
3. Ідентичність громадян України: тенденції змін (травень 2023р.): URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-traven-2023r>
4. У деокупованих та прифронтових громадах високі показники громадянської ідентичності: URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3819855-u-deokupovanih-ta-prifrontovih-gromadah-visoki-pokazniki-gromadanskoj-identichnosti.html>
5. Українське суспільство після 16 місяців війни: URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20230829_d/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%83-2023.pdf
6. Уявлення про патріотизм та майбутнє України: URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rating_independence_august_2023.pdf

Осійський Ю.О.

ст. викладач кафедри гуманітарних дисциплін

ПВНЗ Вінницький інститут конструювання одягу і підприємництва

РЕВАНШИСТСЬКО-МІЛІТАРИСТСЬКИЙ СВІТОГЛЯД МОДИФІКАЦІЙ «РОСІЙСЬКОГО СВІТУ»

Системні деструктивні процеси у СРСР наприкінці 1980 – на початку 1990-х рр. поряд з актуалізацією питань незалежності та подальшого державотворення в колишніх радянських республіках, спровокували появу й низки проектів збереження імперської наддержави, які об'єктивно мали ознаки реанімації фашистської ідеології.

Початок 1990-х рр. російська федерація зустріла у стані комплексної кризи, яка в духовно-ідеологічній сфері визначалася декількома чинниками.

1. Втрата статусу наддержави, розпад СРСР, радянської армії спровокували появу у суспільній свідомості так званого «ваймарського» постімперського синдрому.

2. Дискредитація комуністичної ідеології та створення у суспільній свідомості міфологізованого образу гуманістичної сутності капіталістичного Заходу з подальшим розчаруванням у його цінностях, об'єктивно стали причиною ностальгічних настроїв за радянським минулим і його глорифікації.

3. Розпад СРСР створив для російської нації абсолютно нову геополітичну й етнополітичну ситуацію, яка вимагала радикальної трансформації національної свідомості, переходу від її радянського типу до нових форм ідентичності.

4. Запропонований «ною» політичною елітою Росії ліберально-громадянський проект «російської нації», з огляду на об'єктивно притаманний йому етноцентризм, не міг повністю ізолюватися від російської ідентичності та був сприйнятий як невдала копія проекту «радянського народу».

5. Дезорієнтація населення в питаннях ідейних основ існування й розвитку суспільства нової країни, розвінчання міфів радянської доби з системною дегероїзацією історичних персоналій призвели до моральної деградації суспільства на тлі катастрофічної економічної кризи.

6. Масштабна міграція російськомовного населення із Закавказзя, Середньої Азії, зменшення частки російськомовного населення трактувалося Москвою як втрата геополітичного впливу на теренах колишнього СРСР.

7. Негативні соціальні настрої російського суспільства часто спрямовувалися маргінальними політичними гравцями в русло антисемітизму, українофобії та ксенофобського «кавказького синдрому».

8. Розвиток незалежної історичної науки у країнах пострадянського простору об'єктивно ґрунтувався на стійкій тенденції максимального

дистанціювання від історичних парадигм Російської імперії, СРСР, РФ, що викликало активне несприйняття в російських наукових колах, які були здебільшого орієнтовані на традиційну модель трактування історичного розвитку.

9. Формування дивного симбіозу сприйняття історичного минулого та перспективного бачення майбутнього в лавах так званих «червоних» і «білих» патріотів Росії на основі нової трансформованої моделі самодержавного пострадянського панславізму, де близькість сучасної ідеології КПРФ із багатьма тезами російського націоналізму сьогодні є реальністю.

Поява російського фашизму стала результатом впливу об'єктивних загальних політичних тенденцій в Європі, пов'язаних із кризою демократичних політичних форм і поширенням тоталітарної течії у вигляді фашизму. На розвиток російського фашизму катастрофічно вплинула відсутність базової творчої ідеї. Він заперечував демократію, лібералізм, комунізм, але не зміг висунути прогресивної продуктивної перспективної ідеї розвитку суспільства. Фактично останньому була запропонована чергова химера відновлення старої великої імперії, котра виявляється й сьогодні у вигляді повномасштабної війни між російською федерацією та Україною.

Концепція «російського світу» на сучасному етапі теоретичного розвитку характеризується виразною еkleктикою та світоглядним хаосом. Народившись на уламках суперечливого симбіозу монархічної ідеології й комуністично-месіанської утопії, ця концепція, на нашу думку, реалізувалася на практиці у формах радикального російського націоналізму, в основі яких лежать діаметрально протилежні процеси культурної автаркії та глобалістських геополітичних потуг, ірраціональні ксенофобські уявлення про «вороже оточення» російського народу, історична міфологія та спроби реалізації квазідержавних проектів на теренах колишнього СРСР. Слід зазначити, що політичному керівництву сучасної росії вдалося сформувати значний прошарок населення, яке лояльно сприймає постулати концепції «російського світу» у формі ірреальних ідеалізованих почуттів.

Як свідчить історичний досвід розвитку сучасних держав, штучно сформовані утопічно-еталонні ідеології не мають перспектив у майбутньому. Тому лише звільнення від догматів радикального націоналізму, формування національної ідентичності в кордонах російської держави, незважаючи на наявність рецидивів постімперської свідомості, дасть можливість російській нації завершити історично об'єктивні процеси трансформації національної свідомості на принципах пріоритетності гуманізму, інтернаціоналізму й толерантності.

Список використаних джерел

1. Гула Р.В. Патріотизм та націоналізм: Досвід історіософського аналізу. Дніпро, 2022. С.79–81.
2. Гула Р.В. «Русский мир» – фантом чи реальність? Аспекти політологічного аналізу. Наукові праці МАУП. Вип.50. К., 2016. С.7–14.

Петренко В.І.
к.і.н., доцент кафедри права
Вінницький кооперативний інститут

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕФОРМИ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В УСРР У 1959 – 1960-х рр.

Освіта є важливим чинником для нашого народу, адже вона сприяє збереженню національної ідентичності, вихованню поваги до своєї держави, сприяє збагаченню інтелектуального й духовного рівня розвитку суспільства.

В наш час здійснюється реформа освітянської галузі, відповідно до Закону України «Про освіту» 2017 р. Зокрема, перехід на 12-річну систему шкільної освіти має поетапно відбутися до 2027 р. З 2018/2019 навчального року планово розпочали навчання першокласники. Сьогодні ж фахівці працюють над державним стандартом про профільну старшу школу. Реформа потребує і значних фінансових ресурсів, яких в бюджеті не передбачено, у зв'язку з війною РФ. Саме тому МОН прискореного переходу на 12-річну систему шкільної освіти – не розглядає [2].

На нашу думку корисним став би досвід реформування освітньої галузі в Україні. Особливий інтерес науковців, зокрема, викликає стан розвитку освіти періоду хрущовської «відлиги», оскільки тоді було закладено важливі основи її розвитку. Перехід до середньої освіти в Україні здійснювався згідно закону Верховної Ради УРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР», прийнятого в квітні 1959 р. [3].

Відповідно до закону, реформа освіти здійснювалася поетапно: перший етап – восьмирічна неповна загальноосвітня трудова політехнічна школа, як базова форма загальної освіти (у невеликих селах зберігалися початкові школи 1-4 класів). Другий етап здійснювався трьома типами навчальних закладів, які давали повну середню освіту: вечірні і заочні школи працюючої молоді, а також середні загальноосвітні трудові політехнічні школи з виробничим нахилом. Протягом трьох років старшокласники повинні були здобути середню освіту і отримати професійну підготовку в одній із галузей народного господарства або культури [4, с. 128].

Міністерством освіти був розроблений план реорганізації семирічних шкіл у восьмирічні протягом двох років і десятирічних в одинадцятирічні – протягом чотирьох років. При цьому професійна підготовка в школах була на першому плані, визначаючи внутрішнє життя загальноосвітньої школи.

Головним завданням шкільної реформи було здійснення загальної восьмирічної освіти. Його належало розв'язати протягом короткого терміну. Необхідно було не лише ввести в дію значну кількість нових шкільних приміщень й обладнати їх, але й суттєво змінити структуру та розміщення шкіл, особливо в сільській місцевості і забезпечити охоплення всіх дітей восьмирічною освітою. Була прийнята спеціальна постанова про організацію в

кожній області по одній восьмирічній школі з тим, щоб на їхньому досвіді вести роботу по створенню нових навчальних планів, програм, підручників; розробку нових положень і принципів організації навчально-виховного процесу в школах [1, с. 269].

Проте практичний перехід до загальної восьмирічної освіти вимагав не лише необхідного мінімуму матеріального забезпечення, а й серйозної організації роботи у восьмирічній школі. Таке завдання не могло вирішитися автоматичним переведенням усіх випускників 7-их класів у восьмі. Необхідно було облікувати і навчати не лише дітей, котрі здобували освіту, але й тих, які з різних причин залишили школу.

Вказаний вище закон про реформу середньої освіти покладав відповідальність за здійснення загального обов'язкового навчання всіх дітей та підлітків від 7-ми до 15-ти років на виконкомі обласних, міських, районних і сільських рад. Саме виконкоми організовували і проводили по списовий облік дітей [1, с. 259].

Недостатня матеріальна база навчальних закладів, нераціональне їхнє розміщення вимагало з боку держави посиленої уваги до шкільних проблем: збільшення капіталовкладень, розширення будівництва, підготовки освітніх кадрів, а також продовження часу для переходу на загальну восьмирічну освіту, адже встановлений досить короткий термін не давав можливості виконати поставлені завдання в освітянській галузі. Однією з причин була значна кількість другорічників та переростків. Лише в 1955-1956 навчальному році в школи республіки не з'явилося 57 тисяч другорічників [4, с. 130].

Також, як правило, до 5-го класу учні навчалися в повному складі, потім, коли вік переростків досягав 15-16 років, вони залишали школу й переходили навчатися до професійно-технічних училищ або йшли працювати на виробництво. Була й проблема іншого характеру, на середину 1950-х років понад 180 тисяч дітей, які досягли шкільного віку, не приступили до занять у школах [1, с. 264].

Проблеми, пов'язані із зміною обов'язкового семирічного навчання на восьмирічне, не вичерпувалися простим збільшенням числа тих, які навчалися в неповній середній школі. По-перше, кінець 1950-х – початок 1960-х років у нашій країні був відмічений суттєвими демографічними зрушеннями. Відносно мало чисельне покоління тих, хто народився в роки війни, до початку 1960-х вже відучилися. У школу почало приходити покоління, яке з'явилося в післявоєнні роки. Не дивлячись на міграцію сільського населення, в тому числі шкільного віку, загальна чисельність школярів на селі зростає з 3 млн. 111 тис. у 1959 році до 3 млн. 594 тис. у 1966 р. [4, с. 130]. Таке збільшення контингенту учнів неповної середньої школи припало на роки демографічного приросту. По-друге, зростаючий рівень вимог до шкільної освіти був необхідним для забезпечення можливостей кожному підлітку отримати повноцінні знання, незалежно від місця проживання та матеріальних статків. Серед дітей шкільного віку були діти сироти, діти із неблагополучних сімей і ті, які проживали в маленьких населених пунктах, розташованих далеко від шкіл.

Отже, з початку 1960-х років здійснення восьмирічного загального навчання залишалося найважливішим завданням. А однією з проблем – ефективність функціонування сільських восьмирічних шкіл, зокрема, масового відсіву зі школи. Щоб запобігти цим проявам і зберегти контингент учнів, вчителі суттєво знизили вимоги до школярів, а це призвело загалом до зниження рівня знань.

Список використаних джерел

1. Бондарчук П.М. Релігійність населення України (середина 40-х – середина 1980-х рр.): теоретичні проблеми та загальна характеристика. Київ, 2005. 324 с.
2. Дванадцятирічка у школах. URL: <https://suspilne.media/455070-12-ricka-u-skolah-u-mon-utocnili-koli-diti-pidut-u-12-klas/>.
3. Закон ВР УРСР «Про зміцнення зв'язку школи і життям і про дальший розвиток системи народної освіти в УРСР (1959р., квітень)» <https://studfile.net/preview/8209452/page:23/>.
4. Романюк І.М. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ ст. Вінниця: Книга-Вега, 2005. 256 с.

Романюк Іван Миронович
доктор історичних наук, професор
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського

ЗОВНІШНЬО-ТОРГІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ В 1924-1927РР.

У процесі розвитку сільськогосподарської кооперації проходили якісні зрушення в її структурі, які були викликані успішною відбудовою сільського господарства у 20-ті роки минулого століття.

Для сільськогосподарської кооперації на відміну від споживчої спеціалізація сільського господарства приводила не тільки до збільшення об'єму, постачання і збуту, але й до зміни організаційних форм.

Дедалі відчутнішою ставала потреба в розширенні мережі спеціальних сільськогосподарських товариств: тваринницько-молочних, птахівничих, бурякових та ін.

Економічний розвиток системи потребував збільшення експорту. Сільське господарство було одним з головних його джерел. Ця спроба була для селянства, як і для всієї держави, економічно вигідною.

Уже з перших кроків діяльності спеціалізованих систем сільськогосподарської кооперації РНК УСРР зобов'язала їх керівників посилити увагу до налагодження експорту. Піонером у цій справі став «Кооптах». Налагоджене збирання, обробка й зберігання продукції «Кооптаху» сприяли поліпшенню її якості для експорту. Збут на ринки Німеччини складав 37,8%,

Великобританії – 16,7%, Австрії – 2,1%, Москви та Ленінграду відповідно 11,8 і 13,1%, Києва – 2%, Харкова – 6,5%, Одеси – 5,6%, Катеринослава – 1,2%. Себто 56,6% відправлялось на зовнішні ринки, 24,9% - до Росії, в Україні для потреб республіки залишилось 18,5% [1, арк.50]. Загалом «Кооптах» експортував 57% своєї продукції. Він перераховував державі 8,5 млн.крб.валюти [2, арк.168]. На 1927 рік «Кооптах» займав серед усіх експортерів сільськогосподарської продукції перше місце не лише в Україні, але і в Союзі.

Не меншу роботу зробив «Кооптах» з експортом і заготівлею птиці. Лише за першу половину 1927р. до Німеччини було відправлено 500 вагонів яєць. Німеччина в свою чергу експортувала українські яйця відомим фірмам Швейцарії, Австрії, Франції, Іспанії, Італії, Чехословаччини [3,с.76]. Висока репутація «Кооптаху» на міжнародному ринку допомагала завойовувати позиції за кордоном і іншим українським експортерам сільськогосподарської продукції.

Активну участь у розвитку експорту брав і «Добробут». Велика організаційна робота, створення мережі переробних підприємств дали можливість вийти на такий складний щодо конкуренції ринок продукції молочного тваринництва як лондонський. При всій прискіпливості британських експертів до невідомої торгівельної марки 70 % продукції, представленої «Добробутом» було визнано найвищого гатунку. Та й до решти 30 відсотків особливих претензій не було. Британські газети одностайно визнали, що вершкове масло «Добробуту» не поступається кращому в світі – новозеландському [4, с.68].

Маючи високорозвинуту сировинну базу «Добробут» збільшував експорт м'яса. Завдяки докорінній реконструкції фабрик і переробки м'яса, розширився вивіз дороговартісних видів м'ясної продукції. Ця справа була надійною, оскільки майже не залежала від несприятливих обставин, які не раз призводили до відчутних витрат, наприклад, при експорті живих тварин. Бекон, який постачався «Добробутом» на європейський ринок, потіснив там багатьох, його традиційних експортерів. Так, постачання за межі України в 1926-1927рр. становило по м'ясу понад 927 тис.крб.[5, арк.306].

У 1927 р. розпочала експортну діяльність і «Плодоспілка». Маючи розвинуту переробну базу, вже в тому ж році лише за півроку вона вивезла своєї продукції за кордон на понад 1 млн. крб.[5, арк.297].

Поступове збільшення внутрішніх ресурсів, налагодження роботи переробних підприємств дали можливість керівникам спеціалізованих центрів сільськогосподарської кооперації розширювали зовнішньоторгівельну діяльність і надалі.

Отже, діяльність спеціалізованих центрів сільськогосподарської кооперації України в 1924-1927 рр. були важливим фактором розвитку аграрного сектора України. Глибоко демократичний характер цих систем дав змогу в стислі терміни налагодити зовнішнь-торгівельну діяльність у такий складній сфері, як виробництво, переробка і збут високоякісних продовольчих товарів.

Список використаних джерел

- 1.Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України) Ф.290, Оп.4, Спр.31.
- 2.ЦДАВО України Ф.290, Оп.4, Спр.19.
- 3.Український яечний експорт// Коопероване село, 1927. №11/12.
- 4.Щелинський Ю. Скотарсько – молочарська кооперація на 10 роковини Жовтневої революції//Коопероване село, 1927. №20.
- 5.ЦДАВО України Ф.290, Оп.7. Спр.911

Яковець О.В.

*викладач вищої категорії кафедри природничих,
правових та суспільних дисциплін
Фаховий коледж економіки і права
Вінницького кооперативного інституту*

ПОЛЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА ВІННИЧЧИНИ НА ЗОРІ УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Польща є найбільшим західним сусідом України. У різні історичні періоди українці і поляки перебували в одних державних утвореннях, тому чимало поляків проживають на Вінниччині. Але вони не забувають про рідний край, вивчають рідну мову, традиції свого народу. Польська національна меншина відіграє значну роль і у налагодженні партнерських та культурних зв'язків між Вінниччиною та Польщею.

У травні 1992 р. був підписаний Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво, стаття 11 якого закріпила право представників польської меншини в Україні і української – в Республіці Польщі на індивідуальне або спільне з іншими членами своєї меншості збереження, вираження, розвиток своєї етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності без будь-якої дискримінації і в умовах повної рівності перед законом [1]. Це стало законодавчою основою для розвитку польської національної меншини в Україні.

За даними перепису 1989 року на Вінниччині було 8404 поляків, 2001 року – 3794 чоловіки. Найбільше проживало у Барському, Козятинському, Тиврівському, Хмільницькому, Шаргородському районах та містах Вінниці, Жмеринці, Козятині, Хмільнику. На 2007 рік поляки займали третє місце серед найбільш чисельних національностей Вінниці, їх налічувалося 1,6 тис. осіб [2, с.12]. Слід зазначити, що на Вінниччині є цілі села, де зберігають усі традиції і звичаї поляків, – це Клекотин та Мурафа Шаргородського району [3, с. 1]. Однак, вказані статистичні дані не зовсім достовірні, тому що далеко не кожен поляк по крові може назватися поляком: для цього потрібно знати польську мову й шанувати традиції.

У Вінницькій області на початку 2000-х рр. одне з провідних місць серед товариств національних меншин займали польські товариства. Найактивніші – обласне товариство «Дім польський», культурно-просвітницька Спілка поляків м. Вінниці, Барське районне товариство поляків імені Конфедератів Барських, Жмеринське відділення Спілки поляків від України «Єдність» та Хмільницька міська спілка поляків імені Станіслава Реймонта [3, с. 1].

За часів радянської влади поляки в Україні не мали змоги відроджувати власну культуру та мову. Джерелом збереження мови були лише костели. Після того, як у 1993-му році набрав чинності ЗУ «Про національні меншини», на території України, і на Вінниччині зокрема, стало можливим відкрито заохочувати відродження культури інших народів. У зв'язку з цим в 1993 році Генеральний консул Республіки Польща в Україні Томаш Марк Леонюк підтримав ініціативу вінничанки Терези Єндрусінської створити обласне добровільне товариство поляків на Вінниччині «Дім польський», яке вона і очолила.

Товариство «Дім польський» займалося відродженням польських традицій, допомагаючи польським вінничанам не забувати і шанувати звичаї предків та підтримувати культурні відносини Вінниччини з РП. Для своєї організаторської діяльності товариству міською владою Вінниці спочатку була виділена кімната у музеї Михайла Коцюбинського, а в 2004 році окреме приміщення по вул. Лялі Ратушної у Вінниці. Польська сторона також опікувалася товариством і фінансувала його проекти.

У складі «Дому польського» на 2003 рік перебувало 167 сімей, з них 37 сімей з Вінниці [4, с. 1], а у 2007 році їх кількість зросла до 195 родин, які разом налічували 389 чоловік [5, с. 12], тобто товариство стало потужним осередком національної меншини поляків, яке з кожним роком розширювалося.

Діяльність товариства пов'язана перш за все з культурою. На 2003 рік 60 дітей від 4-5 років вивчали польську мову, культуру, історію у дитячому центрі, яким керував настоятель санктуаріуму Божого Милосердя, декан Казимир Дудек. У школі-ліцеї №7 м. Вінниці з 1993 року викладалася польська мова. Багато дітей з області та Вінниці (з сімей-членів польського товариства) під час літніх канікул мали можливість подорожувати Польщею. Заснований у 1995 році вокально-танцювальний колектив «Чародейські квят» став лауреатом численних міжнародних та місцевих конкурсів.

Свідченням значущості діяльності товариства стало те, що у 2002 році за відродження національної культури за кордоном країни Посольство Республіки Польща в Україні нагородило Вінницький «Дім польський» престижною нагородою – срібною медаллю Реймонта та дипломом.

У тому ж році з нагоди святкування десятиріччя «Дому польського» товариство організувало в селі Мурафа Шаргородського району, де проживає велика польська національна меншина, свято польської культури. На

святкування з усієї України прибули польські священники, вчителі польської мови, а також виконуючий обов'язки Генерального консула Польщі в Україні пан Кшиштоф Сьвідерек [4, с. 1].

У 2003 році товариство «Дім польський» було перейменовано на «Дім польський імені Томаша Марка Леонюка», щоб вшанувати пам'ять колишнього Генерального консула Республіки Польща в Україні та ідейного натхненника створення товариства. У зв'язку з цією подією Вінницю відвідали депутати польського парламенту – віце-спікер сейму Францішек Єжи Стефанюк і Тадеуш Самборські, а також консул Польщі Кшиштоф Сьвідерек [6, с. 2].

Отже, завдяки діяльності товариства Вінниччину часто відвідували представники польської еліти, що привертало увагу поляків до вінницького регіону та активізувало польсько-український діалог.

1995 року розпочало свою діяльність ще одне товариство – Вінницька міська культурно-просвітницька Спілка поляків, головним завданням якої було встановлення та підтримка контактів з Польщею, адже обмін інформацією для просвітницько-культурної діяльності має важливе значення, а для поляків, які живуть на Вінниччині, це зв'язок з праатьківщиною. В 1998 році Вінницька міська культурно-просвітницька Спілка поляків стала організатором відкриття Центру польсько-української дружби в приміщенні школи-ліцею №7. У зв'язку з цією подією до Вінниці прибув посол Польщі в Україні Єжи Бар та Генеральний консул Казимір Хітц [7, с. 1]. Спілка допомагала своїм членам не лише в налагодженні контактів, а й в навчанні, відпочинку та оздоровленні.

Діти багатьох членів Спілки, які документально доводили польське походження, навчалися у вищих навчальних закладах Кракова і Варшави. Для українських абітурієнтів не існувало ніяких пільг, потрібно знати досконало не лише спеціалізований предмет, а й історію Польщі, ази культури та польську мову, яку у Вінниці вивчали на державному рівні лише в одній школі №7. Товариство також готувало молодь до вступу в польські вузи, при Спілці діяли курси польської мови [8, с. 7]. Уряд Польщі підтримував студентів своїм коштом (студенту у місяць платять 700 злотих стипендії), але ці випускники мали обов'язково повернутися в рідну країну з пропагуванням культури Польщі [3, с. 1]. Тобто можна констатувати, що Вінницька міська культурно-просвітницька Спілка поляків сприяла налагодженню відносин між Вінниччиною та Польщею у галузі освіти, що зблизило науково-освітні кола наших держав.

24-26 вересня 2004 року Спілка організувала першу міжнародну науково-практичну конференцію «Польські двори та резиденції в Україні», в якій взяли участь 60 польських делегатів. Просвітницька діяльність була настільки широка, що існували навіть курси вчителів, бізнесменів, молодіжної інтеграції. При товаристві діяли хореографічні та вокальні ансамблі. Найвідоміший колектив польської пісні та танцю – «Подільські мальви». Він приймав участь у

всесвітньому фестивалі польських дитячих ансамблів у 2003 році, у 2004 році – в фестивалі польської молоді. Слід підкреслити, що серед членів колективу не всі мали польське коріння, це пояснюється тим, що в роботі Спілки могли брати участь і українці, адже товариство сприяло не лише налагодженню втрачених зв'язків, а й встановленню нових відносин українців з поляками. Добре відомим у Польщі також був дитячий танцювальний ансамбль польського танцю «Оksamитки» та вокальний ансамбль «Молоде листя» з м. Бар, хор польської пісні з м. Хмільник [3, с. 1].

Отже, Спілка створена та функціонувала для налагодження тісного польсько-українського діалогу, перш за все у галузях освіти, науки та культури, її робота була направлена на організацію нових контактів та підтримку вже існуючих угод та договорів Вінниччини з Польщею про співробітництво.

Жоден з районів Вінниччини не має таких багатих та міцних зв'язків із Польщею, як Барський, саме в м. Бар соціальні, економічні та культурні зв'язки з Польщею відновились одними з перших в Україні [9, с. 6]. Активну діяльність для налагодження контактів з Республікою Польщею там проводило Барське районне товариство поляків імені Конфедератів Барських. Завдяки його роботі до Бару часто приїжджали польські делегації та посадові особи. Так, 1996 року на запрошення товариства місто відвідав консул Генерального консульства РП в Україні Євгеніуш Яблонський [10, с. 1], 2006 року в Барському районі пройшли Дні польської культури, в яких взяли участь представницькі делегації міст Квідзина, Рибніка і Бялегостоку з Польщі. Завдяки запрошенню польські делегати зустрілися з очільниками міста та Барського району [11, с. 6]. Подібні заходи з кожним роком набували більшого значення. У 2007 році культурно-освітнє товариство поляків у м. Бар організувало Дні польської культури на ще вищому рівні. На свято прибуло декілька делегацій з Республіки Польща, а саме з міста Квідзин (делегацію очолював президент міста Анджей Кшиштосяк), з Стараховіцького повіту (на чолі зі старостою Анджеєм Матина). На підписання угоди з м. Бар прибув президент міста Рибнік Адам Фудалі та Владіміж Домбровський з Вроцлава, який очолює клуб, що діє в рамках Уряду Маршалковської управи. Це стало святом не лише регіонального, а й державного рівня як для України так і для Республіки Польща. Доказом чого став приїзд до Бару сенатора Республіки Польща Ричарда Цицерскі, Посла Республіки Польща в Україні Єжи Коздроня та Генерального консула Республіки Польща в м. Київ Іжегожа Опалінські.

Отже, діяльність товариства сприяла не лише налагодженню більш тісного контакту польської національної меншини зі своїми побратимами, а й зв'язків між Польщею та Вінниччиною загалом. Проведена робота стала вагомим внеском у встановлення й розширення контактів між представниками громадськості Вінницької області та Республіки Польща.

2000 року мешканці Хмільника з польським корінням утворили чергове польське товариство на Вінниччині – Хмільницьку міську спілку поляків імені Станіслава Реймонта, яка ввійшла до п'ятірки найактивніших серед польських товариств на території Вінниччини [12, с. 3].

Польські правлячі кола постійно підтримували зворотній зв'язок з польською національною меншиною в Україні. Так, 2007 року на Вінниччину прибув Генеральний консул Республіки Польщі в м. Києві Гжегош Опалінські у супроводі двох депутатів польського парламенту Францішека Стефанюка і Петра Кшивіцкі та Ельжбети Смоларек – секретаря комісії Сейму у справах поляків, які проживають за кордоном. Метою візиту було знайомство з усіма представниками польських організацій, які діють у Вінницькій області, з основними проблемами польської діаспори на Вінниччині.

Отже, польська національна меншина на Вінниччині на початковому етапі української незалежності мала ряд організацій та товариств, які допомагали їй вивчати рідну мову та підтримувати культурні зв'язки з батьківською землею. Вінницька обласна влада всіляко сприяла таким процесам і підтримувала ініціативи товариств польської національної меншини, що допомагало їм вести активну громадсько-культурну діяльність, завдяки якій відносини Вінниці з Польщею поглиблювалися.

Список використаних джерел

1. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18.05.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_172#Text
2. Найбільш чисельні національності Вінниці. RIA. 2007. 18 червня. С. 12
3. Вільчинська О. Бог, Вітчизна та гонор – найголовніші чесноти кожного поляка. Подолія. 2004. 24 лютого. С. 1
4. Коваленко О. Любіть своє місто так, як кохає його пані Тереза. Вінницька газета. 2003. 27 травня. С. 1
5. Купецька І. Пані Тереза відкрила б усі кордони. RIA. 2007. 18 червня. С. 12
6. Толкова А. День Польщі в Мурафі. Вінниччина. 2002. 22 травня. С. 2
7. Пустіва В. Відкрито центр дружби. Вінницька газета. 1998. 21 листопада. С. 1
8. Мельник В. Як живеться польській спільноті на Вінниччині. Вінницькі відомості. 2005. 23 серпня. С. 7
9. Вовк О. Бар – колиска народів братніх: польського та українського. Вінницькі відомості. 2005. 23 серпня. С. 6
10. Зеленюк В. Польський консул у Барі. Вінниччина. 1996. 19 листопада. С. 1
11. Зеленюк В. Дні польської культури в Барі. Вінниччина. 2006. 21 травня. С. 6
12. Остапов В. Вісла повертає на Південний Буг. Вінницька газета. 2001. 1 листопада. С. 3

СЕКЦІЯ 21. Політичні науки

Мануїлова Катерина Віталіївна,

д.н. держ. упр., доцент

кафедри публічного управління та адміністрування,

Одеський національний технологічний університет

Норчук Юрій Володимирович ,

к. псих. н., підполковник, доцент

кафедри управління повсякденною діяльністю підрозділів

Військова академія (м. Одеса)

РОЛЬ НАУКИ В БОРОТЬБІ З ДЕЗІНФОРМАЦІЄЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ УКРАЇНИ

Розповсюдження дезінформації в умовах воєнного стану може мати серйозні негативні наслідки для суспільства з наступних причин:

По-перше, дезінформація слугує засобом маніпулювання масовою свідомістю. Ворожі сили можуть використовувати дезінформацію для роз'єднання та дестабілізації суспільства, а також для підриву віри у власну владу та армію.

По-друге, дезінформація створює психологічний тиск на населення. Поширення неправдивої інформації або маніпулятивних повідомлень може спричинити паніку, страх та недовіру серед населення. Нові інформаційні технології значно підвищили ефективність впливу на психічний стан особистості та суспільства. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій відкриває нові можливості для засобів масової інформації, нові засоби та форми не відкритого маніпулювання індивідуальною та груповою свідомістю. До таких форм можна віднести використання нових технологій засобів масової інформації та мережевих технологій. Ці засоби дозволяють отримувати доступ до інформації різного негативного характеру [1, с. 265]. Це може ускладнити проведення військових операцій та підірвати внутрішню стабільність країни.

По-третє, дезінформація може впливати на стратегічне сприйняття держави. Це може призвести до спотворення уявлень про реальний стан справ у військовому конфлікті, що може спровокувати неправильні стратегічні рішення та втрати на полі бою.

Ці аспекти демонструють критичне значення боротьби з дезінформацією під час війн і конфліктів. Дезінформація є серйозною загрозою для національної безпеки, оскільки може бути використана як інструмент військової стратегії. Це підкреслює важливість ефективного протистояння цьому явищу на рівні військової тактики та забезпечення інформаційної безпеки.

Дезінформація впливає на різні сфери безпеки, включаючи воєнну, державну, інформаційну, кібербезпеку та громадську безпеку. Тому державі необхідно належним чином реагувати на це явище, постійно розробляти стратегії та політики для запобігання та протидії дезінформації, посилювати

заходи інформаційної безпеки та психологічної підготовки населення [2, с. 339].

У контексті воєнного стану дезінформація стає інструментом військової стратегії, який може впливати на результати військових дій та стабільність суспільства.

Тому важливо зрозуміти та протистояти цьому явищу як на рівні військової тактики, так і на рівні інформаційної безпеки та психологічної стійкості населення.

Роль науки в боротьбі з дезінформацією є надзвичайно важливою і має декілька аспектів.

1. Наукові дослідження сприяють розумінню сутності дезінформації, виявленню її тенденцій у різних контекстах, включаючи соціальні мережі та ЗМІ, і визначенню основних джерел її поширення. На основі цих досліджень розробляються ефективні стратегії та методи протидії дезінформації. Отримані наукові дані можуть бути використані різними суб'єктами, включаючи урядові установи, ЗМІ та освітні організації, для розробки політик та стратегій у цій сфері.

2. Наукове документування загрози може охоплювати моніторинг та аналіз інформації, що поширюється через різні канали, такі як традиційні ЗМІ, соціальні мережі та закриті канали інформації. Попри те що, будь-хто може здійснювати документування загрози: громадяни, державні органи, розвідувальні агентства, прес-служби та інші. У багатьох країнах це завдання покладається на спеціалізовані служби безпеки, але проблема полягає в тому, що інформація, яка була зібрана, залишається секретною. Нерідко цю функцію виконують спецслужби, громадські організації та в окремих державах навіть ЗМІ [3]. Проте, саме науковці, завдяки своєму великому досвіду роботи з великими обсягами інформації, можуть забезпечити високоякісну та експертну оцінку щодо дезінформації, особливо тієї, що походить з відкритих джерел.

3. Наукова спільнота може сприяти прогресу у розробці інновацій, подальшому розвитку штучного інтелекту та інших передових технологій, які можна використовувати для протистояння дезінформації під час воєнних конфліктів. Це включає роботу над створенням та вдосконаленням методів, інструментів та технологій для виявлення, аналізу та контролю поширення неправдивої інформації. [4; 5]. Загалом, наукові розробки можуть бути важливими інструментами для забезпечення інформаційної безпеки та збереження довіри громадськості до перевіреної інформації.

Дезінформація, особливо в умовах воєнного стану, є серйозною загрозою для суспільства та національної безпеки. Поширення неправдивої інформації може призвести до маніпулювання масовою свідомістю, створення психологічного тиску на населення та спотворення стратегічного сприйняття держави. У цьому контексті роль науки в боротьбі з дезінформацією набуває ключового значення.

Наукові дослідження допомагають розуміти сутність дезінформації, виявляти тенденції її поширення та визначати основні джерела. Це дає змогу розробляти ефективні стратегії протидії.

Наукові розробки та інновації сприяє розвитку технологій, які дозволяють виявляти, аналізувати та контролювати поширення дезінформації.

Однак боротьба з дезінформацією вимагає не лише наукового підходу, але й координації зусиль урядових органів, ЗМІ, громадськості та міжнародних спільнот. Необхідно розвивати та впроваджувати стратегії та політики для запобігання та протидії дезінформації, посилювати заходи інформаційної безпеки та психологічної стійкості населення.

Отже, наука відіграє важливу роль у боротьбі з дезінформацією в умовах воєнного конфлікту, проте це завдання потребує комплексного підходу та співпраці різних секторів суспільства.

Список використаних джерел

1. Сковчиляс-Павлів О. Сучасні загрози інформаційній безпеці України в умовах правового режиму воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 263-266.

2. Павленко Т. А. Дезінформація: поняття, ознаки, перспективи протидії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 337-339.

3. Каздобіна Ю. Чотири лінії боротьби з дезінформацією. *Detector.Media*. URL: <https://detector.media/infospace/article/186363/2021-03-26-chotyry-linii-borotby-z-dezinformatsiieyu/> (дата звернення: 20.04.2024).

4. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у період правового режиму воєнного стану. *Міністерство освіти та науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/naukova-naukovo-tehnicna-ta-innovacijna-diyalnist-u-period-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu>.

5. Особливості використання штучного інтелекту в умовах воєнного стану на території України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 410-413.

СЕКЦІЯ 22. Філологічні науки

Коцюба Н.Ф.
студентка ОР «Магістр», спеціальність 035 «Філологія»,
ОП «Українська мова та література»

Коваль Л.М.
д. філол. н., доцент, завідувач кафедри української мови,
теорії та історії української і світової літератури
ДонНУ імені Василя Стуса

ВИКОРИСТАННЯ ЕМОЦІЙНО-ОЦІННОЇ ЛЕКСИКИ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «МІСЯЦІВНА» ДАРИ КОРНІЙ)

Мова є не лише найважливішим засобом людського спілкування, але й передає емоційний стан мовців в акті комунікації. Емоції супроводжують будь-які вияви життєдіяльності людини й виявляються на всіх рівнях мови, кожен із яких має свою систему засобів вираження.

Вивченням експресивів та їхньої ролі в художніх текстах займалися Н. Бойко, І. Веремійчук, С. Єрмоленко, О. Кабиш, Л. Мацько, А. Мойсієнко, О. Селіванова, Н. Сологуб, Л. Ставицька, В. Чабаненко та ін. Серед актуальних і суперечливих проблем дослідження художнього тексту залишаються його структурно-семантична організація, «розкриття особливостей мовно-образного й художньо-символьного вимірів, актуалізація виражально-зображальних засобів, моделювання емотивно-аксіологічних значенневих планів, декодування яких значною мірою пов'язане з об'єктивацією різнорівневих виражально-зображальних засобів. У межах таких засобів передусім привертають увагу лексико-семантичні експресиви, що беруть участь у формуванні змістової структури тексту, слугують засобами увиразнення, посилення емотивно-оцінного потенціалу нейтральних лексичних одиниць і належать до стилетвірних компонентів художніх просторів» [1, с. 7].

Нашу увагу привернула мовотворчість сучасної письменниці Дари Корній, романи якої були призерами на поважних літературних конкурсах і сьогодні стали справжніми українськими бестселерами. Мета роботи – схарактеризувати емоційно-експресивну лексику на позначення назв осіб у романі Дари Корній «Місяцівна».

Інвентаризований фактичний матеріал уможливив виділення семантичних груп емоційно-експресивної лексики на позначення осіб за їхніми зовнішніми ознаками та внутрішніми якостями, рисами характеру тощо. Зокрема, виділяємо найменування осіб за їхніми зовнішніми ознаками, а саме: за віковими особливостями (дітки, мала, малий, хлопчик, крихітка, дівчина, чоловік, дітлахи, немовлята, первісток, юнка, юнак); за статурою (чолов'яга); за зовнішнім виглядом, умінням людини доглядати себе (білявка, янгол із плоті і крові, бракована глина, її величність пані, черговий кавалер, непосида, кралечка, любонька, зіронька, красунчик, найкрасивіший). Окремі групи становлять найменування осіб за родинними стосунками (дідусь, бабуся, тітка,

донька, онучка, рідні, батьки, прапрапрабабка, прапрапрадідусь, племінниця, брат) та за суспільним становищем, професією (чужинець, однокласники, одногрупники, друзі, наглядачі, прислуга, кухарка, нянечка, прибиральниця, приятель, астроном, лікар, психотерапевт, пацієнтка, колежанка, сирота, убогий, в'язні, санітар, екстрасенс, медсестра, слідчий, злочинець, соціофоб, мандрівник, лікар-психіатр, художник)

У романі «Місяцівна» Дара Корній надає перевагу змалюванню внутрішнього світу персонажів, саме тому на його сторінках фіксуємо значну кількість експресивної характеристичної лексики, що реалізує оцінну семантику персонажів: невігласи, зухвальці, хоми невірні, небезпечна почвара, авантюрист, убивця, непоганий домушник, потвора, дивна панянка, цап-відбувайло, дурні, типовий мамій, дурепа, щасливчик, найуспішніший, найрозумніший.

Велику групу назв осіб становить лексика, що маркує негативну оцінку. Такі лексеми передають незадоволення в грубій формі, їх використовують як образу з метою приниження, знецінення опонента. У такій функції фіксуємо:

- окремі оцінні слова (Ой, яка вона розтелепа [2, с.50]; Бідна її матуся привела на світ аж п'ятьох спиногризів [2, с.108]; Ну, бідосю! І що далі буде? [2, с.118]; Терезі подобається цей впертюх [2, с.10]);

- фразеологізми (Як він міг проміняти таку жінку на чорті-шо-та-збоку-бантик?[2, с.106]); Не можна бути такою егоїсткою, та ще й язикатою Хвеською [2, с.17];

- сполучення прикладкового типу (Добре, що хоч приятелів-алкашів додому не водив [2, с.108])

- поєднання іменника, що маркує особу за родинною, статевою, соціальною тощо характеристикою з епітетом, що виражає експресивну оцінку особи (Хто такий той дядя, Катя не знала, але напевне лихий чувак, раз через нього тато безбожно пив [2, с.108]; Мама позітхала, для годиться пошпетила роззяву, пожалілася дідусеві на «безголову онуку», і той наступного ранку приніс «свій старий [2, с. 109]; Можна, звісно, його вимкнути чи «кинути» набридливого залицяльника в чорний список – і тоді дзуськи додзвониться» [2, с.10]).

Часто слова з іншими стилістичними ремарками вживаються як лайливі: – вульг. (виражає грубість, непристойність) + лайл.: Обзивала її шляхетською сучкою, котра розбила сім'ю, погрожувала вбити, якщо та не відчепиться від дитини [2, с. 38], де сука – «перен., вульг. «уживається як лайливе слово, перев. щодо жінки // Взагалі про підлу, нікчемну людину» [6, Т. 9, с. 830]; Морально розкладена людина; непотріб, негідь, потолоч // Уживається в значенні лайливого слова» [6, Т. 7, с. 23]; Ти така ж нікчема, як і твоя мати... Зараза Базилечива» [2, с. 37]; Ти, як і твоя мати, – страшна паразитка [2, с. 38]; Дідусь переконував Василю не робити з доньки хвору, щоб Тереза жила далі звичним життям [2, с. 66].

Більшу частину лайливої та вульгарної лексики становлять одиничні іменники. Якщо вони повторюються, то тільки задля надання вислову ще

більшої експресії, про що свідчить також уживання їх в окличних реченнях: – Курва, мала нестерпна курва, щоб ти здохла, щоб тобі провалитися [2, с. 37].

«Несподіване вживання певної лексичної одиниці, її функціональне переміщення з однієї сфери до іншої виступає потужним стимулом експресивності» [5, с. 130]. Саме таким важливим засобом емоційності мови є метафоризація. Метафори викликають глибокі емоції та дають змогу глибше розкрити психічний світ людини. У досліджуваному творі виділяємо іменники – назви тварин які, уживаючись у переносному значенні, слугують для вираження негативних емоцій стосовно людини. Наведемо приклади такого вживання: Пані Кароліна з хижої акулиці перетворилась на відьму з мультиків [2,37]; Вона любила свого дідуся Тараса, розуміючи, що він уже нікуди не дінеться від павучихи Кароліни [2, с. 40]; А ще жінка вважає себе вожаком вовчої зграї [2, с. 77]; А інколи жорстоко відповідала, що вона не звикла кидатися на кого-небудь, вона не жук-гнойовик, який кайфує від власного перебування, і тим пак вона не збирач макулатури чи уціненого товару [2, с. 107].

Уживання метафоризованих суфіксальних назв значно посилює експресивність вислову, пор.: Вона після закінчення університету доволі успішно вийшла заміж за якогось багатого англійського старигана [2, с. 39]; Отому дебелимому чолов'язі з добрими карими очима [2, с. 39].

Частина лексем на позначення осіб у романі має зневажливе забарвлення: Хоча мама Васирина розповідає, що дідусь не завжди був підкаблучником [2, с. 40]; Хоч мама тебе часто називає дідьком у спідниці [2, с. 41]; Добре, що око вціліло, бо ставати однооким піратом геть не хотілось [2, с. 41]; «Якщо я вб'ю сю дівку то знову стану ситим [2, с. 46]; Ти донька мого чоловіка-зрадника й шістнадцятилітньої дурепи [2, с. 210].

У романі «Місяцівна» також зафіксовано лексеми на позначення осіб, що виражають позитивну оцінку семантикою. З-поміж них виділяємо як власні (Що навчання в Англії дасть Теодорчикові нові безкраї горизонти» [2, с. 40]; Лідочку до мене привели пригнічені чоловіки із мамою [2, с. 78), так і загальні назви (Мала непосида закутала скляну банку, чи як дідусь любить казати, слоїк, у теплий вовняний шарф [2, с. 50]; І мала Тереза бідкалася – чи не зашкодить це немовлятку? [2, с. 51]. У такій функції Дара Корній також використовує субстантивовані іменники (– Михайле Івановичу, дороженький, скажіть, хто відчинив палату номер шість? [2, с. 81]).

У звертанні до дорослої людини використання таких лексем надає вислову особливої ніжності, тепла, навіть інтимного забарвлення, пор.: Місяцівно моя люба! Скажи, що тебе турбує? Це неправильно, донечко, ми хвилюємося через твій настрій» [2, с. 62]; Сонечко моє, моя Місяцівно! [2, с. 100]; Прекрасна поезія, Владленчику. Ти мене зачаровуєш дедалі більше [2, с. 14].

Спостережено, що в деяких випадках лексеми зі зменшено-пестливими суфіксами передають не пестливу, а зневажливу або іронічну додаткову семантику, пор.: А її кучерики, її завжди ідеально вкладене волосся – залишилось у маминій руці [2, с. 38]; Має титул графині, ошатний палацик із

розкішним садом, купу прислуги, багато амбіцій і глупих образ на життя [2, с. 39]; І він обіцяв бути, «Навіть, якщо доведеться тікати від матінки в загразоване віконце» [2, с. 58].

У досліджуваному творі зафіксовано низку лексем на позначення осіб, що в словниках мають ремарку «розмовне слово». А. Коваль вважає, що за своїми стилістично-смысловими якостями розмовна лексика не виходить за межі літературної мови, уживається в писемній та усній формах її (насамперед у художньому і, частково, у публіцистичному стилях), де створює колорит невимушеності, простоти і деякої експресивності [3, с. 105]. У романі «Місяцівна» у такій функції використано переважно власні імена людей, що є просторічними варіантами офіційних власних назв: А тому син самого Нілі Амстронга – здається, той, якого звали Марк, – подарував [2, с. 50]; Вона знає, що це не його вірш, а Лорки в перекладі Миколи Лукаша, але не стала бити цим козирем хлопця по чолу [2, с. 61].

Зазначимо, що з метою посилення експресивного ефекту оцінності Дара Корній часто використовує епітети, пор.: Вона своїми солодково-медовими теревенями могла і живого, і мертвого, і ненародженого забалакати до смерті [2, с. 42]; Такі слейно-медові пані ніколи не каються, адже вони нікого не люблять, окрім себе [2, с. 42]; Здається, він навіть тішився нею, особливо, коли онука навідувалася до нього в гості, адже лише їй вдавалося вивести з королівського патоково-солодкавого заціпеніння дідусеву дружину – пані Кароліну [2, с. 14].

Отже, на позначення осіб Дара Корній використовує емоційно-експресивні лексеми з різною додатковою конотацією (розмовні, зменшено-пестливі, згрубілі, іронічні, фамільярні, жаргонні, вульгарні, лайливі) для найточнішої передачі мовлення персонажів роману, яке є віддзеркаленням реальної мовної ситуації в суспільстві. Уживання емоційно-експресивних слів для характеристики осіб сприяє більш інтенсивному вираженню почуттів, емоцій, викликає в читача певні уявлення й асоціації. Оскільки емоції – явище багатогранне, аналіз емотивних засобів у художніх творах і відображення стилістичних нюансів лексем у сучасних словниках може бути предметом подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Бойко Н. І. Лексичні експресиви як стилетвірні компоненти художнього тексту. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2014. Вип. 11. С. 7-10.
2. Дара Корній. Місяцівна. [Текст]. Харків: Віват, 2019. 352 с.
3. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1978. 398 с.
4. Кузенко Г. М. Мовні засоби вираження емотивності. Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки. 2000. Т. 18. С. 76-83.
5. Помирча С. В. Експресивна лексика як особливе та специфічне явище української літературної мови. Наукові записки Національного університету

«Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75). С. 129-131.

6. Словник української мови у 20 томах онлайн. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://1677.slovaronline.com>

СЕКЦІЯ 23. Філософські науки

Лахач Т. О.

к. і. н., доцент,

*доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін,
Полтавський державний аграрний університет*

Опольська М. В.

*к. пед. н., доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
Університет економіки і підприємництва*

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ: ГОЛОВНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФІЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Актуальність дослідження міжкультурної комунікації зумовлена її надзвичайною важливістю для розвитку людської цивілізації як гаранта самого існування культур. Міжкультурна комунікація – це наукова етика, яка має на меті розробку наукових методів для покращення взаєморозуміння та міжкультурного обміну. Однією з причин інтересу до міжкультурної комунікації є розвиток людської цивілізації, інтернаціоналізація та глобалізація.

Однією із умов обміну духовними цінностями в сучасному суспільстві є саме міжкультурна комунікація, яка допомагає людині і суспільству вцілому освоїти все культурне багатство людства.

У розробці концепції міжкультурної комунікації брала участь не одна плеяда українських філософів, політологів та соціологів. На початку ХХІ століття міжкультурна комунікація почала відігравати роль об'єктивного чинника, що спричинило підвищення наукового і практичного інтересу до вивчення проблем міжкультурної комунікації, що розвивається в контексті глобалізації, що і висуває перед вченими завдання розгортання наукових досліджень з цієї проблематики. Ця закономірність набула ознак пріоритетної тенденції культурної глобалізації в контексті всебічного розвитку етносів, зростання національної самосвідомості та ролі національної ідеї, пошуками шляхів оптимізації етнічної само ідентифікації в умовах нових тенденцій полікультурного суспільства [1, с. 152].

Міжкультурна комунікація – це комунікація між представниками різних культур і народів і направлена на розширення культурних контактів в умовах культурної глобалізації. Як соціальний феномен, вона характеризується багатоякісністю і динамічністю, а тому культура розглядається як родове

поняття, а культурні контакти набувають різні форми, що знаходять своє вираження у взаємовпливові, синтезі, доповнюваності і діалозі. Міжкультурна комунікація являється індикатором розвитку культури у суспільстві: з однієї сторони, вона розкриває її здатність до сприйняття інокультурних елементів і породження на основі цього нових для даного соціокультурного організму форм; з іншої,- здатність транслювати свої цінності в інші культури [2, с. 128].

У процесі міжкультурної комунікації відбувається передача та засвоєння соціокультурного досвіду індивіда, змінюються індивіди, що взаємодіють, з'являються нові особистісні характеристики. У міру того, як спільнота розвивається в глобальну спільноту, розвивається і міжкультурна комунікація, що виражається в зростанні соціокультурної значущості загальних досягнень цивілізації для всього людства. Динаміка міжкультурної комунікації розглядається як процес безперервного розвитку, в якому реалізуються різні вектори соціокультурної взаємодії, зростання взаєморозуміння в різних сферах суспільного життя і на різних рівнях (громадянському, національному, міжгруповому, міжособистісному). Міжкультурну комунікацію слід розглядати як діалектичний процес, в якому різні вектори соціокультурної взаємодії (інтеграція-диференціація; універсалізація-спеціалізація; конфлікт-співпраця) не виключають, а доповнюють один одного [3].

С. Шехавцова розробила керівні принципи міжкультурної комунікації до яких віднесла:

- свободу вибору, яка безпосередньо пов'язана із життєдіяльністю суспільства та людини як окремого індивіда;

- свободу самовираження, яка набула особливої актуальності з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, розширивши можливості глобальної комунікації, що включає також інтерактивне спілкування;

- рівність, яка є високою цінністю демократичного суспільства й одним із ключових принципів демократизації освіти, оскільки в повсякденній освітній практиці в закладах освіти виникають ситуації, що вимагають прийняття рішення або здійснення вибору;

- толерантність, яка на сьогодні розглядається не лише як атрибут, а й як фундаментальна умова суспільного прогресу, ознака здатності суспільства до демократичного розвитку;

- взаємоповагу до людської гідності, яка забезпечує дотримання всіх вищеперерахованих принципів [4].

Отже, можна сказати, що міжкультурна комунікація – це частина соціальної реальності, де змістом є процес взаємодії культур, а головним посередником - людина, яка передає інформацію. Ця людина повинна бути гнучкою в різних ситуаціях, мати широкий репертуар поведінки і бути мультикультурною, «що означає не тільки збереження власної культури, але й збагачення її шляхом визнання і прийняття іншої культури, а також готовність до асиміляції інших культур».

Список використаних джерел

1. Культура та інформаційне суспільство XXI століття: матеріали науково-практичної конференції 10-11 квітня 2001. Харків: ХДАК, 2001. 152 с.
2. Аксьонова В. І. Міжкультурна комунікація як атрибут соціокультурної життєдіяльності суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2011. №45. С. 128-140.
3. Лепський М. А. Взаємозв'язок оптимізму та песимізму: проблема соціальної перспективи: дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2006. 414 с.
4. Шехавцова С. Міжкультурна комунікація в освіті як імператив демократичного розвитку суспільства. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2022. Випуск 17 (2). С. 174-184.

Морозова Л.П.

*д.ф.н., професор, професор кафедри
гуманітарних, економічних та
фінансово-облікових дисциплін
Вінницький кооперативний інститут*

Шуст Н.Б.

*д.с.н., професор, професор кафедри
філософії, соціології та політології
Київський державний торговельно-
економічний університет*

РОЛЬ ОСВІТИ В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Освіта є найважливішою підставою і свідченням рівня розвитку економіки, політики, духовності, культури, моральності як найбільш загальний, інтегральний показник розвитку будь-якого суспільства. Не дарма говорять: який рівень освіти, така і країна, її громадяни [4, с.118-120].

Поняття «освіта» філософія визначає як «загальний духовний процес формування людини і результат цього процесу – духовна особистість людини». Освіта – це також інструмент, що надає особистості можливість доступу до знань, які допомагають орієнтуватися в сьогоденному складному світі.

Істотне значення має визначення і з'ясування освіти як цілісної соціальної системи. Без цього не можна зрозуміти її сутність, роль і призначення.

Освіта, є специфічним видом практичної і пізнавальної діяльності людини, що потребує визначених зусиль, у тому числі і фізичних. У цьому плані система освіти може і повинна розглядатися з гносеологічної (теоретико-пізнавальної) точки зору. Сама по собі освіта виникає тоді, коли виникає суспільство з такими основними ознаками, як мислення, праця, мова, мовне спілкування. У цьому розумінні освіта є власне людською діяльністю.

З одержанням фундаментальної освіти людина стає особистістю, тобто розглядається вже як суспільна істота, що має значні соціальні контакти і зв'язки [5, с. 82].

Загальний для цивілізованого світу закон пріоритетності освіти, що забезпечує дорогу до свободи особи, її високого інтелектуального і культурного розвитку, фахового підготування й одночасно економічного і культурного прогресу суспільства заявив про себе в другій половині ХХ сторіччя.

Освіта – це процес, за допомогою якого суспільство передає акумульовані знання, вміння та цінності від одного покоління до іншого. В ширшому розумінні освіта включає будь-яку дію чи досвід, які мають формотворчий вплив на спосіб мислення, характер чи фізичну спроможність людини. Вона має фундаментальний вплив на можливості і потенціали як окремих осіб, так і громад щодо забезпечення розвитку, а також соціально-економічних успіхів. Освіта – це один із ключових факторів розвитку, а також розширення можливостей людей. Освіта дає людям знання та інформацію, а також сприяє зміцненню почуття самоповаги і впевненості у собі, реалізації власного потенціалу [2, с. 55].

Російська агресія кинула неабиякий виклик всій системі освіти України. Не зважаючи на тривале реформування всіх рівнів вітчизняної освіти, перед Міністерством освіти та науки України, місцевими органами влади, керівниками закладів освіти та освітніх установ постало безліч нагальних проблем, на вирішення яких не було попередньо передбачено зовнішніх та внутрішніх ресурсів.

Для забезпечення стабільності та безперервності навчального процесу Міністерству освіти і науки України довелося вводити дистанційне навчання – це одна із форм навчання, яка виникла й удосконалювалася разом із розвитком інтернет-технологій, і на сьогодні має чіткі характерні ознаки, принципи і певні методичні напрацювання [6, с. 75].

Дистанційне навчання здійснюється в синхронному та асинхронному режимах з використанням електронних освітніх платформ (Google Workspace, Google Classroom) і комунікаційних онлайн сервісів та інструментів (Zoom, Skype, Team, базові сервіси Google: Gmail, Meet, Jamboard, Chat, Hangouts, YouTube та інші).

Асинхронний режим – взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої учасники взаємодіють між собою із затримкою у часі, застосовуючи при цьому інтерактивні освітні платформи, електронну пошту, форуми, соціальні мережі тощо.

Синхронний режим – взаємодія між суб'єктами дистанційного навчання, під час якої учасники одночасно перебувають в електронному освітньому середовищі або спілкуються за допомогою засобів аудіо-, відео конференції.

Станом на 01.01.2022, за даними ЄДЕБО, в Україні нараховується близько 320 самостійних університетів, інститутів та академій, а також 45 самостійних коледжів. З цього числа 220 ЗВО є державними, 32 – комунальними та 113 – приватними. Заклади вищої освіти мають у своїй структурі 450 філій та фахових коледжів.

За статистичними даними, на початок 2023 р. в Україні функціонувало 13 875 закладів дошкільної освіти (ЗДО), 12 976 закладів загальної середньої

освіти (ЗЗСО), 670 закладів професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О), 332 заклади вищої освіти (ЗВО), 740 закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО). У цих закладах загалом навчалось близько 6,5 млн здобувачів освіти й працювало майже 0,7 млн педагогічних і науково-педагогічних працівників. У 2022/2023 н.р. статутна діяльність провадилася закладами освіти в очному, дистанційному та змішаному режимах.

Унаслідок збройної агресії РФ проти України станом на кінець липня 2023 р. зруйновано 337, пошкоджено 3 199 закладів освіти.

На сьогодні в закладах освіти триває робота з дооблаштування наявних укриттів і пошуку можливостей забезпечення ними закладів освіти для організації освітнього процесу в змішаному та очному режимах.

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України зумовила потребу в збільшенні оборонних видатків та обсягів фінансування української армії. У зв'язку з цим видатки на освіту було скорочено.

З початком повномасштабної збройної агресії РФ проти України МОН активізувало співпрацю з міжнародними партнерами, сформувавши потужну міжнародну коаліцію для пошуку всебічної допомоги з розвитку української освіти й науки.

Станом на квітень 2023 р. загальний прогрес реалізації завдань Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію Україна – ЄС за період 2014– 2022 рр. становив: за розділом «Освіта, навчання та молодь» було виконано 86 % запланованих завдань (+5 % у 2022 р.); за розділом «Наука, технології та інновації, космос» – 60 % (+8 % у 2022 р.).

Війна в Україні є стресом для всіх учасників освітнього процесу. За таких умов істотно зростає роль психологічної служби в системі освіти, що забезпечує своєчасне й систематичне надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки учасникам освітнього процесу, сприяє створенню психологічно комфортного освітнього простору.

Список використаних джерел

1. Освіта і наука України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2023.
2. Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні. Одеса. «Гельветика», 2022. 504 с.
3. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
4. Губерський Л.В., Андрущенко В.П. Проблеми гуманізму у сучасній філософії. Навч. метод. посібник. К., 2000.
5. Андрущенко В.П. Історія соціальної філософії. К.: Тендем, 2000. 405с.
6. Гнатюк О.В. Особливості дистанційного навчання учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. Київ, 2023.

ChatGPT У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Вища освіта XXI століття розвивається з активним використанням технологій на основі штучного інтелекту. Зокрема, до нових освітніх технологій відноситься використання чату GPT в усьому світі. Окрім освіти ця технологія також почала використовуватись для досліджень, написання літературних творів, різного роду публікацій тощо. В Україні чат GPT ще не дуже активно використовується в освіті, хоча він передбачувано може мати певний освітянський ефект, в тому числі, вплинути на поведінку студентів у навчанні та дослідженнях, активізацію наміру до навчання з очікуваною продуктивністю та гедоністичною мотивацією. Є розуміння, що даний чат полегшує умови навчання, варіює поведінку студентів при використанні технологій (Strzelecki A.).

Використання штучного інтелекту в освіті має вже певну історію і пов'язане з розробкою перших чат-ботів у 1960-х роках. Однак помітне покращення можливостей штучного інтелекту стало очевидним в області генеративного ШІ. Саме ChatGPT як додаток генеративного ШІ постає сьогодні в авангарді освітянських технологічних можливостей.

ChatGPT відрізняється від традиційних моделей ШІ. Він не просто розпізнає закономірності та робить прогнози, він здатний на отримання новаторських результатів, включаючи текст, аудіо та відео. Модель штучної мови чату основана на архітектурі глибинних нейромереж, використовує конструкції перетворювачів. Він може досягати успіхів у різних задачах обробки природної мови. Використання таких моделей здійснюється для різних цілей: від покращення навчального процесу за посередництвом зворотного зв'язку до полегшення оволодіння мовою. ChatGPT використовує штучний інтелект для полегшення спілкування, зокрема, у складанні електронних листів, написанні есе та кодуванні.

У вищій освіті ChatGPT може використовуватись у різних цілях. 1. Для навчання та дослідження: студенти та викладачі можуть використовувати його для вивчення штучного інтелекту, аналізу природної мови та інших тем, пов'язаних з інформаційними технологіями. 2. Для підтримки студентів, зокрема, для надання онлайн-підтримки студентам, відповіді на запитання по різним навчальним дисциплінам або організаційним питанням щодо освіти. 3. Для розвитку навиків комунікації: практики спілкування на іноземній мові або для тренування навиків ділового спілкування. 4. ChatGPT може бути інтегрований у навчальні додатки для створення інтерактивних середовищ навчання, де студенти зможуть ставити запитання та отримувати відповіді від чат-бота. 5. Для дослідження в області освіти, де цей чат можуть

використовувати вчені та дослідники для вивчення взаємодії між людиною і комп'ютером у контексті освіти і розробки нових методів навчання.

При цьому, використання чата GPT у вищій освіті вимагає враховувати етичні аспекти, пов'язані з конфіденційністю даних студентів і правильністю інформації, що надається чат-ботом.

Однак, поряд з таким зрозумілим технологічним ентузіазмом в університетській освіті є й певні занепокоєння, пов'язані з використанням цього чату. До таких сумнівних питань відносяться питання, пов'язані з інтелектуальною власністю, конфіденційністю даних, справедливою доступу до ресурсів. Крім того, розгортання технологій ШІ в освіті призводить до необхідності перегляду педагогічних методик, парадигм навчання, авторства тощо. Використання ШІ породжує проблему плагіату, визначення меж оригінальності думки, цілого спектру етичних проблем в освіті. Тому ChatGPT сьогодні доступний для безоплатного використання та поки що знаходиться в стані дослідження. Серед технічних обмежень, зокрема, є труднощі, пов'язані з відсутністю контролю якості, що може призвести до помилкових відповідей. Серед критиків цієї технології є супротивники її використання, які аргументують свої сумніви можливістю шахрайства та академічних порушень, зокрема, академічної доброчесності. Тому практичне впровадження ChatGPT в університетській освіті має експериментальний характер, вимагає подальших наукових досліджень та етичної оцінки в академічному середовищі.

СЕКЦІЯ 24. Економічні науки

Бугай І.Л.

здобувач вищої освіти факультету управління та права

Іванюта П.В.

д.держ.упр., доцент, професор кафедри менеджменту

маркетингу та підприємництва

Вінницький кооперативний інститут

ВІДОБРАЖЕННЯ «ДЕРЕВА ЦІЛЕЙ» У БІЗНЕС-ПРОЦЕСАХ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Графічне відображення бізнес-процесів під назвою «дерево цілей» означає експертну оцінку показників діяльності підприємства за відповідними критеріями. Цим зазначається місце низки оцінок бізнес-процесів, які визначаються шляхом встановлення експертних ймовірностей, обчислених за допомогою використання різноманітних методів для проведення аналітичних досліджень [1]. Тому що такі методи, за якими відбуваються моделювання цілей, поєднують у собі процедури декомпозиції, синтезу та оцінки. Для цього виникає такий алгоритм – спочатку у первісному вигляді формуються спільні

цілі, які зводяться у індивідуальному порядку і встановлюються за чітко визначеним розташуванням – подібно до управлінської ієрархії на підприємстві. І надалі визначені та розстановлені цілі підлягають кількісному та якісному вимірюванню за наперед передбаченими операціями та орієнтовного досягнення результатів, на основі чого визначаються декілька окремих оціночних критеріїв. А це, у свою чергу, підлягає перетворенню для отримання оцінок більш значущих цілей, на підставі чого упорядковуються показники шляхом структурування. Але слід зазначити, що побудова дерева цілей відбувається «зверху вниз», від загальних цілей до однорідних шляхом їх дезагрегування, декомпозиції і редукції (рис. 1). Так, досягнення мети, тобто загальної цілі забезпечується за рахунок реалізації одиничних цілей першого (пріоритетного), другого (поточного) та наступних (найменш важливих) рівнів.

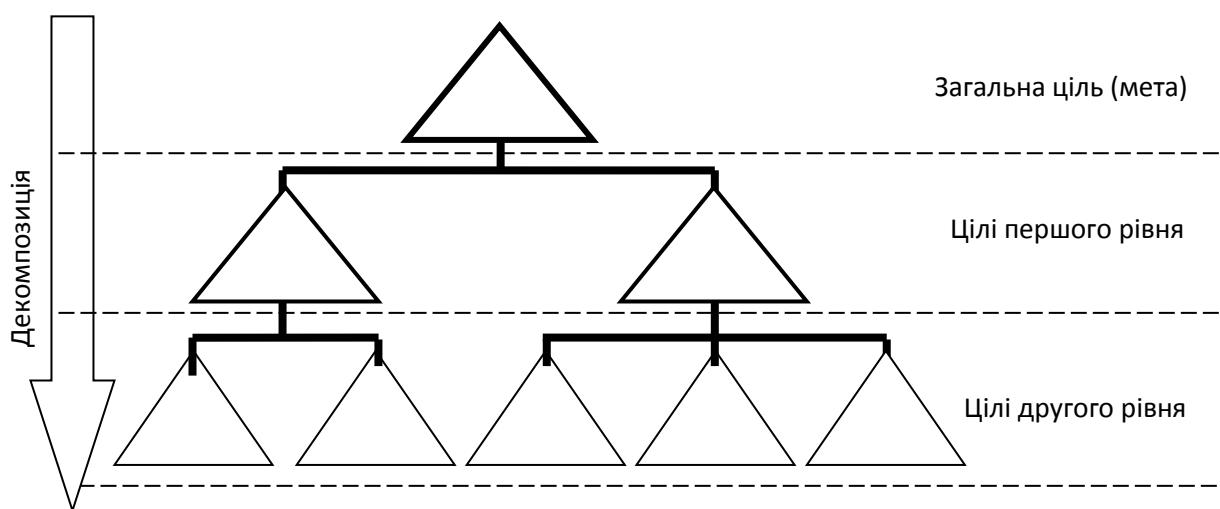

Рис. 1. Ілюстраційний приклад дерева цілей

Оцінка важливості цілей може бути виражена в їх ранжуванні. В такому випадку кожній меті приписується порядковий номер, що показує її відносну важливість для досягнення відповідних цілей вищого рівня. Іншим способом є їх нормування за важливістю показників. Саме так і пояснюється поєднання цілей у одне ціле під назвою «мета», або, інакше кажучи, «загальна ціль». Але при цьому слід врахувати, що більшість цілей за своєю природою взагалі не піддаються формалізації, і отже, їх не вдається точно виміряти. І навіть якщо виявляються ті цілі, які можливо вимірювати, все одно визначені підсумки не мають здатності порівнюватися за розрахованими ознаками, тому що вони є невимірними. Тому, щоб здійснити загальне ранжування всього дерева цілей, насамперед слід використовувати умовні показники і оцінки, які мають чітку відповідність із фактично досягнутими результатами за минулі періоди, чим і ґрунтується важливе значення експертних оцінок, які надалі перетворюються у єдине інтегральне значення. В якості одного з них встановлюється операція «перетворення шкали», що відбувається на основі скалярних показників, якими розкриваються всі існуючі бізнес-процеси на підприємстві [2]. Тобто, відображаються у єдиному вимірнику декілька бізнес-процесів, яким

присвоюється значення Y_j і визначаються можливими значеннями скалярного показника q_j , а після чого застосовуються наступні вимірники бізнес-процесів за значеннями Q_j , що здатні перетворюватися у значення q_j , де слід відобразити таке рівняння:

$$q_j = \gamma_j(y_j), \quad q_j \in Q_j, \quad y_j \in Y_j. \quad (1)$$

Це означає, що відбувається нормуюче перетворення шкали, де встановлюється «точка відліку» - тобто нормативного, планового рівня показника X_j , відносно якого оцінюється значення відповідного фактичного показника y_j за таким рівнянням:

$$y_j: q_j = p_j(x_j, y_j). \quad (2)$$

На основі вищезазначеного рівняння, що за формулою (2), відбувається перетворення шкали, за якою встановлюється оцінка досягнення мети, і від цього вона може бути перебудована, наприклад, у вигляді виконання плану бізнес-процесів відображених в абсолютних одиницях:

$$q_j = y_j - x_j \text{ (факт - план)}. \quad (3)$$

Також на основі цієї ж формули є можливість оцінити ступінь досягнення цілей. Прикладом може слугувати побудова оцінки виконання плану бізнес-процесів у відносних одиницях:

$$q_j = \frac{y_j \text{ (факт)}}{x_j \text{ (план)}}. \quad (4)$$

або

$$q_j = \frac{y_j - x_j \text{ (факт - план)}}{x_j \text{ (план)}}. \quad (5)$$

Після цього зумовлюється останній критерій, що може бути побудований в результаті послідовного застосування двох нормують перетворень шкали:

$$q_j^* = y_j - x_j, \quad q_j = \frac{q_j^*}{x_j}. \quad (6)$$

Прикладами таких універсальних вимірників можуть бути грошові кошти та їх еквіваленти (для чинників, що описують виробництво і споживання продукції і послуг), умовно-нормативний вид палива, за питомою калорійності якого розраховуються обсяги інших видів енергетичних ресурсів – нафти, газу, вугілля, коксу та ін. На тій же основі проводиться вимір випуску різних видів прокату в тоннах, різних видів транспортних послуг в тонно-кілометрах та ін. І тоді відповідне нормуюче перетворення шкали в таких випадках є множення фактично виконаного показника y_j на нормуючий показник λ_j , що відображається таким рівнянням:

$$q = \lambda_j \cdot y_j \text{ (норматив} \cdot \text{факт)}. \quad (7)$$

Тому отриманий єдиний критерій можна назвати підсумковим комплексним критерієм досягнення цілі, що являє собою ту кількісну оцінку, за допомогою чого виникає їх така проекція (рис. 2).

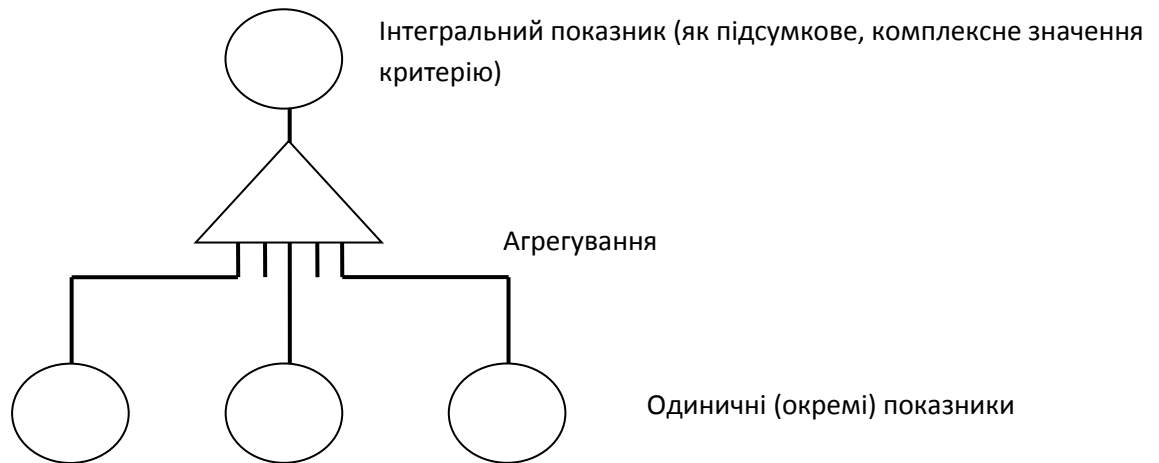

Рис. 2. Проекція дерева цілей за показниками, які висвітлюють бізнес-процеси на підприємстві

Це свідчить про те, що управління, зокрема – бізнес-процесами на підприємстві вважається впливом керівного складу на операції і дії, які відбуваються в його середовищі для досягнення поставлених цілей. Оскільки керівник (менеджер) визначає суб'єкт і об'єкт управління, ставить цілі; збирає необхідну інформацію; вибирає спосіб управлінського впливу; розробляє план діяльності (або програму дій); реалізує цей план; відстежує результати діяльності (тобто здійснює облік), порівнює план-факт (проводить аналіз); коригує дії на об'єкт управління, і працівників. Так і відображається алгоритм управлінських дій, інакше кажучи типова «архітектура» бізнес-процесів підприємства.

Список використаних джерел

1. Ротер Майк, Шук Джон. Вміння бачити бізнес-процеси: створення цінності та зменшення втрат = Learning to See value stream mapping to create value and eliminate muda / пер. з англ. К. Гуменюк; наук. ред. С. Комберянова. Київ : Пабулум, 2017. 132 с.
2. Що таке бізнес-процеси та як їх описувати. Дія. Бізнес. Державні послуги онлайн. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://business.diia.gov.ua/handbook/sistematizacia-biznes-procesiv-2/so-take-biznes-procesi-ta-ak-ih-opisuvati>.

Буренков Д.О.
здобувач вищої освіти факультету управління та права
Дибчук Л.В.
к.і.н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
маркетингу та підприємництва
Вінницький кооперативний інститут

ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ЛОГІСТИКИ НА ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Сучасні виробничі підприємства стикаються з багатьма викликами у сфері логістики, що можуть вплинути на ефективність виробництва, своєчасну доставку товарів та загальну продуктивність. В умовах конкурентного ринку ефективне управління логістикою стає ключовим фактором успіху для будь-якого підприємства. Тому цифрові технології стають потужним інструментом, що дозволяє оптимізувати процеси, підвищити швидкість і точність прийняття рішень, а також знизити витрати.

Автоматизація та роботизація є одними з ключових технологій, які значно впливають на ефективність логістичних процесів на виробничих підприємствах. Вони охоплюють широкий спектр рішень, які сприяють зменшенню людської праці, прискоренню операцій і зниженню ризиків помилок. Перевагами застосування автоматизації та роботизації в логістичному контексті є роботизовані системи. Роботи можуть використовуватися на різних етапах логістичного процесу. Наприклад, роботизовані конвеєри дозволяють автоматизувати процес переміщення матеріалів або продукції між різними частинами виробничого підприємства [1]. Це зменшує час обробки та ризик людських помилок. Роботизовані маніпулятори використовуються для збирання, пакування та транспортування товарів. Вони забезпечують точність та повторюваність операцій. Автоматизовані транспортні засоби (AGV) можуть пересуватися по складу або виробничому цеху, доставляючи матеріали або продукцію до потрібного місця.

Цифрові системи управління складом дозволяють оптимізувати зберігання та облік товарів. Вони допомагають контролювати рівень запасів, автоматизувати процеси інвентаризації, а також забезпечують точний облік товарів на складі. Системи управління складом (WMS, Warehouse Management Systems) є ключовими цифровими інструментами, які допомагають організаціям оптимізувати складські операції. Вони забезпечують широкий спектр можливостей, які покращують ефективність і точність логістичних процесів, а також сприяють кращому управлінню запасами. WMS дозволяє оптимізувати розташування товарів на складі. Завдяки цій системі можна встановити оптимальні місця для зберігання товарів, що допомагає зменшити час на пошук і вилучення товарів, а також знизити ризик пошкодження продукції. Системи управління складом забезпечують автоматизовані методи інвентаризації, наприклад, використання сканування штрихкодів або RFID-

технології, дозволяє швидко та точно вести облік товарів на складі, а також швидко виявляти відхилення в запасах. WMS сприяє ефективному управлінню запасами. Система може відстежувати рівні запасів у режимі реального часу, допомагаючи запобігти як надлишковим запасам, так і дефіциту. Вона також дозволяє автоматизувати процес замовлень у випадках, коли рівень запасів падає нижче певного значення. Цифрові системи управління складом можуть оптимізувати процеси відправлення та транспортування товарів [2]. Вони можуть автоматично створювати транспортні документи, відстежувати відправлення, а також забезпечувати ефективну координацію з логістичними партнерами. WMS сприяє покращенню безпеки на складі завдяки можливості відстежувати рух товарів і контролювати доступ до складських приміщень. Це зменшує ризик втрат через крадіжки або пошкодження. Системи управління складом можуть інтегруватися з іншими системами, такими як ERP (Enterprise Resource Planning) та CRM (Customer Relationship Management). Це дозволяє організаціям отримати повну картину своїх логістичних і бізнес-процесів, забезпечуючи безперебійну співпрацю між різними підрозділами. WMS надає можливість аналізу даних та генерації звітів. Ці інструменти дозволяють отримати цінну інформацію про ефективність складських процесів, що допомагає ухвалювати обґрунтовані рішення щодо оптимізації операцій.

Завдяки технології Інтернету речей можна відстежувати рух товарів в режимі реального часу. Використання RFID-міток, GPS-систем та інших засобів відстеження дозволяє збирати дані про логістичні операції, що сприяє оптимізації маршрутів і зменшенню втрат. Одним з основних застосувань IoT у логістиці є відстеження руху товарів у реальному часі. Використання RFID-міток, GPS-систем, а також інших сенсорів дозволяє отримувати точні дані про місцезнаходження товарів на складі, в транспортних засобах або на шляху до клієнта. RFID-мітки можуть бути прикріплені до товарів або упаковок, дозволяючи швидко ідентифікувати та відстежувати їх під час переміщення по складу або через логістичний ланцюжок. Це дозволяє автоматизувати процеси обліку та інвентаризації, а також значно скоротити час на ці операції. GPS-системи використовуються для відстеження транспортних засобів у реальному часі. Вони дозволяють отримувати дані про місцезнаходження вантажівок, встановлювати оптимальні маршрути та забезпечувати своєчасні поставки. Інтернет речей дозволяє оптимізувати логістичні маршрути завдяки даним, які збираються у реальному часі [3]. Це допомагає уникати заторів, вибирати найшвидші та найефективніші шляхи, а також зменшувати час доставки товарів. Оптимізація маршрутів сприяє зменшенню витрат на транспортування, оскільки використовується менше палива, скорочується зношування транспортних засобів, а також знижується час у дорозі. Завдяки оптимізації маршрутів логістичні процеси стають більш ефективними, що підвищує продуктивність та сприяє швидкому реагуванню на змінні потреби клієнтів. IoT також дозволяє здійснювати моніторинг стану товарів під час транспортування та зберігання. Це особливо важливо для товарів, які вимагають особливих умов, наприклад, контрольованої температури або вологості. Сенсори можуть бути

встановлені в транспортних засобах або на складах для контролю температури та вологості. Це забезпечує оптимальні умови для товарів і зменшує ризик псування продукції. IoT-системи можуть бути налаштовані на автоматичне надсилання попереджень у разі відхилення від заданих параметрів. Це дозволяє оперативно реагувати на проблеми та зменшувати втрати.

Великі дані та аналітика стали одними з ключових інструментів у логістичних процесах на виробничих підприємствах. Вони надають можливість збирати, аналізувати та використовувати великі обсяги даних для прийняття рішень, які допомагають оптимізувати процеси, передбачати попит і визначати вузькі місця в ланцюжках постачання. Аналітика великих даних дозволяє аналізувати історичні дані, виявляючи тренди та закономірності. Це може бути використано для прогнозування попиту на продукцію, що допомагає планувати виробництво та запаси. Також дозволяє оптимізувати логістичні процеси, включаючи складські операції, транспортування та виробництво та використовуються для розширеного відстеження та моніторингу логістичних процесів [4]. Аналітика великих даних сприяє ухваленню рішень щодо оптимізації логістичних процесів.

ERP-системи об'єднують дані з різних підрозділів виробничого підприємства, включаючи логістику. Вони дозволяють оптимізувати планування ресурсів, виробничі процеси та логістику, покращуючи загальну ефективність підприємства. Системи планування ресурсів підприємства (ERP, Enterprise Resource Planning) є комплексними програмними рішеннями, які об'єднують дані та процеси різних підрозділів виробничого підприємства. Вони дозволяють оптимізувати управління ресурсами, виробничі процеси, а також логістику, забезпечуючи єдину систему управління. Розглянемо основні аспекти ERP-систем та їх вплив на логістичні процеси.

Цифрові технології, такі як віртуальна та доповнена реальність, можуть використовуватися для навчання персоналу, моделювання логістичних процесів та оптимізації складських операцій [5]. Ці технології допомагають візуалізувати складні процеси та тестувати їх перед впровадженням у реальність. Віртуальна та доповнена реальність (VR/AR) відкривають нові можливості для логістичних процесів на виробничих підприємствах. Ці технології допомагають у навчанні персоналу, моделюванні логістичних процесів та оптимізації складських операцій.

Хмарні технології та цифрові платформи дозволяють об'єднувати дані та співпрацювати в режимі реального часу. Це сприяє кращій координації між різними підрозділами підприємства та з постачальниками. Хмарні технології та цифрові платформи змінюють підхід до управління логістичними процесами на виробничих підприємствах. Вони забезпечують інтеграцію даних, співпрацю в режимі реального часу та покращують координацію між різними підрозділами, а також з постачальниками та партнерами [6].

Отже, застосування цифрових технологій у логістиці на виробничих підприємствах значно підвищує ефективність та гнучкість процесів. Це дозволяє швидше реагувати на зміни ринку, покращувати якість

обслуговування клієнтів і зменшувати витрати. Обираючи правильні технології та інструменти, підприємства можуть отримати значні переваги в конкурентній боротьбі.

Список використаних джерел

1. Dybchuk L., Pchelianska G., Holovchuk Yu. Logistics infrastructure of the food market. Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities: collective monograph. Higher School of Social and Economik. Przeworsk:WSSG, 2019. Vol.3. P. 170–178.

2. Дибчук Л.В., Пітик О.В. Застосування логістики і маркетингу в економічному розвитку Вінницького регіону. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2017. №17. С.76–82.

3. Дибчук Л.В. Маркетингова діяльність підприємств споживчого ринку регіону. *Інституціональне забезпечення розвитку споживчого ринку регіону*: кол. монографія. Вінниця: ВКІ, 2021. С. 137-193.

4. Holovchuk Y., Dybchuk L. Marketing research of enterprise activities on the market of advertising services. *Digital macro trends and technologies of the XXI century*: monograph. Part II. Edited by Irina Tatomyr, Liubov Kvasnii. Praha: OKTAN PRINT, 2023. 268 p. S. 34-43.

5. Дибчук Л.В. Формування інтегрованої системи дистрибуції товарів і послуг. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2017. № 6. Т.1. С. 85–89.

6. Ковальчук С.В., Дибчук Л.В. Маркетингова політика розподілу інноваційної продукції промислових підприємств. *Вісник НУБГП*. Економічні науки. 2018. № 2 (82). С. 382–392.

Вечірко О.Г.

викладач кафедри гуманітарних,

економічних та фінансово-облікових дисциплін

Вінницький кооперативний інститут

Рейвах У.М., здобувач освіти

Кордиманенко І. М., здобувач освіти

ВСП «ВТЕФК ДТЕУ»

СУЧАСНА СИСТЕМА ПОДАТКІВ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ОСНОВНІ НЕДОЛІКИ

Оподаткування було і нині залишається однією із найбільших економічних сфер державного регулювання економічної системи України. Така складна фінансова категорія, як податки, від якої прямо залежать усі економічні процеси та явища, є базисом для існування будь-якої держави, визначає її можливості у сфері розвитку безпеки, освіти, науки і культури. Система оподаткування посідає одну із керівних позицій щодо забезпечення економічного зростання, розвитку всіх галузей економіки і сфер суспільного

життя, продовжує виконувати роль стабільного джерела надходжень до державного бюджету.

Проблематика ролі податкової системи у формуванні бюджету України залишається актуальним питанням і нині потребує детального наукового дослідження, комплексного аналізу сучасного стану державної політики у цій сфері, адже одним із головних завдань для України було формування ефективної податкової системи. Нині Україна наближається до рівня розвитку європейських держав і водночас її податкова система досі залишається недосконалою та не завжди стабільною.

Хоча законодавцем і було визначено основні принципи та засади формування податкової системи шляхом їхнього закріплення у Податковому кодексі України, сучасна податкова система, як і будь-яка інша система, має свої недоліки. До них можна віднести, наприклад, непрозорість і неефективний механізм адміністрування.

Роль податкової системи, чимала кількість її аспектів і недоліків стали об'єктом дослідження багатьох наукових праць. Варто зазначити, що досліджували це питання такі науковці, як: Р.В. Тульчинський, М.О. Слатвінська, Б.П. Ярема, В.М. Кміть, Бойко О.Я. та інші.

Податки, збори та інші платежі у реаліях сучасного податкового законодавства України виконують важливу роль у забезпеченні економічної стабільності. Податкова система України постійно розвивається, вона є саме тим фундаментом, на якому можна побудувати міцну і сучасну країну із надійною фінансовою основою. В умовах євроінтеграції податкова система зазнала чималих змін для того, щоб відповідати світовим стандартам і забезпечувати чітку регламентацію податків і зборів на найвищому рівні.

На законодавчому рівні податкова система є одним із найскладніших напрямів регулювання у праві. Це може свідчити про її недосконалість і, звичайно, нестабільність механізмів оподаткування. Варто зазначити, що її основним правовим підґрунтям є Податковий кодекс України, який найефективніше регулює оподаткування у країні. До законодавчої бази також можна віднести Митний кодекс; закони із митної справи, що регламентують відносини із переміщення товарів через кордон; міжнародні договори, наприклад, статут Європейського банку реконструкції та розвитку, статут Міжнародного валютного фонду, до яких Україна приєдналася; Конституція України, що містить загальні положення правового регулювання податкових відносин. Варто звернути увагу на те, що джерелами також можна вважати підзаконні нормативно-правові акти: укази Президента, постанови Верховної Ради, декрети Кабінету Міністрів тощо [1, с. 43].

Одним із найскладніших елементів податкової системи є податок, який поєднує в собі як економічну, так і юридичну категорію. Принциповими рисами податку є саме обов'язковість, що базується на вимозі, закріпленої у ст. 67 Конституції України. Обов'язковий характер забезпечує надходження коштів і дохід бюджету, за допомогою яких держава здійснює свої функції, та виключає можливість ухилення від сплати податків.

Безумовність податку означає забезпечення його виконання навіть у примусовому вигляді і те, що він сплачується тільки у разі настання якоїсь події, наприклад, під час перетинання кордону. Важливо також зазначити, що податок надходить до чітко визначеного бюджету. Тобто туристичний збір не може надійти до Державного бюджету, якщо вже визначено, що він є складником місцевого бюджету.

Значення податку полягає у здійсненні ним таких функцій податкової системи:

1) найважливішим напрямом його діяльності є фіскальна функція, що забезпечує надходження і наповнення бюджету, спрямовуючи їх на задоволення суспільних потреб;

2) регулююча функція доповнює фіскальну, але її особливістю є визначення перспективності того чи іншого виду діяльності та рішення того, чи буде держава її забезпечувати надалі;

3) для оподаткування необхідною є контрольна функція; її роль полягає у регулюванні державою господарської діяльності підприємств, доходів громадян тощо.

На думку Н.С. Слаблюк, варто додати функції розподілу податків на місцеві і загальнодержавні; стимулюючу функцію, пов'язану із застосуванням пільг, зменшенням бази податків для підприємства, що має суспільну користь; накопичувальну функцію, яка узагальнює виникнення податків і наповнення бюджету [3, с. 88].

Згідно зі ст. 8 Податкового кодексу в Україні існує дворівнева система оподаткування підприємств, організацій і фізичних осіб.

До категорії загальнодержавних відносяться податки на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, мито, екологічний податок, податок на додану вартість, акцизний податок, рентна плата, які є обов'язковими та безумовними на всій території України. Науковець О. Бойко зазначає, що місцеві податки і збори є сукупністю податків на майно, єдиного податку, збору за місця для паркування транспортних засобів і туристичного збору, які встановлюються місцевими органами влади на території місцевих громад [5, с. 322]. Вони є граничними, тобто органи місцевого самоврядування не мають права встановлювати інші податки, яких немає у Кодексі, і змінювати ставки наявних зборів. Порядок зарахування загальнодержавних і місцевих податків і зборів у казну та їхній розподіл регулюється Бюджетним кодексом України.

Д.І. Кліменко наголошує на тому, що для ефективного регулювання системи оподаткування також важливо мати надійні виконавчо-контролюючі органи, які забезпечуватимуть повне і своєчасне надходження обов'язкових платежів до бюджетів держави і місцевого самоврядування [6, с. 73].

Податковий контроль здійснюється вичерпним переліком органів, передбаченим ст. 41 ПК України у межах їхніх повноважень. Існує декілька способів здійснення такого контролю: ведення обліку платників податків, інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів,

перевірка і звірка відповідно до вимог ПК України. Найефективнішим способом є податкова перевірка, завдяки якій контролюючі органи отримують всебічну інформацію про те, як платники податків додержуються своїх обов'язків.

Особлива роль у сфері податкового контролю відведена центральному виконавчому органу в цій галузі – Державній податковій службі, яка регламентує сплату і нарахування податків [5, с. 174]. Вона разом із Державною митною службою є правонаступницею Державної фіскальної служби після реформування, що відбулося в Україні у 2018 році.

Загальний обсяг повноважень Державної податкової служби визначає, що саме вона здійснює державну політику у сфері соціального страхування, яке, відповідно до закону, не є податком, але все одно є абсолютним для всіх платників. Окрім того, вона здійснює контроль і боротьбу із порушеннями податкового законодавства.

Державна митна служба має на меті реалізацію державної митної політики та боротьбу із порушеннями саме під час застосування митного законодавства.

Права та обов'язки контролюючих органів прямо закріплені у ст. 20 ПК України. Цей перелік є вичерпним і важливою гарантією обмеження протиправного застосування дій щодо платників, створення для них захисту з боку держави. ПК України встановлено і гарантовано відповідальність цих посадових осіб згідно із законом. Підставами такої відповідальності може бути невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків, прийняття неправомірного рішення.

Отже, сучасна податкова система України є однією із найскладніших систем. Водночас на практиці можна спостерігати тенденцію до зниження ефективності цієї системи. Маючи євроінтеграційні амбіції, Україна весь час прагне до вдосконалення національного законодавства. Намагаючись досягти європейського стандарту, українські законотворці часто змінюють і доповнюють законодавчі акти. Нині проведено досить реформ, зокрема і податкову реформу, але проблема ефективності функціонування податкової системи залишається однією із найгостріших у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Податкова система України: навч. посібник. Заг.ред. Т.І. Єфименко. Київ: Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління», 2012. 656 с.

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Слаблюк Н.С. Податкова система України: сучасний стан та напрямки вдосконалення. Південноукраїнський правничий часопис. 2019. №1. С. 87-89. 4. Податковий кодекс України: Закон України від 2 жовтня 2010 р. № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI.lnk (дата звернення 15.11.2021).

4. Кліменко Д.І. Становлення та функціонування податкової системи України. Актуальні проблеми держави та права. 2020. № 87. С. 72-77.

5. Ярема Б.П., Ролько А.В. Сучасна податкова система України: проблеми та перспективи розвитку. Гроші, фінанси і кредит. 2018. № 34. С.171-175.

Гавенко М.С.

*PhD, доцент кафедри менеджменту
Вінницький кооперативний інститут*

Шарко В.В.

*д-р екон. наук, професор кафедри товарознавства, експертизи та
торговельного підприємництва*

Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ

АСОРТИМЕНТНА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Важливою метою асортиментної політики є забезпечення максимального задоволення клієнтів через доступність продуктів, які відповідають їхнім потребам і очікуванням.

Однак, вітчизняна торгівля в умовах війни зазнала значних втрат. Пошкодження інфраструктури підприємств або обмеження виробництва змушує ритейлерів шукати нових постачальників, а через масове переселення та обмежений бюджет покупців – звужувати асортимент. Крім того, керівництву торговельних об'єктів необхідно забезпечувати безпосереднє (самостійне) постачання товарів [1].

Умови війни завжди створюють певні виклики для різних аспектів суспільних відносин, і торгівля не є винятком. В умовах конфлікту виникають особливості, які впливають на споживачів та їхню купівельну поведінку. Комунікації, як невіддільна частина стратегій сучасних підприємств, теж піддаються істотним змінам у таких обставинах [2].

Зокрема, на ефективність асортиментної політики підприємств торгівлі впливають:

– періодичність обстрілів, що призводять до припинення (знищення) роботи підприємств та виробництва зокрема;

– відсутність електроенергії (на дохід підприємств значно вплинуло і скорочення продуктивних годин та постійне переривання робочих процесів);

– перебої з постачанням товарів та сировини через блокування кордонів (збільшення строків постачання, немає можливості планувати поставки);

– підвищення вартості транспортування імпортової продукції та в середині країни;

– дефіцит робочої сили всіх рівнів (кваліфікованих та некваліфікованих);

– посилення конкуренції;

– зменшення купівельної спроможності населення;

– найбільше уразливий малий бізнес ніж системні мережеві компанії.

Якщо повернутись до головних постулат, то потрібно відзначити, що головними завданнями асортиментної політики конкретного підприємства торгівлі для створення оптимального асортименту товарів або послуг на нашу думку мають бути такі:

- вивчення потреб і вимог цільової аудиторії, оскільки керівництво підприємства має чітко розуміти, які товари і послуги потрібні його клієнтам. Для цього необхідно провести дослідження ринку, щоб визначити потреби і вимоги цільової аудиторії;

- оптимізація асортименту продукції, оскільки підприємство має сформувати асортимент продукції, який буде оптимальним з точки зору витрат і доходів. Це означає, що асортимент продукції має бути достатньо широким, щоб задовольняти потреби клієнтів, але не надто широким, щоб не збільшувати витрати на зберігання запасів;

- забезпечення унікальності асортименту продукції через те, що підприємство має сформувати асортимент продукції, який буде унікальним і відрізнятися від асортименту конкурентів. Це дозволить підприємству виділитися з-поміж конкурентів і завоювати нових клієнтів [3];

- забезпечення динамічності асортименту продукції, оскільки підприємство має постійно оновлювати асортимент продукції відповідно до змін попиту. Це дозволить підприємству підтримувати високі продажі і прибутковість;

- формування ефективності асортименту продукції, оскільки підприємство має сформувати асортимент продукції, який буде ефективним з точки зору досягнення цілей і завдань торговельного підприємства. Це означає, що асортимент продукції має сприяти досягненню таких цілей підприємства, як підвищення конкурентоспроможності, збільшення продажів, підвищення прибутковості тощо [4].

Відтак, для вирішення нинішніх проблем, варто звернути увагу на такі особливості, як диверсифікація асортименту, постачальників, сировини, продукції, послуг, зі сторони Держави – лібералізація торгівлі. Також, сучасні технології, такі як штучний інтелект, великі дані та 3D моделювання, відкривають нові можливості для удосконалення асортиментної концепції. За допомогою цих технологій торговельні підприємства можуть краще розуміти потреби і вимоги клієнтів, оперативно реагувати на зміни попиту, створювати унікальні й інноваційні товари та послуги, а також оптимізувати асортимент продукції.

Список використаних джерел

1. Наумов С. Як український бізнес виживає під час війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/6/697711/>.
2. Жаліло Я. Як швидко «перезапустити» економіку у воєнних умовах. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/17/684234/>.
3. Біляк Т.О. Розвиток сучасної асортиментної концепції торговельних підприємств. *Економіка, управління та адміністрування*. 2024. № 1 (107). С. 10-16. URL: <file:///C:/Users/Vitalii/Downloads/30030896-693039-1-10-20240320.pdf>.

4. Шарко В.В., Павлюк Н.М. Маркетингове управління товарним асортиментом. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/19313/333341.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Гемба А. Ю.
здобувач вищої освіти факультету управління та права
Колотій С. В.
к.е.н., доцент кафедри гуманітарних,
економічних та фінансово-облікових дисциплін
Вінницький кооперативний інститут

КОНФЛІКТИ В СИСТЕМІ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних умовах соціально-економічного прогресу і постійних змін зовнішніх та внутрішніх факторів, головною опорою будь-якої організації є її кадровий потенціал. Основна мета управління підприємством полягає в досягненні злагоджених інтересів на всіх рівнях управління, що включає ефективне використання персоналу з урахуванням їхніх індивідуальних та професійних здібностей. Проте у системі соціально-трудова відносин часто спостерігається дисбаланс інтересів між працівниками та роботодавцями, що призводить до зростання деструктивної конфліктності в колективі працівників.

Незважаючи на швидкий розвиток наукових досліджень та практики у сфері конфліктів, лише невелика кількість вчених зосереджується на вивченні трудових конфліктів на рівні організації, Тим не менш, трудові конфлікти стають все більш актуальними для підприємств.

Управління конфліктами має вирішальне значення, оскільки воно сприяє забезпеченню кадрової безпеки підприємства. Кадрова безпека включає в себе запобігання потенційним та реальним загрозам, пов'язаним з персоналом: використанням трудового потенціалу, покращенням трудових відносин, розвитком людського капіталу, управлінням людськими ресурсами та інші аспекти.

Фактори ризику та загроз кадровій безпеці можна класифікувати за різними ознаками. Одним з основних розділень є внутрішні та зовнішні загрози.

До зовнішніх належать ризики, які безпосередньо не пов'язані з діяльністю підприємства. На їх рівень впливає безліч чинників: політичні, економічні, соціальні, страхові, макроекономічні, природні (стихійні лиха) тощо.

До внутрішніх загроз та дестабілізуючих факторів належать дії або бездіяльність працівників підприємства, які суперечать інтересам його комерційної діяльності, наслідками яких може бути завдання економічних збитків підприємству, втрата інформаційних ресурсів, підрив ділового іміджу, виникнення проблем у взаєминах з потенційними партнерами, клієнтами.

Головними групами критеріїв кадрової безпеки можна назвати:

- показники чисельного складу персоналу і його динаміки;
- показники кваліфікації та інтелектуального потенціалу;

- показники ефективності використання персоналу;
- показники якості мотиваційної системи.

Заходи щодо локалізації загроз кадровій безпеці розподіляються:

- за джерелом загроз – детальний відбір кадрів, безперервна робота над покращенням умов праці, навчання та інше;
- по виду загроз – введення до штату співробітників професійного психолога, чітка корпоративна етика та культура;
- по об'єктах безпеки - тісна співпраця та взаємодопомога керівників всіх рівнів управління підприємства;
- відсутність корпоративної політики;
- неякісні перевірки кандидатів при прийомі на роботу.

Основними критеріями кадрової безпеки є чисельний склад персоналу, його кваліфікація та інтелектуальний потенціал, ефективність використання персоналу та якість мотиваційної системи. Для локалізації загроз кадровій безпеці вживаються різні заходи, такі як детальний відбір персоналу, покращення умов праці, введення професійного психолога у штат, розвиток корпоративної етики та співпраця між керівництвом на всіх рівнях. Отже, забезпечення кадрової безпеки є ключовим для ефективності та стабільності підприємства.

Список використаних джерел

1. Кириченко, О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб. К.: Знання-Прес, 2002. 384 с.
2. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення. К: Лібра, 2003. 280с.
3. Дибчук Л.В., Драбовський А.Г. Гнучкий кадровий менеджмент як основа ефективного управління підприємством. *Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Луцьк, 28 лист. 2018 р.). Луцьк, 2018. С. 39-42.
4. Єгорова О.С. Методи попередження загроз кадровій безпеці підприємства. *Економіка і маркетинг в умовах всесвітньої інтеграції: проблеми, досвід, передова думка*. Том 1. Тези конференції. ДонНТУ, 2010. С. 145-147.
5. Біловодська О.А., Кириченко Т.В. Управління конфліктами в системі управління людським потенціалом підприємств. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 177-182.

Городня Т.А.,
к.е.н., доцент кафедри економіки
Посполіта В.І.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
зі спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Міжнародна економіка»
Львівський торговельно-економічний університет

ВАЖЛИВІСТЬ ПРОГРАМ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ ТА РОЗВИТКУ СТАРТАПІВ

Освіта є фундаментальною основою успішного підприємництва та стартапів. Вона не лише забезпечує необхідні знання та навички для ефективного керування бізнесом, але й відкриває двері до новаторських ідей, стимулює творче мислення та сприяє розвитку підприємницького духу. У світі, що постійно змінюється та еволюціонує, роль освіти у підтримці малого бізнесу та стартапів стає надзвичайно важливою.

Варто зазначити, що процеси глобалізації, а також реалії сучасного бізнесу формують нові вимоги до підготовки молодих підприємців. Здобувачі та слухачі курсів у галузі підприємництва все більше схиляються до короткострокових освітніх програм, віддаючи їм перевагу перед традиційними повноцінними освітніми курсами через їх виразну прискореність та швидкість набуття необхідних знань.

Підприємницька освіта у контексті державної політики має стратегічне значення, оскільки малий та середній бізнес мають великий вплив на розвиток національної економіки. COVID-19 та російське повномасштабне вторгнення в Україну стали визначальними чинниками, які спричинили кризу у системі освіти, та змусили замислитись над пошуком нових підходів. Подолати нові виклики зможуть лише ті, які звикли гнучко та інновативно навчатися, експериментувати з часів навчання в школі і у такий спосіб працювати в умовах невизначеності. Саме тому представники освітнього сектору сходяться на думці про те, що розвиток підприємництва – це основа відновлення України після закінчення війни [4].

В Україні підприємницьку освіту можна розділити на декілька блоків:

- Державні програми та проекти.
- Традиційні університетські програми.
- Освітні платформи та приватні ініціативи.

Варто додати, що дана класифікація є умовною, оскільки доволі часто приватні та державні ініціативи здійснюються в синергії, задля реалізації спільних проектів.

Прикладом державних проектів є національна онлайн-школа для підприємців на платформі Дія.Бізнес. Сформовано ряд курсів, які навчають як заснувати власне підприємство, правильно вести бухгалтерську звітність,

складати фінансовий план, отримати фінансування на розвиток своєї бізнес-ідеї, отримати гранти, просувати продукт і управляти командою [1].

Також варто відзначити державну програму Future Perfect, яка має на меті офіційно впровадити і зробити англійську мовою на рівні міжнародного спілкування в Україні. Це дасть змогу українській молоді, яка зараз навчається, конкурувати на світовому ринку та розширювати свої можливості [5].

Зазначимо, що університетські програми включають в себе курси з управління бізнесом, розвитку стартапів, фінансів, маркетингу, стратегічного планування, інновацій та інші. Ці програми надають студентам можливість отримати практичні навички, аналізувати реальні ситуації та взаємодіяти з представниками бізнесу. Як відступ від традиційного підходу, варто відзначити ініціативу «Підприємницький університет». Це курс про інноваційне підприємництво, який інтегрується у навчальну програму університетів та дає змогу студентам розробляти та впроваджувати стартапи в рамках навчального процесу [3].

Серед освітніх платформ у галузі підприємництва варто виокремити Prometheus, EdEra та Coursera. Дані платформи користуються популярністю через свою доступність, можливість самостійно обирати час навчання, а також наявність вузькоспеціалізованих курсів. Серед приватних ініціатив варто зазначити освітні курси для підприємців від Нової пошти. Компанія з 2016 року навчає власників малого та середнього бізнесу, з метою економічного процвітання країни [2].

Отже, Україна переживає період великих викликів та змін, особливо в контексті малого та середнього бізнесу та стартапів. В цьому процесі освіта відіграє ключову роль, адаптуючись до потреб сучасного динамічного світу через широкий спектр освітніх програм та ініціатив.

Зазначені нами програми та проекти, як державні, так і приватні, показують глибоке розуміння потреби в інноваційному підході до освіти підприємців, включаючи надання швидких, ефективних та практично орієнтованих курсів. Зокрема, онлайн-платформи та короткострокові програми забезпечують гнучкість та доступність навчання, що є важливим для швидкого реагування на зміни в бізнес-середовищі та технологіях. Це сприяє не лише розвитку вже існуючих підприємців, але й мотивує нове покоління лідерів до заснування власних стартапів.

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що підприємницька освіта в Україні є фундаментальним засобом підтримки та розвитку малого бізнесу та стартапів, і має великий потенціал стати однією з ключових складових відновлення економіки країни після завершення конфлікту. Ініціативи, такі як впровадження курсів підприємницького напрямку в університетах, а також використання онлайн-платформ для навчання, забезпечують необхідні інструменти для створення стійкого та інноваційного бізнес-середовища.

Список використаних джерел

1. Національна онлайн-школа для підприємців. *Дія.Бізнес* - Головна сторінка. URL: <https://business.diia.gov.ua/school> (дата звернення: 21.04.2024).

2. Нова пошта. *Школа бізнесу*.
URL: <https://online.novaposhta.education/> (дата звернення: 21.04.2024).
3. Підприємницький університет | YEP Incubator. *YEP Incubator*.
URL: <https://www.yepworld.org/university> (дата звернення: 21.04.2024).
4. Розвиток підприємництва – це основа відновлення України після закінчення війни | Junior Achievement Ukraine. *Junior Achievement Ukraine*.
URL: <https://ja-ukraine.org/rozvytok-pidpriemnytstva-tse-osnova-vidnovlennia-ukrainy-pislia-zakinchennia-vijny/> (дата звернення: 21.04.2024).
5. Future Perfect: в Україні стартує національний проєкт з популяризації англійської мови. *Міністерство цифрової трансформації України*.
URL: <https://thedigital.gov.ua/news/future-perfect-v-ukraini-startue-natsionalniy-proekt-z-populyarizatsii-angliyskoi-movi> (дата звернення: 21.04.2024).

Головчук Ю. О.

*к.е.н, доцент кафедри маркетингу та реклами
Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ*

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЛОГІСТИЧНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЯКОСТІ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Логістичний менеджмент в медичному транспорті є невід’ємною складовою системи організації та функціонування медичної допомоги. Він має на меті забезпечення швидкого, безперебійного та безпечного перевезення пацієнтів, медичного обладнання та матеріалів до місць призначення. Ефективне використання логістики дозволяє оптимізувати використання ресурсів, зменшити час та витрати, а також підвищити якість медичного обслуговування.

Одним з ключових аспектів логістичного менеджменту в медичному транспорті є управління запасами. Це означає планування та контроль за наявністю медичних засобів, ліків та іншого обладнання необхідного для надання екстреної допомоги. Оптимальний рівень запасів дозволяє уникнути нестачі або зайвих витрат, забезпечуючи при цьому постійний доступ до необхідних ресурсів.

Ще одним важливим аспектом є планування та координація маршрутів. Це включає в себе вибір оптимальних шляхів доставки, урахування трафіку та різних факторів, які можуть вплинути на час доставки. Ефективне планування маршрутів дозволяє зменшити час перевезення та мінімізувати ризики затримок.

Також важливою складовою логістичного менеджменту є забезпечення безпеки під час транспортування пацієнтів та медичного персоналу. Це включає в себе вивчення та впровадження стандартів безпеки, підготовку персоналу до виникнення непередбачених ситуацій та забезпечення належного обладнання для надання допомоги в екстрених випадках [1, с. 28-50; 2, с. 35-38].

Логістичний менеджмент у медичному транспорті відіграє критичну роль у забезпеченні ефективного та безперебійного перевезення пацієнтів та медичного обладнання. Останнім часом, з введенням цифрових технологій, цей процес зазнав значних змін, що призвели до значного покращення якості надання медичної допомоги. У цьому есе ми розглянемо, як цифрові інновації трансформують логістичний менеджмент у медичному транспорті.

По-перше, впровадження систем моніторингу та відстеження місцезнаходження дозволяє реалізувати розумне планування маршрутів. Сучасні GPS-технології дозволяють в реальному часі відстежувати рух транспортних засобів, що дозволяє оптимізувати маршрути та реагувати на зміни у трафіку та інші непередбачені обставини. Це забезпечує більш швидку та ефективну доставку пацієнтів до лікарських закладів.

Друге важливе досягнення цифрової трансформації – електронні медичні записи. Вони дозволяють медичним працівникам миттєвий доступ до інформації про стан пацієнта, його історії захворювання та інших медичних даних. Це допомагає у лікуванні пацієнтів ще до їх прибуття до лікарні, забезпечуючи більш ефективну та індивідуальну медичну допомогу [3, с. 39-40; 4, с. 35-36].

Третє важливе досягнення – телемедицина та віддалене консультування. За допомогою цифрових технологій, медичний персонал може консультуватися з лікарями у реальному часі, навіть під час перевезення пацієнтів. Це дозволяє здійснювати більш точні та швидкі рішення щодо медичного лікування.

Завершальний аспект – автоматизація процесів та оптимізація маршрутів. За допомогою спеціалізованих програмних засобів, можна автоматизувати процеси планування маршрутів та управління запасами. Це допомагає зменшити час, потрібний для вирішення логістичних завдань, та забезпечити більш ефективне використання ресурсів [2, с. 39-42; 5, с. 72-73].

Отже, цифрові технології значно покращують логістичний менеджмент у медичному транспорті, роблячи процес перевезення пацієнтів та медичного обладнання більш швидким, ефективним та безпечним. Це сприяє підвищенню якості медичної допомоги та задоволенню потреб пацієнтів у найважливіший момент – у час медичної екстренної допомоги.

Список використаних джерел

1. Holovchuk Y.O., Dybchuk L.V, Serebnytska L.P Analysis of the use of the complex marketing communications to improve the effectiveness of consumer behavior management. *Modern Engineering and Innovative Technologies*. 2023. 2 (27-02), С. 47–51. <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2023-27-02-026>

2. Holovchuk Y., Dybchuk L. Marketing research of enterprise activities on the market of advertising services. Czech Republic. Digital macro trends and technologies of the XXI century. Monograph: edited by Irina Tatomyr, Liubov Kvasniy, 2023. P. 34–43. URL: https://www.researchgate.net/publication/373864665_.

3. Головчук Ю., Дибчук Л. Маркетингова стратегія в управлінні розвитком підприємства. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. 2020. С. 38-40. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/17338/1/Golovchuk%2038-40.pdf>

4. Holovchuk Y. Directions of Ukrainian regions economic development in crisis. *2 nd International Conference on Relationship between public administration and business entities management*. P. 35-37. URL: <https://mono.scnchub.com/index.php/book/catalog/download/15/61/283?inline=1>
DOI 10.36690/RPABM-2022

5. Головчук Ю.О., Пчелянська Г.О., Середницька Л.П. Маркетингові дослідження як основа розробки маркетингової стратегії підприємства. *Scientific. Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2020. Vol. 8, № 3. P. 72-74. URL: <http://ir.vtei.edu.ua/card.php?id=26386>

Григорук Н. О.
здобувач вищої освіти факультету управління та права
Кашпрук Ю. А.
к.е.н., доцент, доцент кафедри гуманітарних, економічних
та фінансово-облікових дисциплін
Вінницький кооперативний інститут

ФІНАНСОВА СТРАТЕГІЯ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З ПОТОЧНОЮ ФІНАНСОВОЮ ПОЛІТИКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Стратегічне фінансове планування визначає найважливіші показники, пропорції та темпи розширеного відтворення, є основною формою реалізації головних цілей підприємства, і включає розробку фінансової стратегії підприємства та прогнозування його фінансової діяльності.

За умов ринкової економіки, самостійності підприємств, їхньої відповідальності за результати діяльності виникає об'єктивна необхідність визначення тенденцій розвитку фінансового стану та перспективних фінансових можливостей. На вирішення таких питань і спрямовано фінансову стратегію підприємства.

Розробка фінансової стратегії є галуззю фінансового планування. Як складова загальної стратегії економічного розвитку, вона повинна узгоджуватися з цілями та напрямками останньої. В свою чергу, фінансова стратегія спричиняє суттєвий вплив на загальну економічну стратегію підприємства. Зміна ситуації на макрорівні та на фінансовому ринку вносить коригування як фінансової, так і загальної стратегії розвитку підприємства. Теорія фінансової стратегії, досліджуючи об'єктивні економічні закономірності ринкових відносин, розробляє форми та способи виживання й розвитку підприємства за нових умов.

Фінансова стратегія передбачає визначення довгострокових цілей фінансової діяльності та вибір найефективніших способів їх досягнення. Цілі фінансової стратегії мають підпорядковуватися загальній стратегії економічного розвитку та спрямовуватися на максимізацію прибутку та ринкову вартість підприємства. За розробки фінансової стратегії слід враховувати динаміку макроекономічних процесів, тенденції розвитку вітчизняних фінансових ринків, можливості диверсифікації діяльності підприємства.

Бланк І.О. пропонує наступну складову видів фінансової стратегії підприємства (рис. 1.3).

Фінансова стратегія підприємства повинна забезпечувати:

- формування та ефективне використання фінансових ресурсів;
- виявлення найефективніших напрямків інвестування та зосередження фінансових ресурсів на цих напрямках;
- відповідність фінансових дій економічному стану та матеріальним можливостям підприємства;
- визначення головної загрози з боку конкурентів, правильний вибір напрямків фінансових дій та маневрування для досягнення вирішальної переваги над конкурентами.

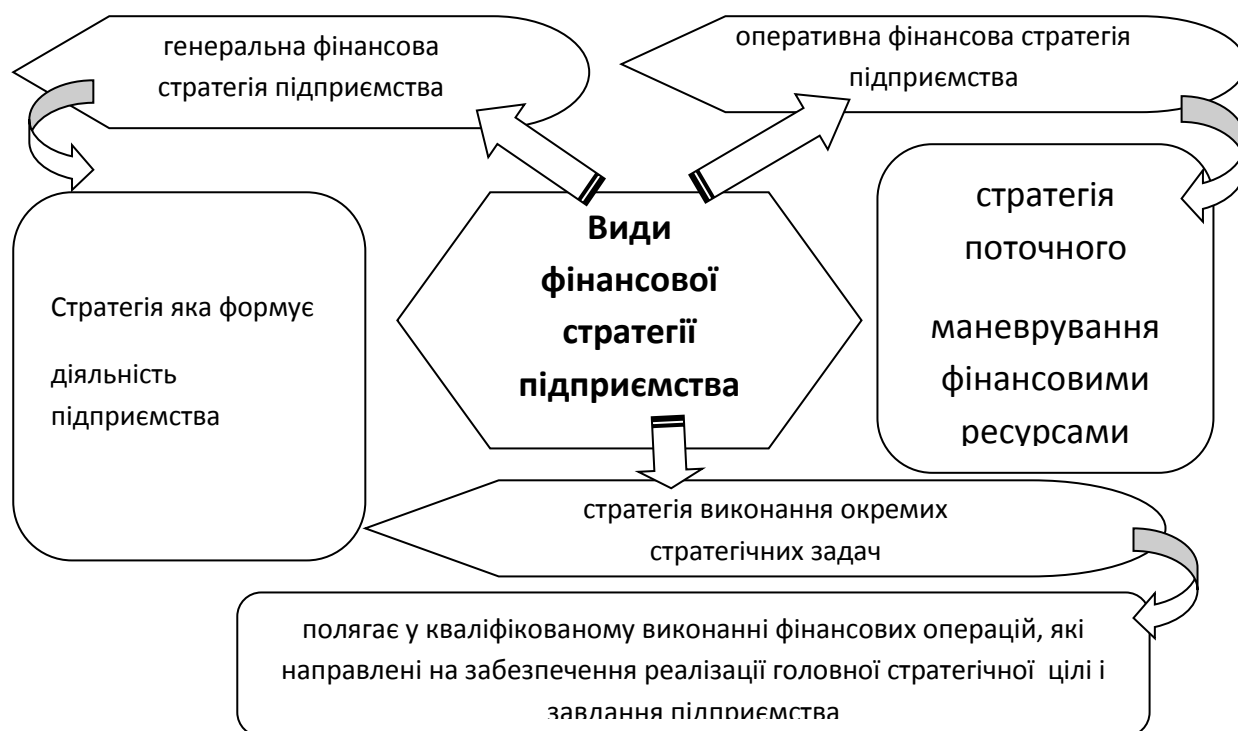

Рис. 1.3. Основні види фінансової стратегії підприємства

Фінансова стратегія, досліджуючи об'єктивні економічні закономірності ринкових відносин, розробляє форми та способи виживання й розвитку за нових умов. Фінансова стратегія охоплює всі форми фінансової діяльності

підприємства: оптимізацію основних та оборотних засобів, формування та розподіл прибутку, грошові розрахунки, інвестиційну політику.

Завданнями фінансової стратегії є:

- визначення способів проведення успішної фінансової стратегії та використання фінансових можливостей;
- визначення перспективних фінансових взаємовідносин із суб'єктами господарювання, бюджетом, банками та іншими фінансовими інститутами;
- фінансове забезпечення операційної та інвестиційної діяльності на перспективу;
- вивчення економічних та фінансових можливостей імовірних конкурентів, розробка та здійснення заходів щодо забезпечення фінансової стійкості;
- розробка способів виходу із кризового стану та методів управління за умов кризового стану підприємств.

Під фінансовою стратегією підприємства слід розуміти формування системи довгострокових цілей фінансової діяльності й вибір найбільш ефективних шляхів їх досягнення.

Фінансова стратегія є частиною загальної стратегії підприємства. Основна мета загальної стратегії – забезпечення високих темпів економічного розвитку та підвищення конкурентної позиції підприємства.

До основних етапів процесу формування фінансової стратегії підприємства відносять:

1) Визначення загального періоду формування фінансової стратегії.

Цей період залежить від ряду умов. Головною умовою його визначення є довгота періоду, який прийнятий для формування загальної стратегії розвитку підприємства – так як фінансова стратегія носить по відношенню до неї підлеглий характер, вона не може виходити за межу цього періоду.

Важливим елементом визначення періоду формування фінансової стратегії підприємства є передбачення розвитку економіки в цілому та кон'юнктури тих сегментів фінансового ринку, з якими пов'язана майбутня фінансова діяльність підприємства, в умовах нинішнього нестабільного розвитку економіки країни цей період не може бути більше трьох років.

2) Дослідження факторів зовнішнього фінансового середовища та кон'юнктури фінансового ринку.

Для такого дослідження необхідно вивчити економіко-правові умови фінансової діяльності підприємства і можливі їх зміни в наступному періоді. Крім того, на цьому етапі розробки фінансової стратегії аналізуються кон'юнктура фінансового ринку та фактори, які її визначають, а також розробляється прогноз кон'юнктури в розрізі окремих сегментів цього ринку, пов'язаних з наступною фінансовою діяльністю підприємства.

3) Формування стратегічних цілей фінансової діяльності.

Головною метою цієї діяльності є підвищення рівня добробуту підприємства і максимізація його ринкової вартості. Разом з цим ця головна мета потребує конкретизації з урахуванням задач і особливостей наступного фінансового розвитку підприємства.

Система стратегічних цілей повинна забезпечувати формування достатнього обсягу власних фінансових ресурсів і високорентабельне використання власного капіталу; оптимізацію структури активів і капіталу, що використовується; прийняттого рівня фінансових ризиків в процесі здійснення наступної господарської діяльності та ін.

4) Конкретизація цільових показників фінансової стратегії за періодами її реалізації.

В процесі цієї конкретизації забезпечується динамічність представлення системи цільових стратегічних нормативів фінансової діяльності, а також їх зовнішня і внутрішня синхронізація за часом.

Зовнішня синхронізація передбачає узгодження за часом реалізації розроблених показників фінансової стратегії з показниками загальної стратегії розвитку підприємства, а також з прогнозованими змінами кон'юнктури фінансового ринку.

Внутрішня синхронізація передбачає узгодження в часі всіх цільових стратегічних нормативів фінансової діяльності між собою.

5) Розробка фінансової політики за окремими аспектами фінансової діяльності.

Цей етап формування фінансової стратегії є найбільш відповідальним. Фінансова політика являє собою форму реалізації фінансової ідеології і фінансової стратегії підприємства в розрізі найбільш важливих аспектів фінансової діяльності на окремих етапах її здійснення. На відміну від фінансової стратегії в цілому, фінансова політика формується лише по конкретним напрямкам фінансової діяльності підприємства, які потребують забезпечення найбільш ефективного управління для досягнення головної стратегічної мети цієї діяльності.

Список використаних джерел

1. Біла, О. Г. Фінансове планування і фінансова стабільність підприємств. *Фінанси України*. 2020. №4. С.112-119
2. Ковальчук С.В., Дибчук Л.В. Актуальні проблеми маркетинг-менеджменту в сучасних умовах господарювання. *Перспективи розвитку фінансово-економічного простору України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 15 квіт. 2020 р.). Вінниця-Тернопіль. С. 135-140.
3. Фінансовий менеджмент: Підручник. Ред. А. М. Поддєрьогін. К.: КНЕУ, 2005.
4. Селіверстова, Л. С. Шляхи формування ефективної стратегії підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 7. С.133-137

Дибчук Л.В.
*к.і.н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
маркетингу та підприємництва
Вінницький кооперативний інститут*

РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ В УПРАВЛІННІ ДИСТРИБУТИВНОЮ ПОЛІТИКОЮ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В умовах сучасної динамічної ринкової конкуренції, ефективне управління дистрибутивною політикою підприємства стає визначальним фактором його успіху. Однак, зростаючий обсяг інформації, що оточує споживачів, та зміна підходів до освіти та науки створюють ряд викликів для впровадження ефективної комунікаційної стратегії. Перед підприємствами стоїть завдання адаптації до нових вимог споживачів, які вимагають більшого обсягу доказів ефективності продукту. Однак, на тлі цих викликів виникають нові можливості, що пропонуються соціальними мережами та створенням власних медіа-каналів. У цьому контексті важливими стратегічними підходами стають створення цільового контенту, який відповідає потребам аудиторії, та постійний аналіз ефективності комунікаційних зусиль для адаптації стратегії відповідно до результатів.

Детальніше розглянемо виклики, можливості та стратегії з акцентом на їхню роль у вдосконаленні управління дистрибутивною політикою підприємства.

До викликів віднесемо інформаційний шум та зміну підходів до освіти та науки.

Завдяки розвитку сучасних засобів масової комунікації, споживачі стикаються з величезною кількістю інформації. Підприємствам важко виступати серед цього шуму та здобути увагу цільової аудиторії. Інформаційний шум представляє значний виклик для підприємств, що намагаються залучити увагу цільової аудиторії до своїх продуктів чи послуг. Сучасний розвиток засобів масової комунікації, таких як соціальні мережі, новинні портали, блоги та інші, призводить до перенасичення інформацією, що робить важким виділення власного бренду серед конкурентів та здобуття уваги споживачів. Підприємства повинні розвивати стратегії комунікативного впливу, які допоможуть їм вирізнитися серед інформаційного шуму та ефективно комунікувати зі своєю цільовою аудиторією. Це може включати в себе такі підходи, як створення цільового контенту, персоналізований маркетинг, використання візуальних елементів, інтерактивність та інші стратегії, спрямовані на підвищення впливу та залучення уваги споживачів [1]. Наприклад, компанія може використовувати цільовий контент, який адаптований до інтересів та потреб своєї аудиторії, щоб привернути увагу та залучити споживачів. Також важливо вести активний моніторинг та аналіз реакцій аудиторії на комунікаційні зусилля, щоб адаптувати стратегії відповідно до реальних потреб та очікувань споживачів.

Сучасна освіта та наука все більше підкреслюють важливість критичного мислення та аналізу. Підприємствам потрібно адаптуватися до нових вимог споживачів, які активно аналізують інформацію та шукають докази ефективності продукту. Сучасна освіта та наука, яка акцентує увагу на розвитку критичного мислення та аналізу, створює нові вимоги для підприємств у комунікації зі споживачами. Споживачі стають більш обізнаними та критичними, вони активно аналізують інформацію та шукають докази ефективності продукту перед здійсненням покупки. Підприємствам важливо адаптувати свої комунікаційні стратегії з урахуванням цих змін. Це може включати в себе:

1. Підвищення прозорості. Підприємства повинні надавати чітку та достовірну інформацію про свої продукти, послуги та процеси виробництва. Це допомагає побудувати довіру споживачів та підтвердити ефективність продукту.

2. Використання доказової бази. Комунікаційні повідомлення повинні підкріплюватися доказами ефективності продукту чи послуги, такими як наукові дослідження, відгуки клієнтів або випробування.

3. Розвиток відкритого діалогу. Підприємства повинні створювати можливості для відкритого спілкування зі споживачами, включаючи форуми, вебінари, соціальні медіа тощо. Це дозволяє вирішувати проблеми, відповідати на запитання та отримувати фідбек в реальному часі [2].

Наприклад, компанія може організувати вебінар для своєї аудиторії, де експерти представлять результати наукових досліджень, що підтверджують ефективність їх продукту. В такий спосіб, підприємство демонструє свою відкритість, а також надає споживачам можливість задати питання та отримати на них відповіді від експертів.

До можливостей віднесемо соціальні мережі, блогінг та власні медіа-канали.

Платформи соціальних мереж стають потужним інструментом комунікації зі споживачами. Наприклад, відкриті діалоги з клієнтами через Facebook або Twitter можуть поліпшити репутацію підприємства та вплинути на дистрибуцію продукції. Соціальні мережі стають необхідним інструментом для підприємств у взаємодії зі своєю аудиторією та впливу на дистрибутивну політику. Деякі аспекти, які варто розглянути:

1. Будівництво спільнот. Підприємства можуть створювати власні спільноти на соціальних мережах, де споживачі можуть обмінюватися думками, відгуками та рекомендаціями щодо продуктів чи послуг. Це створює можливість для активного взаємодії та побудови відносин з клієнтами.

2. Клієнтська підтримка. Соціальні мережі можуть використовуватися для надання швидкої та ефективної підтримки клієнтам. Відкриті діалоги на платформах, таких як Facebook або Twitter, дозволяють підприємству вирішувати проблеми та відповідати на запитання клієнтів у реальному часі.

3. Брендова репутація. Активна присутність у соціальних мережах дозволяє підприємству будувати та підтримувати свою брендovu репутацію.

Відкриті діалоги з клієнтами, публікація цікавого контенту та реагування на відгуки споживачів можуть позитивно вплинути на сприйняття бренду та збільшити лояльність клієнтів.

4. Маркетинг та просування продуктів. Соціальні мережі надають можливості для цільової реклами та просування продуктів серед потенційних клієнтів. За допомогою рекламних кампаній та цільових оголошень, підприємства можуть залучати увагу до своїх продуктів та збільшувати їхню популярність [3]. Наприклад, компанія може запустити конкурс або акцію на своїй сторінці у Facebook, щоб залучити увагу споживачів та підвищити свою видимість у соціальних мережах. Такий підхід допомагає побудувати спільноту відданих клієнтів, які будуть підтримувати та рекомендувати продукти компанії.

Створення власного блогу або YouTube-каналу дозволяє підприємству контролювати своє повідомлення та взаємодіяти з аудиторією безпосередньо.

Створення власного блогу або YouTube-каналу стає все більш популярним інструментом для підприємств у взаємодії зі своєю аудиторією та впливу на дистрибутивну політику. Деякі аспекти, які варто розглянути:

1. Створення цільового контенту. Підприємства можуть створювати цільовий контент, спрямований на розвиток відносин з клієнтами та підтримку їхніх потреб. Це може бути відеоогляди продуктів, поради щодо їх використання, відгуки клієнтів та інше.

2. Будівництво бренду. Блогінг та власні медіа-канали дозволяють підприємству активно будувати свій бренд і формувати імідж експерта у своїй галузі. Це дозволяє підприємству стати авторитетом для своєї аудиторії та збільшити її лояльність.

3. Взаємодія з аудиторією. Блогінг та YouTube-канали створюють можливість для безпосередньої взаємодії з аудиторією. Коментарі, відгуки та питання клієнтів дозволяють підприємству отримувати зворотний зв'язок та адаптувати свої стратегії до потреб споживачів.

4. Продаж та конверсія. Власні медіа-канали можуть бути ефективним інструментом для збільшення продажів та конверсії. Наприклад, підприємство може використовувати відеоогляди продуктів з вбудованими посиланнями на сайт для прямого придбання.

Наприклад, підприємство запускає власний YouTube-канал, де регулярно публікує корисний та цікавий контент про свої продукти та послуги. Це дозволяє підприємству взаємодіяти зі своєю аудиторією, демонструвати переваги своїх продуктів та побудувати довіру серед споживачів.

До стратегій належать створення цільового контенту та аналіз ефективності.

Підприємства повинні створювати контент, який відповідає потребам та інтересам своєї аудиторії, використовуючи для цього різноманітні формати (статті, відео, інфографіка тощо). Створення цільового контенту є ключовим аспектом комунікаційних стратегій підприємства, особливо для підтримки дистрибутивної політики [4]. Основні аспекти цієї стратегії включають:

1. Аналіз потреб та інтересів аудиторії. Перед створенням контенту підприємство повинно провести детальний аналіз своєї цільової аудиторії, визначити її потреби, інтереси, проблеми та запитання.

2. Використання різноманітних форматів. Контент може бути представлений у різних форматах, таких як статті, відео, інфографіка, аудіо, інтерактивні матеріали тощо. Використання різноманітних форматів дозволяє привернути увагу різних сегментів аудиторії та забезпечити її зрозуміння та зацікавленість.

3. Персоналізація контенту. Створення контенту, який персоналізований для конкретних сегментів аудиторії, дозволяє підприємству підтримувати ближчі відносини з клієнтами та забезпечує більш ефективну комунікацію.

4. Відповідність до мети. Контент повинен відповідати меті комунікації підприємства. Наприклад, якщо мета - просування продуктів чи послуг, контент повинен демонструвати їхні переваги та сприяти залученню нових клієнтів.

5. Моніторинг та аналіз ефективності. Після публікації контенту важливо відстежувати його ефективність та реакцію аудиторії. Моніторинг дозволяє вчасно виявляти успішні стратегії та коригувати невдачі для подальшого покращення комунікаційних стратегій.

Наприклад, підприємство, що працює у сфері технологій, може створити блог, де буде публікувати статті про останні тенденції в галузі, відеоогляди нових продуктів, інфографіки зі статистикою та інші матеріали, що цікаві для своєї аудиторії. Такий контент допоможе підтримувати інтерес аудиторії та позитивно впливати на її сприйняття бренду

Важливо постійно відстежувати реакцію аудиторії на комунікаційні зусилля та адаптувати стратегію відповідно до результатів аналізу.

Аналіз ефективності є ключовим етапом у комунікаційних стратегіях підприємства, оскільки він дозволяє оцінити результати комунікаційних зусиль та вчасно вносити корективи для досягнення поставлених цілей [5]. Розглянемо деякі аспекти даної стратегії:

1. Визначення метрик успіху. Перш ніж проводити аналіз ефективності, потрібно визначити метрики, за якими буде оцінюватися успішність комунікаційних стратегій. Це можуть бути такі показники, як кількість переглядів, вподобань, коментарів, конверсій тощо.

2. Використання аналітичних інструментів. Підприємство може використовувати різноманітні аналітичні інструменти, такі як Google Analytics, соціальні медіа аналітика, CRM системи тощо, для збору даних про реакцію аудиторії на комунікаційні зусилля.

3. Оцінка результатів. Після збору даних потрібно провести аналіз та оцінку результатів. Це включає в себе порівняння досягнутих показників з поставленими цілями, виявлення успішних та невдалих стратегій, визначення основних факторів впливу на результати.

4. Вносити корективи. На основі отриманих даних підприємство повинно вносити корективи до своїх комунікаційних стратегій. Це може бути зміна контенту, платформи комунікації, цільової аудиторії тощо.

5. Постійне вдосконалення. Аналіз ефективності повинен бути постійним процесом, що дозволяє підприємству постійно вдосконалювати свої комунікаційні стратегії та досягати кращих результатів з часом [6].

Наприклад, підприємство використовує Google Analytics для відстеження трафіку на своєму веб-сайті та соціальні медіа аналітику для оцінки взаємодії з аудиторією на платформах соціальних мереж. На основі цих даних вони аналізують ефективність своїх комунікаційних зусиль та вносять необхідні корективи для досягнення своїх цілей.

Отже, в сучасному світі, де споживачі стикаються з інформаційним шумом і високими вимогами до якості продуктів та послуг, ефективне управління дистрибутивною політикою стає ключовим елементом успішної діяльності підприємства. На шляху до досягнення цієї мети підприємствам доводиться стикатися з рядом викликів, включаючи інформаційний шум та зміни в освітніх та наукових підходах. Проте, на тлі цих викликів виникають нові можливості для підприємств, що включають використання соціальних мереж та створення власних медіа-каналів для ефективного комунікаційного впливу на аудиторію. За допомогою стратегій створення цільового контенту та постійного аналізу ефективності комунікаційних зусиль, підприємства можуть успішно адаптуватися до нових умов і забезпечити ефективне управління своєю дистрибутивною політикою.

Вирішення викликів та використання можливостей, які пропонуються сучасними інструментами комунікації, стають важливими стратегічними кроками для підприємств у забезпеченні успішної реалізації їхніх дистрибутивних цілей і досягнення конкурентних переваг на ринку.

Список використаних джерел

1. Дибчук Л.В. Інформаційні комунікаційні технології як потужний інструмент системи дистрибуції. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. №5. Т. 2. С. 54-58.

2. Дибчук Л.В., Паночишин Ю.М. Сучасні інструменти цифрового маркетингу в системі маркетингових комунікацій. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2018. № 21. С. 106-111.

3. Дибчук Л.В., Васількова А.О. Інноваційні технології подання інформації в Інтернет-рекламі. *Економіка та суспільство*. 2018. № 19. С.385-390.

4. Дибчук Л.В., Паночишин Ю.М. Цифровий маркетинг як ефективний інструмент сучасних комунікацій. *Людина віртуальна: нові горизонти: зб. наукових праць*. Монреаль: СРМ «ASF», 2018. С. 208-211.

5. Дибчук Л.В. Формування інтегрованої системи дистрибуції товарів і послуг. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 6. Т.1. С. 85-89.

6. Ковальчук С.В., Дибчук Л.В. Маркетингова політика розподілу інноваційної продукції промислових підприємств. *Вісник НУВГП. Економічні науки*. 2018. № 2 (82). С. 382-392.

Єкаськова Ю. В.
здобувач вищої освіти факультету управління та права
Петренко М. І.
к.е.н., професор кафедри гуманітарних,
економічних та фінансово-облікових дисциплін
Вінницький кооперативний інститут

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Для раціонального формування та використання оборотного капіталу необхідним є створення системи управління оборотним капіталом підприємства.

Автори монографії під редакцією В.О. Коюди під системою розуміють сукупність функціонально взаємозалежних і взаємодіючих елементів, що становить цілісне утворення або має властивість цілісності. Таке визначення передбачає існування зв'язків між її елементами.

Іванілов О.С. теж розуміє систему як сукупність взаємозв'язаних в одне ціле елементів. Елемент системи – це частина цілого, яка в процесі аналізу не підлягає поділу на складові [3, с.43].

Деякі автори роблять наголос на тому, що система управління оборотним капіталом підприємства складається з двох підсистем: керуючої та керованої. Наприклад, Касьяненко М.М. стверджує, що кожна система управління складається з двох взаємопов'язаних підсистем: управляючої підсистеми або суб'єкта управління (тобто того, хто погоджується з тим, що система управління складається із декількох однорідних груп елементів (технічних, технологічних, організаційних, економічних та соціальних). До технічних елементів він відносить збалансований комплекс окремих видів технічного обладнання спеціальних засобів.

Г.В. Осовська, О.А. Осовський розподіляють систему управління оборотним капіталом на об'єднання компонентів і елементів в інтересах досягнення бажаної мети. Компонентами системи є керуюча та керована підсистеми, зовнішнє середовище, вхід, процес перетворення, вихід, канали зв'язку, а елементами є порядок здійснення операцій (технологія), устаткування, структура і люди [7, с. 15].

Колпаков В.К. теж розподіляє систему управління на керуючу та керовану підсистеми і стверджує, що управлінська система – це єдине ціле, що існує і розвивається завдяки взаємодії його компонентів. До основних компонентів управлінської системи вчений відносить:

- суб'єкт управління, тобто джерело керуючого впливу, той, хто управляє, виконує функції керівництва і впливає на об'єкт з метою переведення його у новий стан;
- об'єкт управління, тобто те, на що спрямовано керуючий вплив суб'єкта; що функціонує під цим впливом;

- керуючий вплив, тобто комплекс цілеспрямованих і організуючих команд, заходів, прийомів, методів, за допомогою яких здійснюється вплив на об'єкт і досягаються реальні зміни у ньому;

- зворотні зв'язки, тобто інформація для суб'єкта про результативність керуючого впливу та зміни в об'єкті [4, с. 37].

На останньому компоненті системи, виділеному Колпаковим В.К. наголошують і Скібіцька Л.І., Скібіцький О.М. Вони говорять про важливість та необхідність управлінських зв'язків і вважають, що система управління є формою реального втілення управлінських взаємозв'язків. Система управління складається й функціонує не тільки у відповідності зі змістом функції управління й характером відносин, які лежать в основі управлінських взаємозв'язків, а й у відповідності з умовами, в яких формується система управління, а також у відповідності з іманентно належними системі управління принципами її побудови, функціонування й перетворення

Вчені розподіляють систему управління на кілька підсистем:

- Структурно-функціональна підсистема системи управління. Вона являє собою сукупність управлінських органів, підрозділів і виконавців, які виконують закріплені за ними функції й вирішують поставлені перед ними завдання, а також сукупність методів, за допомогою яких здійснюється управлінський вплив. Таку підсистему системи управління можна розглядати як єдність організації, технології й методів управління.

- Інформаційно-поведінкова підсистема системи управління.

- Підсистема саморозвитку системи управління. Ця підсистема є джерелом і провідником потреб системи управління у самовдосконаленні й одночасно носієм механізму, через який здійснюється розвиток системи управління [8, с.27].

Трохи ширше трактує систему управління Монастирський Г.Л.: «Система управління організацією включає сукупність усіх служб організації, всіх підсистем та комунікацій між ними, а також процесів, що забезпечують функціонування організацією» [6, с.123].

Блонська В.І., Толопка Н.Б. визначають систему управління оборотними коштами як систему узгоджених між собою принципів, задач, елементів та методів, які регулюють процес розробки та реалізації управлінських рішень щодо регулювання руху оборотних коштів в чітко заданих параметрах [1].

На думку авторів монографії під редакцією Коюди В.О., під управлінням обіговими коштами підприємства варто розуміти цільову комплексну програму впливу на обігові кошти та їх елементи, спрямовану на узгодження кількісних та якісних параметрів стану й ефективності управління обіговими коштами з цілями й завданнями підприємства, яка забезпечує ефективність використання останніх. Для реалізації даної програми необхідна певна технологія, система методів та технічних засобів. Отже, управління обіговими коштами поєднує як програму, так і

інструментарій, що забезпечує її реалізацію [5, с.60].

Отже, для будь-якої системи характерно, що:

– вона складається з двох або більшої кількості елементів;

– кожний її елемент має властиві лише йому якості;

– між елементами системи існують зв'язки, за допомогою яких вони впливають один на одного;

– система не може існувати поза часом і простором. Вона має часову сутність (її склад може бути визначений у кожний даний момент), а також свої межі та навколишнє середовище [3].

Таким чином, дослідивши бачення різних вчених, ми вважаємо за доцільне виділити в системі управління оборотним капіталом передусім дві підсистеми: керуючу (суб'єкт) – директорів, менеджерів інших управлінців та керовану (об'єкт) – оборотний капітал. Наступним важливим елементом у створенні системи є встановлення взаємозв'язків між цими двома підсистемами – прямого та зворотного. Прямим зв'язком у запропонованій нами системі управління оборотним капіталом (тобто зв'язком, що іде від керуючої складової до керованої) є визначення цілей, політики та завдань управління оборотним капіталом; планування необхідного розміру оборотних активів підприємства; визначення джерел фінансування оборотних активів підприємства.

Перш за все необхідно визначити політику управління оборотним капіталом. Брігхем Є.Ф. під політикою управління оборотним капіталом розуміє діяльність підприємства, що стосується базових рівнів для кожної категорії поточних активів, фінансування поточних активів. Менеджмент оборотного капіталу включає управлінські рішення щодо поточних активів і поточних заборгованостей [2, с. 734].

Список використаних джерел

1. Блонська В.І., Толопка Н.Б. Вдосконалення системи управління оборотними коштами торговельного підприємства. *Наука й економіка*. 2010. № 3. С. 45-49.

2. Брігхем Е.Ф. Основи фінансового менеджменту: підручник. К.: "Молодь", КП "ВАЗАКО". 1997. 1000 с.

3. Іванілов О.С. Економіка підприємства: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 728 с.

4. Колпаков В.К. Адміністративне право України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2004. 544 с.

5. Концептуальні засади управління підприємством як економічною системою: монографія. Заг. ред. В.О. Коюди. Харків : Вид. ХНЕУ, 2007. 416 с.

6. Монастирський Г.Л. Теорія організації: навчальний посібник. К.: Знання, 2008. 319 с.

7. Осовська Г.В., Осовський О.А. Менеджмент організацій: підручник. К.: Кондор, 2009. 680 с.

8. Скібіцька Л.І., Скібіцький О.М. Менеджмент: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 416 с.

Загороднюк М.Ю.
здобувач вищої освіти факультету управління та права
Дибчук Л.В.
к.і.н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
маркетингу та підприємництва
Вінницький кооперативний інститут

АНАЛІЗ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В ТРУДОВОМУ КОЛЕКТИВІ

Соціально-психологічний клімат у трудовому колективі є важливим чинником, що впливає на ефективність роботи, взаємовідносини між співробітниками та загальну атмосферу в організації. Вивчення і аналіз факторів, що впливають на цей клімат, дозволяють визначити механізми формування позитивного середовища для співпраці.

Значення соціально-психологічного клімату полягає в наступному:

- він є основним компонентом організації спільної діяльності, впливаючи на умови роботи, внутрішні психологічні аспекти мікросередовища та ефективність праці;

- сприяє зворотному зв'язку між особистістю та соціальним середовищем, сприяючи особистісному зростанню;

- визначає рівень залученості кожного працівника у діяльність, а також впливає на характер і продуктивність роботи [1].

Структура соціально-психологічного клімату передбачає наступні ознаки:

- специфічність для конкретного колективу, що робить його «індивідуальним»;

- відносну стабільність;

- залежність від усього, що оточує людей, і внутрішнього стану, відображаючи це в психіці кожного члена групи;

- обов'язкову міжособистісну генезу, де лише у взаємодії може виникати цей психічний настрій [2].

Основні складові соціально-психологічного клімату включають в себе атмосферу та взаємовідносини в колективі, індивідуальний емоційний стан, а також сприйняття робочих та життєвих умов у команді. Соціально-психологічний клімат формується завдяки відносинам, що виникають під час спільної праці та вирішення командних завдань.

Члени колективу визначають його внутрішню соціальну мікроструктуру, яка залежить від соціальних та демографічних характеристик, таких як вік, стать, професія, освіта, національність, соціальне походження. Психологічні риси кожного члена колективу можуть сприяти або заважати формуванню відчуття спільності, впливаючи таким чином на соціально-психологічний клімат у команді.

Соціально-психологічний клімат, притаманний різним колективам, може

відрізнятися за змістом і спрямуванням. Враховуючи це, виділяють три основних типи соціально-психологічного клімату:

1) позитивної спрямованості, що характеризується сприятливою та здоровою атмосферою;

2) негативної спрямованості, визначаючи несприятливу або нездорову атмосферу;

3) нейтральної спрямованості, де спрямованість чітко не визначена.

Кожен з цих типів клімату має свої характерні риси, як суб'єктивні (внутрішні), так і об'єктивні (зовнішні) [3].

Розглядаючи вище зазначені категорії, можна виокремити основні чинники, які сприяють покращенню соціально-психологічного клімату в організації (рис. 1).

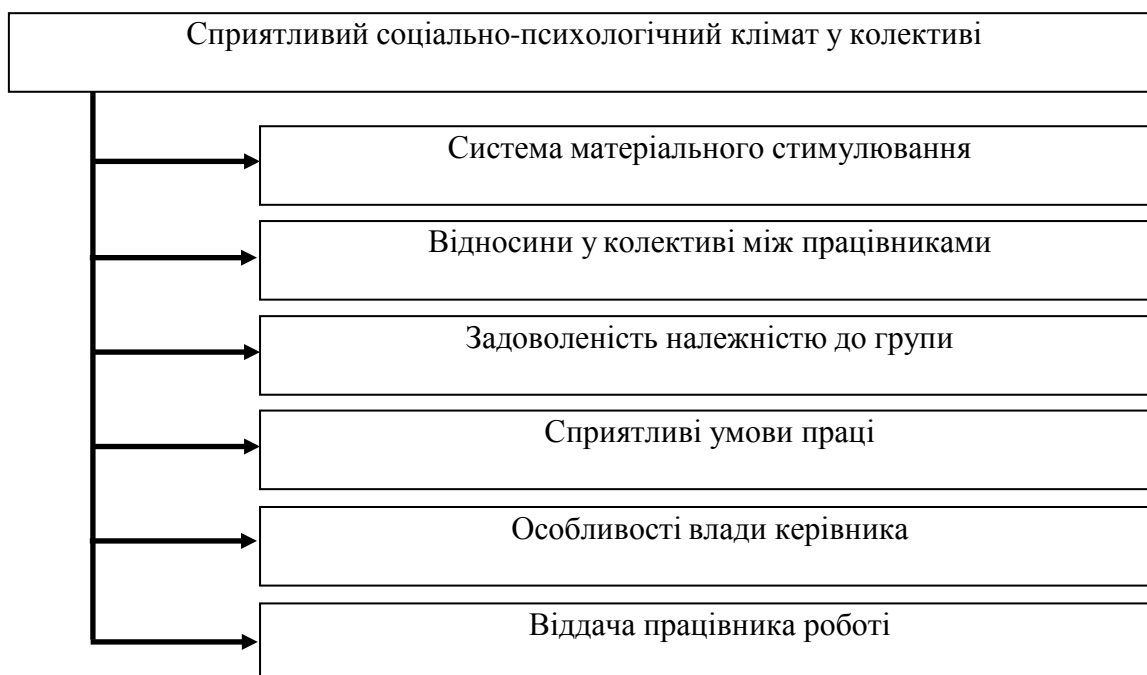

Рис. 1.2. Фактори, які впливають на покращення соціально-психологічного клімату в колективі організації

Сформовано автором

Отже, рівень задоволеності включає в себе такі аспекти, як вдалий вибір фаху кожною особою, зацікавленість у змісті роботи, успіхи у виконанні обов'язків, справедлива система стимулювання та ефективний добір персоналу. Загалом, фактори, які впливають на становлення психологічного клімату, можна поділити на чотири групи (табл. 1.) [4].

Серед всіх інших чинників формування соціально-психологічного клімату в колективі праці велике значення мають відносини між керівництвом і підлеглими, які включають в себе весь комплекс функцій, що виконуються керівником.

Основні регулятори формування соціально-психологічного клімату

Фактори	Характеристика факторів
Фактори макросередовища	Суспільно-економічна формація, в умовах якої здійснюється життя суспільства в цілому, і функціонування виробничих та інших державних структур
Фактори мікросередовища	Матеріальне і моральне оточення особистості як члена первинного трудового колективу. Це поле безпосереднього функціонування конкретного колективу як єдиного цілого
Фактор впливу індивідуальних особливостей членів колективу	Ставлення людини до даного впливу знаходить відображення в її особистій думці, поведінці. Важливо враховувати мотивацію взаємних переваг членів групи
Характер керівництва колективом	Знаходить відображення в певному стилі взаємовідносин між офіційним керівником та підлеглими

Сформовано автором за джерелом [4]

Отже, після проведення аналізу факторів, що сприяють формуванню сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі, можна зазначити, що основний вплив здійснюється завдяки таким аспектам як задоволеність працівників своєю діяльністю, взаємна довіра між членами групи, компетентність та успішність в роботі, а також відсутність тиску зі сторони керівництва на підлеглих.

Разом з цим, серед всіх факторів, що впливають на формування соціально-психологічного клімату в первинному трудовому колективі, ключову роль відіграють взаємини між керівництвом і підлеглими, а також повний спектр функцій, які виконує керівник. Зокрема, позитивний соціально-психологічний клімат визначається конкретними суб'єктивними ознаками, що відображають його внутрішню сутність, такі як:

- високий рівень довіри та вимогливості між членами колективу;
- доброзичливі стосунки та конструктивна критика;
- можливість вільно висловлювати власну думку під час обговорення колективних питань;
- недопущення тиску з боку керівника на підлеглих та визнання їхнього права брати участь у прийнятті важливих рішень;
- чуйність та вимогливість керівника до кожного члена колективу;
- достатнє інформування всіх щодо основних завдань та їхнього виконання;
- можливість активної участі у діловому спілкуванні в колективі;
- створення умов для активної діяльності, самореалізації та розвитку працівників;
- взаємодопомога у критичних ситуаціях;
- взяття відповідальності за стан справ у колективі;
- участь у спільному зацікавленні та розвитку колективу [5].

На наш погляд, формування соціально-психологічного клімату колективу повинно базуватися на основних принципах, зокрема:

1) принцип взаємодії та взаєморозуміння – забезпечення ефективного спілкування та взаєморозуміння між членами колективу, який передбачає створення відкритого середовища для обміну ідеями, висловлення точок зору та врахування різноманітних поглядів;

2) принцип взаємовідповідальності – залучення кожного члена колективу до відчуття відповідальності за сприятливий клімат, що може включати участь у спільних рішеннях, підтримку один одного та взаємодопомогу в різних ситуаціях;

3) принцип справедливості та рівності – забезпечення справедливого та рівного ставлення до всіх членів колективу, що включає в себе розподіл обов'язків, можливостей для розвитку та визнання досягнень кожної особи;

4) принцип комунікації – сприяння відкритому та ефективному обміну інформацією всередині колективу, оскільки комунікація грає важливу роль у формуванні робочих стосунків, вирішенні конфліктів та збереженні позитивного клімату;

5) принцип підтримки особистісного розвитку – стимулювання можливостей для особистісного та професійного зростання членів колективу, що передбачає навчання, тренінги, програми розвитку та підтримку в самореалізації;

6) принцип позитивного підходу – спрямованість на підсилення позитивних аспектів, виявлення сильних сторін та досягнень членів колективу, оскільки створення атмосфери позитивного взаємодії сприяє стабільності та ефективності.

Саме ці принципи взаємодіють та взаємопоєднуються для формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі [6].

Отже, сприятливий клімат на роботі для кожного працівника проявляється як задоволеність взаєминами з колегами та керівництвом, а також певною мірою задоволеність своєю роботою, її процесом і результатами. Це покращує настрій, сприяє розкриттю творчого потенціалу та підвищує бажання працювати в даному колективі. З іншого боку, несприятливий клімат проявляється як незадоволеність відносинами з колегами і керівництвом, а також умовами та змістом праці. Це негативно впливає на емоційний стан людини, її працездатність і активність, а також на загальний стан здоров'я.

Список використаних джерел

1. Лєскова Л. Ф. Формування сприятливого соціально-психологічного клімату у колективі установи соціальної сфери. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 98-103

2. Левицька І. В., Климчук А. О. Аналіз заробітної плати у підвищенні мотивації та стимулювання персоналу підприємства. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 4. С. 46-57.

3. Дибчук Л.В. Гендерний підхід в управлінні персоналом. *Реалізація гендерної політики в умовах суспільних трансформацій*: матеріали наук.-практ.

конф. (м. Черкаси, 27 квіт. 2023 р.). Черкаси: Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, 2023. С.140-143.

4. Скриньковський Р., Шпак О., Леськів С. Діагностика стану соціально-психологічного клімату на підприємстві. *Traektoriâ Nauki Path of Science*. 2018. №. 4, С. 1024-1031.

5. Беляєва Н. С. Оцінювання соціально-психологічного клімату в колективі на прикладі підприємства торгівлі та його вплив на процес управління організацією. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 5. С. 144-153.

6. Дибчук Л.В., Пітик О.В. Комунікації в колективі: формування корпоративного духу. *Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.*, (м. Луцьк 28 лист. 2018 р). Луцьк. С.475-478.

Кіліменко Ю. В.
здобувач вищої освіти факультету управління та права
Драбовський А. Г.
д.е.н., професор кафедри менеджменту,
маркетингу та підприємництва
Вінницький кооперативний інститут

ПОЛІТИКА І СТРАТЕГІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Під стратегією безпеки розуміють сукупність найбільш значимих рішень, спрямованих на забезпечення програмного рівня безпеки функціонування підприємства.

На думку більшості вчених стратегія економічної безпеки підприємства – це економічна система забезпечення економічної безпеки підприємства в довгостроковому періоді, що являє собою сукупність приватних взаємоузгоджених і взаємозумовлених складових, які об'єднує єдина глобальна мета – досягнення високого рівня економічного прибутку.

Природно, що стратегія економічної безпеки підприємства має певні граничні можливості досягнення глобальної й локальної мети, що зумовлюються економічним потенціалом підприємства і динамікою зовнішнього середовища. Стратегія економічної безпеки підприємства не може ігнорувати макро- і мікроекономічної ситуації в країні (особливо при орієнтації на зовнішньо-економічну діяльність), тому що неможливо виробити правила і прийоми функціонування підприємства поза зв'язком із зовнішнім середовищем. Причому найважливіші елементи стратегії економічної безпеки підприємства, які є систем утворювальними, повинні визначатися, виходячи зі специфіки й напрямів діяльності конкретного підприємства та глобальної мети його розвитку.

Стратегія економічної безпеки підприємства – це поєднання взаємозалежних складових елементів економічної стратегії, що спрямовані на підвищення економічного ефекту функціонування підприємства в умовах

нестабільного зовнішнього середовища з метою реалізації економічно безпечного розвитку. Розроблення стратегії економічної безпеки підприємства ґрунтується на таких принципах:

- орієнтація на довгострокові глобальні цілі;
- забезпечення взаємозв'язку сукупності елементів економічної стратегії, за допомогою яких буде забезпечуватися досягнення глобальної стратегічної цілі діяльності підприємства;
- багатоваріантність напрямів розвитку;
- комплексність розроблення стратегії.

Після визначення глобальної стратегічної мети формуються цілі нижчого рівня – локальні. Для цього необхідно забезпечити реалізацію принципу розроблення стратегії економічної безпеки підприємства, тобто визначити й забезпечити взаємозв'язок сукупності елементів економічної стратегії, за допомогою яких вона досягатиметься. На цьому етапі, використовуючи ряд критеріїв, необхідно визначити спектр стратегічних елементів, які доцільно розглядати як складові стратегії економічної безпеки підприємства. Об'єктивними є такі критерії :

- специфіка галузі господарського комплексу;
- стабільність економічних умов господарювання;
- рівень розвитку конкуренції;
- ємність ринку і ринковий механізм.

Рівень стабільності економічних умов господарювання має вирішальне значення і при встановленні термінів реалізації стратегії економічної безпеки підприємства. Так, чим стабільніша економіка, тим триваліший термін може розроблятися стратегія і, відповідно, чим більш нестабільна економіка, тим менший термін її розроблення і реалізації.

Економічний стан України характеризується в даний час наявністю кризових явищ, про які говорилося вище. У зв'язку з цим, немає сенсу розробляти довгострокові стратегії, а при визначенні термінів реалізації стратегії економічної безпеки підприємства необхідно віддавати перевагу середньостроковим і короткостроковим тимчасовим періодам. Стратегія економічної безпеки підприємства повинна бути орієнтована на середньострокову перспективу, локальні цілі – на короткострокову за умови їхнього коригування протягом періоду реалізації стратегії економічної безпеки підприємства.

Що стосується сучасних підприємств, то основною силою, яка значно впливає на їх конкурентоспроможність, є економічний потенціал покупців. Його зниження ставить під загрозу досягнення не тільки глобальної, й і локальних цілей. Тому підприємство для забезпечення економічної безпеки обов'язково повинно приділяти увагу стратегії стимулювання збуту. У сучасних умовах господарювання немає кризи дефіциту. На зміну їй прийшла криза «надвиробництва», основою якої є зниження платоспроможності населення. Тому головним критерієм вибору місця покупки для основної маси покупців є більш низька ціна, яку при сумнівній якості товарів пропонують формальні і

неформальні ринки з продажу продовольчих і непродовольчих товарів. Це не значить, що підприємствам необхідно на шкоду собі знижувати ціну, можна розробити низку стимулів, яку сприятимуть притягненню покупців: знижки залежно від обсягу покупки; подарунки і призи постійним клієнтам; надання платних і безкоштовних послуг покупцям; передсвяткові розпродажі; конкурси і т.д.

Список використаних джерел

1. Чорнодід І.С. Економічна безпека як категорія економічної теорії. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. № 11. С. 13-21.
2. Ivanova N. et. al. Peculiarities of the E-commerce Development in the Conditions of Digital Economy. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, VOL. 21. No 12. December 2021. 193-202. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.12.28>
3. Dybczuk L. Zarządzanie technologiami cyfrowymi i gospodarką cyfrową w czasie wojny. *Bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne Polski w perspektywie konfliktów w państwach sąsiednich*. Akademia Nauk Stosowanych im. prof. Edwarda Lipińskiego. Kielce: PEWNE wydawnictwo, 2023. S. 179-185.
4. Донець, Л. І. Економічна безпека підприємства: Навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 240 с.
5. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія. Інститут економічного прогнозування. К.: Фенікс, 2010. 338 с.

Ковальчук В.С.

здобувач вищої освіти факультету управління та права

Іванюта П.В.

д.держ.упр., доцент, професор кафедри менеджменту,

маркетингу та підприємництва

Вінницький кооперативний інститут

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В СУЧАСНОМУ СТАНІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Сучасний розвиток бізнесу в Україні характеризується досить високим і постійно зростаючим рівнем загроз, оскільки відбувається, і навіть підсилюється конкуренція практично в усіх галузях економіки. При цьому саме середовище бізнесу частіше стикається із високим ступенем невизначеності й ризику. Це в першу чергу потребує використання відповідного обсягу ресурсів, включаючи і відрахування певних грошових коштів від прибутку, або їх втрата, наприклад – внаслідок знецінення чи їх знищення через здійснення раптових заходів, до яких призвели непередбачувані обставини. Крім цього, до ймовірності настання ризиків на підприємстві слід віднести ще й одержання грошових коштів у екстреному порядку, але водночас такі позикодавці, як банківська установа чи кредитна організація, висуває певні вимоги до фінансового стану підприємства. І тому, для успішного залучення ресурсів

необхідно сприяти зміцненню фінансового стану підприємства, головним чином потрібно здійснювати комплекс превентивних заходів, спрямованих на упередження загрозливих ситуацій, щоб нейтралізувати чи зменшити негативні впливи ризиків [1]. Сюди доцільно слід ще й віднести існування на підприємстві інвестиційної привабливості, оскільки це є більш важливим індикатором гарантування надійності власної діяльності та функціонування. Бо оскільки ключовим чинником що впливає на рішення позичальника про надання коштів є практика управління ризиками, що розглядається як інструмент, застосування якого у високому ступені гарантує повернення позики. Саме цим і проявляється ризик-менеджмент на підприємстві, що означає у системному баченні всебічні керівні процеси та виявлення, усунення загрозливих явищ і симптомів чи зменшення їх впливів, а також, в іншому випадку – негативних наслідків [2].

Будь-яка підприємницька діяльність поєднана з ризиком. Причинами ризику є зовнішня і внутрішня, стосовно підприємства, невизначеності. Їхні джерела – похідні трьох основних причин невизначеності: необізнаність (невідомість), випадковість, протидія. Для цього слід виділити такі взаємопов'язані між собою та в залежності від виникаючих симптомів та явищ сутності ризику: можливість відхилення від реалізації заздалегідь поставлених цілей, якою найбільше ґрунтується підприємницька діяльність; ймовірність настання перешкод чи збоїв у досягненні результатів; ймовірності настання негативних наслідків при реалізації тих чи інших дій в умовах невизначеності для суб'єкта, що йде на ризик; матеріальні й інші втрати, пов'язані зі здійсненням обраної в умовах невизначеності альтернативи; врахування ступенів небезпеки і невдач в результаті реалізації визначених варіантів прийнятих рішень. Сприяють розумінню змісту ризику такі характеристики, як: суперечливість, альтернативність, невизначеність.

І тоді ризик-менеджмент залежно від ступеня передбачуваності майбутнього пропонується представляти у вигляді різних систем управління: управління на основі контролю; управління на основі екстраполяції; управління на основі передбачення змін; управління на основі гнучких негайних рішень.

Ймовірно, що основна мета управління ризиками – стабілізувати одержання підприємством запланованого прибутку, оскільки саме це гарантує довіру серед його позичальників щодо повернення коштів [3].

У практичній діяльності комплекс ризик-менеджменту знаходить своє втілення в реалізації оптимізованого та поліпшуючого процесу, що включає такі етапи: вибір стратегії управління ризиками; виявлення й оцінка можливих збитків; попередній добір ризиків у рамках обраної стратегії; добір і реалізація превентивних заходів (процедур ризик-менеджменту) за обраними ризиками; аналіз ризиків після реалізації прийомів ризик-менеджменту; оцінка ефективності управління ризиками. Сюди також слід віднести ще й інформаційні потоки за базами даних, архівованих під час всебічного користування ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій), прогнозування й оцінювання ризиків за ймовірностями їх настання, резервування коштів;

фіксування у внутрішній документації ризиків як під час безпосереднього здійснення підприємницької діяльності, так і здійснення інноваційно-інвестиційних заходів; страхування ризику; лімітування; концентрування уваги і обчислення чинників відхилення від ризику; прийняття ризику на себе; об'єднання ризику; інші заходи.

При прийнятті підприємством ризиків на себе повинно виконуватися правило – настання всіх несприятливих подій одночасно має забезпечувати підприємству можливість функціонувати і надалі. Таким чином, відмовляючись від управління ризиками, підприємство водночас демонструє нехтування власною діяльністю, оскільки саме із здатністю передбачати, ризики пов'язані зі складанням і виконанням планів розвитку та досягненням стратегічних пріоритетів.

Список використаних джерел:

1. Мирошниченко Г. Управління ризиками підприємницьких структур: аспекти ризик-менеджменту. Економіка та суспільство. 2022. № 44. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-47>

2. Сарана Л. А., Білан О. В., Бітюк І. М. Управління ризиками підприємства в сучасних умовах господарювання. Проблеми системного підходу в економіці. 2021. Випуск № 2 (82). С. 107–112. <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2021-2-15>

3. Шереметинська О. В., Тюха І. В., Тур О. В. Особливості управління ризиками при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Ефективна економіка. 2022. № 5. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.5.78>

Ковальчук Л. В.
здобувач вищої освіти факультету управління та права
Драбовський А. Г.
д.е.н., професор кафедри менеджменту,
маркетингу та підприємництва
Вінницький кооперативний інститут

СИСТЕМНО-ПРОЦЕСНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Управління конкурентоспроможністю підприємства – це один з форматів менеджменту підприємства, основною метою якого є побудова, розробка, втілення конкурентних переваг та забезпечення життєдіяльності підприємства-суб'єкта ринкової конкуренції .

Виходячи з аналізу публікацій та наукових праць протягом останніх років, концепція управління конкурентоспроможністю підприємства опирається на базові положення науки управління, виходячи з яких основними елементами системи управління є мета, об'єкт і суб'єкт, методологія та принципи, процес та функції управління. Забезпечення життєдіяльності та сталого функціонування підприємства за будь-яких

економічних, політичних, соціальних умов у зовнішньому середовищі є метою управління конкурентоспроможністю.

Основними напрямками управління конкурентоспроможністю є:

– усунення та зниження кількості негативних чинників впливу на рівень конкурентоспроможності з допомогою розробки спеціальних заходів;

– збільшення та розвиток конкурентних переваг підприємства за рахунок позитивних зовнішніх факторів впливу;

– підвищення гнучкості управлінських дій і рішень.

Об'єктом управління конкурентоспроможністю підприємства є ступінь конкурентоспроможності, що в повному обсязі забезпечує життєдіяльність підприємства в умовах економічної конкуренції.

Суб'єкт управління конкурентоспроможністю підприємства – особа, або група осіб, що впроваджує основну мету підприємства, а саме: власник підприємства, що бере безпосередню участь у формуванні стратегічних цілей та завдань підприємства; топ-менеджмент; менеджери середньої ланки; менеджери- економісти консалтингових фірм, що займаються розробкою та реалізацією стратегій та програм підвищення конкурентоспроможності; державні та відомчі управлінські структури та органи, повноваження яких визначаються відповідними нормативними документами.

До методологічної бази управління конкурентоспроможністю підприємства відносять концепції сучасної економічної та управлінської теорії, а саме: ключові принципи теорії ринку, доктрини конкуренції та конкурентних переваг, концепції стратегічного управління, сучасні управлінські парадигми, а також базові принципи та прикладні інструменти, напрацьовані в рамках сучасних управлінських підходів, зокрема – процесного, системного, ситуаційного.

Управління конкурентоспроможністю підприємства – це процес реалізації функціоналу управління, а саме: ціле покладання, планування, організування, мотивування та контролювання діяльності з формування конкурентних переваг та забезпечення життєдіяльності підприємства як суб'єкта економічної діяльності

Реалізація функцій управління конкурентоспроможністю підприємства у їх взаємозв'язку формує цикл управління конкурентоспроможністю (рис. 1.1).

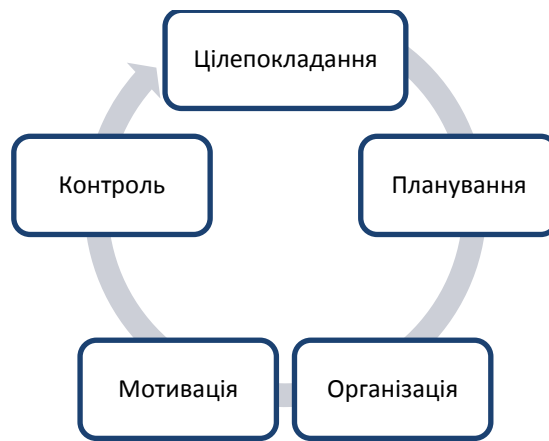

Рис. 1.1. Цикл управління конкурентоспроможністю підприємства

Процес управління конкурентоспроможністю підприємства включає в себе наступні дії:

1. моніторинг конкурентного середовища та оцінку конкурентної ситуації в галузі та на ринку;
2. діагностування конкурентоспроможності підприємства та його основних суперників;
3. конкурентне позиціонування підприємства – вибір стратегічних господарських підрозділів із перевагами у конкурентній боротьбі;
4. розробка концепції та стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства;
5. реалізація конкурентної стратегії підприємства.

Отже, управління конкурентоспроможністю підприємства – це комплексний процес, який поєднує аналіз ринкової конкуренції, діагностику конкурентоспроможності та розробку стратегій для досягнення переваг на ринку. В основі цього процесу лежать сучасні концепції управління, включаючи принципи стратегічного менеджменту, конкуренції та ринкових механізмів. Основними елементами ефективного управління конкурентоспроможністю є постійний моніторинг ринку, гнучкість управлінських рішень і активне впровадження конкурентних стратегій для забезпечення сталого розвитку підприємства.

Список використаних джерел

1. Дибчук Л.В., Драбовський А.Г. Гнучкий кадровий менеджмент як основа ефективного управління підприємством. *Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Луцьк, 28 лист. 2018 р.). Луцьк, 2018. С. 39-42.
2. Ivanova N. et. al. Peculiarities of the E-commerce Development in the Conditions of Digital Economy. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, VOL. 21. No 12. December 2021. 193-202. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.12.28>

3. Іванова О. А. Менеджмент конкурентоспроможністю підприємства. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. Науковий журнал. 2012. № 3. С. 176-180.

4. Kovalchuk S. et. al. Formation of a system approach to the optimization of marketing management at an enterprise. *Eastern – European Journal of Enterprise Technologies*. 2016. 3/4 (81). P. 4-12. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2016.70540>

5. Ковальчук С.В., Дибчук Л.В. Маркетингова політика розподілу інноваційної продукції промислових підприємств. *Вісник НУБГП*. Економічні науки. 2018. № 2 (82). С. 382-392. <https://doi.org/10.31713/ve220180>

6. Касич А. О., Глущенко Д. О. Теоретичні та практичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства. *Економіка та держава*. 2016. № 11. С. 65-70.

Колотій С.В.

*к.е.н., доцент кафедри гуманітарних, економічних та фінансово-облікових дисциплін
Вінницький кооперативний інститут*

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

У сучасному світі, де технології швидко розвиваються і цифрові інновації впливають на всі сфери життя, банківський сектор не може залишитися осторонь. Цифрова трансформація банківських систем визначається як стратегічне впровадження цифрових технологій для оптимізації процесів, покращення обслуговування клієнтів та реагування на зміни на ринку. Ця трансформація стала необхідністю в умовах постійних змін у споживчих уподобаннях, появи нових конкурентів та стрімкого розвитку технологій.

Розглянемо детальніше виклики цифрової трансформації банківських систем.

Безпека та конфіденційність даних. Зі зростанням кількості цифрових транзакцій збільшується загроза кібератак і порушень конфіденційності даних. Банки повинні інвестувати у захист своїх клієнтів та даних від кіберзлочинців.

Технологічна інтеграція. Багато банків мають застарілі ІТ-інфраструктури, що ускладнює інтеграцію нових цифрових технологій. Міграція до нових систем може бути складною і вимагати значних інвестицій.

Регуляторна узгодженість. Банки повинні дотримуватися строгих регуляторних вимог, які можуть ускладнювати впровадження нових технологій через обмеження в області безпеки даних та конфіденційності.

Конкуренція від фінтех-компаній. Фінтех-компанії, які оперують на основі інноваційних цифрових моделей бізнесу, стають серйозним конкурентом для традиційних банків, пропонуючи більш ефективні та доступні послуги [1].

Необхідність культурних змін. Цифрова трансформація вимагає не лише

технологічних змін, але й культурних перетворень в організації. Банки повинні працювати над створенням інноваційної культури, що сприяє відкритості до змін та експериментам.

Ризики зміни ролі працівників. З впровадженням цифрових технологій може змінитися роль працівників у банку. Деякі робочі місця можуть бути автоматизовані, що може створити напругу серед персоналу і вимагати навчання нових навичок.

Підвищена конкуренція на ринку талантів. Зміна у вимогах до навичок працівників у зв'язку з цифровою трансформацією може призвести до підвищеної конкуренції на ринку талантів. Банки повинні залучати та утримувати висококваліфікованих спеціалістів для успішної реалізації цифрових стратегій [2].

А тепер зупинимось на можливостях цифрової трансформації банківських систем.

Покращення клієнтського досвіду. Цифрові технології дозволяють банкам персоналізувати послуги, забезпечуючи клієнтам зручний та індивідуалізований досвід обслуговування.

Оптимізація операційних процесів. Впровадження автоматизованих систем та інші цифрові рішення можуть значно підвищити ефективність операцій банку та знизити витрати.

Розширення бізнесу. Цифрові технології дозволяють банкам розширювати свої послуги та проникати на нові ринки, такі як цифрові платежі, мікрокредитування та інвестиційні послуги.

Інновації та партнерства. Банки можуть використовувати цифрові технології для розробки нових продуктів та послуг, а також для партнерства з фінтех-компаніями для спільного розвитку інноваційних рішень.

Аналіз даних та високотехнологічна аналітика. Цифрова трансформація дозволяє банкам збирати та аналізувати великі обсяги даних, що допомагає у розумінні потреб клієнтів та прийнятті більш обґрунтованих рішень [3].

Використання штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання. Банки можуть використовувати ШІ та машинне навчання для автоматизації процесів, виявлення шахраїв та підвищення рівня безпеки.

Підвищення доступності фінансових послуг. Цифрові технології дозволяють банкам розширювати доступність фінансових послуг за допомогою мобільних додатків та інтернет-банкінгу, що особливо важливо для малозабезпечених та віддалених спільнот.

Розвиток нових продуктів та послуг. Цифрова трансформація відкриває можливості для створення нових цифрових продуктів та послуг, таких як криптовалюти, цифрові кредити та інвестиційні платформи [4].

Отже, цифрова трансформація відкриває для банків як виклики, так і можливості. Щоб успішно впровадити цифрові технології, банки повинні бути готові до змін у своїй бізнес-моделі, інвестувати в інновації та забезпечення безпеки даних, а також швидко реагувати на зміни у споживчих уподобаннях та регуляторному середовищі. Переможці в цьому процесі будуть ті банки, які

зможуть ефективно використовувати цифрові технології для покращення клієнтського досвіду, оптимізації операцій та розширення бізнесу.

Список використаних джерел

1. Демчишак Н. Б., Гудима Р. П. Розвиток фінтеху в Україні та світі на основі використання технологій блокчейну і штучного інтелекту. *Ефективна економіка*. 2021. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8948>
2. Рузакова О.В., Колотій С.В. Сучасні тенденції розвитку криптоіндустрії в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. №6 (324). С. 123-127.
3. Ivanova N. et. al. Peculiarities of the E-commerce Development in the Conditions of Digital Economy. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, VOL. 21. No 12. December 2021. 193-202. URL: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.12.28>
4. Stadnyk V. et. al. The concept of marketing of balanced development and features of its implementation in the food market. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, ISSN 2414 – 584X. Vol 6. No 3. 2020. P.80-95. URL: <https://arejournal.com/index.php/are/article/view/338>

Левицький М.В.

здобувач вищої освіти факультету управління та права

Іванюта П.В.

д. держ.упр., доцент, професор кафедри менеджменту,

маркетингу та підприємництва

Вінницький кооперативний інститут

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ В ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Стійке розширення економічних зв'язків України з іншими державами близького і далекого зарубіжжя, і так само – вітчизняної сфери підприємницької діяльності із закордонними партнерами та контрагентами відображають інтеграційні процеси та прагнення до відповідної ролі у світовому співтоваристві. При цьому зростає значення повноти та достовірності найбільш поширеної інформації про фінансовий стан та результати діяльності підприємств, яка розкривається у звичайних формах фінансової звітності за Н(П)СБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [2] – включно із Ф № 5 «Примітки до фінансової звітності» – як тої, що розроблена і видана із 2000 р. згідно наказу Міністерства фінансів України від 29.11.2000 р. № 302 [1], так і згідно Міжнародних стандартів фінансової звітності, та Ф № 6 «Додаток до приміток до річної фінансової звітності «Інформація за сегментами» за НП(С)БО 29 «Фінансова звітність за сегментами» [3], а також форми статистичної звітності, оскільки вони призначені для вирішення поточних та

перспективних проблем, пов'язаних із безпосередніми операційними процесами. Цим і доведено, що на рівні підприємства повинні використовуватись дані, які відповідають певним правилам, вимогам і нормам, поряд з цим є зрозумілими та прийнятими для користувачів і визначені за єдиною методологією з використанням однакових критеріїв та правил, за якими розкриваються показники і статті вищезазначеної фінансової звітності.

І звідси випливають основні завдання щодо проведення аналітичних досліджень, безпосередньо пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю кожного підприємства, до яких слід віднести:

1. Комплексна оцінка рівня і якості виконання підприємством зобов'язань за контрактами з іноземними партнерами.

2. Створення повноцінного і достовірного інформаційного забезпечення процесу здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

3. Характеристика сучасного стану та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

4. Оцінка ефективності інвестування фінансових ресурсів у зовнішньоекономічну діяльність підприємства, чим є комплексне дослідження раціональності використання необоротних активів, грошових коштів, матеріальних запасів, а також витрат, які пов'язані з особливостями проведення експортних та імпорتنих операцій в процесі їх здійснення з урахуванням митних правил і процедур окремих країн.

5. Аналіз співвідношення та впливу фінансових результатів зовнішньоекономічної діяльності на фінансовий стан підприємств.

6. Дослідження впливу різних видів внутрішніх і зовнішніх чинників, які сприяли розвитку чи обмежували можливості здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Тому що ЗЕД вітчизняних підприємств у найбільш поширеному значенні визначається передусім експортно-імпортними операціями, які можуть мати різні види та форми. Вид зовнішньоекономічних зв'язків характеризують напрямом товарного потоку (експортні, імпорتنі) чи структурною ознакою. До форм зв'язку (зовнішнього прояву його сутності) відносять торгівлю, бартер, туризм, інжиніринг, франчайзинг, лізинг, інформаційний обмін, консалтинг тощо.

ЗЕД ототожнюють, передусім, із тими операціями підприємницької діяльності, які порівняно із загальним обсягом сягають біля 80%. І тут виникає необхідність у підборі та використанні тих методів аналітичних досліджень, за якими досліджуються зовнішньоекономічні зв'язки, формується і наповнюється бази даних, щоб всебічно відображати стан економічних відносин з іншими державами. А до таких методик відносяться ті, які розроблені і впроваджені на основі найбільш поширених напрацювань у загальному вигляді, які, звісно, повсякденно використовуються у загальних дослідженнях фінансового стану та статистичних дослідженнях, а саме – визначення середніх величин, порівняння, екстраполяція, кореляція, розрахунки із застосуванням індексів та ін.

Таблиця 1.

**Внутрішні та зовнішні чинники, від яких залежить ведення
зовнішньоекономічної діяльності на підприємстві**

Внутрішні чинники	Зовнішні чинники
Висока інноваційна активність та інвестиційна спроможність	Можливість диверсифікації виробництва
Постійне вдосконалення технологічного обладнання іншими виробниками	Оптимізація шляхів доступу до ринків збуту
Особливості у досягненні показників рентабельності	Необхідність у залученні додаткового фінансування
Потреба у персоналі, зокрема – працівників, які мають високий рівень кваліфікації	Державна політика і підтримка підприємництва, кластеризація
Обсяги наявності оборотних коштів та швидколіквідних засобів	Митні регулювання і обмеження, протекціоністські заходи
Управління ресурсами і витратами, планування, бюджетування, складання кошторисів, здійснення контролінгу	Вимоги щодо здійснення експортно-імпортних операцій, оформлення документації
Рівень капіталізованості майна та самих підприємств	Валютні котирування, операції РЕПО
Здатність розміщення фінансових інструментів у фондових біржах	Стан законодавства щодо операцій підприємств із ЗЕД
Дивідендна політика, здатність виплачувати відсоткові платежі	Вплив політичної ситуації до операцій підприємств із ЗЕД та здійснення таких взаємовідносин
Ймовірність настання ризиків, управління ними, ступінь превентивних заходів по їх упередженню	
Рівень корпоративних відносин та культури	

І поряд із вищезазначеним інформаційним забезпеченням прикладаються ті дані, за якими розкриваються явища та процеси у сфері міждержавних відносин, розробці і прийняття стратегічних рішень тощо.

Також вищезазначені інформаційні дані, за якими розкривається як звичайна підприємницька діяльність суб'єктів господарювання за всіма галузями і спеціалізаціями, так і ЗЕД, використовують органи державної влади та місцевого самоврядування для підґрунтя розробки програм чи моделювання тенденцій розвитку економіки в цілому, включаючи взаємовідносини з іншими державами. Тому що вихід підприємств на зовнішні ринки сприяє пристосуванню економіки до системи міжнародних відносин, що проявляється у відкритості сфер підприємницької діяльності щодо проведення взаємовідносин із різними партнерами та контрагентами [4]. У процесі аналізу необхідно найбільш повно передбачити вплив усіх чинників, щоб максимально точно відобразити поточну ситуацію (див. табл. 1).

Отже, для більш повного визначення ефективності зовнішньоекономічної діяльності аналізують та досліджують досягнуті результати на підприємстві за тими самими показниками, що звичайно і повсякчас безпосередньо стосуються усіх їх видів, зокрема – виражених у абсолютному і відносному значенні, структури балансу, рівень фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності, дебіторської і кредиторської заборгованостей та ін.

А саме – розрахунок абсолютних показників ефективності зовнішньоекономічної діяльності дозволяє оцінити кількісні зміни в складі і структурі результатів діяльності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Наказ Міністерства фінансів України «Про Примітки до річної фінансової звітності» від 29.11.2000 р. № 302 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України від 11.12.2000 р. № 904/5125. (із змінами і доповненнями від 06.11.2023 р. № 616). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0904-00#Text>

2. Національне положення (стандарти) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» Наказ Мінфіну України від 07.02.2013 р. № 73 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України від 28.02.2013 р. № 336/22868 (із змінами і доповненнями від 07.11.2023 р. № 624). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>

3. Національне положення (стандарти) бухгалтерського обліку 29 «Фінансова звітність за сегментами»: Наказ Мінфіну України від 19.05.05 № 412 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України від 03.06.2005 р. № 621/10901 (із змінами і доповненнями від 07.11.2023 р. № 624). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-05#Text>

4. Петришин Н. Я., Яремчук Т. С. Ключові показники ефективності працівників ЗЕД в системі ціннісно-цільового управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства. Економіка та суспільство. 2023. № 51. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-6>

5. Тюріна Н., Карвацька Н. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2019. 408 с.

Литвак Д.В.

здобувач вищої освіти факультету управління та права

Шмагельська М.О.

*к.г.н., доцент, доцент кафедри гуманітарних,
економічних та фінансово-облікових дисциплін*

Вінницький кооперативний інститут

ІНТЕГРАЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Необхідність та актуальність впровадження принципів сталого розвитку сьогодні не викликає сумнівів як на міжнародному так і на державному рівні, так і на рівні корпорацій, інтегрованих промислових структур та окремих підприємств середнього та малого бізнесу. Для останніх можливість впровадження принципів сталого розвитку в процеси менеджменту та систему управління виробництвом обмежується існуючими інструментами, оскільки

пошук нових та їх подальша апробація може зайняти тривалий час і потребуватиме значних ресурсів.

Сьогодні сталий розвиток став однією з найвагоміших концепцій, що стимулюють зміни як у світовій економіці, економіках більшості країн, так і в бізнесі. Ця концепція спрямована на підвищення обізнаності керівників підприємств та заохочення їхньої прихильності до сталого розвитку. Це обумовлено як прагненням суспільства підвищити відповідальність суб'єктів господарювання за наслідки їх виробничої та іншої, у тому числі, комерційної діяльності для навколишнього середовища та екології, так і бажанням з боку бізнесу, створити та підтримувати позитивний імідж в очах суспільства, клієнтів і стейкхолдерів, оскільки вимір успішності бізнесу лише у категоріях зростання фінансових показників вже не є актуальним [1].

У сучасному світі все більше компаній оцінюють свої результати у відповідності до так званого принципу потрійного критерію – принципу триєдності (Triple Bottom Line, TBL або 3BL), який дає можливість оцінити екологічний та соціальний вплив компанії, а також її економічні показники [2]. У спрощеному вигляді концепція представлена трьома групами основних показників, які можуть бути використані для аналізу трьох форм впливу бізнесу у кожній області (рис. 1).

Для вдосконалення ефективності управління та поліпшення якості виробленої продукції та послуг підприємство має бути забезпечене необхідними потужностями, кадровими та матеріальними ресурсами, а також бажанням й готовністю змінюватися та приймати зміни структурних підрозділів [3]. Необхідно розуміти важливість організаційної підтримки як внутрішніх структурних змін, так і зовнішніх, які сильно впливають не тільки на якість, а й на кількість ресурсів, пов'язаних з ними.

Сучасні підходи до управління підприємствами різних галузей господарства (добувної, промислової, біотехнологічної, сфери послуг, соціальної сфери тощо) ґрунтуються, в тому числі, на інтеграції концепцій менеджменту якості та сталого розвитку [3]. Фактично система управління якістю нерозривно інтегрована в загальну систему менеджменту і включає взаємопов'язані та взаємодіючі процеси та процедури, організаційні та технічні заходи, цілі, плани, компетентний персонал, основні засоби, документацію, все те, що необхідно компанії для досягнення цілей господарської діяльності та сталого розвитку.

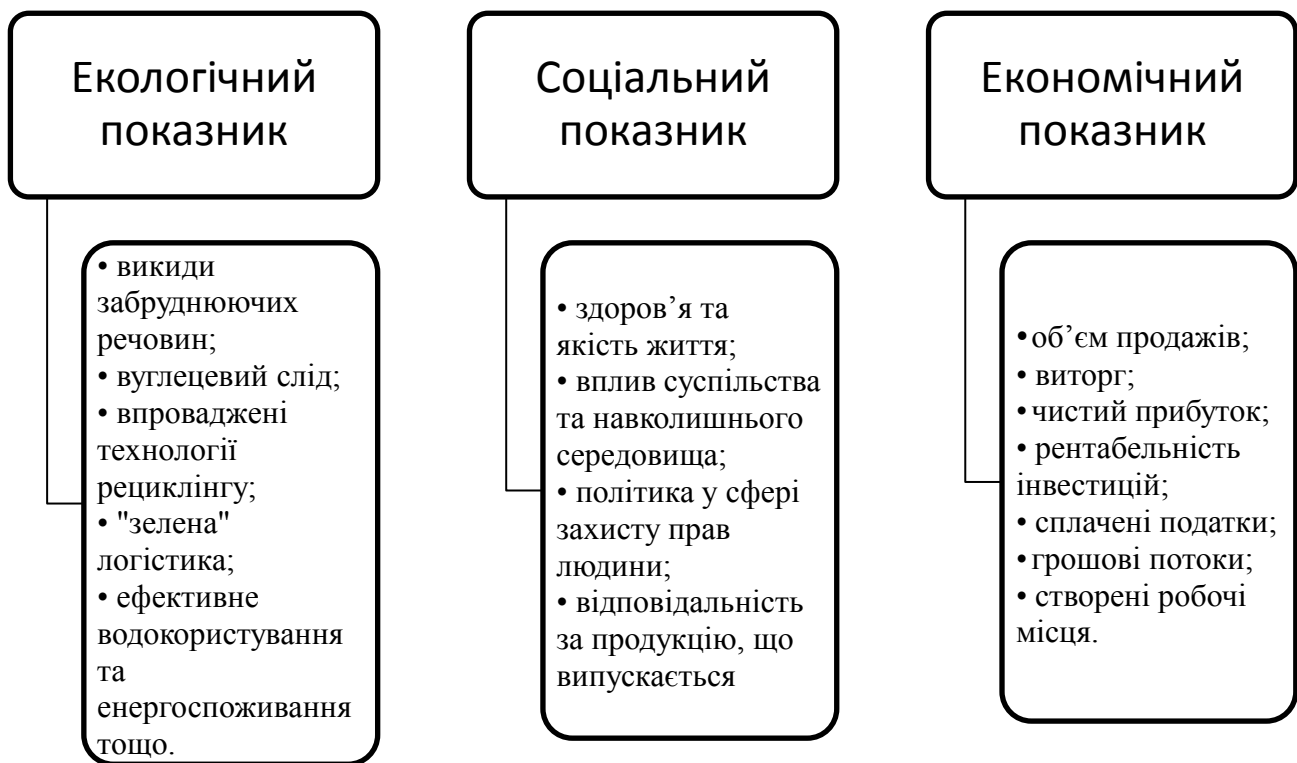

Рис. 1. Основні показники принципу триєдності

Передумовами для розвитку систем менеджменту якості є ресурси, що скорочуються, а також постійно зростаючі потреби людства, загрози глобальних екологічних і біологічних катаклізмів. Система менеджменту якості не гарантує сталого розвитку, але формує передумови для нього завдяки великому потенціалу економічного зростання, захисту навколишнього середовища та впровадженню інноваційних та соціально значущих технологій у повсякденне життя.

Список використаних джерел

1. Зайцева Л. О. Складові концепції сталого розвитку. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7401>
2. Гречко Т. К., Лісовський С. А., Романюк С. А., Руденко Л. Г. Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку: навч. посіб. Херсон: Грінь Д. С., 2015. 264 с.
3. Філіпішина Л. М. Еволюція концептуальних підходів до формування стратегії сталого економічного розвитку промислових підприємств // *Вісник Приазовського Державного технічного університету*. Сер.: Економічні науки: ДВНЗ «ПДТУ», 2017. URL: <http://ves.pstu.edu/article/view/129057/124284>

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ОРГАНІЗАЦІЇ

***Анотація.** Ця наукова стаття розглядає актуальні аспекти управління персоналом в сучасному бізнес-середовищі. Виходячи зі зростаючих викликів, таких як глобалізація ринків праці, розвиток технологій та зміни в робочому середовищі, автори аналізують ключові аспекти управління персоналом, такі як рекрутинг та підбір, навчання та розвиток, оцінка та винагорода. Додатково, стаття пропонує шляхи удосконалення механізму управління персоналом для забезпечення ефективності та конкурентоспроможності організації. Ця стаття може бути корисною для менеджерів з управління персоналом, викладачів та дослідників, що цікавляться темою управління людськими ресурсами.*

***Ключові слова:** управління персоналом, організація, рекрутинг, навчання та розвиток, оцінка та винагорода, ефективність, конкурентоспроможність.*

Вступ. Управління персоналом є однією з ключових функцій керівництва в будь-якій організації. Швидкі зміни в економічному, технологічному та соціальному середовищі вимагають постійного удосконалення механізмів управління персоналом для забезпечення ефективності та конкурентоспроможності підприємства. У цій статті розглянемо ключові аспекти управління персоналом та запропонуємо шляхи його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Основні складові кадрової політики мають бути такі взаємопов'язані сфери, якими це здійснюється процвітання компанії: підбір кваліфікованих співробітників та ефективне використання їх потенціалу; навчання співробітників та їх розробка; кадрове планування; покращення системи винагород співробітників; мотивація; створення відповідних умов для підвищити продуктивність праці; контроль за співробітниками; постійний розвиток організації.

Управління персоналом – це комплексна система вдосконалення стандартизація, наукова організація його праці, підвищення професійно-кваліфікаційного рівня персоналу, підвищення мотивації та стимулювання. продуктивна діяльність персоналу щодо підвищення рентабельності підприємства.

Різноманітність аспектів управління персоналом передбачає відповідні систематизація всіх складових управління персоналом. HR являє собою сукупність механізмів, принципів, форм та методів впливу на формування, розвиток та використання персоналу організації, що реалізується як ряд взаємозалежних областей та видів діяльності [1, с.393].

Персонал виступає одночасно і як організаційна система, і як процес і як склад. Згідно з вищевикладеним, можна стверджувати, що в рамках системи

управління персоналом означає сукупність методів, процедур та програм вплив організації на своїх співробітників з метою максимізації.

Сьогодні це головний чинник конкурентоспроможності. структури бізнесу, її життєздатності та процвітання – якість персоналу його ставлення до роботи, тобто рівень професіоналізму та креативності співробітників.

Саме персонал грає вирішальну роль у процвітанні, коли матеріальні ресурси достатні та загальнодоступні, але технології та методи управління ними відсутні. є особливо складною системою.

Персонал також має вирішальне значення ситуації нестабільності, кризові явища Професіоналізм, прогностичні якості, визначається інтуїція працівника в умовах хисткого зовнішнього середовища цінність та ефективність прийнятих рішень. У той же час освічений персонал, творча особистість має, як правило, високий рівень самооцінки, вимоглива поважне ставлення з боку керівників, що не допускає дискримінації, почувається щодо «на рівних» із керівництвом [2, с.67].

Українські компанії, так само як і компанії у всьому світі, стикаються з рядом сучасних викликів у сфері управління персоналом. Деякі з них специфічні для України через особливості економічного, політичного та соціокультурного контексту. Ось деякі з цих викликів:

- Економічна нестабільність: Україна переживає період економічних турбулентностей, змін курсів валют, інфляції та нестабільності на ринку праці. Це створює складнощі для планування бюджетів компаній та управління зарплатами.

- Конкуренція на ринку праці: За останні кілька років було помітно зростання конкуренції за кваліфікованими кадрами в Україні. Компанії змушені конкурувати за талановитий персонал не лише з місцевими, але й з іноземними компаніями.

- Реформа освіти: Реформи в системі освіти в Україні призвели до змін у підготовці фахівців, що може вплинути на якість робочої сили та її відповідність потребам сучасного бізнесу.

- Кадрові відтоки: Україна стикається з проблемою відтоку кадрів за кордон, особливо молодих та кваліфікованих спеціалістів. Це ставить під загрозу збереження інтелектуального капіталу в країні.

- Культурні та мовні різниці: Україна є багатонаціональною та багатомовною країною, що створює виклики в управлінні персоналом через різноманітність культурних та мовних контекстів на різних регіональних ринках праці.

Для вирішення цих викликів українським компаніям потрібно приділяти увагу розвитку стратегічного управління персоналом, залученню та збереженню талановитих кадрів, а також створенню робочої атмосфери, яка сприяє розвитку та досягненню успіху на ринку [3, с.140].

Зміни в економічному, технологічному та соціальному середовищі створюють ряд викликів для управління персоналом. Глобалізація ринків праці вимагає від організацій адаптації до різноманітності культур та підходів до

роботи. Розвиток технологій вимагає постійного оновлення знань та навичок персоналу. Зміни в робочому середовищі, зумовлені, наприклад, пандемією COVID-19, ставлять під сумнів традиційні моделі роботи та комунікації в організаціях. Економічна нестабільність в Україні в останні роки є однією з основних проблем, яка впливає на управління персоналом українських компаній. Ця нестабільність проявляється у зміні курсів валют, інфляції, політичних та економічних кризах, що призводить до невизначеності та неспокою серед бізнес-спільноти.

Стратегії вирішення:

1. Фінансове планування: Компанії повинні ретельно планувати свої фінансові ресурси, розробляти стратегії управління ризиками та забезпечувати резервні фінансові ресурси для вирішення негативних економічних випадків.

2. Моніторинг економічного середовища: Важливо постійно відслідковувати економічні тенденції та зміни на ринку, щоб оперативно реагувати на них і приймати необхідні заходи.

3. Диверсифікація бізнесу: Розгляд можливостей для розширення продуктової лінійки, відкриття нових ринків або диверсифікації інвестицій для зменшення ризиків та залежності від одного напрямку.

Конкуренція на ринку праці в Україні значно зросла за останні кілька років. Компанії змушені конкурувати за кваліфікованими співробітниками як на місцевому ринку, так і на міжнародному рівні.

Стратегії вирішення:

1. Розвиток бренду роботодавця: Створення привабливого образу компанії для працівників, акцентуючи на кар'єрному розвитку, соціальних пакетах та робочих умовах.

2. Розвиток внутрішніх ресурсів: Інвестування в розвиток внутрішнього потенціалу та навчання працівників для зменшення залежності від зовнішніх ринків праці.

3. Гнучкі форми праці: Застосування гнучких форм роботи, таких як дистанційна робота чи гнучкий графік, для привертання та збереження талановитих працівників.

Реформи в системі освіти в Україні впливають на підготовку фахівців та їх відповідність потребам ринку праці.

Стратегії вирішення:

1. Партнерство з освітніми установами: Співпраця з університетами та коледжами для розвитку спеціалізованих програм навчання, які відповідають потребам конкретної галузі.

2. Програми стажування та практики: Розробка програм стажування та практики для студентів для привертання та підготовки молодих спеціалістів.

3. Навчання на робочому місці: Застосування програм навчання на робочому місці для підвищення кваліфікації працівників та адаптації їх до вимог ринку праці.

Проблема кадрового відтоку є серйозним викликом для бізнесу в Україні, оскільки це може призвести до втрати цінного інтелектуального капіталу та порушити робочий процес [4, с.154].

Створення привабливої корпоративної культури: Розвиток позитивної та стимулюючої робочої атмосфери, де працівники відчують себе цінними та забезпеченими.

Кар'єрний розвиток: Забезпечення можливостей для професійного росту та розвитку кар'єри для працівників, що дозволяє їм зростати всередині компанії.

Внутрішні програми мотивації: Розробка програм мотивації та стимулювання для збереження ключових працівників та зменшення кадрових відтоків.

Україна є багатонаціональною та багатомовною країною, що створює виклики в управлінні персоналом через різноманітність культурних та мовних контекстів на різних регіональних ринках праці.

Стратегії вирішення:

Розвиток культурного розуміння: Організації повинні зосередитися на розвитку культурного розуміння та взаємоповаги серед працівників різних культур та національностей.

Мовні програми: Запровадження мовних програм для працівників, які сприяють вивченню мови бізнесу та підвищенню рівня комунікації.

Диверсифікація команд: Формування робочих груп, що складаються з представників різних культур та мовних груп для сприяння культурній різноманітності та творчому розвитку.

Це лише деякі стратегії, які компанії можуть застосовувати для вирішення викликів управління персоналом в Україні. Ретельне дослідження кожного виклику та розробка індивідуальних стратегій відповідно до потреб та характеристик конкретної компанії є ключем до успіху в управлінні персоналом в умовах сучасного українського бізнес-середовища.

Для ефективного управління персоналом варто звернути увагу на кілька ключових аспектів. По-перше, рекрутинг та підбір персоналу: важливо залучати та відбирати кандидатів, які відповідають потребам та цінностям організації. По-друге, навчання та розвиток персоналу: забезпечення можливостей для професійного зростання є ключовим фактором мотивації працівників. По-третє, оцінка та винагорода: важливо використовувати об'єктивні методи оцінки та справедливу систему винагороди для стимулювання високих результатів та збереження талановитих працівників [5, с.83].

Рекрутинг та підбір персоналу є одними з найважливіших етапів у процесі управління персоналом. Ефективний рекрутинг дозволяє залучити кваліфікованих та мотивованих співробітників, які відповідають потребам та цілям організації. Для досягнення успішного рекрутингу компанії повинні використовувати різноманітні канали пошуку кандидатів, такі як оголошення вакансій, рекрутингові агентства, професійні мережі та соціальні медіа. Важливо також проводити компетентні співбесіди та використовувати

об'єктивні методи оцінки кандидатів для вибору найкращих претендентів на посаду.

Навчання та розвиток персоналу є важливими аспектами управління персоналом, оскільки вони дозволяють працівникам розвивати свої знання, навички та компетенції, щоб вони могли ефективно виконувати свої обов'язки та досягати свого потенціалу. Компанії повинні інвестувати в навчальні програми, тренінги та семінари, які сприяють професійному зростанню працівників. Також важливо створювати можливості для розвитку кар'єри та планування кар'єри, що мотивує працівників залишатися в компанії та розвиватися в ній.

Оцінка та винагорода є ключовими елементами управління персоналом, оскільки вони дозволяють компаніям визначати ефективність працівників та стимулювати їх до досягнення високих результатів. Ефективна система оцінки працівників має бути об'єктивною та справедливою, використовувати різноманітні методи оцінки. Щодо винагороди, важливо забезпечити справедливу та конкурентоспроможну систему оплати праці, яка враховує результати та внесок працівника в успіхи компанії.

Управління продуктивністю є важливим аспектом управління персоналом, оскільки воно дозволяє компаніям ефективно використовувати ресурси та досягати своїх цілей. Ефективне управління продуктивністю включає в себе встановлення чітких цілей та очікувань, регулярне відстеження та оцінку результатів, а також надання зворотного зв'язку та підтримки працівникам у досягненні їхніх цілей. Також важливо враховувати індивідуальні особливості та потреби працівників для максимізації їхньої продуктивності [6, с.43].

Управління конфліктами та взаємовідносинами є необхідним аспектом управління персоналом, оскільки воно дозволяє вирішувати конфлікти та підтримувати позитивні взаємовідносини серед працівників.

Компанії повинні розробляти ефективні стратегії управління конфліктами, включаючи проведення медіації, тренінгів з розвитку міжособистісних навичок та створення сприятливого робочого середовища, де працівники відчують себе комфортно та підтримують один одного.

Це лише декілька ключових аспектів управління персоналом, які є важливими для ефективного функціонування будь-якої організації. Враховуючи ці аспекти та використовуючи стратегії їх вирішення, компанії можуть забезпечити ефективне управління своїм персоналом та досягти успіху в своїх діяльності.

Шляхи удосконалення механізму управління персоналом є критичним аспектом успішного функціонування будь-якої організації. Управління персоналом охоплює широкий спектр діяльності, що включають у себе рекрутинг, навчання та розвиток, оцінку та винагороду, управління продуктивністю та взаємовідносинами.

Для досягнення ефективного управління персоналом необхідно постійно удосконалювати свої підходи та стратегії, враховуючи сучасні тенденції та виклики в галузі управління персоналом [7, с.89].

1. Використання інноваційних технологій

Інноваційні технології, такі як штучний інтелект, аналітика даних та програмне забезпечення для управління персоналом, можуть значно полегшити та автоматизувати багато аспектів управління персоналом. Наприклад, використання аналітики даних може допомогти в прогнозуванні потреб у кадрах, а програмне забезпечення для управління персоналом може спростити процеси рекрутингу та навчання.

2. Розвиток стратегій управління талантами

Управління талантами - це стратегічний підхід до управління персоналом, який спрямований на виявлення, розвиток та збереження найкращих працівників. Для досягнення цієї мети компанії повинні розвивати програми для ідентифікації та розвитку потенційних лідерів, створювати можливості для кар'єрного зростання та розвитку, а також надавати конкурентоспроможну винагороду та стимули [8, с.571].

3. Створення адаптивних організацій

Сучасний бізнес-світ вимагає від компаній бути гнучкими та адаптивними до змін у середовищі. Управління персоналом в адаптивних організаціях вимагає розвитку гнучких структур та процесів, що дозволяють пристосовуватися до змін в економічному та соціальному середовищі.

4. Впровадження стратегій розвитку культури організації

Культура організації грає важливу роль у формуванні ефективного управління персоналом. Компанії повинні активно розвивати та підтримувати такі цінності, як інноваційність, взаємоповага та співпраця, щоб створити сприятливу та мотивуючу робочу атмосферу.

5. Забезпечення розвитку лідерів та керівників

Ефективне управління персоналом передбачає наявність компетентних та відповідальних лідерів та керівників. Компанії повинні інвестувати у розвиток керівницького потенціалу, надавати можливості для навчання та саморозвитку керівників, а також визначати та розвивати нові лідерські таланти.

6. Підтримка балансу між роботою та особистим життям [9, с.101].

Забезпечення балансу між роботою та особистим життям є важливим аспектом управління персоналом, оскільки це сприяє підвищенню задоволеності працівників та зниженню ризику вигорання. Компанії повинні розвивати програми та політики, які сприяють гнучкому робочому часу, віддаленій роботі та іншим формам робочого графіку.

Висновки. Управління персоналом є ключовим елементом успіху будь-якої організації, оскільки воно визначає ефективність та продуктивність її працівників. Шляхи удосконалення механізму управління персоналом включають в себе використання інноваційних технологій, розвиток стратегій управління талантами, створення адаптивних організацій, впровадження стратегій розвитку культури організації, забезпечення розвитку лідерів та керівників, а також підтримку балансу між роботою та особистим життям працівників.

Перехід до нового рівня управління персоналом вимагає від компаній постійного вдосконалення своїх підходів та стратегій, враховуючи мінливі умови ринку та сучасні тенденції в галузі управління персоналом

Забезпечення ефективного управління персоналом сприяє підвищенню конкурентоспроможності та стабільності організації, а також досягненню її стратегічних цілей та успіху на ринку.

Тому компанії повинні активно працювати над удосконаленням свого механізму управління персоналом та впроваджувати нові ініціативи та практики для досягнення кращих результатів і збереження конкурентної переваги.

Список використаних джерел

1. Козак П.З. Зарубіжний досвід управління персоналом у контексті успішної професійної адаптації працівників. Науковий вісник НЛТУ України. 2014. Вип. 22.8. С. 392-398.

2. Оксентюк А. Зарубіжний та вітчизняний досвід управління персоналом. Галицький економічний вісник. 2015. №1(34). С.66-72

3. Базалійська Н.П. Світовий досвід управління трудовою діяльністю персоналу в країнах з розвинутою ринковою економікою . Інноваційна економіка. 2015. № 1. С. 138-142.

4. Погромська І.В. Зарубіжний досвід управління персоналом. Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону: Збірник матеріалів регіональної науково-практичної конференції. Красноармійськ: КП ДонНТУ. 2013. С. 154-157.

5. Laurent A. The Cultural diversity of western conception of management .International Studies of Management and Organization, 1983, Vol.13, № 1-2. P. 75-96.

6. Hofstede G. Culture and organizations: software of the mind. London; New York, Mc Graw-Hill, 1991. 219 p.

7. Палеха Ю.І. Ключі до успіху, або організаційна та управлінська культури. Вид-во Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2012. 211 с.

8. Костунець Т.А. Підходи до управління персоналом підприємств: теоретичний базис. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2015. №2. С. 570-572.

9. Дудукало Г. О. Механізм забезпечення ефективності управління персоналом машинобудівних підприємств : дис. канд. економ. наук. : 08.00.04 економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) К., 2015. 244 с.

Мазник Є.О.
здобувач вищої освіти факультету управління та права
Пиріжок С. Є.
к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
маркетингу та підприємництва
Вінницький кооперативний інститут

ГОЛОВНІ ПРІОРИТЕТИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

З точки зору кожного підприємства персонал, незалежно від того, чи перебуває на виробництві, чи задіяний в інших сферах діяльності вважається одним із ключових видів ресурсних забезпечень. Оскільки людські, зокрема – трудові ресурси, що підприємством розглядається як персонал, працюють для досягнення загальної мети та отримання при цьому відповідних результатів. А класифікаційними групами персоналу є співробітники, керівний склад, рядові працівники, партнери, та інші особи, залучені у безпосередній процес діяльності підприємства [1].

Тому, під управлінням персоналом слід вважати спрямування керівних дій, набутих у довготривалому процесі знань, навичок та підприємницької інтуїції, що полягає у концентрації людських зусиль до чітко встановлених планів і завдань, застосуванні стимулів та координованості здійснення відповідних робіт.

А якщо розглядати систему управління персоналом, то слід визначити, що вона складається з рівнів і ланок, які мають свої категорії та способи. А саме, вертикальне розгортання розподілу праці створює рівні управління. Незалежно від кількості рівнів, всіх керівників традиційно поділяють на три категорії. Соціолог Талкотт Парсонс розглядає ці категорії з точки зору функції, яку виконує керівник на підприємстві [2, с. 393]. Перший рівень - інституційний, другий – управлінський, третій – технічний. На інституційному рівні керівники зайняті в основному розробкою довгострокових (перспективних) планів, формулюванням цілей, стратегії, адаптуванням підприємства до змін у зовнішньому середовищі тощо. Тоді на управлінському рівні – керуванням і координацією дій всередині підприємства. А на технічному рівні – повсякденними операціями та діями, необхідними для забезпечення ефективності діяльності або надання послуг.

Таким чином, керівники низової ланки (операційні керівники) безпосередньо зайняті операційними процесами на підприємстві та здійснюють контроль за виконанням визначених їм завдань, відповідають безпосередньо за реалізацію та раціональне використання ресурсів. При цьому особливість їх роботи полягає також у великому обсязі комунікативного спілкування зі своїми підлеглими. До того ж ця робота характеризується великим напруженням і різноманітними процесами.

Керівники середньої ланки координують і контролюють роботу

керівників нижчої ланки. Часто керівник середньої ланки очолює великий підрозділ чи відділ, що є на підприємстві.

Керівників вищої ланки за чисельністю значно менше порівняно із керівним складом інших ланок. Навіть у великих корпоративних структурах їх кількість не перевищує десятка чоловік.

Пріоритетним напрямом формування конкурентоспроможності кадрового складу підприємства є стратегія управління персоналом, що має пряме відношення і водночас взаємозв'язок із високопрофесійним, відповідальним і згуртованим колективом, який сприяє досягненню довгострокових цілей та реалізації загальних стратегічних напрямів. Комплекс методів і засобів управління персоналом розроблений М. Портером у вигляді концепції, що застосовується на сучасних підприємствах є актуальним і нині та прямо стосується реалізації кадрової політики окремого підприємства (таблиця 1).

Таблиця 1

Концепція управління персоналом за стратегічними особливостями підприємства, розроблена М. Портером

Види стратегічних пріоритетів	Кадрова конкуренція на підприємстві		
	Забезпечення ресурсами	Політика персоналу	Стимулювання
Стратегія інновацій	Збереження і концентрування провідних кваліфікованих працівників, прагнучих до інновацій	Здатність передбачати наперед підприємницьку діяльність	Грошові внески щодо доплат і премій за передовий розвиток на підприємстві
Стратегія якості	Інспекція за робочими процесами, підбір, відбір і просування працівників	Надання доступу та можливостей персоналу до власного саморозвитку	Комплекс розширених різних заохочень
Стратегія за допомогою лідерства у витратах	Постійні дослідження і розрахунки співвідношень матеріальних і грошових внесків до результатів і ефектів відтворень	Здійснення організаційних заходів щодо керуючої ланки з метою посилення комунікацій	Координація керівного складу із підлеглими, виявлення зразків

Особливостями вищевикладеної концепції є:

1. Забезпечення потреби підприємства в персоналі на майбутню перспективу.
2. Регулювання рівня оплати праці, достатнього для підбору, утримання і мотивації персоналу на всіх управлінських рівнях.
3. Високий пріоритет розвитку лідерства на ключових посадах.
4. Забезпечення ефективних програм навчання і розвитку для підвищення кваліфікації всього персоналу та формування високої внутрішньої динаміки персоналу.
5. Розвиток ефективних систем комунікації між управлінською ланкою та іншими працівниками, між відділами та службами [3].

Таким чином, стратегія управління персоналом всебічно охоплює всю сферу діяльності підприємства, оскільки від кожного працюючого залежить здійснення напрямів для розвитку і удосконалення – як особистого, так і загального призначення.

Список використаних джерел

1. Бесєдін М. О., Нагаєв В. М. Основи менеджменту: оціночно-ситуаційний підхід (модульний варіант): підручник. Київ: Центр учб. літер., 2005. 496 с.
2. Talcott Parsons (1977). "Some Theoretical Considerations on the Nature and Trends of Change of Ethnicity" in Talcott Parsons, *Social Systems and the Evolution of Action Theory* New York: The Free Press, p. 393.
3. Porter, M. E. (1985). *The Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. NY: Free Press, (Republished with a new introduction, 1998). 580 p. URL: <https://resource.1st.ir/PortalImageDb/ScientificContent/182225f9-188a-4f24-ad2a-05b1d8944668/Competitive%20Advantage.pdf>.

Мульська О.П.

*д.е.н., с.д., професор кафедри економіки,
Львівський торговельно-економічний університет,*

Семів С.Р.

*к.е.н., завідувач кафедри економіки,
Львівський торговельно-економічний університет,*

Виговський П.О.

PhD-здобувач,

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Інституційне середовище, у т. ч. у сфері науково-дослідної, науково-технічної та інноваційної діяльності, – це результат поєднання заходів державного управління та ринкових трансформацій, еволюції взаємовідносин між економічними агентами та впливу на їх діяльність всього спектру чинників економічного, соціального, правового й іншого характеру. Чи може інституційне середовище формуватися без участі однієї з цих двох сторін? На нашу думку, яка базується на результатах досліджень теорії інституціоналізму, так, але лише за випадку, коли в цих процесах відповідну участь не бере держава, оскільки чинники неформального блоку завжди присутні. Навіть в тоталітарних економіках з виключно державною формою власності завжди був присутній дух підприємництва, новаторства та інноваційності.

Однак, варіант не участі формального блоку (головно – держави) за рідкими винятками має свої достатньо слабкі місця. Це не стримування девіантних процесів і тенденцій, не підсилення якісної дії позитивних зрушень, недовикористання ресурсного, у т. ч. інтелектуально-кадрового та інноваційного потенціалу, врешті-решт, збереження існуючої тривалої стагнації у секторі НДДКР України (особливо щодо потужної інноваційної активності в реальному секторі економіки та її регіонів) на противагу керованій масштабній

інноваційній активності стратегічних підприємств в економічно розвинених країнах.

Звідси високий рівень актуальності регіональної економічної політики формування (регулювання, модернізації) інституційного середовища (як в частині державного інституційно-правового й інституційно-організаційного, так і впливу на чинники неформального характеру) інноваційної діяльності. З позиції керованого розвитку регіональної соціально-економічної системи ці процеси мають ініціюватися саме регіональними органами влади, а відповідна політика впроваджуватися зі застосуванням прийнятних і ефективних механізмів, інструментів та засобів, з поміж яких найбільшим потенціалом, за звичай, користуються організаційні й економічні.

Фактично, на основі узагальнення сучасного європейського досвіду відносно регіональної політики стимулювання розвитку інновацій та передових технологій, можна вести мову про три наріжні каміні цих процесів (рис. 1).

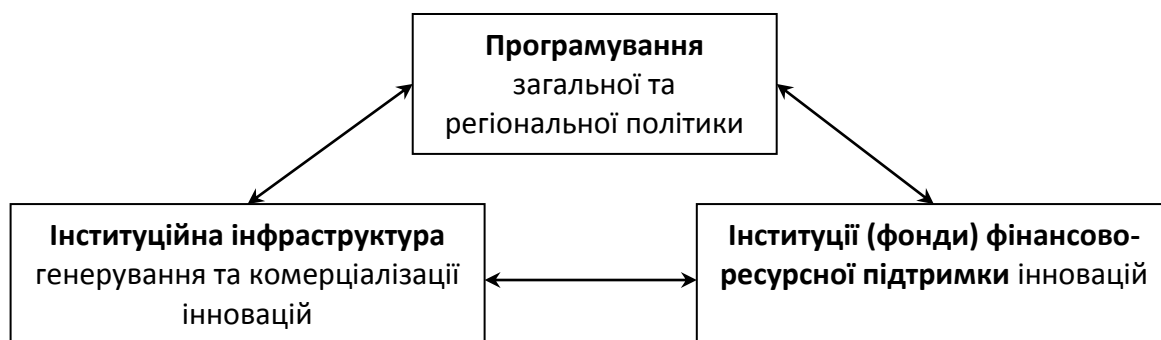

Рис. 1. Базиси регіональної економічної політики розвитку інноваційно-технологічної діяльності у країнах ЄС

Джерело: авторська розробка.

Політика в цій провідній сфері ретельним чином планується і програмується за дотримання принципів строкості та контролю результативності (рамкові програми НДДКР, формування Європейського дослідного простору (ERA), Горизонт-2020, Європейська платформа смартспеціалізації та ін.); передбачає розвиток мережі інституцій реальної твердої підтримки підготовки, реалізації та впровадження інноваційно-технологічних проєктів; підкріплена не тільки ретельно визначеними обсягами ресурсного, передовсім фінансового, забезпечення, а й прозорими механізмами його формування, залучення, використання, звітування, оскільки стосується створення відповідних спеціалізованих фондів (Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд, Фонд згуртування).

Інноваційний поступ регіонів Європейського Союзу завдяки програмно-цільовому підходу й достатньому фінансуванню з різноманітних джерел забезпечив достатній імпульс інноваційно-технологічного зростання та одночасно вирішення завдань з подолання дисбалансів інноваційного розвитку між регіонами ЄС, а також для його прискорення та недопущення

технологічного відставання ЄС від класичних технологічних лідерів, особливо США, Японії та Південної Кореї.

Попри вказані наріжні каміні реалізації регіональної політики інноваційного розвитку, завершення ХХ ст. ознаменувалося впровадженням такого новативного підходу, як смартспеціалізація. «Розумна спеціалізація» в Європі почалася у 1980-х роках, коли Європейська Комісія акцентувала увагу на доцільності інкорпорації інновацій у регіональну політику [1]. А вже на початку 90-х років розпочалася програма STRIDE – «Наука та технології для інновацій та розвитку регіонів Європи» [2].

На нині це європейський тренд, коли влада спершу ідентифікує, а надалі – стимулює розвиток тих видів економічної діяльності, які вбачаються пріоритетними з позиції реалізації потенціалу найбільш інноваційних та водночас продуктивних галузей регіональної економіки. З одного боку, це наче й перспективно, адже дозволяє перерозподіляти інноваційно-технологічну активність у просторово-галузевому аспекті. Однак, має і певний ступінь дискусійності, адже частково передбачає втручання держави у ринкові процеси. Саме тому, стратегування смартспеціалізації також має своїх противників, які наголошують на тому, що революційні інновації не виникають планово, а це результат фундаментальних пошукувань.

Проте, смартспеціалізація, як метод стратегічного планування модернізації інституційного середовища інноваційної діяльності в регіоні має всі підстави на застосування та базується на урахуванні специфіки і спеціалізації економіки регіону, використанні її можливостей у напрямі формування багаторівневої інноваційно орієнтованої конкурентоспроможної системи. Відтак, саме тому, починаючи із 2018 р. планування регіональних стратегій до 2027 р. в Україні відбувається зі застосуванням методології, яка передбачає визначення пріоритетів на засадах смартспеціалізації (S3) [3, с.27-36]. При тому цілком доречно вести мову й про інші альтернативні підходи у стратегуванні інноваційно-технологічної діяльності. Це, до прикладу, смартпросторовий розвиток (коли не стільки важлива спеціалізація місцевої економіки, як становлення прогресивної, часто типової для різних населених пунктів / територій, смарт-інфраструктури: розумного енергоспоживання та поводження з відходами, туризму і доквілля, медичного обслуговування, освіти, проживання, безпеки, транспорту і зв'язку, електронного врядування [4]), створення територіальних центрів акумуляції інноваційно-технологічної активності, формування загального (без галузевої пріоретизації) сприятливого для науково-дослідної, технічної та інноваційної діяльності середовища та ін.

Потрібно зауважити, що саме останній зі зазначених варіантів присутній у більшості наукових дослідженнях з питань формування та реалізації регіональної політики в сфері інституційного середовища інноваційної діяльності. Так, К. Безгін веде мову про регіональне інноваційно-активне середовище як генеральну мету регулювання, розуміючи при цьому, по факту, інституційне середовище інноваційної діяльності з додатковими посиленними акцентами на публічно-приватному фінансовому забезпеченні відповідних

процесів [5, с. 89]. Авторська позиція також в тому аби максимально використати наявний природно-ресурсний, геоелектронічний та виробничий потенціал територій регіону. Відповідно, не доречно розвивати середовище інновацій на всіх територіях області та у всіх видах економічної діяльності. Для цього слід визначити ті території і галузі, де буде акумульовано й об'єднано промисловий і інноваційно-технологічний потенціал, коли підсистемами регіонального інноваційно-активного середовища є наукова, виробничо-технічна, нормативно-правова, кадрова, фінансова, кластерна та зовнішньоекономічна.

Вважаємо, що на сьогодні, в епоху тотальної діджиталізації та цифрової трансформації економіки й суспільства, склад підсистем видається не повним, однак, при цьому, погоджуємося, що системними учасниками – партнерами співпраці стають бізнес, місцева влада та науково-дослідний сектор, тоді як другу лінію утворюють інфраструктурні інституції у вигляді фінансово-кредитного та інвестиційного сектора, ІКТ, системи формування інтелектуально-кадрового, матеріально-технічного та техніко-технологічного забезпечення, маркетингового і правового супроводу.

Список використаних джерел

1. A policy for industrial innovation – Strategic lines of a community approach, Commission of the European Communities, COM (81) 620. URL: http://aei.pitt.edu/1376/1/innovation_30_May_COM_81_620.pdf.
2. REG-STRIDE – Community initiative (EEC) concerning regional capacities for research, technology and innovation (STRIDE), 1990-1993. CORDIS. URL: http://cordis.europa.eu/programme/rcn/205_en.html.
3. Возняк Г.В. Теоретико-методологічні аспекти формування моделі смарт-спеціалізації України. *Регіональна економіка*. 2021. № 2. С.27-36.
4. Smart-інфраструктура у сталому розвитку міст: світовий досвід та перспективи України. К.: Центр Разумкова, 2021. 400 с.
5. Безгін К. С., Горлов Є. І. Особливості формування інноваційно-активних середовищ на регіональному рівні. *Економіка і організація управління*. 2021. № 4 (44). С. 89-98.

Насадюк О. В.

здобувач вищої освіти факультету управління та права

Солоїд О. В.

*к.е.н., доцент кафедри менеджменту, маркетингу та підприємництва
Вінницький кооперативний інститут*

ПОБУДОВА ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ

В Україні розвиток ринкових відносин передбачає формування нових підходів в управлінні персоналом, так як через застарілу і недостатньо гнучку концепцію кадрової політики більшість українських підприємств не встигають

реагувати на ринкові зміни і нові вимоги до мобільної переорієнтації кадрового потенціалу. Основним резервом зростання обсягів виробництва організацій є ефективне управління персоналом.

Особливої актуальності набуває розроблення моделі ефективного управління персоналом на підприємстві, яка дасть можливість забезпечити результативність роботи в довгостроковій перспективі, підвищить загальну конкурентоспроможність та створить нові умови для розвитку.

Роль людини в сучасних умовах господарювання набуває особливого значення, оскільки персонал на підприємстві являється не лише головним виробничим елементом, але й є найважливішим стратегічним ресурсом. Відповідно, на всіх стадія діяльності організації гостро постає питання ефективного управління.

Управління персоналом являється багатогранним і складним процесом, який має свої специфічні закономірності і властивості, а також, має набути системного характеру і завершеності на основі вирішення кадрових проблем, впровадження нових методів і форм роботи.

На сьогоднішній день існує багато підходів до визначення поняття «система управління персоналом». Одні характеризують його на основі організаційних сторін управління, інші – відзначають змістовну частину, яка оперує функціональну сторону управління. Узагальнивши можна стверджувати, що система управління персоналом являється цілісним і стратегічним підходом до управління людськими ресурсами, які вносять свій внесок у досягнення цілей підприємства [2].

З точки зору менеджменту, побудова ефективної системи управління персоналом на підприємстві включає в себе ряд ключових питань:

1. Стратегічне управління персоналом: вироблення чіткої стратегії управління персоналом, яка відображає стратегічні цілі та завдання підприємства, враховуючи потреби ринку, конкурентну ситуацію та внутрішні фактори.

2. Планування ресурсів: аналіз потреб у персоналі на різних рівнях організації та розробка планів по забезпеченню потрібних ресурсів у відповідності зі стратегічними цілями.

3. Рекрутинг та відбір: розробка ефективних процесів рекрутингу та відбору кваліфікованих кандидатів, які відповідають потребам організації та культурі підприємства.

4. Оцінка та розвиток персоналу: визначення процесів оцінки та оцінки виробничої діяльності співробітників, а також розробка програм розвитку та навчання для підвищення їхньої ефективності та розвитку.

5. Мотивація та збереження персоналу: створення системи мотивації, яка враховує потреби та мотивації співробітників, щоб забезпечити їхню відданість та збереження в організації.

6. Управління конфліктами та взаєминами: розробка стратегій управління конфліктами та сприяння конструктивним взаєминам між співробітниками та командами.

7. Технології та інструменти управління персоналом: використання сучасних технологій та інструментів для автоматизації та оптимізації процесів управління персоналом, таких як системи управління відносинами з персоналом (HRM), програми електронного навчання тощо.

Ефективна система управління персоналом на підприємстві повинна бути спрямована на досягнення стратегічних цілей організації шляхом оптимального використання та розвитку людських ресурсів.

Підвищення ефективності системи управління персоналом на підприємстві вимагає комплексного підходу та впровадження різноманітних стратегій та ініціатив. Починати потрібно з аналізу поточного стану системи управління персоналом та визначення ключових аспектів, які потребують удосконалення. Це може включати оцінку процесів рекрутингу, оцінку та розвиток персоналу, систему мотивації та інші аспекти.

Важливим аспектом є впровадження HR-технологій, таких як програмне забезпечення управління персоналом (HRIS), системи електронного навчання (e-learning), аналітика та звітність. Це допоможе оптимізувати та автоматизувати багато процесів, що підвищить ефективність роботи.

Навчання та розвиток персоналу є необхідною умовою підвищення ефективності системи управління персоналом на підприємстві та передбачає забезпечення доступу співробітників до навчальних ресурсів та програм розвитку навичок та компетенцій, що відповідають їхнім потребам та стратегічним цілям підприємства.

Велику роль відіграє створення мотиваційних систем, зокрема розробка системи мотивації, яка враховує індивідуальні потреби та мотивацію співробітників, засновану на преміях, навчанні, можливостях кар'єрного зростання тощо.

Однією із стратегій підвищення ефективності системи управління персоналом є залучення співробітників до процесів управління персоналом, включаючи участь у прийнятті рішень, здійснення зворотного зв'язку та участь у проєктах з поліпшення системи управління персоналом. Варто приділити увагу створенню корпоративної культури, яка сприяє взаєморозумінню, співпраці та відкритості. Постійний моніторинг та оцінка результатів впроваджених змін у системі управління персоналом сприяє виявленню успіхів та недоліків, а також внесенню коректив у стратегію управління.

Ці стратегії допоможуть підприємству підвищити ефективність системи управління персоналом та досягти стратегічних цілей організації.

Список використаних джерел

1. Дашко І. М., Крилов Д. В., Серова В. Ю. Сучасні системи управління персоналом. Фінансові стратегії інноваційного розвитку економіки. 2021. Вип. 4(52). С. 121-128.

2. Управління персоналом: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. / О. М. Шубалий, Н. Т. Рудь, А. І. Гордійчук, І. В. Шубала, М. І. Дзямулич, О.А. Хілуха, П.М. Косінський; за заг. ред. О. М. Шубалого. Луцьк: ЛНТУ, 2023. 414 с.

Нікітюк І.Ю.
здобувач вищої освіти факультету управління та права
Пиріжок С.Є.
к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
маркетингу та підприємництва
Вінницький кооперативний інститут

МОТИВАЦІЯ В УПРАВЛІННІ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ

Управління людськими ресурсами є одним із найновіших підходів до управління персоналом, який і є зміненим підходом, що є наслідком соціальних змін кінця 20-го століття та торкаються всіх особистих і громадських сфер життя. В основі цього полягає прагнення керівників вищої ланки змінити риси особистості підпорядкованих працівників відповідно до цілей підприємства, створити позитивний підхід до їхньої роботи, трудового колективу та, нарешті, також ідентифікувати себе в корпоративну культуру, її стратегію.

Людський потенціал представляє єдину та унікальну, живу та життєдієву силу підприємства. Людський потенціал, як комплекс накопичених позитивних і негативних досвідів і характеристик працівників разом із менеджерами, проявляються в організаційному середовищі як конструктивні (іноді навіть деструктивні) виконавці, що досягають високої продуктивності, прибутку, нових цінностей, передових знань та надбань. При раціональному використанні та розвитку ця сила може стати постійною, творчою та гнучкою основою успіху кожного підприємства.

Мотивація є одним із важливих елементів управління людськими ресурсами. Без відповідного рівня мотивації неможливо визначати цілі та намагатися їх досягти. Мотивація – це важливий термін, який зазвичай використовується для заохочення працівників виконувати доручену роботу із наполегливістю, відданістю та ентузіазмом.

Як показують результати досліджень, а саме 85% мотивації працівників залежить від стабільності компанії на ринку, можливості кар'єрного зростання, принципів та цінностей, які сповідує організація, місця та ролі працівника в господарській діяльності підприємства. І надалі, як стверджують 85 % керівників відділу кадрів, програма визнання співробітників компанії абсолютно покращує їх корпоративну культуру, оскільки відкрите визнання, які відображають цінності компанії, зміцнює колектив, командний дух, і звісно культуру компанії [1].

Компанії, підприємства, фірми повинні прикладати систематичні зусилля у сфері постійного посилення мотивації своїх працівників, яким також призначено інтегрувати ці стимули. Це означає, що постійно існує необхідність у посиленні мотивації всіх працівників таким чином, щоб вони могли виконувати визначені організаційні орієнтири. Також, з точки зору організаційного успіху, необхідно мати на меті систематичне підвищення мотивації дійсно всіх працівників, включаючи і керівний склад усіх рівнів, професійних сегментів і ієрархічної побудови підприємства.

Тут мова йде про професійні досягнення та набуті навички у процесі діяльності підприємства, до чого слід застосовувати різноманітні методи мотивації.

В цьому слід також обґрунтовувати комплекс стимулів, які включають у собі як моральні, так і матеріальні різновиди заохочення. Цим і зазначається переконливість в умовах сьогодення щодо досягнення бажаних і очікуваних результатів. За такими особливостями і визначається зацікавленість у кінцевих результатах, які мають грошову вартість, відображаються матеріальними речами, соціально-психологічним кліматом, налаштованістю співробітників виконувати поставлені перед ними завдання.

Процес розвитку системи мотивації є важливим для працівників. Більш впливовими та дієвими, вагомими та переконливими в сучасних ринкових умовах є саме визначені чітко матеріальні стимули. У таких випадках зацікавленість визначається тим, щоб оптимізувати витрати грошових ресурсів для реалізації інструментів мотивації працівників, а особисті інтереси фахівців, навпаки, визначаються безпосередньо до отримання визначеної матеріальної вигоди. Таким чином, визначення системи заходів щодо пошуку шляхів стимулювання мотивації працівників, і забезпечить найкращий результат.

Отже, людський потенціал є сильним фактором, тому що результати діяльності працівників на підприємстві з високою мотивацією кращі в порівнянні з тими, хто має низьку мотивацію. А це означає, що високомотивовані працівники ефективніше вирішують проблеми та виконують поставлені на них функції і завдання, порівняно з іншим персоналом.

Список використаних джерел

1. Стамбульська Х. Б., Передало Х. С. Про вплив корпоративної культури на управлінські процеси. Економіка та суспільство. 2021. Випуск № 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-82>

2. Малиновська Ю. Б., Зірник К. Р., Захарук Н. В., Лесик В. Й. Вплив корпоративної культури на мотивацію співробітників. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 7. С. 161-166.

Олійник І. М.

здобувач вищої освіти факультету управління та права

Петренко М. І.

*к.е.н., професор кафедри гуманітарних, економічних
та фінансово-облікових дисциплін*

Вінницький кооперативний інститут

ОПТИМІЗАЦІЯ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА

Вступ. У сучасній економічній ситуації однією з найважливіших умов виживання і розвитку підприємства є наявність і раціональне використання грошових фондів. У таких умовах однієї з ключових проблем фінансового аналізу являється визначення і підтримка оптимальної величини і структури вкладеного капіталу в грошовій формі з метою отримання максимального

об'єму грошового потоку за певний період і раціональної організації розрахунків. Рух фінансових ресурсів підприємств (прибутку, амортизаційних відрахувань та ін.) здійснюється у формі грошових потоків. Для стратегічного управління фінансами важливий не лише загальний об'єм грошових ресурсів, але і величина дебітного потоку, інтенсивність його руху впродовж року.

У сучасних умовах грошові кошти є одним з найбільш обмежених ресурсів і успіх підприємства у виробничо-комерційній діяльності багато в чому залежить від ефективності їх використання.

Отже, для реальної оцінки фінансового результату діяльності будь-якого підприємства в першу чергу потрібна інформація про його фінансові ресурси і їх рух, тобто про грошові потоки.

Концепція грошових потоків підприємств виникла в середині 50-х років ХХ століття в США і розроблялася зарубіжними економістами. Серед авторів, чийі роботи перекладені на російську мову, проблеми визначення, оцінки і аналізу грошових потоків підприємства розглядають Л. А. Бернстайн, Ю. Бригхем, Дж. К. Ван Хорн, Б. Коласс, Б. Райан, Ж. Ришар, Д. Стоун, Д. Г. Сигл, К. Хитчинг, Э. Хелферт та ін.

У останнє десятиліття ці проблеми знаходять відображення і в роботах вітчизняних економістів: Бланка І.А., Кірейцева Г.Г., Коваленка Л.О., А.М. Поддєрьогін, Н.Л. Правдюк, І.В. Зятковський, Ремньової Л.М., Шила В.П., Бондаренка О.С., Душила А.А., Кодацького В.П., та інших авторів.

Мета і завдання дослідження. Метою цих досліджень є вивчення методів оптимізації грошових потоків на підприємстві на сучасному етапі і основних проблем пов'язаних з цим процесом.

Основними завданнями в управлінні рухом грошових коштів є те, що збалансувало сум надходжень і витрат і синхронізація потоків в часі для досягнення фінансової рівноваги компанії з урахуванням стратегії довгострокового розвитку бізнесу.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження послужили фундаментальні праці зарубіжних і українських вчених, присвячені проблемам аналізу і управління грошовими потоками.

Результати дослідження. Механізм управління рухом грошових потоків полягає в аналізі доходів і витрат, бюджетуванні, фінансовому моделюванні і постійному контролі. Оптимізація грошових потоків підприємства є процесом підбору таких форм їх організації, які зважають на галузеву специфіку і індивідуальні особливості його бізнес-процесів.

Оптимізований рух грошових коштів підприємства приведе до зростання чистого грошового потоку.

Досягається це наступним комплексом заходів [1, 3]:

- ефективною фінансовою, податковою і ціновою політикою;
- підвищенням ефективності роботи з претензіями для стягнення вчасно і в повному об'ємі дебіторської заборгованості і штрафних санкцій;
- скороченням витрат в поточній діяльності організації;
- зменшенням періоду зберігання матеріальних обігових коштів;

- використання найбільш ефективних методів амортизації основних активів;
- підвищенням ефективності процесів виробництва і якості бізнес-процесів підприємства в цілому.

При оптимізації руху грошових коштів підприємства в часі їх класифікують за двома характеристиками [2, 4]:

- по рівню здатності змінюватися в часі виділяють грошові потоки що піддаються і непаддатливі міні. Наприклад, період лізингових платежів може узгоджуватися сторонами, отже, це змінюваний за часом фінансовий потік. Податкові платежі завжди фіксовані за часом, оскільки законодавчо встановлені терміни їх сплати, які не можна порушувати.

- по рівню передбачуваності виділяють грошові потоки повністю передбачувані, недостатньо передбачувані і абсолютно непередбачувані. Тут об'єктом оптимізації виступають передбачувані потоки.

В процесі оптимізації грошових потоків в першу чергу забезпечується їх збалансованість по періодах часу. Для цього використовують два основні методи: синхронізацію і вирівнювання.

Синхронізація робиться на основі коваріації, як міра спільної мінливості двох випадкових змінних факторів, тобто позитивного і негативного фінансових потоків. В процесі синхронізації вимагається підвищити рівень кореляції між двома грошовими потоками. Ефект, досягнутий застосуванням цього методу, оцінюється за допомогою коефіцієнта кореляції. В процесі оптимізації цей коефіцієнт повинен прагнути до одиниці [3].

Метою вирівнювання є «згладжування» об'ємів грошових потоків по окремих інтервалах досліджуваного періоду часу. Воно дозволяє мінімізувати сезонні і циклічні відмінності в утворенні доходів і витрат, збалансувати середні залишки грошових коштів і підвищити рівень ліквідності.

Ефективність цього методу оптимізації грошових потоків оцінюють за допомогою коефіцієнта варіації або середньоквадратичного відхилення (необхідно добитися зниження цих показників).

Кінцевим етапом оптимізації руху грошових коштів є забезпечення умов збільшення чистого грошового потоку підприємства, що приведе до зростання темпів економічного розвитку компанії за рахунок власних джерел і понизить його залежність від зовнішніх джерел фінансових ресурсів.

На основі результатів оптимізації грошових потоків підприємства вибудовується система планів ефективного використання фінансів підприємства і впроваджується система контролю результатів їх виконання.

Висновки. Таким чином, кінцевою метою оптимізації грошових потоків підприємства є максимізація чистого грошового потоку підприємства, що підвищує рівень його самофінансування і знижує залежність від зовнішніх джерел фінансування. На основі оптимізації грошових потоків підприємства може бути побудована система планів раціонального використання засобів підприємства з урахуванням його специфіки і впроваджена відповідна система контролю над їх виконанням.

Список використаних джерел

1. Бланк І.А. Стратегія і тактика управління фінансами. К., 2006.
2. Кравчук О.М., Лещук В.П. Фінансовий менеджмент суб'єктів підприємництва: навч. посіб. К.: ЦУЛ, 2010. 504 с.
3. Петренко М.І., Драбовський А.Г., Іванюта П.В., Петренко В.М. Фінансовий менеджмент з основами фінансової діагностики підприємства: підручник. Заг. ред. професора М.І. Петренко. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі – Поділля», 2021. Т. I, 456 с.
4. Поддерьогін А.М. Фінанси підприємств. К.: КНЕУ, 2006. 288 с.

Павліченко І. В.

здобувач вищої освіти факультету управління та права

Кашпрук Ю. А.

*к.е.н., доцент, доцент кафедри гуманітарних,
економічних та фінансово-облікових дисциплін
Вінницький кооперативний інститут*

РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ГОЛОВНИЙ ПОКАЗНИК ЙОГО АКТИВНОСТІ

В умовах розвитку ринкових відносин різні напрямки фінансово-господарської діяльності підприємств будь-якої форми власності, які пов'язані як з поточною діяльністю, так і з вирішенням задач тактичного та стратегічного менеджменту в першу чергу пов'язані з раціональним формуванням та перерозподілом фінансових ресурсів. При цьому, враховуючи різні аспекти та сфери планування діяльності підприємства, найважливішим є процес управління прибутком.

У сучасних умовах господарювання система управління підприємством повинна базуватись на швидкості реакції на ринкові зміни з метою забезпечення стійкого фінансового стану. Прибуток виступає безпосереднім результатом діяльності підприємства, проте не відображає повною мірою ефективності підприємницької діяльності. Здійснення аналізу прибутку з урахуванням використаних ресурсів дозволяє більш повно визначити ефективність діяльності підприємства, що можливо здійснити за допомогою оцінки рентабельності.

В основі визначення доцільності функціонування та результативності діяльності підприємства знаходяться абсолютні та відносні показники. Прибуток в абсолютному вираженні, що отримує підприємство (в першу чергу, прибуток від операційної діяльності), є головним показником. Проте для визначення ефективності лише його значення недостатньо. Чим більшим є капітал підприємства, тим більшим може бути розмір його прибутку за інших рівних умов. Більші обсяги реалізації та використання живої і матеріалізованої праці також відповідним чином впливають на розмір прибутку.

Прибуток – це частина отриманого на вкладений капітал чистого доходу підприємства, що характеризує його винагороду за ризик підприємницької діяльності [1]. Як засвідчує практика, відповідь щодо ефективності діяльності підприємства дає співставлення суми отриманого прибутку з розміром оборотних коштів, виробничих фондів, витратами на виробництво продукції. В результаті такого співставлення отримуємо рівень рентабельності виробництва, що можна розглядати з різних точок зору [2].

З однієї сторони, розгляд витрат можна здійснювати в якості поточних витрат, тобто як собівартість продукції (робіт, послуг). Відповідно в розрахунках можна використати різні варіанти їх визначення.

З іншої сторони, для забезпечення фінансово-господарської та виробничої діяльності підприємства витрати набувають форми авансованої вартості або авансованого капіталу. Відповідно з'являються різні варіанти їх визначення, що лягає в основу відповідних розрахунків [3].

Рентабельність в узагальненому вигляді і являє собою співвідношення прибутку та поточних витрат або авансованого капіталу. В перекладі з латинської рентабельність *rentabel* означає прибутковий. Тому в широкому розумінні рентабельність означає прибутковість, дохідність реалізації продукції (робіт, послуг), дохідність виробництва, дохідність підприємств, установ, організацій, прибутковість галузей економіки [4].

Рентабельність є відносним показником ефективності виробничо-фінансової діяльності підприємства, економічної ефективності виробництва на підприємстві. В цілому даний показник відображає використання ресурсів (матеріальних, грошових тощо) [5].

Рентабельним є підприємство, яке покриває витрати і отримує прибуток в результаті реалізації продукції. Проте зміни суми прибутку і рівня рентабельності відбуваються, як правило, нерівномірно. Бувають випадки, коли прибуток може збільшуватися набагато швидше, ніж рентабельність. Показники рентабельності характеризують рівень використання всіх коштів підприємства, які були авансовані та спожиті в даному виробничому циклі; ефективність поточних витрат підприємства на виробництво та реалізацію продукції та її окремих видів [3].

Аналіз показників рентабельності відіграє важливу роль, оскільки дозволяє надати узагальнюючу оцінку, визначити основні напрями пошуку резервів підвищення ефективності підприємства. Проведення аналізу рентабельності слугує інформаційною базою для оцінки можливостей отримання додаткового прибутку, формування асортименту, визначення структури продукції, а також в якості інструменту ціноутворення та інвестиційної політики.

Внаслідок зростання рентабельності діяльності підприємства має місце покращення фінансового стану, що сприяє матеріальному стимулюванню робітників підприємства за рахунок зростання засобів, які на це виділяються. З точки зору управління підприємством показник рентабельності – це

інформація, яка відображає результати, принципи тактики й стратегії, які використовуються та доцільність їх коригування.

Рівень прибутковості виручки, отриманої підприємством від збуту продукції та виконання операцій визначається завдяки показникам рентабельності чистого доходу. Дані показники відображають величину операційного, валового, загального та чистого прибутку надходить з 1 грн. чистого доходу. Зростання даних показників може бути зумовлене дією наступних факторів: скорочення витрат на одиницю доходу, зниження цін на придбані ресурси, підвищення цін на продану продукцію, послуги. Кожен з показників рентабельності характеризує рівень ефективності певного виду господарювання [4]:

- показник валового прибутку – результати функціонування структурних підрозділів, які складають виробничі витрати;

- операційного прибутку – використання ресурсів у виробничому процесі, менеджменту реалізації об'єктів операційної діяльності;

- прибутку від звичайної діяльності – формування передбачуваних доходів;

- створеного (загального) прибутку – всіх господарських операцій, що мають місце в процесі діяльності підприємства;

- чистого прибутку – враховуючи розподіл фінансового результату згідно враховуючи податкову систему і податкову політику держави [5].

Отже, показник рентабельності відображає достатність прибутку в порівнянні з іншими окремими величинами, що здійснюють вплив на виробничий процес, збут і загалом на фінансово-господарську діяльність підприємства.

Список використаних джерел

1. Блонська В.І., Паньків І.В. Прибуток – особливості його формування та використання в ефективному управлінні підприємством. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.5 С.179-185

2. Довбня С.Б., Пендик О.Г. Методичні особливості показників рентабельності та розробка їх класифікації. *Молодий вчений*. 2014. № 5. С. 94-97.

3. Корінев В.Л. Дослідження впливу ціни на прибутковість діяльності підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. №2. С.92-98.

4. Зінченко О.А. Визначення показників рентабельності на основі величини якості прибутку. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2009. № 28. С. 150-155.

5. Рязанцева В. В. Аналіз формування та використання прибутку підприємства. *Статистика України*. 2007. №1. С. 40-43.

КОНТРОЛІНГ ЯК НАПРЯМ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Контролінг як цілісна концепція управління фінансово-економічними процесами та результатами діяльності підприємства, базуючись на сучасній обліковій інформації, заслуговує широкого впровадження в діяльність вітчизняних підприємств. Розглядаючи контролінг у вигляді інтелектуальної системи управління розвитком підприємства можна дослідити взаємозв'язок між її окремими елементами – інформаційними формами, плануванням та аналізом (рис. 1).

Що стосується фінансових взаємовідносин всередині підприємства, то тут слід розглядати наявність ресурсів та інформації для проведення контролінгу, чим прослідковується його взаємозв'язок із фінансовим менеджментом. Це пояснюється тим, що контролюючі особи, так само як і фінансисти та аналітики, повинні постійно діяти в рамках певного інформаційного простору. Також прозорості управління фінансами підприємств сприяє бухгалтерський облік [1, с.56]. Але при цьому слід враховувати постійне загострення конкурентної боротьби на міжнародних та національних ринках, погіршення стану зовнішнього середовища, нестабільність ситуації та відповідно з цим – скорочення простору діяльності підприємств тощо. Тому перед керівниками постійно постають питання, які пов'язані із виживанням у мінливих умовах [2]. Низка управлінських питань можуть вирішуватися завдяки досвіду та інтуїції керівництва, але загальний потік питань вимагає наявності на кожному підприємстві надійного інформаційного забезпечення, що подається у формі документування та звітності, та в свою чергу сприяє правильності прийняття управлінських рішень.

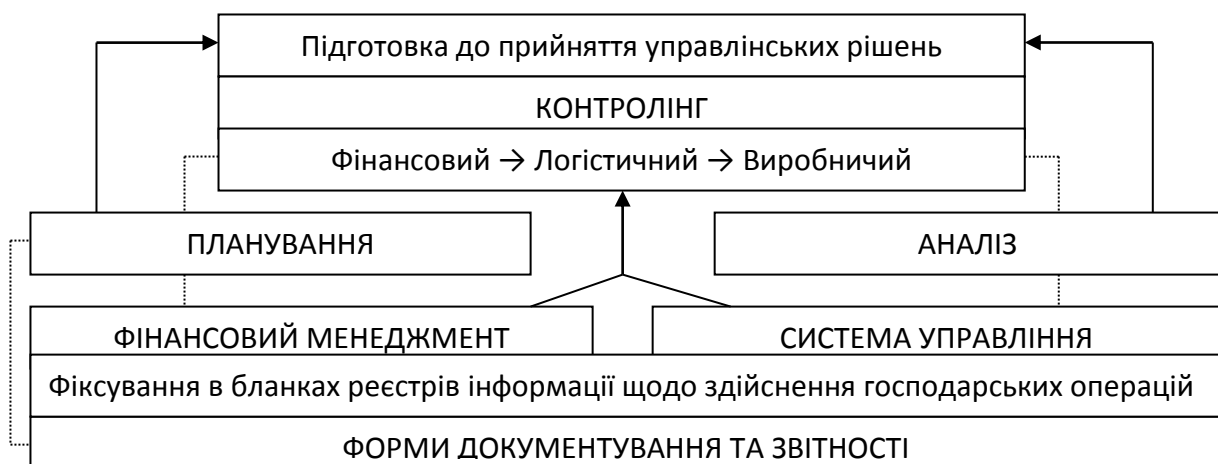

Рис. 1. Контролінг як цілісна система управління на підприємстві

Контроль в свою чергу є тим механізмом, який налагоджує взаємозв'язок між об'єктами і суб'єктами управління, на виході надаючи господарюючому суб'єкту необхідний обсяг інформації про стан управління об'єктом або підприємством, та ходом виконання прийнятих рішень.

Вирішення поточних та розгляд перспективних господарських питань можливе лише на базі регулярного надходження повної та достовірної інформації щодо найважливіших процесів господарської діяльності. Тому побудову багатоступеневої інформаційної системи сьогодні можна розглядати як одну з основних передумов ефективної діяльності підприємства в цілому.

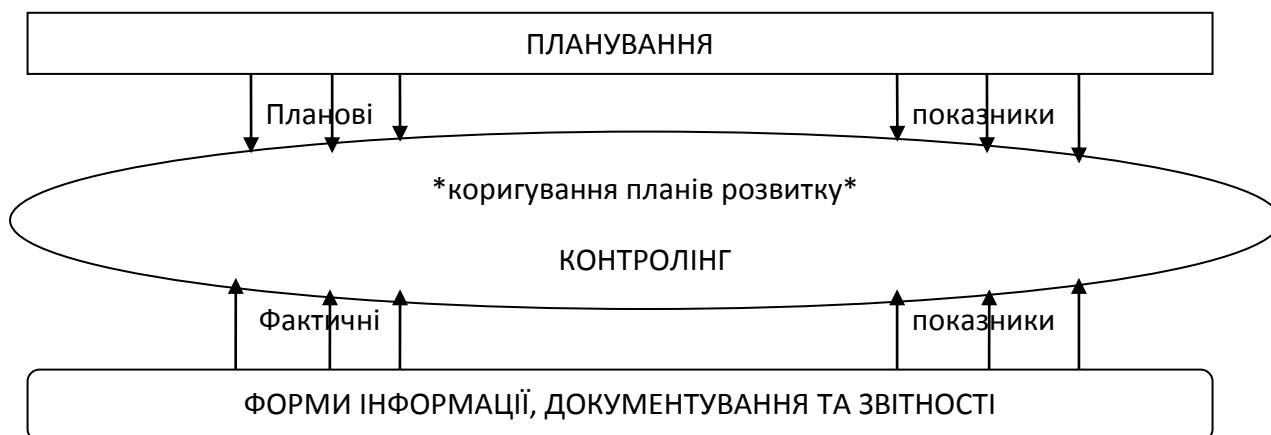

Рис. 2. Рух інформації в процесі підготовки та прийняття управлінських рішень

На практиці, в організаційних структурах зарубіжних підприємств, зокрема у Німеччині, де започаткувався і дійсно функціонує контролінг, відображається визначенням функціональних обов'язків контролюючих осіб, в т.ч. фінансистів, аналітиків, бухгалтерів та інших виконавців. У деяких компаніях існує відокремлений відділ контролінгу, планування, ІОЦ та ін. Проте, розмежування функціональних обов'язків не виключає взаємозв'язків між ними. Звичайно, організація контролінгу на кожному підприємстві завжди має свої особливості та суттєво залежить від організаційної структури та виду діяльності.

На підприємстві завжди функціонують паралельно декілька систем накопичення інформаційних даних та аналітичних досліджень, причому кожна з них узагальнює дані за окремими процесами і потоками. Але в першу чергу слід зазначити, що контролінг – це перш за все система, орієнтована на перспективний розвиток підприємства. Зрозуміло, що цю інформацію не слід вказувати як «незмінну», тобто залишати її без подальшого детального звіту. Інформація з минулого дозволяє вирішувати перелік питань, що може надати можливості передбачити діяльність підприємства у майбутньому. І тут виникає одна особливість – істотність задокументованої інформації та звітних даних щодо минулих подій господарської діяльності.

І звідси відображений рух інформації в процесі підготовки та прийняття управлінських рішень (рис. 2). З одного боку, тут необхідність становить детальний аналіз «вихідних» інформаційних даних з метою проведення

розрахунків показників діяльності підприємства, що застосовуються для прийняття керівниками дієвих управлінських рішень. Таким чином відбувається порівняння фактичного виконання показників із плановими, чим розкриваються численні резерви і потенціал підприємства. А з іншого боку – вже прийняте та передане на виконання рішення обов'язково підлягає фактичному виконанню господарської операції, за якими закріплені рух фінансів, матеріальних та інших цінностей і ресурсів.

Така практика із сформованим зворотним зв'язком надає можливість управлінському апарату приймати обґрунтовані управлінські рішення, які у будь-який момент часу гарантуватимуть прощтовхування підприємства до задалегідь встановлених цілей та орієнтирів. Зокрема, двосторонній зв'язок з обліком повинен служити не тільки з метою контролю за виконанням поставлених цілей, але й створенню реальної основи для управління очікуваним розвитком, де виявлені відхилення повинні надавати контролюючому органу можливість проводити заходи задалегідь, до початку виникаючих проблемних ситуацій та при цьому усувати негативні наслідки. Тому, зумовлюючи та ідентифікуючи двосторонній інформаційний потік, можливо визначити розвиток передового типу діяльності керівництва та його спрямування на майбутню перспективу.

Список використаних джерел

1. Давидович І.Є. Контролінг: навч. посіб. для студ. ВНЗ; Терноп. нац. екон. ун-т. Київ : ЦУЛ, 2018. 550 с.
2. Зелена М. І., Філіппов А. О., Цісельська Д. Б. Формування та використання персоналу в контексті концепції контролінгу. Домінанти розвитку HR-інжинірингу, економіки і бізнесу у XXI столітті в умовах перманентної трансформації національної і світової економік : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 17-18 листоп. 2022 р., м. Хмельницький. 2022. С. 94-97.

Рибак А. О.

здобувач вищої освіти факультету управління та права

Драбовський А. Г.

д.е.н., професор кафедри менеджменту,

маркетингу та підприємництва

Вінницький кооперативний інститут

РОЛЬ МЕНЕДЖМЕНТУ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ

Успіх підприємництва залежить від двох умов: обсягу і якості виконання функцій і завдань, що вирішуються підприємством (обсягом виробництва, реалізації продукції, наданням послуг тощо); і раціонального використання ресурсів. А отже управління витратами означає вдосконалення управління всіма аспектами діяльності підприємства.

Ефективним вважається таке управління, яке забезпечує:

- належний облік і звітність;
- логічну класифікацію витрат і можливість їх повного і глибокого аналізу;
- віднесення витрат на відповідні підрозділи, служби, функції, окремих осіб, тобто встановлення міри відповідальності за їх використання;
- прогнозування і планування витрат, складання кошторису витрат на майбутній період з врахуванням інших показників і особливостей діяльності підприємства. В кожному підприємстві складається відповідна система управління.

Будь-яка система в тому числі система виробництва продукції – це внутрішньо організована сукупність взаємозв'язаних елементів, що утворюють єдине ціле і спільно діють для досягнення поставленої мети. Проте не будь-яка, а лише така сукупність елементів (об'єктів) становить систему, що утворює ціле й має якісно нові особливості. Результат поведінки системи визначається як продукт взаємодії його частин (компонентів). У такому разі система наближається до поняття «організація», під якою, з одного боку, розуміють сам процес, організаційну діяльність, а з іншого, – результат цієї діяльності. Залежно від підходу та мети вивчення об'єкта, його можна розглядати і досліджувати як організацію, систему або як її елементи .

Елементами системи виробництва є працівники, основні і оборотні засоби, інформація та методи її обробки тощо. Елемент – це відособлена частина системи, що має специфічні властивості й особливе призначення. Він виконує відповідну функцію і не розчленовується при вивченні процесу функціонування системи. Збільшення кількості елементів, що входять до складу системи, зумовлює зростання її складності і внутрішніх взаємозв'язків у ній.

Система має певні властивості, що становлять її якісні параметри, які дають можливість описувати елементи (об'єкти) системи кількісно, виражаючи їх у відповідних одиницях.

Система має такі параметри: вхід, процесор, вихід, управління за допомогою зворотного зв'язку й обмеження.

Вхід системи – це ресурси, елементи, над якими здійснюється процес або операція (насіння, добрива, засоби захисту рослин, паливно-мастильні матеріали, енергія, інформація та ін.), сукупність факторів і явищ (зовнішнє середовище), що впливають на процеси системи і не піддаються прямому управлінню, законодавчі, нормативні акти, які забезпечують розміщення і зміну системи.

Процесор переробляє ресурси системи, тобто її вхідні елементи, споживає їх і трансформує у вихідні результати діяльності системи (продовольча продукція).

Якщо у процесі такого перетворення цінність і корисність елементів системи зменшується, то втрати в системі збільшуються, а її ефективність знижується.

Вихід системи є продуктом або результатом її діяльності. Система на своєму виході повинна задовольняти окремі критерії, головні з яких – стабільність, екологічність, ефективність і надійність.

Аналізуючи вихід системи, можна мати уявлення про рівень досягнення мети, що стоїть перед системою.

Ефективне управління витратами повинно передбачати зменшення і усунення тих витрат, які не є доцільними, результативними для підприємства, тобто які не сприяють збільшенню обсягів виробництва і реалізації продукції, отриманню цільового розміру прибутку.

Щоб оптимізувати витрати на підприємстві при їх формуванні доцільно забезпечити виконання таких умов:

- приріст загальної суми витрат не повинен перевищувати приріст виручки від реалізації (доходів);

- мінімальний рівень (середніх) витрат повинен досягатися при такому обсязі виробництва і реалізації, коли граничні витрати по своєму розміру дорівнюють середнім витратам. Подальше збільшення обсягів діяльності призведе до зросту розмірів середніх витрат, що не є ефективним;

- зниження витрат не повинно викликати негативних явищ: зниження якості продукції (робіт, послуг), а як наслідок, погіршення якісних показників діяльності підприємства;

- розмір витрат повинен бути пов'язаний із забезпеченістю підприємства ресурсами, прогнозовані значення витрат повинні визначатися з врахуванням обмежень по ресурсах, розрахунки забезпечувати найбільш оптимальне їх використання;

- досягатися відповідність зміни витрат змінам обсягу і особливостей діяльності підприємства, його цільових орієнтирів, вимог покупців до якості і асортименту продукції тощо.

В сучасних умовах значно зростає значення оперативного управління витратами за ними. Ефективність цієї діяльності оцінюється в її взаємозв'язку з кінцевими соціально-економічними показниками діяльності.

Список використаних джерел

1. Гаркуша Н. М., Цуканова О. В., Горошанська О. О. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті: навчальний посібник. К.: Знання, 2012. 591 с.

2. Скрипник М. І. Методи обліку витрат і методи калькулювання: сутність і співвідношення понять. Міжнародний збірник наукових праць. 2010. Випуск 2(14). С. 202-206.

3. Kovalchuk S. et. al. Formation of a system approach to the optimization of marketing management at an enterprise. *Eastern – European Journal of Enterprise Technologies*. 2016. 3/4 (81). P. 4-12. <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2016.70540>

4. Ivanova N. et. al. Peculiarities of the E-commerce Development in the Conditions of Digital Economy. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, VOL. 21. No 12. December 2021. 193-202. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.12.28>

Розвора Я.О.
здобувач вищої освіти факультету управління та права
Пиріжок С.Є.
к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
маркетингу та підприємництва
Вінницький кооперативний інститут

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ЯВИЩЕ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Питання корпоративної культури та управління людськими ресурсами займають особливе місце в менеджменті, отже основні управлінські рішення реалізуються саме через кадрове наповнення та ефективну культуру. У рамках окресленої проблеми значну зацікавленість може викликати досвід потужних гравців вітчизняного бізнесу. Важливо також враховувати відмінність у формуванні системи управління людськими ресурсами в складних умовах невизначеності.

Культурний простір, тобто організаційна культура, набуває особливого значення у зв'язку з необхідністю виходу підприємств на міжнародні ринки та інтеграційними процесами, які відбуваються в суспільстві. Організаційна культура вважається ефективним інструментом проведення реструктуризації підприємств і змін, що диктуються обставинами – як в галузі, так і в економіці. При формуванні і розвитку організаційної культури основними пріоритетами є:

- головна цінність в організаційному просторі – працівники підприємства, що є особистостями, наділені знаннями, уміннями, кваліфікаціями, творчим підходом;
- постійність прагнень до саморозвитку та вдосконалення, що забезпечує в подальшому розвиток інноваційних підходів до управління;
- необхідність звернення до цінностей організації та особистості;
- можливість соціального контролю – як чинника механізму розвитку організаційної культури підприємства.

Корпоративна культура впливає на розвиток підприємства, що засвідчується розширенням кола взаємозв'язків між різними контрагентами, діловими структурами, іншими зацікавленими і водночас із погляду стратегічного бачення важливими особами. Оскільки саме організаційна, тобто корпоративна культура є тим гарантованим явищем, що дозволяє кожному підприємству шляхом залучення різноманітних зв'язків та спільних дій досягати бажаних результатів, якими відображаються значні ефекти та синергії.

Як показали результати досліджень, проведених серед вітчизняних підприємств, щодо виявлення ставлення керівного складу до ролі корпоративної культури, то:

- 55 % українських керівників стверджують, що корпоративна культура повинна бути прописаною на підприємстві;
- 40 % українських підприємців, формуючи культуру, за основу беруть

західні технології та принципи;

- 35 % респондентів розуміють її значення та необхідність впровадження на підприємстві, однак не виділяють на це ані часу, ані ресурсів;

- 25 % керівників вважають, що корпоративна культура є непотрібною.

В той час, як за результатами опитування, проведених серед вітчизняних підприємств, відомо, що безліч керівників вітчизняних підприємств усвідомлюють важливість наявної корпоративної культури та дотримання прописаних у ній цінностей, норм та правил. Поряд з цим слід посилатися на дані опитувань серед 62 американських компаній щодо важливості корпоративної культури на підприємстві, які значно відрізняються від вітчизняних підприємств, які брали участь у такому спостереженні, а саме:

- 88 % компаній формують спеціальні підрозділи, на яких покладено відповідальність стосовно розроблення та дотримання корпоративної діяльності, аналізу її впливу на діяльність компанії;

- 65 % компаній на практиці поєднують формування та впровадження цінностей, правил та норм із заходами для підвищення рентабельності та інших фінансових показників;

- 58 % компаній для формування корпоративної культури розробили та використовують унікальні програми, для того щоб облегшити процес впровадження корпоративної культури [1]:

Термін «корпоративна культура» зазвичай визначається як набір прийнятих цінностей, що створюють неформальні стандарти поведінки в організаціях, які мають позитивний ефект. Культура визначає внутрішню атмосферу організації, це певний (нематеріальний) продукт, який є результатом роботи мислення людей та їх діяльності, що виконується в організації.

Корпоративна культура складається з «цінностей», «переконань» і «стандартів», які впливають на думку та поведінку людей, працюючих на даному підприємстві. Вони є ключовими факторами, які використовуються для опису корпоративної культури. Корпоративна культура визначає, як співробітники описують, де вони працюють, як вони розуміють бізнес і чи вбачають себе частиною цієї організації.

Загальна концепція корпоративної культури передбачає, що вона впливає на організацію та управління всередині підприємства і що це значною мірою впливає на поведінку працівників.

Серед чинників, що впливають на вибір типу системи управління персоналом і корпоративної культури підприємств, організацій і установ слід виділити основні: місце їх розташування, «базова» етика та культура, діловий стиль, галузь, формат, організаційна структура, стратегія, вид операцій на ринку. Для більшості компаній поширення корпоративної культури здійснюється шляхом тісних контактів між головним підприємством та його відділеннями, а також між керівниками структурних одиниць.

Безумовно, не варто перебільшувати можливості швидкого та автоматичного поширення корпоративної культури від центру до пересічних структурних одиниць. Тому що управлінські проблеми, з якими стикаються

підприємства, потребують вирішення за допомогою інструментів корпоративної культури, а саме:

1. *Культурні комунікаційні перепони в співпраці між діловими колами*, де існує ймовірність зіткнення із непередбаченими труднощами, як комунікаційні деформації, викривлення інформації та культурні особливості інших контрагентів.

2. *Відмінність стилів управління в різних сферах підприємницької діяльності* – це стосується таких стилів управління, як демократичний, авторитарний, та інші.

3. *Відмінності в постановці проблем щодо розробки, прийняття і ухвалення рішень*, де проявляються діючі процедури, супроводжені відображенням цінностей, позицій і норм поведінки, яка властива людям, що беруть участь у процесі вирішення проблем.

4. *Потенційні конфлікти через відмінності в мотивації праці*, які залежать від соціального середовища і сімейного стану працівників. Тому повинні домінувати матеріальні потреби і потреба у безпеці (це пов'язано із загальним рівнем життя і матеріального добробуту) і, найголовніше, прагнення до саморозвитку разом із досягненням амбітних життєвих цілей.

5. *Відмінності в соціально-культурній компетенції і розвитку персоналу*, де потребується наявність певної гнучкості, яка виражається в прийнятті інших культур, етичних норм, моральних цінностей, за рахунок чого повинна проявлятися відкритість і терпимість під час ведення культурної комунікації, умінні оцінити можливість представляти власні ноу-хау іншим діловим колам, в т.ч. зацікавленим особам [2, с. 461].

Позитивна корпоративна культура сприяє готовності працівників брати участь у досягненні цілей підприємства, зміцнювати ініціативність і якість роботи, підтримувати їх лояльність і відповідальність перед підприємством і робити комунікації всередині підприємства більш ефективними. Кожна корпоративна культура повинна бути заздалегідь встановлена і спрямована стратегічно, та підтримуватися, щоб через це підприємство можна було ідентифікувати на ринку та легко впізнавати потенційних клієнтів.

Не варто забувати і про те, що корпоративна культура стосовно управління людськими ресурсами полягає перш за все у вирішенні ключових питань їх діяльності: планування персоналу за кількістю та кваліфікаційними навичками, встановлення заробітної плати і системи стимулювання персоналу, ціннісної орієнтації працюючих на підприємстві через дотримання ділового стилю, існування і сприйняття працюючими на підприємстві етичних норм. А це все відображається при веденні трудових відносин, техніки безпеки, кадрової політики, створення можливостей для розвитку і удосконалення всього підприємства.

Отже, корпоративна культура повинна бути основним засобом на підприємстві, що сприяє гарному іміджу та ідентифікації підприємства, допомагає донести позитивну інформацію до оточення; це джерело, яке варто

обговорювати, аналізувати, яке управляється та розвивається всередині підприємства.

І, на нашу думку, корпоративна культура є взаємодіючим явищем, що вміщує у собі різноманітні особистісні цінності, поєднані із етичними нормами, міжособистісними зв'язками, набраними контактами.

Саме цим ґрунтується сутність ведення підприємницької діяльності через здійснювані взаємовідносини із різними контрагентами.

Список використаних джерел:

1. Стамбульська Х. Б., Передало Х. С. Про вплив корпоративної культури на управлінські процеси. Економіка та суспільство. 2021. Випуск № 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-82>

2. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник. За ред. А. А. Мазаракі. Київ: КНТЕУ, 2012. 824 с.

3. Горовіц Бен. Ви те, що ви робите. Як створити корпоративну культуру. пер. з англ. Валерія Глінка. Київ: Наш Формат, 2020. 224 с.

4. Педько А. Б. Основи підприємництва і бізнес-культури: навч. посіб. Нац. металургійна акад. України. Київ: ЦУЛ, 2019. 168 с.

Рузакова О.В.

*к.е.н., доцент, доцент кафедри гуманітарних,
економічних та фінансово-облікових дисциплін
Вінницький кооперативний інститут*

ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ТРЕНДИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Цифрова економіка є однією з найдинамічніших сфер економічного розвитку країни, яка відіграє ключову роль у модернізації національної економіки та інтеграції в глобальні ринки. В останні роки уряд України вжив серйозних заходів для підтримки цифровізації, включаючи впровадження нових технологій, поліпшення інфраструктури і створення сприятливого законодавчого середовища для ІТ-компаній та стартапів.

Цифровізація прискорює економічні та соціальні процеси, роблячи їх більш ефективними та прозорими. Сьогодні ІТ-галузь України генерує близько 2–3% ВВП.

Розглянемо ключові тенденції, що формують цифрову економіку України.

1. Розвиток державних цифрових сервісів.

Україна активно працює над трансформацією державних послуг через впровадження цифрових технологій, щоб зробити взаємодію громадян з державою зручнішою, швидшою і ефективнішою. Основним інструментом у цьому процесі є національна платформа «Дія», яка реалізується Міністерством цифрової трансформації України та об'єднує різноманітні електронні сервіси

(електронні документи, реєстрація бізнесу, податкові послуги, соціальні виплати та допомога, послуги здоров'я) [1].

Цифровізація державних сервісів має значний вплив на ефективність державного управління та зручність громадян. Вона сприяє боротьбі з корупцією, зменшує адміністративні витрати та підвищує прозорість взаємодій між державою та громадянами.

2. Інвестиції в технологічну освіту та стартапи.

Інвестиції України в технологічну освіту та стартапи є стратегічним напрямком для розвитку національної економіки і стимулювання інновацій. Держава інвестує у підготовку кадрів в галузі ІТ, інженерії, кібербезпеки та інших технічних спеціальностей через вищі навчальні заклади. Щорічно оновлюються навчальні плани, запроваджуються нові курси, що відповідають сучасним технологічним трендам, покращується співпраця з технологічними компаніями для стажувань і практик [2].

На сьогодні набувають активного розвитку стартапи через різні урядові та приватні ініціативи, що надають гранти та інвестиції молодим компаніям, особливо у сферах, які вважаються стратегічно важливими, таких як технології, кібербезпека та штучний інтелект.

3. Зростання ІТ аутсорсингу та офшорингу.

Україна залишається однією з провідних країн у сфері ІТ аутсорсингу. Високий рівень кваліфікації ІТ-спеціалістів і конкурентоспроможні ціни роблять країну привабливою для зарубіжних компаній. Більшість українських ІТ-фахівців володіють англійською на досить високому рівні, що спрощує комунікацію з міжнародними клієнтами. Окрім того, Україна розташована в зручному часовому поясі для співпраці з Європейськими країнами та має розвинені транспортні зв'язки [3].

Європейський досвід показує, що для ефективного розвитку галузі аутсорсингу ІТ-послуг необхідною є значна державна підтримка, елементами якої є: створення програм підтримки малого та середнього бізнесу у сфері високих технологій; удосконалення венчурного інвестування; модернізація системи оподаткування та законодавчого регулювання сфери високих технологій; підвищення ефективності системи освіти ІТ-фахівців; створення програм щодо впровадження ІКТ в державному та приватному секторах; впровадження національної широкосмужової мережі; підтримка стартап-руху.

4. Розвиток фінтех-сектора.

Сучасний світовий фінтех-ринок є динамічним сегментом, що поєднує передові фінансові та технологічні досягнення, при цьому, фінтех-ринку в Україні, незважаючи на нетривалий період становлення, характерні усі світові тренди.

Національний банк та інші регуляторні органи працюють над створенням гнучких правил для фінтех-компаній, що сприяє інноваціям та залученню інвестицій. Україна стала однією з лідерів у розробці та впровадженні інноваційних платіжних рішень, таких як мобільні платежі, безконтактні транзакції, активно підтримуються технології блокчейн та криптовалюти. Уряд

працює над легалізацією та регулюванням криптовалют, що стимулює розвиток відповідних стартапів і технологій у цій сфері [4,5].

Фінтех-компанії в Україні активно співпрацюють з міжнародними партнерами, що включає спільні проекти, інвестиції та обмін досвідом. Це допомагає інтегрувати українські фінтех-рішення у світовий ринок.

Подальший розвиток індустрії фінтех на основі імплементації технологій блокчейну та штучного інтелекту в Україні повинен стимулюватись на рівні законодавчих ініціатив, конкретних стратегій й концепцій цифровізації та формування цифрових компетентностей і підвищення рівня фінансової грамотності серед громадян і бізнесу. Це дасть змогу розширити перелік фінансових послуг і забезпечити належну їх якість, що відповідатиме запитам клієнтів, а також сучасним стандартам й кращим практикам у передових країнах світу.

5. Зосередження на кібербезпеці

Кібербезпека в Україні стає дедалі важливішим аспектом національної безпеки та економічної стабільності, особливо з огляду на зростаючу кількість кібератак та необхідність захисту критично важливої інфраструктури.

На сьогодні розробляється і реалізується національна стратегія кібербезпеки, яка включає заходи по зміцненню кіберзахисту критичної інфраструктури, розбудові національних кіберзахисних можливостей, а також підготовці фахівців у галузі кібербезпеки. Створено Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації та Національний координаційний центр кібербезпеки при Раді національної безпеки та оборони, що координують діяльність у сфері кібербезпеки на національному рівні [6].

Держава активно співпрацює з міжнародними організаціями та іншими країнами для обміну досвідом, розвитку спільних ініціатив та підвищення рівня кіберзахисту. Співпраця з такими країнами, як США, країни ЄС та інші, забезпечує доступ до новітніх технологій та методів кіберзахисту. Велика увага приділяється інвестуванню у кадровий потенціал в галузі кібербезпеки через освітні програми, спеціалізовані курси та тренінги, навчальні програми у вищих навчальних закладах та технічних школах.

Ці зусилля демонструють, що Україна серйозно ставиться до викликів кібербезпеки і прагне створити надійну систему захисту своєї кіберінфраструктури та забезпечити безпеку державних і приватних інформаційних активів. Українські компанії активно виходять на міжнародні ринки, сприяючи експорту місцевих ІТ-продуктів та послуг. Це створює позитивний імідж країни як надійного технологічного партнера.

Висновки

Становлення цифрової економіки є одним із ключових трендів розвитку великих країн світу. Українська економіка прагне до активної інтеграції у світове суспільство і не відходить від світових тенденцій.

Конкурентоспроможність підприємств в умовах цифрової економіки залежить від їх здатності швидко навчатися та впроваджувати інформаційні технології у свою діяльність, створювати нові цифрові продукти та вчасно

реагувати на запити споживачів. Цифрова трансформація вітчизняного бізнесу – важливий шлях для подальшого розвитку вітчизняного бізнесу в сучасних умовах конкурентних ринків.

Зважаючи на перераховані вище факти можна зробити висновок, що цифрова економіка України продовжує розвиватися динамічно, використовуючи потенціал місцевих талантів та глобальних технологічних трендів. Зусилля уряду та приватного сектору у формуванні сприятливого інноваційного середовища відкривають нові можливості для росту та інтеграції країни у світову цифрову економіку.

Список використаних джерел

1. Портал Дія. URL: <https://diia.gov.ua>.
2. Піжук О. І. Цифрова трансформація економіки України: обмеження та можливості : монографія / Ун-т ДФС України. Ірпінь, 2020. 504 с.
3. Щитов Д. М., Мормуль М. Ф., Щитов О. М., Романчук Л. А., Чупілко Т. А. Аутсорсинг ІТ-послуг в Україні. *Інформаційні технології та комп'ютерна інженерія*. 2022. № 3. С. 85-90.
4. Демчишак Н. Б., Гудима Р. П. Розвиток фінтеху в Україні та світі на основі використання технологій блокчейну і штучного інтелекту. *Ефективна економіка*. 2021. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8948>
5. Рузакова О.В., Колотій С.В. Сучасні тенденції розвитку криптоіндустрії в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. №6 (324). С. 123-127.
6. Кібербезпека в Україні: шляхи розвитку та можливості. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3704093-kiberbezpeka-v-ukraini-slahi-rozvitku-ta-mozlivosti.html>.

Свідер Т. В.

здобувач вищої освіти факультету управління та права

Солоїд О.В.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту,

маркетингу та підприємництва

Вінницький кооперативний інститут

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

На фоні сучасної динаміки глобального ринку підприємства стикаються з безліччю викликів, серед яких особливе значення має забезпечення фінансової стійкості. Фінансова стійкість є важливою передумовою для успішного розвитку підприємства. Вона забезпечує надійну фінансову базу для здійснення інвестицій, сприяє залученню додаткових ресурсів та ефективному управлінню фінансами. Тому розуміння та забезпечення фінансової стійкості є необхідним кроком для досягнення успіху в розвитку підприємства.

Фінансова стійкість підприємства – це його здатність витримувати економічні та фінансові турбуленції, зберігаючи при цьому свою ефективність та конкурентоспроможність. Основні аспекти фінансової стійкості включають:

1. Ліквідність, тобто здатність підприємства забезпечувати достатню кількість ліквідних активів для покриття поточних зобов'язань та операційних витрат;

2. Здатність підприємства генерувати достатній обсяг прибутку для відшкодування всіх видів зобов'язань, включаючи кредити та позики;

3. Стійкість до ризиків: здатність підприємства витримувати негативні впливи зовнішніх та внутрішніх факторів, таких як зміни в ринкових умовах, падіння попиту або збільшення витрат;

4. Фінансову гнучкість, тобто здатність підприємства адаптуватися до змін в економічному середовищі шляхом швидкого реагування на фінансові труднощі та здійснення необхідних корекцій у стратегії та діяльності.

Управління фінансовою стійкістю на підприємстві передбачає наступні етапи: аналіз фінансового стану, розробку стратегії забезпечення фінансової стійкості, управління оборотними активами та зобов'язаннями, створення резервів, диверсифікацію інвестицій та моніторинг і аналіз.

Управління фінансовою стійкістю починається з ретельного аналізу фінансових звітів, щоб зрозуміти поточний стан підприємства, його заборгованість, ліквідність та прибутковість.

На основі аналізу розробляється стратегія забезпечення фінансової стійкості, яка включає в себе напрямки зменшення ризиків, підвищення ліквідності та підвищення прибутковості.

Ефективне управління оборотними активами (такими як запаси, дебіторська заборгованість) та зобов'язаннями (такими як кредити, кредиторська заборгованість) допомагає забезпечити ліквідність підприємства.

Формування фінансових резервів має на меті допомогти підприємству забезпечити собі фінансовий запас на випадок непередбачуваних подій або кризових ситуацій.

Диверсифікація інвестицій: розподіл ресурсів між різними видами інвестицій допомагає зменшити ризик та забезпечити стійкість портфеля.

Постійний моніторинг фінансового стану підприємства дозволяє вчасно виявляти проблеми та реагувати на них.

Загалом, ефективне управління фінансовою стійкістю підприємства вимагає комплексного підходу, урахування різноманітні аспекти фінансової діяльності та забезпечуючи баланс між ризиком та рентабельністю.

З точки зору менеджменту, питання фінансової стійкості підприємства включає в себе кілька аспектів, які потребують уваги та стратегічного планування:

1. Стратегії управління фінансами: менеджмент повинен розробляти та впроваджувати стратегії забезпечення фінансової стійкості, враховуючи фінансові цілі підприємства, ризики та можливості. Ці стратегії можуть

включати збільшення ліквідності, оптимізацію капіталу, зменшення фінансового навантаження та інші заходи.

2. Управління ризиками: ідентифікувати, оцінювати та керувати фінансовими ризиками, що можуть впливати на стійкість підприємства. Це включає управління валютним ризиком, процентним ризиком, ризиком ліквідності та інші види ризиків.

3. Ефективне управління оборотними активами та зобов'язаннями: забезпечити оптимальне управління оборотними активами (такими як запаси, дебіторська заборгованість) та зобов'язаннями (такими як кредити, кредиторська заборгованість), щоб максимізувати ліквідність та покращити фінансову стійкість.

4. Стимулювання інвестицій в інновації: сприяти створенню фінансової бази для інвестування в інноваційні проекти та розвиток нових продуктів та послуг. Це може включати пошук джерел фінансування, розробку бізнес-планів та вивчення ринку.

5. Аналіз та моніторинг фінансових показників: систематично аналізувати фінансові показники підприємства, виявляти тенденції та ризики, та приймати відповідні стратегічні рішення для забезпечення стійкості та розвитку.

Отже, менеджмент повинен активно впроваджувати стратегії управління фінансовою стійкістю для забезпечення успішного розвитку підприємства та досягнення його фінансових цілей.

Список використаних джерел

1. Савельєва А.О. Фінансова стійкість підприємства та фактори, що впливають на неї. Матеріали науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 14-23 березня 2018 р. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2018/paper/view/3806/3169>.

2. Токарев О.М., Гук О.В. Фінансова стійкість підприємств як передумова його інноваційного розвитку. Сучасні підходи до управління підприємством. Збірник наукових праць. Київ, 2018. С. 284-291.

Семак Б.Б.

д.е.н., професор кафедри маркетингу

Львівський торговельно-економічний університет

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ

Цифрові технології у останні два десятиліття років знаходять своє широке застосування на підприємствах, котрі керуються принципами та запроваджують стратегії маркетингу для максимізації ефективності своєї економічної діяльності. З кожним роком все більше підприємств самих різноманітних напрямів та галузей діяльності активно впроваджують інструменти цифрового маркетингу у свою повсякденну діяльність. Постійна еволюція та вдосконалення цифрових технологій відкриває перед

маркетологами цілком нові можливості, котрі сприятливо впливають на задоволення потреб споживачів, розширення ринків збуту товарів та послуг, здобуття конкурентних переваг та нарощування прибутків. На думку цілого ряду науковців [2,3,5], впровадження цифрових технологій у сфері маркетингу буде тільки зростати, оскільки у майбутньому з'являтимуться нові технології, так само як і розширяться сфери їх застосування. У даному дослідженні ми вирішили розглянути та дати коротку характеристику інноваційним інструментам цифрового маркетингу, популярність та практичне використання яких постійно зростає та спричиняє позитивний вплив на економічну діяльність суб'єктів бізнесу.

Інтеграція штучного інтелекту (AI) з онлайн-маркетингом. Використовуючи штучний інтелект, компанії можуть швидко аналізувати великі бази даних та отримувати цінну інформацію про поведінку та вподобання споживачів. Це дає змогу проводити ефективніші рекламні кампанії та формувати асортимент товарів. Штучний інтелект можна застосовувати для автоматизації повторюваних, рутинних завдань, котрі забирають багато часу у працівників. Чат-боти і віртуальні помічники на основі штучного інтелекту чудово підходять для автоматизації обслуговування споживачів, зокрема для обробки нескладних запитів і надання клієнтської підтримки у цілодобовому режимі.

Віртуальна (VR) та доповнена (AR) реальність. Використовуючи технології віртуальної та доповненої реальності, продавці пропонують покупцям новий досвід оцінки та користування товарами або послугами. За допомогою технологій доповненої реальності цифровий відеоконтент "накладається" на реальний світ, забезпечуючи для споживачів більш привабливий та інтерактивний досвід знайомства з товарами та послугами. Туристичні компанії можуть проводити віртуальні екскурсії, будівельні компанії можуть демонструвати реалістичні об'єкти нерухомості ще задовго до звершення їх будівництва, а продавці одягу можуть запропонувати віртуальну примірку одягу чи взуття.

Чат-боти для активізації продажів та поширення рекламних повідомлень. Компанії різних сфер діяльності використовують чат-боти вже досить давно і маркетологи, оцінивши потужний потенціал цієї технології, почали активно її впроваджувати. Широко почали застосовуватись чат-боти інтегровані у соціальні мережі та чат-боти, котрі працюють на основі штучного інтелекту. Наприклад, чат-бот Uber дозволяє користувачам замовляти поїздку на таксі через додатки Facebook Messenger чи Viber. Інтегруючи маркетингові канали з місцем купівлі, чат-боти не тільки роблять клієнтський досвід більш досконалим, але й суттєво скорочують час на здійснення покупки товару чи обслуговування покупця.

Інтерактивний контент-маркетинг. Згідно з даними [1], інтерактивний контент на 23% ефективніший за традиційний статичний контент і саме такою буде одна з наступних тенденцій розвитку цифрового маркетингу. За допомогою інтерактивного маркетингового контенту, наприклад вікторин або

опитувань, компанії можуть краще залучати споживачів та стимулювати їх інтерес до брендів. Загалом, використання інтерактивного контент-маркетингу допомагає персоналізувати спілкування з покупцем, використовувати додаткові відповіді та публікації в соціальних мережах від покупця для популяризації бренду, досягти кращої взаємодії з покупцем, що сприяє підвищенню впізнаваності бренду [2].

Використання коротких відеороликів у комерційних цілях. Тренд коротких відеороликів запропонований TikTok став дуже популярним в останні роки, особливо серед молоді. Короткі відеоролики ставали все більш популярним на інших платформах, таких як Instagram, YouTube і Facebook. Будь-який бізнес може використовувати цей формат для ефективного залучення аудиторії. Головне – створювати креативні та привабливі відео. Наприклад, відео з інструкціями користування товаром, закулісні кадри підготовки співака до виступу та інший цікавий для різноманітних цільових груп контент. Відеоконтент допомагає додати емоцій, сказати більше за короткий час і зробити комунікацію із споживачами потужнішою та такою, що краще запам'ятовується. За даними Digital Marketing World, до 2025 року 18% усього інтернет-трафіку надаватиметься у формі відеоконтенту. Сьогодні майже всі популярні медіа-платформи підтримують трансляцію потокового відео [1].

Персоналізація контенту для споживача. Автоматизовані інструменти бізнес-аналітики все частіше використовуються для аналізу результатів маркетингових досліджень. Це дає змогу компаніям створювати реальні профілі покупців і отримувати цінну інформацію щодо їх вподобань, моделей поведінки тощо. Завдяки використанню алгоритмів машинного навчання для аналізу даних про потреби споживачів і визначення закономірностей і тенденцій у їх купівельній поведінці, компанії будують міцніші стосунки зі своїми покупцями та здобувають конкурентні переваги. Технологія штучного інтелекту може застосовуватись для створення персоналізованого контенту та товарних пропозицій, адаптованих до потреб кожного окремого споживача. Це допомагає приймати більш обґрунтовані управлінські рішення щодо створення рекламних повідомлень та формування асортименту товарів.

Смарт-динаміки. Дані пристрої відносяться до класу інтелектуальної (розумної) побутової техніки. Смарт-динамік є гучномовцем з вбудованими комп'ютером та мікрофоном (у деяких випадках – також відеокамерою і рідкокристалічним сенсорним екраном). Гаджет працює за принципом питання-відповіді як хмарний віртуальний голосовий помічник (асистент) з елементами штучного інтелекту (типу Google Assistant, Apple Siri, Microsoft Cortana, Amazon Alexa, Samsung Vixby і т.п.). Зростання популярності смарт-динаміків стало однією із знакових подій у сфері цифрового маркетингу за останні роки. Очікується, що смарт-динаміки стануть одним з основних каналів поширення персоналізованої рекламної інформації та просування товарів і послуг у світі [3].

Автоматизована та персоніфікована e-mail розсилка. Електронна пошта завжди активно використовувалась у практичній маркетинговій діяльності.

Рекламні електронні листи – це чудовий спосіб повідомити клієнтам про досягнення компанії або майбутні розпродажі. Однак, більшість споживачів перестали відповідати на рекламні електронні листи через надмірне і неконтрольоване використання методів масової розсилки (спаму). Саме персоналізовані електронні листи стали способом повернення уваги споживачів і формування справді зацікавлених споживчих аудиторій.

Висновок. Інтеграція цифрових технологій та маркетингу у майбутньому буде тільки посилюватись. Цифровий маркетинг відкриває перед маркетологами багато нових можливостей, створює вагомі передумови для оптимізації цілого ряду бізнес-процесів, кращого задоволення потреб споживачів та здобуття конкурентних переваг.

Список використаних джерел

1. Duggal N. Top Digital Marketing Trends for 2023. Режим доступу: URL: <https://www.simplilearn.com/online-digitalmarketing-trends-article>
2. Сахарова, Т. В., & Ремезь, Ю. Б. (2023). Основні тенденції розвитку цифрового маркетингу. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*, (7). DOI: 10.54929/2786-5738-2023-7-04-12.
3. Haughey, C. (2020, 27 January). Ten Trends in Digital Marketing in 2020. Digital Marketing Institute. Режим доступу: URL: <https://digitalmarketinginstitute.com/blog/10-trends-in-digital-marketing-in-2020>.
4. Кравченко Т. І., Оладокун О. С. Застосування інструментів та технік цифрового маркетингу для сталого бізнесу. *Вчені записки університету “КРОК”*. Серія: Економіка. 2021. Вип. 4. С. 114-119. DOI: 10.31732/2663-2209-2021-64-114-119.
5. Головачов І. А. Стратегії цифрового маркетингу підприємства. *Інтернаука: міжнар. наук. журнал. Серія: Економічні науки*. 2023. № 2. С. 95-100. DOI: 10.25313/2520-2294-2023-2-8658

Хатунцева В.Г.

здобувач вищої освіти факультету управління та права

Дибчук Л.В.

к.і.н., доцент, доцент кафедри менеджменту,

маркетингу та підприємництва

Вінницький кооперативний інститут

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ РОЗПОДІЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Управління розподілом може мати кілька аспектів і складових. В широкому розумінні це може включати загальне керівництво фізичним переміщенням товарів. У вузькому сенсі, управління розподілом означає планування та керівництво рухом готової продукції, робіт або послуг щоденно. Тобто це включає в себе планування, виконання та контроль фізичного переміщення готової продукції від виробника до споживача з максимальною користю для організації.

Рівень управління системою розподілу визначає його плановість, ритмічність і оперативність. Аналіз інформації про реалізацію товарів, запаси та їх структура дає можливість отримати важливі дані про стан ринку, ефективно планувати виробництво та поставки товарів, а також оперативно регулювати товарні потоки [1].

Операції, що виконуються в процесі товарного руху, мають конкретні кількісні параметри, що дозволяє використовувати математичні методи управління та планування, зокрема методи ЕОМ. Для цього необхідно мати чітку систему зв'язку між постачальниками, складами, оптовими і роздрібними торговими підприємствами, транспортними компаніями на основі стандартизації документів та системи збору інформації.

Планування системи розподілу включає такі кроки: визначення цілей управління розподілом; планування оптимальних економічних зв'язків; вибір каналів і системи розподілу; розроблення стратегії для каналів розподілу; вибір стратегії управління запасами товарів; складання бюджету витрат; планування доходів [2].

Основними цілями управління розподілом є організація руху фізичних потоків товарів, їх своєчасне спрямування у відповідне місце в потрібний момент, максимальне задоволення потреб і запитів посередників та кінцевих споживачів (з високим рівнем обслуговування), а також досягнення запланованих показників обсягу продажів та прибутку.

Не менш важливими елементами у плануванні розподілу є вибір форми, системи і каналів товароруху, а також розроблення маркетингової стратегії щодо каналів, яка є найважливішим маркетинговим рішенням підприємства.

Вибір форми системи розподілу передбачає прийняття рішення про використання однієї з двох її видів:

Форма 1. Складська організація товароруху забезпечує зберігання товарів і здійснює всі необхідні операції з підбору асортименту товарів для роздрібно-торговельної мережі. Склади можуть відправляти товари в магазини збільшеними або зменшеними партіями, в підсортованому асортименті.

Форма 2. Транзитна організація товароруху, яка є характерною для великих спеціалізованих та універсальних магазинів. Вона сприяє прискоренню обігу товарів, зменшенню повторних перевезень і кількості операцій на складах, а також скороченню потреби в складських приміщеннях і витрат на їх утримання [3]. Однак використання транзитної форми може призвести до порушень в асортименті товарів і складнощів у їх управлінні.

Відтак, з погляду швидкості доставки і мінімальних витрат на перевезення більш раціональною системою розподілу є транзитна. Завезення товарів на склад (склади) уповільнює швидкість товарного обігу і збільшує витрати на зберігання та інші складські операції. Якщо немає потреби у завезенні товарів на проміжні склади, що обумовлено особливостями товарного асортименту, умовами товаропостачання, розмірами партій поставки тощо, то доцільно застосовувати транзитну систему розподілу.

При виборі системи розподілу аналізують два показники – швидкість доставки і витрати обігу. Ці показники тісно взаємопов'язані. Виграш у швидкості доставки товарів іноді супроводжується зростанням витрат обігу, через те що партія товару, завезена без підсортування, буде довго продаватися в магазині, з'являться додаткові витрати на зберігання товарів, збільшиться розмір їх втрат тощо. Отже, економічна вигода від швидкості доставки товару майже повністю відсутні.

Тільки на основі всебічного аналізу цих показників у сукупності в ланках оптової та роздрібної торгівлі можна більш правильно вирішити питання щодо вибору системи розподілу.

Вибір системи розподілу залежить від: асортименту товарів, обсягів поставок, термінів реалізації, сезонності, джерел товаропостачання, роздрібної мережі, цінової політики.

Умови доцільності застосування транзитної і складської систем розподілу товаровиробниками наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння транзитної та складської систем розподілу

Параметри	Транзитна система розподілу	Складська система розподілу
Асортимент товарів	Простий, не потребує додаткового підсортування	Складний, потребує комплектування, підсортування
Обсяги поставок	Достатньо для покриття витрат на прямий збут і заповнення однієї одиниці транспортної тари	Великі партії товарів від різних виробничих підприємств
Терміни реалізації	Обмежені (молочні продукти, ковбасні вироби, хліб тощо)	Подовжені (мінеральна вода, соки тощо)
Сезонність	Сезонне виробництво і споживання	Несезонне
Джерела товаропостачання	Місцеві	Іногородні
Роздрібні торговці	Нечисленні, зосереджені на обмеженій території	Невеликі магазини і дрібнороздрібні торговці, розгалужена мережа
Оптові торговці	Володіють власною мережею складів	Не мають власних складів
Ціни на товари	Швидко коливаються, потребують негайного узгодження	Відносно постійні
Параметри	Транзитна форма товароруку	Складська форма товароруку
Переваги	Швидкість товарообігу Зниження витрат на зберігання Зменшення втрат товарів	Широкий та глибокий асортимент товарів Можливість комплектування замовлень Згладжування сезонних коливань попиту
Недоліки	Необхідність значних обсягів поставок Обмежений асортимент товарів Жорсткі строки реалізації	Збільшення витрат на зберігання Збільшення втрат товарів Зниження швидкості товарообігу

Джерело: переформатовано автором за використання [4]

Варто зазначити, що використання транзитної системи розподілу є доцільним для товарів складного асортименту, які виробляються в районах споживання або призначені для роздрібної торгівлі і вимагають значних затрат праці під час завантажувально-розвантажувальних операцій (наприклад, меблі, неупаковані фрукти та овочі тощо).

Натомість, використання складської системи розподілу рекомендується для товарів простого асортименту у випадку, коли обсяги роздрібного товарообігу окремих магазинів не вистачають для отримання товарів безпосередньо від їх виробників у кількостях, які відповідають мінімальним нормам відвантаження. Також складська форма є прийнятною для постачання невеликих, неспеціалізованих магазинів товарами складного асортименту з тієї ж самої причини [5].

На жаль значна кількість компаній занадто мало уваги приділяють організації ефективного розподілу, не враховуючи того, що це може вплинути на обсяг та структуру витрат. Організація ефективного розподілу підприємств передбачає врахування факторів, які можна об'єднати у певні групи:

- товар (характеристики товару, його фізико-хімічні властивості – чи швидко псуються, габарити, асортимент тощо);
- споживачі (частота попиту на товар, рівень концентрації споживачів на ринку тощо);
- виробники (обсяг продажу товарів, ступінь їх віддаленості тощо);
- посередники (розвиток матеріально-технічної бази – розміри площ магазинів, складів, їх спеціалізація, організація процесу складування і транспортування товарів, рівень управління процесом товаропостачання, рівень обслуговування тощо).

Аналіз системи розподілу передбачає, насамперед, оцінку основних показників роботи посередників: досягнення норми продажу; управління середніми рівнями товарних запасів; оперативність поставок товарів клієнтам; відношення до випадків крадіжок або пошкоджень товарів; співпраця у впровадженні програм стимулювання продажів; виконання плану перепідготовки торгового персоналу; рівень наданих послуг споживачам.

Проведення такої оцінки дозволяє проаналізувати роботу учасників каналу, посередників, і зрозуміти, як змінюється їхня активність протягом певного періоду. Відповідні висновки робить як саме підприємство-виробник, так і самі посередники, оскільки ефективність їхньої діяльності також залежить від цього.

Велике значення для ефективного управління системою розподілу має маркетинговий контроль. Маркетинговий контроль та регулювання товароруку на підприємстві повинні проводитися постійно. Підприємству важливо систематично оцінювати та контролювати як власну діяльність, так і роботу посередників та конкурентів. Контроль виробника над діяльністю учасників каналу дозволяє спрямовувати її на користь постачальника або, принаймні, впливати на неї. Ступінь контролю залежить від узгоджених контрольних

показників результативності роботи, які періодично порівнюються з фактичними результатами, виявляються відхилення і вживаються відповідні заходи.

Система розподілу включає в себе цілу групу методів та аналітичних інструментів для ефективного управління товарорухом [6]. До них відносяться:

АВС-аналіз. Цей аналіз базується на класифікації товарів за їхньою важливістю для підприємства. Товари класифікуються на групи А, В і С в залежності від їхнього внеску в загальний обсяг продажів або доходу підприємства. Група А включає найбільш важливі товари, група В – товари середньої важливості, а група С – найменш важливі товари. Цей аналіз допомагає визначити пріоритетність управління асортиментом та ресурсами.

XYZ-аналіз. Подібно до АВС-аналізу, XYZ-аналіз також класифікує товари, але на цей раз за рівнем нестабільності або змінності попиту. Товари класифікуються на групи X, Y і Z. Група X включає стабільні товари з мінімальними коливаннями в попиті, група Y – товари з помірним рівнем змін, а група Z – товари з високим ступенем змінності. Цей аналіз допомагає в прогнозуванні попиту та плануванні запасів.

Economic Order Quantity (EOQ). Цей метод визначає оптимальний розмір замовлення для певного товару з урахуванням витрат на утримання запасів та витрат на замовлення. Мета – мінімізувати загальні витрати, пов'язані з управлінням запасами, шляхом визначення оптимальних розмірів замовлень.

Just-In-Time (JIT). Цей метод передбачає поставки товарів безпосередньо в момент їхньої потреби, без утримання великих запасів. Він спрямований на зменшення витрат на утримання запасів, оптимізацію процесу виробництва та підвищення ефективності.

Vendor Managed Inventory (VMI). Цей підхід передбачає, що постачальник здійснює контроль за запасами на складі клієнта. Постачальник відповідає за поповнення запасів у відповідності до фактичних потреб клієнта, що дозволяє знизити витрати на утримання запасів та оптимізувати логістичні процеси.

Ці методи та аналітичні інструменти допомагають підприємствам ефективно управляти асортиментом товарів, зменшувати витрати, оптимізувати процеси постачання та в цілому більш ефективно управляти системою розподілу.

Список використаних джерел

1. Дибчук Л.В. Інформаційні комунікаційні технології як потужний інструмент системи дистрибуції. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* 2018. №5. Т. 2. С. 54-58.

2. Дибчук Л.В., Ковальчук С.В. Формування ефективної дистрибутивної системи як складника успішного бізнесу. *Інституціоналізація як фактор забезпечення розвитку системи інвестиційно-інноваційної безпеки України:* кол. монографія. Запоріжжя, 2019. С. 382-398.

3. Дибчук Л.В., Васількова А.О. Інноваційні технології подання інформації в Інтернет-рекламі. *Економіка та суспільство.* 2018. № 19. С.385-390.

4. Гнилянська Л.Й., Топоровський В.Я. Організація збутової діяльності підприємства. *Національний університет «Львівська політехніка»*. 2014. <http://ena.lp.edu.ua>.

5. Дибчук Л.В. Формування інтегрованої системи дистрибуції товарів і послуг. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 6. Т.1. С. 85-89.

6. Ковальчук С.В., Дибчук Л.В. Маркетингова політика розподілу інноваційної продукції промислових підприємств. *Вісник НУВГП. Економічні науки*. 2018. № 2 (82). С. 382-392.

Ягурський Е. О.

здобувач вищої освіти факультету управління та права

Солоїд О. В.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту,

маркетингу та підприємництва

Вінницький кооперативний інститут

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

В умовах швидкої зміни технологій, зростаючої конкуренції та постійних змін вимог споживачів, організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності продукції є актуальною та важливою темою для вивчення та практичного застосування. Актуальність теми організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможності продукції визначається наступними факторами: глобалізація ринків, зміна вимог споживачів, швидкі зміни технологій, постійна нестабільність у світі, потреба у сталому розвитку.

Завдяки зростанню міжнародної торгівлі та розвитку технологій, підприємства зіштовхуються з конкуренцією не лише на внутрішньому, але й на міжнародному рівні. Підприємства повинні постійно вдосконалювати свою продукцію та управління, щоб успішно конкурувати на світовому ринку.

Сучасні споживачі все більше ставлять вимоги до якості, інноваційності та сталості продукції. Підприємства повинні відповідати цим вимогам, постійно підвищувати якість та ефективність своєї продукції.

Розвиток технологій швидко змінює обличчя бізнесу. Підприємства, які не здатні адаптуватися до нових технологічних трендів, ризикують відстати від конкурентів. Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності дозволяє підприємствам впроваджувати нові технології та процеси для підвищення ефективності та якості продукції.

Політичні, економічні та соціальні зміни можуть впливати на умови ринку та споживачькі попити. Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності допомагає підприємствам бути гнучкими та адаптивними до змін у зовнішньому середовищі.

Сучасне суспільство сьогодні все більше звертає увагу на екологічні аспекти та сталість розвитку. Підприємства повинні враховувати ці аспекти у своєму бізнесі, щоб забезпечити довгострокову конкурентоспроможність.

Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності продукції – це комплекс заходів, стратегій і процесів, спрямованих на забезпечення та підвищення конкурентоздатності продукції підприємства на ринку. Це включає в себе розробку та впровадження ефективних організаційних і економічних стратегій, які дозволяють підприємству успішно конкурувати з іншими учасниками ринку і забезпечити стійкий розвиток.

Основні складові організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможності включають в себе:

1. Стратегічне управління: розробка стратегій, спрямованих на досягнення конкурентних переваг, таких як визначення цільового сегменту ринку, позиціонування продукції, визначення ключових факторів успіху та ідентифікація можливостей для розвитку.

2. Маркетинговий механізм: включає в себе проведення досліджень ринку, розробку маркетингових стратегій, рекламні кампанії, аналіз продажів та взаємодію з клієнтами для забезпечення попиту на продукцію.

3. Виробничий механізм: забезпечує оптимальний виробничий процес, включаючи планування виробництва, контроль якості, управління запасами та використанням ресурсів, а також впровадження новітніх технологій для підвищення ефективності виробництва.

4. Фінансовий механізм: забезпечує фінансову стійкість підприємства, включаючи управління фінансами, розрахунок вартості продукції, управління прибутками та витратами, а також привертання інвестицій для розвитку бізнесу.

5. Управління якістю: забезпечує високу якість продукції шляхом впровадження системи контролю якості, стандартів якості та постійного вдосконалення процесів.

Ці компоненти взаємодіють між собою в рамках загального стратегічного підходу до управління підприємством, що дозволяє забезпечити його конкурентоспроможність на ринку. Функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності продукції полягає в постійному моніторингу ринкових умов, аналізі результатів діяльності підприємства та вчасному впровадженні корективних заходів для адаптації до змін і забезпечення конкурентоспроможності.

Розглядаючи шляхи вдосконалення управління конкурентоспроможністю продукції, можна виділити декілька ключових напрямків. Перший – це розвиток нових технологій, продуктів та процесів, що є ключовим чинником для підвищення конкурентоспроможності. Наукові дослідження і розвиток можуть призвести до винайдення нових методів виробництва, удосконалення якості продукції та розробки нових продуктів, які відповідають потребам споживачів.

Ефективне використання ресурсів, таких як людські, фінансові, матеріальні та природні, дозволяє підприємствам підвищити ефективність виробництва та знизити витрати, що також сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності.

Оптимізація ланцюга постачання, включаючи постачальників, виробників, дистриб'юторів та роздрібних мереж, дозволяє забезпечити швидке реагування на зміни у попиті та знизити ризики виробництва та постачання.

Запропоновані заходи дозволять підприємству забезпечити конкурентоспроможність та досягти стабільної та успішної позиції на ринку.

Список використаних джерел

1. Котова С.В. Механізм реалізації системи управління конкурентоспроможністю підприємства та продукції, що виробляється. *Алея науки*. 2017. № 5. С. 146-149.

2. Леськів Г. З., Франчук В. І., Левків Г. Я., Гобела В. В. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 220 с.

Ярославцев К.О.

здобувач вищої освіти факультету управління та права

Шмагельська М.О.

*к.г.н., доцент, доцент кафедри гуманітарних,
економічних та фінансово-облікових дисциплін*

Вінницький кооперативний інститут

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ІНСТРУМЕНТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

Стійкий розвиток є базою функціонування та покращення діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Актуальність теми пов'язана з необхідністю створення такої системи менеджменту підприємства, завдяки якій формується механізму його розвитку.

У широкому сенсі економічна безпека – це такий стан економічного суб'єкта (не залежно чи то держава, регіон, галузь, підприємство чи особистість), яка дозволяє йому динамічно розвиватися та вирішувати поставлені завдання, це важлива характеристика економічної системи, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності такого суб'єкта [1].

На наш погляд, економічна безпека підприємства пов'язана з використанням всіх ресурсів з метою запобігання ймовірним загрозам, а також стабілізації функціонування підприємства. Все це необхідно для забезпечення його стійкого розвитку протягом певного періоду часу. За цей період всі життєво важливі компоненти діяльності підприємства повинні мати високий ступінь захищеності від небажаних змін.

Система забезпечення економічної безпеки починає діяти вже на етапі формування бізнес-плану. Система забезпечення економічної безпеки ґрунтується на її внутрішньому механізмі й складається з взаємопов'язаних елементів, що забезпечують безпеку підприємства та досягнення ним цілей економічної діяльності [2]. Першим етапом при створенні системи

забезпечення економічної безпеки є визначення концепції комплексної безпеки підприємства. Вона включає економічну, енергетичну та екологічну безпеку, охорону праці та техніку безпеки в цілому. Потім із загальної концепції безпеки слід виділити економічну безпеку та розглянути її складові елементи.

Система забезпечення економічної безпеки створюється та функціонує на основі чинних нормативно-правових документів. Як і будь-яка система, вона будується на основі принципів системності, законності, плановості, економічності, поєднання гласності та конфіденційності, компетентність [3].

Принцип комплексності системи безпеки залежить від її рівнів (економічного, кадрового, інтелектуального, інформаційного тощо) (рис. 1).

Формування механізму економічної безпеки ґрунтується на визначенні економічних потреб, які формуються під впливом різних груп факторів – об'єктивних та суб'єктивних, внутрішніх та зовнішніх, прогнозованих та непрогнозованих. Унікальність полягає в тому, що створювана система економічної безпеки не може бути виконана за якимось шаблоном. Вона повинна враховувати рівень розвитку та структуру виробничого потенціалу, ефективність його використання, напрямки виробничої діяльності, кваліфікацію кадрів, виробничу дисципліну, стан конкурентного та навколишнього середовища, зв'язки між діловими партнерами, ризикованості підприємницької діяльності та інших факторів.

Рис. 1. Елементи системи забезпечення економічної безпеки підприємства

Список використаних джерел

1. Денисенко М.П., Третяк Є.В. Механізм забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Економіка та держава*. 2018. № 12. С. 59-63. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4213&i=11>
2. Андрушків Б.М., Малюта Л.Я., Погайдак О.Б. Адаптивна структурно-компонентна модель забезпечення економічної безпеки підприємства. *Економічний аналіз*. 2016. Том 25. № 2. С. 42-50. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6839>
3. Живко З.Б. Механізм управління системою економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Сер. Економіка. 2014. Вип. 3 (44). С. 37-42.

Dr Waldemar Cisowski
Dziekan
Wydziału Prawa i bezpieczeństwa
Akademia Nauk Stosowanych
im. prof. E.Lipińskiego
w Kielcach

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE W KONTEKŚCIE AKTUALNYCH WYZWAŃ I ZAGROŻEŃ

Wprowadzenie

W bieżącym okresie funkcjonowania naszego polskiego społeczeństwa bardzo często przywołuje się kwestie bezpieczeństwa. W szczególności sytuacja międzynarodowa, wojna u sąsiadów Polski, zagrożenie pandemią coronavirusa, informacje o zamachach terrorystycznych czy problemy migracji dominują w dyskursie publicznym. Chcemy być bezpieczni, oczekujemy, że struktury państwowe zapewnią nam to bezpieczeństwo. Jako obywatele państwa mamy oczekiwania w tym zakresie, co wynika bezpośrednio z podstaw prawnych, na czele z ustawą zasadniczą. Współcześnie korzystamy z ochrony państwa, lecz kosztem tego jest poświęcenie części swoich praw. W aktualnej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP¹ jako pierwszy filar bezpieczeństwa zostało wskazane bezpieczeństwo państwa i obywateli, należy więc postawić pytanie, czy to są tożsame pojęcia, czy dotyczą tych samych wartości?

1. Bezpieczeństwo jako ważny aspekt funkcjonowania społecznego

Bezpieczeństwo narodowe i bezpieczeństwo państwa – to wprawdzie różne kategorie pojęciowe, ale z punktu widzenia praktycznego, gdy kraje zazwyczaj są tworzone przez narody, można umownie traktować je jako tożsame, tym bardziej, że występuje między nimi korelacja. Taka sytuacja ma miejsce np. w polskim systemie prawnym, gdzie konstytucja odnosząc się do kwestii bezpieczeństwa raz używa pojęcia bezpieczeństwo państwa (Rzeczypospolitej Polskiej), a innym razem używa zwrotu „bezpieczeństwo narodowe (ustanawiając np. Radę Bezpieczeństwa Narodowego)²”.

Współcześnie możemy powiedzieć, że „bezpieczeństwo postrzegane jest jako stan i proces, potrzeba oraz skomplikowany system wraz z licznym układem podsystemów,

¹ Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2020, s. 11.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm., art. 135, 146,

które mają na celu zapewnienie bezpiecznego rozwoju narodowi przy użyciu środków prawnie dostępnych (technicznych, organizacyjnych i prawnych)³.

Bezpieczeństwo to również jedna z podstawowych potrzeb człowieka, to sytuacja odznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś, co człowiek szczególnie ceni, na przykład zdrowia, pracy, szacunku, dóbr materialnych, możliwości funkcjonowania w społeczeństwie.

Tradycyjne bezpieczeństwo narodowe kojarzy się z militarną obroną państwa przed zagrożeniami militarnymi, a jego realizacja wiąże się ze sztuką wojenną. Z tej perspektywy **Bezpieczeństwo narodowe** to „*stan uzyskany w rezultacie odpowiednio zorganizowanej obrony i ochrony przed wszelkimi zagrożeniami militarnymi i niemilitarnymi, tak zewnętrznymi jak i wewnętrznymi, przy użyciu sił i środków pochodzących z różnych dziedzin działalności państwa*”⁴.

Do podstawowych wartości, które składają się na bezpieczeństwo narodowe, zalicza się przede wszystkim: przetrwanie (państwowe, etniczne i biologiczne), integralność terytorialną, niezależność polityczną i jakość życia (w sensie poziomu życia, szczybla rozwoju społeczno-gospodarczego). Zagrożenie którejkolwiek z czterech wymienionych wartości prowadzi do ograniczania żywotnych interesów państwa, a tym samym oznacza zmniejszenie bezpieczeństwa narodowego.

Bezpieczeństwo narodowe jest pojęciem szerszym choć istotnie skorelowanym z bezpieczeństwem państwa. Aby zrealizować swoje cele, naród tworzy państwo jako podstawową formę organizacji życia społecznego, politycznego i ekonomicznego. Różnica występuje w państwach wielonarodowych, gdzie interesy niektórych narodów nie muszą być zgodne z interesami narodu tytularnego i stworzonego przez nie państwa. Bezpieczeństwo państwa jest osiągnięte w ramach systemu bezpieczeństwa narodowego, który tworzą wszystkie odpowiedzialne za bezpieczeństwo organy oraz instytucje należące do władz wykonawczych, ustawodawczych, sędziowskich oraz lokalnych.

Najważniejszym dokumentem koncepcyjnym w zakresie bezpieczeństwa narodowego w naszym kraju jest Strategia Bezpieczeństwa Narodowego zatwierdzona przez Prezydenta w 2020 roku. Dokument ten określa wartości, interesy narodowe i cele strategiczne w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego. Charakteryzuje również główne zagrożenia dla poszczególnych wymiarów i dziedzin bezpieczeństwa Polski. W strategii wskazano obowiązek przyjęcia ustawy o zarządzaniu bezpieczeństwem narodowym, która ma opisywać polski system zarządzania bezpieczeństwem. Niestety pomimo skrajnych zagrożeń dla bezpieczeństwa Polski związanych np. z wojną w Ukrainie od 3 lat takiej ustawy nie przyjęto⁵.

³ J. Gierszewski, *Organizacja systemu bezpieczeństwa społecznego*, Warszawa 2013, s. 14.

⁴ Z. Ciekankowski, J. Nowicka, H. Wyrębek, *Bezpieczeństwo państwa w obliczu współczesnych zagrożeń*, Siedlce 2017, s. 41.

⁵ Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, op.cit. s. 14.

2. Zagrożenia bezpieczeństwa narodowego

Rada Ministrów, uchwałą z 2021 r. przyjęła kolejną edycję Raportu o zagrożeniach bezpieczeństwa narodowego.

Dokument kompleksowo opisuje zagrożenia pogrupowane w 5 głównych kategoriach:

1. Zagrożenia naturalne;
2. Zagrożenia cywilizacyjne i powodowane intencjonalną działalnością człowieka;
3. Zagrożenia militarne;
4. Zagrożenia o charakterze terrorystycznym;
5. Zagrożenia w cyberprzestrzeni, mogące doprowadzić do wystąpienia sytuacji kryzysowej⁶.

W oparciu o aktualną sytuację w Polsce można wskazać, że obawy społeczne dotyczą takich zagadnień jak:

- konflikty w państwach sąsiednich,
- nielegalna migracja,
- cyberprzestępczość i cyberterroryzm,
- bezpieczeństwo energetyczne,
- zagrożenie nowymi, syntetycznymi narkotykami.

Konflikty w państwach sąsiednich to w szczególności wojna w Ukrainie i konflikt społeczno-polityczny w Białorusi. Działania wojenne często określane są w oparciu o kategorię etyczną. W myśleniu **Platona wojna** jest sprawiedliwa, jeżeli prowadzi do rozumnej harmonii, ładu i porządku oraz zgody – pokoju; jest zwycięstwem dobra nad złem i tym samym zarówno tego, co „lepsze”, nad tym, co „gorsze”⁷. Te, jak byśmy teraz to odbierali, „naiwne” poglądy Platona zderzają się z wojną informacyjną, manipulacją, całkowitym odwróceniem prawdy i faktów- na wojnie pierwsza umiera PRAWDA. Zagrożenie militarne dla Polski związane z działaniami wojennymi w Ukrainie wynikają z jasnego opowiedzenia się Polski po stronie Ukrainy, przekazywanie jej sprzętu wojskowego, amunicji, współpraca w zakresie wywiadu wojskowego, reprezentowanie interesów Ukrainy na forum międzynarodowym. Polska była gorącym orędownikiem idei przekazywania sprzętu wojskowego Ukrainie przez państwa należące do NATO, przyjęła największą grupę ludności ukraińskiej, uciekającej przed wojną. Ten proces oraz jego odbiór, co prawda został zaburzony przez kampanię wyborczą w Polsce, ale ogrom pomocy, której udzieliła Polska i Polacy, jest niekwestionowana.

Warunkiem **Bezpieczeństwa militarnego** jest posiadanie silnej, skutecznej, dobrze wyposażonej armii, będącej w stanie obronić granice i terytorium kraju oraz jego żywotne interesy na arenie międzynarodowej. Tak więc, zagwarantowanie bezpieczeństwa militarnego jest jednym z podstawowych obowiązków władzy państwowej. Czy Polsce zagrażają działania wojenne? Z aktualnej sytuacji militarnej

⁶ <https://www.gov.pl/web/rcb/raport-o-zagrozeniach-bezpieczenstwa-narodowego>, dostęp 20.04.2024r.

⁷ Platon, *Uczta, Eutyfron, Obrona Sokratesa, Kriton, Fedon*, tłum. Władysław Witwicki, Warszawa 1988, s. 386.

wynika, że Rosja ma ograniczone możliwości utworzenia drugiego frontu. Zaangażowanie sił i środków w działania zbrojne na Ukrainie wiąże prawie cały nowoczesny potencjał militarny Rosji. Pośrednim dowodem potwierdzającym tę tezę jest powstrzymanie się od interwencji w konflikt dwóch byłych sowieckich republik: Azerbejdżanu i Armenii w Górskim Karabachu. Bezpieczeństwo tego terytorium zamieszkanego przez Azerów a należącego prawnie do Azerbejdżanu, gwarantowały wojska rosyjskie. Rosja miała w tym rejonie swoje interesy gospodarcze i polityczne. Pomimo tego, gdy w połowie 2023r. rozpoczęła się ofensywa Azerska, rosyjskie wojska nie podjęły walki, pozostawiając ludność ormiańską, która była zmuszona opuścić swoje domy i wyjechać. Na uwagę zasługuje fakt, że Azerowie byli politycznie popierani przez Turcję, która również udziela pomocy Ukrainie w wojnie z Rosją.

Zagrożenie w niewielkim stopniu może dotyczyć również działań Białorusi, której reżim może zostać zmuszony do zwiększenia ilości i intensywności prowokacji wobec Polski. Działanie takie bezsensowne z punktu widzenia militarnego czy politycznego może wynikać jedynie z chęci posłużenia się kompletnie uzależnionym od Rosji wasalem, by zaangażować sojuszników Ukrainy w działania na swoim terenie. Z opinii ekspertów wynika, że w armii białoruskiej zauważalny jest całkowity brak chęci angażowania się w konflikt z Ukrainą a tym bardziej z Polską. Działania prowokacyjne na mniejszą skalę mogą być natomiast realizowane przez białoruskie KGB we współpracy z cywilnymi najemnikami np. Grupy Wagnera, która po śmierci ich dowódcy Prigożyna, jest łatwa do sterowania przez wywiad GRU. Podobne działania były już przecież prowadzone w rejonie donieckim i ługańskim przy pomocy tzw. „zielonych ludzików”, do których nikt się nie przyznawał, a poprzedziły one działania zbrojne Rosji.

Migracja jest zjawiskiem bezpośrednio związanym z konfliktami zbrojnymi, jest to częsty temat dyskursu publicznego a przede wszystkim politycznego w Polsce.

Przyczyn intensyfikacji ostatnich procesów migracyjnych upatruje się m.in. w działaniach wojennych w takich państwach jak Irak, Syria, Ukraina, terroryzmie religijnym, autorytarnych rządach krzywdzących swoich obywateli (np. Białoruś, Korea Północna), ruchach narodowo i państwowotwórczych (np. Kurdowie), procesach społecznych a przede wszystkim ubóstwie np. w krajach Afryki. Zagrożenia wynikające z migracji, w szczególności zagrożenie terrorystyczne, są postrzegane w ścisłym związku z odmienną narodowością, kulturą czy religią (większość terrorystów, którzy dokonali zamachów w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii czy Francji było imigrantami). Faktem jest również znaczny wzrost przestępczości w krajach, które przyjęły dużą liczbę nielegalnych migrantów. W polskich mediach szerokim echem odbiły się zamachy czy przestępstwa dokonane na naszych obywatelach za granicą, które zostały dokonane właśnie przez imigrantów, co w zdecydowany sposób wpłynęło na kierunek dyskursu społecznego w Polsce. Sytuacje te wywołały niechęć i lęk przed emigracją do Polski osób innej religii i kultury, w szczególności z krajów arabskich. Praktyka jednak wskazuje, że Polska nie jest

krajem docelowym dla tej grupy migrantów. Głównie z powodów ekonomicznych, gdyż nie przyznajemy tak dużej pomocy socjalnej jak w krajach „starej” Europy. Stąd nawet jeżeli na terytorium Polski przedostawali się nielegalni migranci, to natychmiast wyjeżdżali z naszego terytorium do Niemiec, Wielkiej Brytanii czy Francji. Potwierdzają to dane niemieckiej Policji, która tylko w okresie styczeń-sierpień 2023r. zatrzymała po swojej stronie granicy, bezpośrednio po jej przekroczeniu, 20 tysięcy nielegalnych migrantów wjeżdżających do tego kraju z Polski, z czego połowa deklarowała, że przekroczyła nielegalnie granicę polsko-białoruską. Zagrożenia dla bezpieczeństwa związane z migracją dotyczą przede wszystkim takich zjawisk społecznych jak przestępczość, zagrożenie terrorystyczne, ekstremizm polityczny. Z badań tej problematyki wynika, że migracja (ta legalna i nielegalna) w okresie ostatnich dwóch lat nie spowodowała na terytorium naszego kraju skokowego wzrostu przestępczości czy nasilenia się przestępstw np. przeciwko wolności seksualnej.

Wykres nr 1. Podejrzani cudzoziemcy na tle podejrzanych ogółem w latach 2019–2021

Rok	Podejrzani ogółem	Podejrzani cudzoziemcy	% podejrzanych cudzoziemców wśród podejrzanych ogółem
2015	318 713	3496	1,10
2016	312 366	4580	1,47
2017	308 716	6264	2,03
2018	336 494	8343	2,48
2018	325804	7935	2,4
2019	327817	9236	2,8
2020	302003	8781	2,9
2021	313829	10926	3,5

Źródło: <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny>

Przestępczość obcokrajowców rzeczywiście wzrosła ale w takim samym stosunku, jak gdyby zwiększyła się liczebność obywateli Polski. Stąd wniosek, że realnie zagrożenia dla Polski ze strony migracji są nieznaczne.

Wykres nr 2. Liczba obcokrajowców, którym przedstawiono zarzuty popełnienia przestępstwa

Kategoria przestępstwa	Liczba podejrzanych obcokrajowców			
	2018r.	2019r.	2020r.	2021r.
Gospodarcze	609	636	732	920
Kryminalne	3925	4423	4135	5173
Kradzież z włamaniem	164	213	195	226
Kradzież cudzej rzeczy	1006	1393	1199	1540
Bójka i pobicie	168	193	160	201
Kradzież samochodu	39	30	25	51
Z Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii	626	975	1016	1375
„Drogowe”	3254	3955	3697	4465
P-ko wolności seksualnej i obyczajności	53	35	45	72
Przestępstwa ogółem	7935	9236	8781	10926

Źródło: <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny>

Cyberprzestępczość i cyberterroryzm.

Wrogie działania w sieci Internet są domeną indywidualnych użytkowników ,ale częściej zorganizowanych grup przestępczych i agencji wywiadowczych. Rosyjskim grupom dywersji cybernetycznej zarzuca się m.in. dezinformację i wpływ na wybory prezydenckie w Stanach Zjednoczonych, które wygrał Donald Trump, udział w próbie zamachu stanu w 2016r. w Czarnogórze czy rebelię hiszpańskiej Katalonii w 2017r.⁸. W szczególności od momentu rosyjskiej inwazji na Ukrainę Polska odnotowuje wzrost liczby wrogich cyberoperacji. Jak wynika z analiz polskiej Agencji Wywiadu, są one skierowane przeciwko infrastrukturze wojskowej, krytycznej, instytucjom i podmiotom gospodarczym. Wiele z nich szczególnie w kilku poprzednich latach przybrało postać zgłoszeń o podłożeniu ładunku wybuchowego, co paraliżowało działalność polskich sądów, szkół np. w czasie matur. Z danych Ministerstwa Cyfryzacji wynika, że w 2022 r. w Polsce liczba zgłoszonych incydentów w porównaniu z 2021 r. wzrosła w sektorze

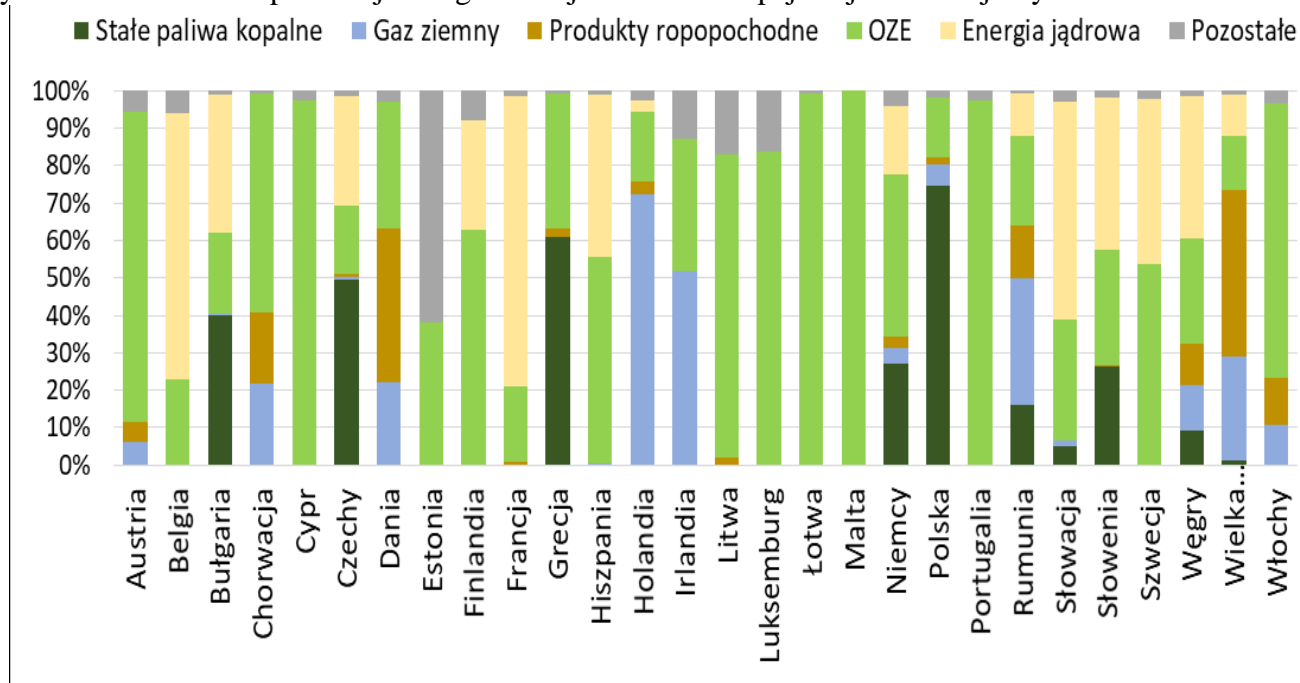
⁸ <https://www.justice.gov/storage/report.pdf>, dostęp 20.04.2024r.

rządowym o ok. 62%, a w sektorze cywilnym o ok. 178%⁹. Zauważalnie wzrasta również poziom cyberprzestępczości- popularne wykorzystanie oprogramowania ransomware blokującego dostęp do systemu komputerowego lub szyfrującego wszystkie dane celem żądania od ofiary okupu za odblokowanie, mogą za pomocą oprogramowania typu wiper wykasować całą zawartość komputera. Działania takie potrafią sparaliżować instytucję czy firmę. Przykładem niech będzie atak hakerski na firmę Saudi Aramco z Arabii Saudyjskiej, w efekcie którego skasowane zostały dane 30 tysięcy komputerów wykorzystywanych przez pracowników w siedzibie i filiach międzynarodowych. Są to tragiczne skutki dla np. przedsiębiorstw.

Cyberprzestępczość zawiera takie czyny jak: wykradanie danych wrażliwych, haseł dostępowych do kont bankowych, oszustwa internetowe, nagrywanie i podglądanie użytkowników poprzez zdalne włączenie kamery w laptopach, przejęcie kontroli nad urządzeniami, procesami technologicznymi, sieciami komunikacyjnymi itp. sterowanymi za pośrednictwem komputerów, nad którymi przejęto kontrolę, szantaż w oparciu o kopiowanie danych zgromadzonych na komputerze itp.

Bezpieczeństwo energetyczne to stan gospodarki, umożliwiający pokrycie bieżącego i perspektywicznego zapotrzebowania odbiorców na paliwa i energię w sposób technicznie i ekonomicznie uzasadniony, przy zachowaniu wymagań ochrony środowiska. Istotnym aspektem w bezpieczeństwie energetycznym jest stopień samowystarczalności i poziom zaopatrzenia w źródła energii.

Wykres nr 3. Struktura produkcji energii w krajach Unii Europejskiej i Wielkiej Brytanii

Źródło: <https://www.locja.pl/raport-rynkowy/struktura-produkcji-energii-w-polsce-i-pozostalych-krajach-ue,198>, dostęp 20.04.2024r.

⁹ Analiza zagrożeń dla cyberbezpieczeństwa placówek dyplomatycznych RP oraz innych państwa NATO w kontekście wybranych ataków hakerskich, Ministerstwo Cyfryzacji, Agencja Wywiadu, Warszawa 2023, s. 25.

Nasze państwo posiada spore zasoby węgla kamiennego i węgla brunatnego, na których opiera się energetyka i ciepłownictwo naszego kraju, a także dostępność gazu ziemnego, którego zasoby są w stanie zaspokoić ok. 30% naszych potrzeb. Rynek gazu w Polsce jest uzależniony od źródeł dostaw z zagranicy aż w 70%. Jeszcze słabiej wygląda nasza sytuacja z importem ropy naftowej, którą dostarczamy z rynku zagranicznego aż w 97%. Taki stan naraża nas na szantaż energetyczny, co ostatnio było widoczne w trakcie konfliktu energetycznego Rosji z państwami europejskimi. Zagrożeniem jest też eskalacja obecnego konfliktu izraelsko-palestyńskiego. Takie negatywne skutki nastąpiły w wyniku wojny, która miała miejsce w 1973 roku, kiedy to połączone siły Egiptu i Syrii najechały Izrael. Kraje należące do OPEC (Organizacji Krajów Eksportujących Ropę Naftową) postanowiły zwiększyć cenę surowców, a także zmniejszyć ilość eksportu do krajów, które popierały Izrael. Wydarzenie to doprowadziło do kryzysu energetycznego na skalę światową. Stąd bardzo ważna jest dywersyfikacja dostaw oraz podjęcie działań, by pozyskiwać energię ze źródeł odnawialnych, atomu, magazynować energię uzyskiwaną ze słońca czy wiatru. Do działań podjętych w tym zakresie można zaliczyć m.in. budowę terminala LNG w Zatoce Gdańskiej a także budowę gazociągu Baltic Pipe, który połączył Polskę z Danią, zapewniając gaz z Norwegii. Jednakże w przypadku działań wojennych lub terrorystycznych możliwe jest np. zablokowanie szlaków transportowych lub uszkodzenie podmorskich linii gazociągu (podobnie jak dokonano uszkodzenia Nord Stream 1 i 2 w grudniu 2022r.). Cyberterroryzm może również doprowadzić do uszkodzenia infrastruktury energetycznej, np. za pomocą wirusa Stuxnet zostały zaatakowane irańskie reaktory atomowe. Włamanie nie nastąpiło z sieci Internet, gdyż takie obiekty infrastruktury krytycznej mają wewnętrzne sieci informatyczne, ale poprzez wirus z zainfekowanego przez jeden z wywiadów pendriva włożonego do jednego z komputerów sieci wewnętrznej¹⁰. Oprócz oczywistych działań w pozyskanie energii wiatrowej, słonecznej, wodnej itp. szczególnie w Polsce wydaje się konieczne przyspieszenie działań związanych z budową elektrowni jądrowych. Tym bardziej, że około 40% polskich elektrowni jest przestarzałych i ma więcej niż 40 lat. Dodatkowo energia elektryczna opiera się w 78% na węglu, 6% z gazu i tylko 14% ze źródeł odnawialnych. To źródło energii wykorzystywane jest przez 13 z 27 krajów Unii Europejskiej i stanowiło w 2021 roku ponad 25% jej całkowitej produkcji energii elektrycznej. Na świecie funkcjonuje 437 reaktorów z czego 130 znajduje się w UE. W budowie jest ich 60, z czego 18 powstaje w Chinach.

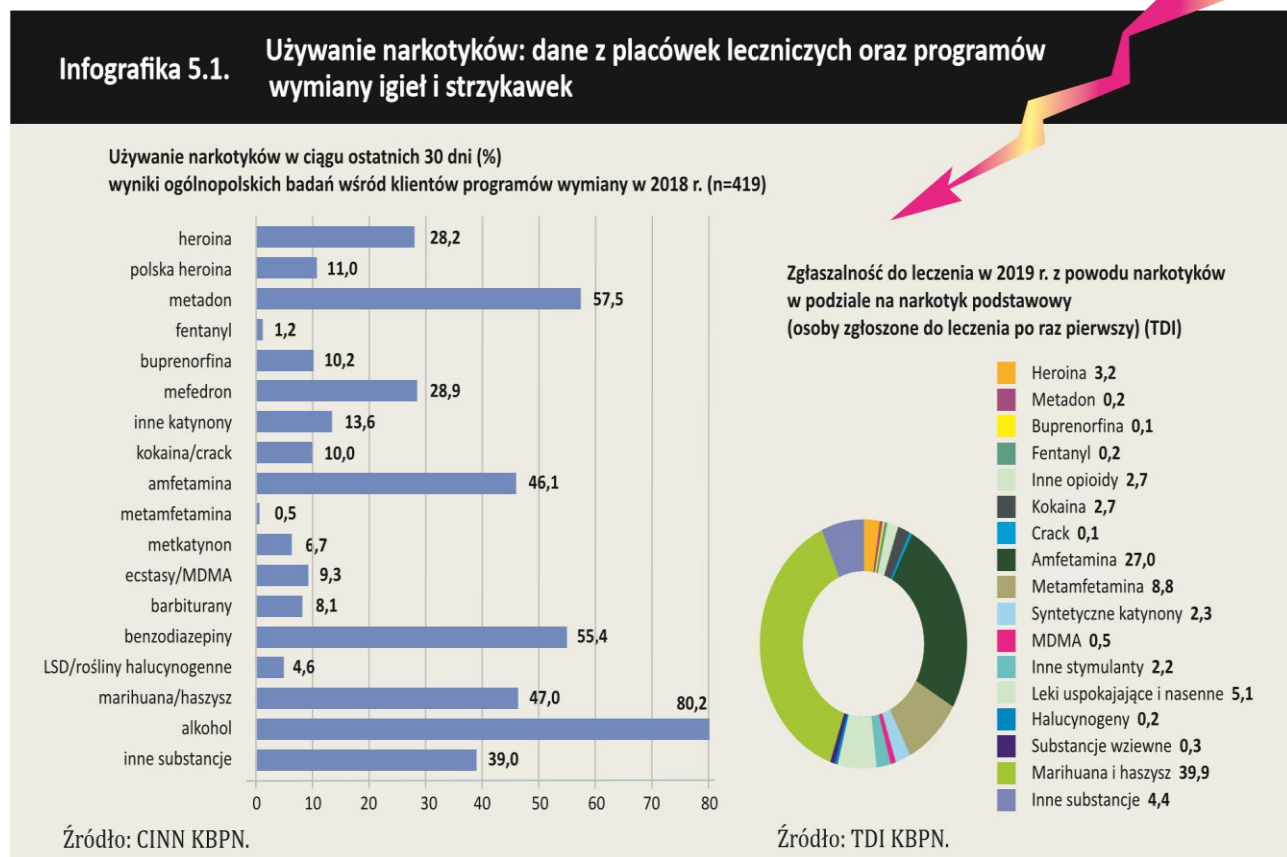
Syntetyczne narkotyki.

Problem narkotyków jest obecny w Polsce od kilkadziesiąt lat, i w tym czasie odnotowaliśmy kilka zmian jakościowych. Zmienił się m.in. styl zażywania narkotyków, ich rodzaje, kwestie siły i czasu uzależnienia, dostępność. Kilka lat wcześniej zdecydowanie największym problemem było pojawienie się na

¹⁰ <https://cyberdefence24.pl/polityka-i-prawo/zdradzono-tajemnice-ataku-na-iranski-program-nuklearny-kto-pomogl-wprowadzic-wirusa-do-systemu>, dostęp 20.04.2024r.

polskim rynku nowych substancji psychoaktywnych tzw. dopalaczy. Substancje te składały się za każdym razem z mieszanki innych substancji psychoaktywnych, które były mieszane w przypadkowym stosunku, porcje handlowe były często zbyt duże co powodowało dla użytkowników ciężkie powikłania medyczne a nawet śmierć. W Polsce klasyczne narkotyki obecne na „czarnym rynku” to przede wszystkim marihuana, amfetamina, kokaina, mefedron, ecstasy, LSD.

Wykres nr 4. Rodzaje narkotyków używanych w Polsce

Źródło: Raport o stanie narkomanii w Polsce, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2020, s. 25.

Poważne zagrożenie stanowią jednak nowe syntetyczne narkotyki, które są opioidami tj. substancjami mającymi charakter leków uśmierzających skrajny ból. Stosuje się je w ostatnim stadium choroby nowotworowej, w anestezjologii i śpiączkach farmakologicznych. Zaliczyć można do nich np. fentanyl i oksykodon, które mają działanie psychoaktywne i szybko uzależniają.

Śmiertelna dawka Fentanylu mieści się na czubku ołówka albo tyle co 2 ziarenka soli, jest 100 razy silniejszy niż morfina i uzależnia 100 razy szybciej. Uzależnienie od tego narkotyku pochłonęło w USA więcej ofiar niż wojny w Wietnamie , Afganistanie i Iraku razem wzięte. Spowodowały niewiarygodną wręcz epidemię narkotykową i największe kryzys zdrowotny w historii kraju. Jak wynika z najnowszych danych narkotyków, zyskuje popularność także w Polsce. W USA w 2022r. z powodu przedawkowania narkotyków zmarło 109 tysięcy osób, z tego 80% właśnie z przedawkowania opioidów, głównie fentanylu. Fentanyl to tani narkotyk w

produkcji- opium do wyprodukowania kilograma heroiny kosztuje ok. 6tys. dolarów, półprodukty do produkcji kilograma fentanylu kosztują 200 dolarów.

Reasumując powyższe treści, należy stwierdzić, że bezpieczeństwo jest potrzebą, której zaspokojenie jest niezbędne do realizacji celów jednostki, społeczeństwa, narodu i państwa.

Należy zwrócić też uwagę na równowagę w tym zakresie co potwierdza paradoks z Wielkiej Brytanii. Brytyjski rząd narzucił w 2002r. kolejowym przewoźnikom surowe normy bezpieczeństwa. W związku z czym bilety drastycznie podrożały. W konsekwencji ludzie zaczęli częściej korzystać z samochodów, podróżowanie którymi jest średnio 25 razy mniej bezpieczne od jazdy pociągiem. W związku z czym więcej ludzi zginęło w podróży – a wszystko to dla bezpieczeństwa.

Bibliografia

1. Analiza zagrożeń dla cyberbezpieczeństwa placówek dyplomatycznych RP oraz innych państwa NATO w kontekście wybranych ataków hakerskich, Ministerstwo Cyfryzacji, Agencja Wywiadu, Warszawa 2023.

2. Ciekankowski Z., Nowicka J., Wyrębek H., *Bezpieczeństwo państwa w obliczu współczesnych zagrożeń*, Siedlce 2017.

3. Gierszewski J., *Organizacja systemu bezpieczeństwa społecznego*, Warszawa 2013.

4. Platon, *Uczta, Eutyfron, Obrona Sokratesa, Kriton, Fedon*, tłum. Władysław Witwicki, Warszawa 1988.

5. Raport o stanie narkomanii w Polsce, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2020.

6. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2020.

7. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 z późn. zm.

8. <https://www.gov.pl/web/rcb/raport-o-zagrozeniach-bezpieczenstwa-narodowego>.

9. <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny>.

10. <https://www.justice.gov/storage/report>.

11. <https://cyberdefence24.pl/polityka-i-prawo/zdradzono-tajemnice-ataku-na-iranski-program-nuklearny-kto-pomogl-wprowadzic-wirusa-do-systemu>.

POLSKIE KONSTYTUCJE W UJĘCIU HISTORYCZNYM- ZARYS PROBLEMU¹

Konstytucja jest aktem prawnym, a termin ten wywodzony jest z języka łacińskiego *constituo* – urządzać, ustanawiać, regulować². Uwzględniając fakt, że konstytucja jest aktem prawnym, której moc w systemie źródeł prawa w państwie ma priorytetowe znaczenie, dlatego jest pojmowana jako ustawa zasadnicza (najważniejszy akt normatywny), na bazie której budowany jest ład prawno-ustrojowy państwa.

Materia konstytucyjna zawiera sformułowania odnoszące się do praw i wolności obywatelskich, zatem służy obywatelom oraz zabezpiecza ich szeroko rozumiane interesy. Reguluje również prawa i obowiązki obywatela względem społeczeństwa i państwa. Definiując zagadnienia dotyczące ustroju społeczno-gospodarczego, prawnego, oraz sposób powoływania i odwoływania kluczowych organów państwa, a także ich kompetencje i wzajemne relacje, porządkuje fundamentalne zagadnienia kluczowe dla bytu społeczeństwa i Państwa³.

Konstytucja jest tarczą chroniącą obywatela przed swoistym rozpasaniem władzy, która może dążyć wbrew demokratycznym zasadom do zawłaszczania państwa w imieniu określonej grupy obywateli lub formacji politycznej. Realia historyczne dowodzą, że ustawy zasadnicze są tworem wymagającym nowelizacji lub istotnych zmian dostosowujących je do wymogów cywilizacyjnych. Jednakże zmiany te muszą być dokonywane przez kwalifikowaną większość gremiów ustawodawczych, oraz za świadomą zgodą i wiedzą społeczeństwa.

Konstytucja jest zatem zobowiązaniem państwa wobec swoich obywateli. Władze są zobligowane do podejmowania działań gwarantujących szeroko rozumiane bezpieczeństwo swoim obywatelom oraz obywatelom innych państw przebywających na terytorium Polski.

Problematyka dotycząca polskich ustaw konstytucyjnych w piśmiennictwie prawno-konstytucyjnym zaowocowała licznymi komentarzami, studiami, artykułami, a przede wszystkim opracowaniami o charakterze podręcznikowym i monograficznym o uznanej renomie w środowisku prawniczym⁴. Poszczególni

¹ Przedmiotem niniejszego opracowania będą ustawy zasadnicze mające charakter konstytucji pełnych, uchwalone przez sejm RP z lat 1791, 1921, 1935, 1997, oraz 1952(PRL), ze szczególnym uwzględnieniem ich przyjęcia w kontekście społeczno-politycznym.

² W nomenklaturze niektórych organizacji *konstytucją* określany jest wiodący zestaw reguł, którymi kierują się w działalności. Do 1791 w Polsce mianem *konstytucja sejmowa* określano ustawę zwykłą przyjmowaną w trakcie obrad sejmu. W Kościele katolickim używany jest termin *konstytucja apostolska*, pozostający podstawowym aktem prawnym (będący synonimem ustawy) wydawanym przez papieża.

³ E. Łętowska, *Po co ludziom konstytucja*, Warszawa 1995, s.14-30.

⁴ L. Garlicki, A. Szmyt (red.), *Sześć lat Konstytucji RP. Doświadczenia i inspiracje*, Warszawa 2003; B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2010; L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2006; J. Kuciński, *Konstytucyjny urząd państwowy Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003; R. Sarkowicz, J. Stelmach,

badacze odnosząc się do tekstu omawianej ustawy zasadniczej, w zdecydowanej większości przypadków dokonywali wykładni przepisów danej ustawy, wykorzystując w tym celu ustalenia i dorobek nauk prawnych, zwłaszcza nauk prawa konstytucyjnego.

Znacznie mniejszą aktywność naukową związaną z badaniem dziedzin zajmujących się wiedzą konstytucyjną podejmują politolodzy, historycy czy też specjaliści z innych obszarów nauki. Podjęcie badań dotyczących okoliczności uchwalania, przyjmowania oraz stosowania w praktyce ustaw konstytucyjnych przyczyniłoby się do zrozumienia, dlaczego uzyskały określoną wymowę prawno-ustrojową. Kluczowe znaczenie w kwestii kształtu przyjmowanych ustaw zasadniczych mają wszelkie okoliczności związane ze stanem świadomości społeczeństwa, elit prawno-politycznych oraz uwarunkowań wynikających z prowadzonej polityki zagranicznej. Ukształtowany dorobek naukowy prawa konstytucyjnego wskazuje na wielorakie, specyficzne rodzaje stosunków państwa polskiego ze społecznościami europejskimi i światowymi. Natomiast na gruncie dyskursu konstytucyjnego w debacie publicznej, wdrażano postulaty dostosowania postanowień poszczególnych rozwiązań do aktualnych zdarzeń prawnych lub kreowanych programów politycznych przez określone siły polityczne. Zatem postulowane oraz dokonywane zmiany w ustawach zasadniczych nie zawsze zmierzały do ich stabilizacji, ale nakierowane były na osiągnięcie określonych korzyści ustrojowo-politycznych.

Wskazane czynniki powodują, że na gruncie społeczeństwa polskiego na przestrzeni dziejów, brak jest swoistego konsensusu społecznego w rozumieniu oraz przestrzeganiu konstytucji. Dla określonych grup społecznych była traktowana jako *sui generis* umowa społeczna, której bezwzględnie należy dotrzymać. Natomiast przez innych postrzegana była lub jest, jedynie jako dokument ledwie tolerowany, bez nadmiernej uwagi, zaangażowania obywatelskiego oraz emocjonalno-politycznego, który zostanie zmieniony w sprzyjających okolicznościach politycznych.

Na przestrzeni 225 lat w historii Polski, gdy pozostawała ona wolna i niezależna, porządek prawny czterokrotnie regulowany był przez ustawy konstytucyjne. Miało to miejsce w roku 1791 (Konstytucja 3 Maja), 1921 (Konstytucja marcowa), 1935 (Konstytucja kwietniowa) oraz w roku 1997. Istotny wpływ na kształtowanie porządku prawnego na ziemiach polskich, miały także ustawy konstytucyjne nadawane bądź narzucane w okresie ograniczonej suwerenności państwa polskiego. W tej grupie należy wymienić Konstytucję Księstwa Warszawskiego z 1807 roku, nadaną przez Napoleona Bonaparte, Konstytucję Królestwa Polskiego z roku 1815 nadaną przez Aleksandra I, oraz Konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (dalej PRL) z 1952, przyjętą i ogłoszoną przez Sejm Polski Ludowej za akceptacją władz Związku Radzieckiego.

Filozofia prawa XIX i XX w., Kraków 1999; P. Sarnecki (red.), *Prawo konstytucyjne RP*, Warszawa 2008; W. Skrzydło, *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2010; M. Zubik (red.), *Konstytucja III RP w tezach orzeczniczych Trybunału Konstytucyjnego i wybranych sądów*, Warszawa 2011; J. Kuciński, *O Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku. Kompendium*, Warszawa 2014.

Konstytucja 3 Maja

Konstytucja 3 Maja 1791 roku uznawana jest za pierwszą w Europie, a drugą na świecie po Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki, spisaną ustawą zasadniczą o wydźwięku republikańskim. Uznawana jest za najdonioślejsze osiągnięcie parlamentaryzmu polskiego. Pozostawała jednym z fundamentów polskiej tradycji oraz swoistym azymutem dążeń niepodległościowych w latach rozbiorów, okupacji niemieckiej oraz w latach PRL-u.

Przyznane szlachcie na przestrzeni lat prawa i przywileje sprawiły, że ten okres określano mianem „złotej wolności szlacheckiej”. Wszelkie próby naruszenia owych praw były traktowane przez szlachtę jako zamach i likwidowane w zarodku. Sformułowania zawarte w tzw. Artykułach henrykowskich⁵, nadawały szlachcie uprawnienia do odwołania króla, gdyby ten chciał jej się przeciwstawić oraz uniemożliwiały jakiegokolwiek reformy państwa. Rzeczypospolita pogrążała się w anarchii, gdy w większości państw europejskich, a zwłaszcza wśród sąsiadów wprowadzono zasady tzw. absolutyzmu oświeconego⁶.

Ratunkiem dla upadającej Polski i obroną jej suwerenności, zresztą i tak znacząco ograniczonej przez Rosję (będącej gwarantem tzw. praw kardynalnych), było przyjęcie ustawy przekreślającej dotychczasowy ustrój. W czasie obrad Sejmu Czteroletniego, obradującego w latach 1788-1792, podjęto próbę zreformowania ustroju Rzeczypospolitej. W pracach nad opracowaniem konstytucji, uczestniczyły najwybitniejsze osobistości tego okresu tj.: Adam Stanisław Krasiński, Stanisław Małachowski, Ignacy Potocki, Hugo Kołłątaj oraz Stanisław Staszic.

Przyjęta ustawa przekształcała państwo w monarchię konstytucyjną. W 11 rozdziałach uregulowane zostały kwestie: wyznaniowe, statusu szlachty, ziemiaństwa, mieszczan oraz chłopów, władzy ustawodawczej, wykonawczej, sędowniczej, edukacji i spraw wojska. Odrzucono całkowicie prawa kardynalne. Wprowadzono monteskiuszowską zasadę trójpodziału władzy. Przedstawicielem oraz wyrazicielem niczym nie skrepowanej woli narodu miał być dwuizbowy Sejm. Ustanowiono rząd będący najważniejszym organem władzy wykonawczej, który określono jako Straż Praw, któremu przewodniczył dziedziczny monarcha. Wymiar sprawiedliwości uzyskiwał niezależność od władzy ustawodawczej i wykonawczej. Utrzymano federacyjny charakter państwa polsko-litewskiego, dokonując centralizacji najistotniejszych instytucji państwowych⁷. Bezsprzecznie zapisy Konstytucji 3 Maja jak na ówczesne realia polityczno-społeczne należy uznać za przełomowe dla ustroju Rzeczypospolitej.

W 1792 roku Rosja zdecydowała się na zbrojną interwencję, która doprowadziła do okupacji Polski, obalenia Konstytucji oraz drugiego rozbioru. Zaprzepaszczone

⁵ Akt ten został spisany 20 maja 1793r. i zatwierdzony przez Henryka Walezego. Brak jego zgody na ich przyjęcie oznaczał, iż nie mógłby objąć tronu Rzeczypospolitej. Obowiązywały, aż do 24 października 1795 roku, czyli do dnia podpisania aktu trzeciego rozbioru Polski.

⁶ Absolutyzm oświecony – system polityczny w którym monarcha ma nieograniczoną władzę, sprawowaną dla dobra ogółu, dający mu możliwość przeprowadzenia reform militarnych, oświatowych, gospodarczych mających na celu wzmocnienie militarne i gospodarcze państwa.

⁷ J. Bardach, B. Leśniorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009, s. 331-344.

została zatem szansa na to, aby Konstytucja stała się jednym z filarów tożsamości europejskiej⁸. Jej znaczenie dla polskiego myślenia o wolności okazało się ponadczasowe: było powodem do dumy i źródłem wzmocnienia samooceny oraz tożsamości narodowej kolejnych pokoleń. Stała się swoista latarnią ukazującą prawa Polaków do niepodległości i pełnego powrotu Polski na mapę polityczną kontynentu.

Konstytucja z 17 marca 1921 r.

Uchwalona w dniu 17 marca 1921 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, była pierwszą „kompletną” Konstytucją⁹ odrodzonego Państwa Polskiego. Poprzedzały ją następujące akty prawne kształtujące funkcjonowanie państwa : Dekret o najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej¹⁰, Ordynacja wyborcza do Sejmu Ustawodawczego¹¹, Mała Konstytucja z 20 lutego 1919 r¹².

W 126 artykułach regulowała kwestie : ustroju państwa; władzy ustawodawczej (Sejm, Senat, Najwyższa Izba Kontroli, immunitet parlamentarny, sesyjny system obrad, tryb legislacyjny); władzy wykonawczej (Prezydent Rzeczypospolitej, rząd, podział administracyjny państwa, samorząd); sądownictwo; powszechne obowiązki i prawa obywatelskie (prawa polityczne, równość wobec prawa, ograniczenie wolności osobistej, prawo własności, stosunki rolne, prawa społeczne, prawa własnościowe, uprawnienia mniejszości narodowych, wolność sumienia i wyznania, pozycja Kościoła rzymsko-katolickiego, nauka religii, oświata i nauka, warunki ograniczenia praw obywatelskich); zmiany i rewizji konstytucji; sposobu wejścia konstytucji w życie¹³.

Prawnicy i politycy przygotowujący jej główne tezy, mogli czerpać wzorce z dorobku światowej i europejskiej myśli konstytucyjnej, podczas gdy twórcy Konstytucji majowej, torowali drogę nowym rozwiązaniom ustrojowym w Europie. Twórcy Konstytucji marcowej wzorowali się na demokratycznych rozwiązaniach Konstytucji III Republiki Francuskiej z 1875 r¹⁴. Zadanie opracowania konstytucji scedowano na Sejm Ustawodawczy. Dla odbudowującego się państwa po 123 latach niewoli był to wielki wysiłek prawodawczy, jeżeli uwzględnimy fakt, że Polska równolegle broniła swojej niepodległości na polach bitew oraz nie miała uregulowanych stosunków dyplomatycznych z prawie wszystkimi sąsiadami¹⁵. Brak ustalonych granic był jednym z kluczowych problemów, ale nie jedynym. Odbudowę struktur państwa utrudniały zniszczenia infrastruktury gospodarczej. Terytorium RP należało do najbardziej zniszczonych i wyeksploatowanych podczas I wojny

⁸ J. Bardach, B. Leśniadorski, M. Pietrzak, op. cit., s. 346-347; A. Konert, *Wartości europejskie w Konstytucji 3 maja z 1791 roku*. „Studia Humanistyczne AGH”. Tom 11/3 R. 2012. s. 171-181.

⁹ Po odzyskaniu niepodległości Sejm Ustawodawczy w 1919 r. uchwalił tzw. małą konstytucję, czyli konstytucję przejściową, w której podjęto się unormowania sprawy kompetencji organów władzy państwowej.

¹⁰ „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1918 nr 18, poz. 41

¹¹ Ibidem, poz. 46.

¹² Dz.U. z 1919 r. Nr 19, poz. 226

¹³ A. Ajnenkiel, *Konstytucje Polski 1791-1997*, Warszawa 2001, s. 174-187.

¹⁴ J. Bardach, *Dzieło Sejmu Ustawodawczego a konstytucja społeczna II Rzeczypospolitej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” z. 1/1979, s. 102.

¹⁵ S. Krukowski, *Sejm Ustawodawczy 1919-1922. Uwagi o składzie i działalności*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” z.1/1986, s. 93.

światowej obszarów Europy. Należy jednocześnie zauważyć, że na terytorium odbudowywanego państwa zamieszkiwały osoby różnych narodowości oraz wyznań, co generowało w tak etnicznie zróżnicowanej populacji, konieczność podjęcia działań budujących świadomość propaństwową¹⁶.

Konstytucjonaliści którym zlecono opracowanie nowej ustawy zasadniczej przyjęli zatem zasadę ciągłości państwa nawiązując do tradycji ustrojowej I Rzeczypospolitej Szlacheckiej.

Równie ważnym problemem był brak konsensusu politycznego, który ujawnił się w szczególności w trakcie prac kodyfikacyjnych. Był to czas ścierania i kształtowania poglądów, koncepcji i programów, prężnie rozwijających się ośrodków politycznych. W Sejmie Ustawodawczym nie wykształciła się wyraźna większość parlamentarna, co spowodowane było znaczą liczbą partii które weszły do Sejmu.

Przedłożony projekt konstytucji nie satysfakcjonował żadnej formacji politycznej reprezentowanej w Sejmie. Rozgorzały zażarte spory i dyskusje zwłaszcza w kwestiach dotyczących :sposobu wyboru prezydenta(wybory powszechne czy przez parlament), kształtu parlamentu(jedno czy dwuizbowy), sposobu powoływania Senatu, odpowiedzialności konstytucyjnej, kwestii odnoszących się do stosunku państwa do związków wyznaniowych, oraz stosunku państwa do mniejszości narodowych¹⁷.

Jednakże najistotniejsza oś sporu koncentrowała się wokół prerogatyw przyszłego prezydenta. Przewidywano zostanie nim Józef Piłsudski. Elity polityczne obawiały się Piłsudskiego, jego bezkompromisowości i charyzmy, oraz stale rosnącej popularności w społeczeństwie, zwłaszcza po wygranej kampanii wojennej o granice wschodnie.

Ugrupowania polityczne funkcjonujące w Sejmie Ustawodawczym, przyjęły rozwiązanie dające uprzywilejowaną pozycję Sejmu wobec innych organów państwa¹⁸.

Zawarte w art.1 Konstytucji sformułowanie „Państwo Polskie jest Rzeczpospolitą” nadawało jej charakter republikański, a więc postępowy i demokratyczny. W myśl art. 2 Konstytucji „Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do narodu. Organami narodu w zakresie ustawodawstwa są Sejm i Senat, w zakresie władzy wykonawczej - Prezydent Rzeczypospolitej łącznie z odpowiedzialnymi ministrami, w zakresie wymiaru sprawiedliwości - niezależne Sądy”. Zatem suwerenem był ogół obywateli(naród), który sprawował władzę przez wybieralne organy, tj. Sejm i Senat(zasada demokracji reprezentatywnej). Wprowadzając trójpodział władzy dokonano podziału kompetencji pomiędzy poszczególne organy państwa. Sejmowi i Senatowi przydzielono zadania związane ze stanowieniem prawa(ustawodawstwo). Prezydent wraz z rządem(ministrami) uzyskał uprawnienia władzy wykonawczej, a niezależne sądy odpowiedzialne były za realizację zadań związanych z wymiarem sprawiedliwości. Zakładano, że wymienione organy będą harmonijnie współpracować w realizacji zadań władczych.

¹⁶ K. Działocha, *Obowiązki*, [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej Komentarz*, tom III, Warszawa 2003, s. 1 i n.

¹⁷ Ibidem, s. 510

¹⁸ M. Pietrzak, *Konstytucja z 17 marca 1921 r. z perspektywy 80 lat*, „Przegląd Sejmowy” 2001, nr 2, s. 11.

Przyjęty w Konstytucji marcowej model ustrojowy, wprowadzał zatem system parlamentarno-gabinetowy, podporządkowując politycznie Sejmowi Radę Ministrów, oraz skutecznie neutralizował pozycję Prezydenta jako głowy państwa, poprzez ograniczenie jego prerogatyw¹⁹. Polski Sejm ze względu na rozdrobnienie polityczne, pozostawał izbą permanentnie i bezskutecznie poszukującą większości parlamentarnej. Osłabiało to pozycję rządu i generowało chaos, kolejne ekipy rządowe pozbawione były trwałej podstawy politycznej²⁰.

Przyjęte w Konstytucji rozwiązania były sprzeczne z linią ideologiczną poszczególnych formacji politycznych, które po jej przyjęciu postulowały wprowadzenia zmian²¹. Krytyczne opinie na temat ustawy zgłaszały środowiska naukowe wskazując wadliwe rozwiązania prawne, które wprowadzały chaos w sprawowaniu władzy²².

Konstytucja z 23 kwietnia 1935 r

Prezydent RP Ignacy Mościckiego w dniu 23 kwietnia 1935 roku złożył podpis pod nową ustawą zasadniczą, która przeszła do historii jako Konstytucja kwietniowa²³. Ustawa ta wprowadzała autorytarny model rządów z silną pozycją prezydenta, który za swoje czyny na tym urzędzie odpowiedzialny był jedynie przed „Bogiem i historią”.

Rozwiązania ustrojowe wprowadzone przez Konstytucję marcową, skutkowały falą krytyki i żądaniem zmian, przez praktycznie wszystkie środowiska polityczne i uniwersyteckie. Przyczyną takiego stanu rzeczy były istotne niedomagania systemu sprawowania władzy zarówno ustawodawczej jak i wykonawczej, co skutkowało pogłębiającym się chaosem kompetencyjnym. Wśród środowisk najgłośniejszych domagających się szybkiego wzmocnienia władzy wykonawczej, były środowiska skupione wokół marszałka Józefa Piłsudskiego. Swoista degrengolada władzy pod rządami konstytucji marcowej, oraz ostra i nie przebierająca w słowach krytyka konstytucji, pochodząca od marszałka Józefa Piłsudskiego i jego stronników, żądających sanowania²⁴ nieprawidłowo funkcjonujących struktur państwowych i społecznych, zyskała poparcie znacznej części społeczeństwa. Ostateczny projekt „tez konstytucyjnych” opracował Stanisław Car, które po akceptacji Klubu BBWR

¹⁹ M. Dyjakowska, *Realizacja zasady trójpodziału władzy w Konstytucji marcowej*. „Teki Komisji Prawniczej O.L. PAN”, 2013, s. 31-35.

²⁰ Jakie mogły być tego finalne efekty wskazywały doświadczenia Francji. Rozwiązania ustrojowe zaczerpnięte z Konstytucji III Republiki we Francji, posłużyły do ustanowienia podległości i podporządkowania organów naczelnych RP. Przez 43 lata obowiązywania konstytucji francuskiej (1875-1918) we Francji funkcjonowało ponad 50 gabinetów rządowych, o czym zapewne wiedzieli posłowie debatujący na założeniach konstytucji. Zobacz A. Ajnenkiel, *Konstytucje...op. cit.*, s. 166-167.

²¹ Wincenty Witos w broszurze „Czasy i ludzie”, zawarł postulat wzmocnienia władzy Prezydenta, oraz rozwiązania kwestii związanych z Senatem tj. likwidacji lub zwiększenia jego prerogatyw.

²² Przykładowo prof. Stanisław Starzyński ze Lwowa postulował zwiększenia uprawnień Senatu oraz wprowadzenia zmian w prawie wyborczym. Natomiast profesorowie Fryderyk Zoll i Michał Rostworowski z Uniwersytetu Jagiellońskiego poddawali krytyce rozwiązania dające uprzywilejowaną pozycję Sejmowi nad innymi organami państwa. Postulowali wzmocnienie pozycji Prezydenta. Szerzej zobacz A. Ajnenkiel, *Koncepcje zmiany konstytucji marcowej przed przewrotem majowym*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” z.1/1967. s. 144.

²³ G. Górski, *op. cit.*, s.90.

²⁴ Sanować - uzdrawiać, poprawiać coś, zwłaszcza stosunki w jakiejś dziedzinie życia społecznego. Zobacz *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, pod red. W. Kopalińskiego, Warszawa 1989, s. 452.

zostały w grudniu 1933 skierowane do Komisji Konstytucyjnej. W dniu 18 stycznia 1934 r. Komisja Konstytucyjna przyjęła przedstawione jej tezy nowej ustawy zasadniczej.

Konstytucja kwietniowa w istotny sposób przemodelowała ustrój polityczno-prawny RP. Ograniczając uprawnienia parlamentu, wzmacniała władzę wykonawczą, wyposażając Prezydenta w szereg uprawnień dających mu dominującą pozycję wśród organów państwa. Utrzymując siedmioletnią kadencję prezydenta, wprowadzono innowacyjny tryb jego wyboru. Zgodnie z zapisem art. 16 Konstytucji²⁵, kandydata na ten urząd desygnowało Zgromadzenie Elektorów składające się z : Marszałka Senatu, Marszałka Sejmu, Prezesa Rady Ministrów, Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych oraz 75 elektorów, wybranych z pośród obywateli najgodniejszych w 2/3 przez Sejm i w 1/3 przez Senat²⁶. Ustępującemu Prezydentowi przysługiwało prawo wskazania innego kandydata. Tak skonstruowany system wyboru Prezydenta RP, dawał rządzącym krajem istotne możliwości ingerowania w wybór oraz niedopuszczenie do objęcia tego urzędu przez przedstawiciela innej opcji politycznej.

Konstytucja kwietniowa przyznawała Prezydentowi RP kompetencje : ustawodawcze, kontrolne oraz wykonawcze. Zyskał prawo do : mianowania według swego uznania Prezesa Rady Ministrów, oraz wskazanych mu ministrów; zwoływania i rozwiązywania Sejmu i Senatu; zarządzania otwarciem, odroczenia oraz zamknięcia sesji Sejmu i Senatu; zwierzchnictwa nad siłami zbrojnymi RP; reprezentowania państwa na zewnątrz, przyjmuje przedstawicieli państw obcych; wypowiedzania wojny oraz zawierania pokoju; zawierania i ratyfikowania umów międzynarodowych z innymi państwami; obsadzania urzędów państwowych zastrzeżonych do jego gestii²⁷. Postanowienia Konstytucji kwietniowej ograniczały uprawnienia kontrolne zarówno Sejmu jak i Senatu w stosunku do Rządu RP.

Należy również zwrócić uwagę na postanowienia Konstytucji kwietniowej w których w przeciwieństwie do Konstytucji marcowej, interes państwa został postawiony ponad interesem obywatela²⁸.

Konstytucja (PRL) z 22 lipca 1952 r

Po II wojnie światowej, Polska i szereg innych państw Europy środkowo-wschodniej, znalazły się w wyłącznej strefie wpływów Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (dalej ZSRR). Budowa nowej rzeczywistości społeczno-politycznej w Polsce, odbywała się z bezwzględnym wykorzystaniem aparatu represji, wzorowanego na tym funkcjonującym w ZSRR. Od przejęcia władzy w Polsce przez tzw. władzę ludową do uchwalenia Konstytucji upłynęło 8 lat. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy szukać w istotnych trudnościach w budowaniu społeczeństwa komunistycznego. Władza ludowa nie zdołała podporządkować sobie

²⁵ Dz. U. R.P. 1935, nr 30, poz. 227.

²⁶ Ibidem, art. 17.

²⁷ Ibidem, art. 12.

²⁸ Ibidem, art. 5 do 10; Zobacz również M. Zieliński, *Obowiązki konstytucyjne a ustrój państwa*, [w:] *Aktualne wyzwania ochrony wolności i praw jednostki: prace uczniów i współpracowników dedykowane Profesorowi Bogusławowi Banaszkowi*. red. M. Jabłoński, S. Jarosz-Zukowska. Wrocław 2014. s.405-406.

całkowicie społeczeństwa, które nie akceptowało retoryki narzucanej przez partyjnych aparatczyków. Uchwalona w dniu 22 lipca 1952 Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej²⁹, wzorowana była na Konstytucji ZSRR z 1936³⁰. Projekt przygotowywany był w wąskim gronie partyjnych ideologów, bez prowadzenia jakichkolwiek konsultacji społecznych³¹. Ostateczny głos co do brzmienia tej ustawy, należał do Józefa Stalina, który w przedłożonym mu projekcie przetłumaczonym na język rosyjski osobiście wprowadził ok. 50 poprawek, w tym 14 w preambule³². Tak przyjęty sposób procedowania nad przygotowaniem nowej ustawy zasadniczej, jest oczywistym dowodem braku chociażby minimum suwerenności Polski. Już ten aspekt wskazywał, że w ten sposób przygotowana ustawa zasadnicza miała charakter czysto fasadowy.

Pomimo licznych zapisów gwarantujących obywatelom szereg uprawnień, w praktyce pozostawały one jedynie w sferze deklaracji³³. Władzę ustawodawczą w imieniu ludu sprawował Sejm (senat został zlikwidowany). Władzę wykonawczą sprawowała Rada Państwa i Rząd. Członków Rady Państwa powoływał Sejm z grona swoich posłów. Rada Państwa sprawowała nadzór zwierzchni nad radami narodowymi, sądami i prokuraturą. Przysługiwało jej prawo do wydawania dekretów z mocą ustawy pomiędzy sesjami sejmowymi. W przypadku wydania takiego dekretu wymagano, aby Sejm zatwierdził go na najbliższej sesji. Ponadto Radzie Państwa, przysługiwało szereg kompetencji np. ratyfikacji umów międzynarodowych (kompetencje zewnętrzne), stosowanie prawa łaski (kompetencje wewnętrzne).

Pomimo szerokich prerogatyw Rady Państwa oraz rządu, wszelkie wiążące decyzje w sprawach inicjatyw legislacyjnych oraz we wszystkich kwestiach dotyczących wykonywania zadań władczych w państwie, podejmował przywódca (I sekretarz) PZPR, wspomagany przez Biuro Polityczne partii.

Konstytucja z 2 kwietnia 1997

Sytuacja społeczno-polityczna po 1989 roku wskazywała, na pilną potrzebę przyjęcia nowej ustawy zasadniczej. Był to jeden z warunków umożliwiających zmianę dotychczasowego systemu politycznego, na system liberalno-demokratyczny. Nowa ustawa zasadnicza została uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r. Po podpisaniu w dniu 16 lipca 1997 r. tekstu Konstytucji przez

²⁹ Ustawa z 22 lipca 1952 roku – Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz. U. z 1952 r. Nr 33, poz. 232 z późn. zm.

³⁰ M. Rybicki, *Geneza i przygotowanie Konstytucji PRL z 1952 roku*, "Dzieje Najnowsze", Rocznik XV, 1984, z. 4, s. 92.

³¹ Ibidem, s. 110.; A. Garlicki, *Z tajnych archiwów*, Warszawa 1993, s. 188

³² A. Gwiżdż, op. cit., s. 79-90.; A. Garlicki, op. cit., s. 189.; T. Torańska, *Oni*, Warszawa 1985, s. 224-225.

³³ W rozdziale VII Konstytucji znajdujemy obszerny katalog praw i wolności obywatelskich, uzupełniony nowelą z 1976 roku. Jednakże charakter ustawy zasadniczej uniemożliwiał obywatelowi na powoływanie się na swoje konstytucyjne prawa, gdyż odnoszące się do nich zapisy, stanowiły jedynie systemowe zasady prawa, będące wytyczną do ich tworzenia. Konstytucja PRL nie precyzowała sytuacji prawnej obywateli, ponieważ nie dokonano rzeczywistego zinstytucjonalizowania praw oraz wolności obywatelskich.

Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego, został on opublikowany w Dzienniku Ustaw z 1997 r. Nr 78, poz. 483.

W trakcie wypracowywania poszczególnych rozwiązań nawiązano do tradycji i rozwiązań prawno-ustrojowych polskiego konstytucjonalizmu, oraz doświadczeń współczesnego konstytucjonalizmu europejskiego. Uwzględniając zaś sposób procedowania, w formie publicznej swobodnej pluralistycznej debaty Konstytucja RP była pierwszą prawdziwie demokratyczną ustawą zasadniczą, której przyjęcie nie było obarczone niedemokratycznymi zachowaniami.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku składa się z preambuły i 243 artykułów, podzielonych na 13 rozdziałów i ustanowiła system parlamentarno-gabinetowy z silną pozycją parlamentu i urzędem premiera wzorowanym na systemie kanclerskim funkcjonującym w Republice Federalnej Niemiec.

Ponadto zawarto szczegółowe rozwiązania dotyczące funkcjonowania niezależnych w założeniu organów kontrolnych w postaci : Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznika Praw Obywatelskich, Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Krajowej Rady Sądownictwa. Zadaniem wymienionych organów było i w dalszym ciągu pozostaje, stanie na straży przestrzegania zasad zapisanych w Konstytucji regulujących całokształt funkcjonowania relacji Obywatel-Państwo. Swoistym zabezpieczeniem przed niedemokratycznym dokonaniem zmian w Konstytucji jest wymóg uzyskania większości 2/3 głosów w sejmie oraz bezwzględnej większości głosów w senacie. W określonych przypadkach wprowadzono instytucję referendum jako formy zasięgnięcia opinii suwerena w odniesieniu do żywotnych interesów społeczno-politycznych Państwa.

Zakończenie

Wśród ustaw zasadniczych przyjętych w Polsce w XX wieku można wyróżnić dwie grupy. Do pierwszej zaliczamy ustawy z 1921 r. i 1997 r., wypracowywane w drodze debaty konstytucyjnej, właściwej dla liberalno-demokratycznej kultury politycznej. Do grupy drugiej zaliczymy ustawy z 1935 r i 1952 r., które opracowane zostały przez jeden ośrodek polityczno-ideowy, w warunkach charakterystycznych dla autorytarno-totalitarnych formacji ustrojowych.

Cechą charakterystyczną procesów związanych z uchwalaniem konstytucji polskich, było przedkładanie partykularnych interesów poszczególnych partii(stronnictw, frakcji) nad dobro państwa. Opinie środowisk prawniczych czy też innych przedstawicieli nauki, były skutecznie ignorowane przez środowiska polityczne. Zawieranie koniunkturalnych kompromisów w uchwalaniu konstytucji i akceptacja wątpliwych pod względem prawnym rozwiązań skutkowały destabilizacją prawną i ustrojową RP.

Bibliografia

1. Ajnenkiel A., *Konstytucje Polski 1791-1997*, Warszawa 2001
2. Ajnenkiel A., *Koncepcje zmiany konstytucji marcowej przed przewrotem majowym*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” z.1/1967.
3. Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2010;

4. Bardach J., Leśniadorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009,
5. Bardach J., *Dzieło Sejmu Ustawodawczego a konstytucja społeczna II Rzeczypospolitej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” z. 1/1979,
6. Dyjakowska M., *Realizacja zasady trójpodziału władzy w Konstytucji marcowej*. „TeKa Komisji Prawniczej O.L. PAN”, 2013,
7. Działocha K., *Obowiązki*, [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej Komentarz*, tom III, Warszawa 2003,
8. Dyjakowska M., *Realizacja zasady trójpodziału władzy w Konstytucji marcowej*. „TeKa Komisji Prawniczej O.L. PAN”, 2013
9. Garlicki A., *Z tajnych archiwów*, Warszawa 1993,
10. Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2006;
11. Garlicki L., Szmyt A., (red.), *Sześć lat Konstytucji RP. Doświadczenia i inspiracje*, Warszawa 2003;
12. Konert A., *Wartości europejskie w Konstytucji 3 maja z 1791 roku*. „Studia Humanistyczne AGH”. Tom 11/3 R. 2012.
13. Krukowski S., *Sejm Ustawodawczy 1919-1922. Uwagi o składzie i działalności*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” z.1/1986, s. 93.
14. Kuciński J., *Konstytucyjny ustrój państwowy Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003
15. Kuciński J., *O Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku. Kompendium*, Warszawa 2014.
16. Leśniadorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009,
17. Łętowska E., *Po co ludziom konstytucja*, Warszawa 1995,
18. Pietrzak M., *Konstytucja z 17 marca 1921 r. z perspektywy 80 lat*, „Przegląd Sejmowy” 2001, nr 2,
19. Rybicki M., *Geneza i przygotowanie Konstytucji PRL z 1952 roku*, "Dzieje Najnowsze", Rocznik XV, 1984, z. 4,
20. Sarkowicz R., Stelmach J., *Filozofia prawa XIX i XX w.*, Kraków 1999;
21. Sarnecki P. (red.), *Prawo konstytucyjne RP*, Warszawa 2008;
22. *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, pod red. W. Kopalińskiego, Warszawa 1989,
23. Skrzydło W., *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2010;
24. Torańska T., *Oni*, Warszawa 1985,
25. Zieliński M., *Obowiązki konstytucyjne a ustrój państwa*, [w:] *Aktualne wyzwania ochrony wolności i praw jednostki: prace uczniów i współpracowników dedykowane Profesorowi Bogusławowi Banaszкови*. red. M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska. Wrocław 2014.
26. Zubik M. (red.), *Konstytucja III RP w tezach orzeczniczych Trybunału Konstytucyjnego i wybranych sądów*, Warszawa 2011;

Akty prawne

1. „Dziennik Praw Państwa Polskiego” 1918 nr 18, poz. 41
2. Dz.U. z 1919 r. Nr 19, poz. 226

3. Dz. U. R.P. 1935, nr 30, poz. 227.

4. Ustawa z 22 lipca 1952 roku – Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz. U. z 1952 r. Nr 33, poz. 232 z późn. zm.

mgr Piotr Gładysiewicz

ANS im. prof. E. Lipińskiego w Kielcach

SYTUACJA PRAWNA CUDZOZIEMCA W POLSKIEJ PROCEDURZE KARNEJ ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM STATUSU OBYWATELI UKRAINY

*Cuiusvis hominis est errare, nullius nisi insipientis in errore perseverare
(Cyceron)*

Cudzoziemcem jest osoba, która nie ma polskiego obywatelstwa¹ niezależnie od tego, czy ma jakiekolwiek inne obywatelstwo. Cudzoziemcem jest także bezpaństwowiec. Ta kategoria podmiotów podlega odpowiedzialności za przestępstwo lub wykroczenie popełnione na terytorium Polski, tak samo jak obywatele polscy. Toczy się wobec nich identyczne postępowanie i grozi taka sama kara przewidziana przez kodeks karny, kodeks wykroczeń lub ustawodawstwo szczegółowe. Ale w przypadku prawomocnego skazania cudzoziemca za popełnienie umyślnego przestępstwa, możliwe jest wpisanie go do rejestru osób niepożądanych oraz wydanie wobec niego decyzji o zobowiązaniu do powrotu (opuszczenia terytorium Polski). Wydanie takiej decyzji powoduje utratę szeregu uprawnień w szczególności: prawa pobytu w Polsce, pozwolenia na pracę, unieważnienie zezwolenia na przekraczanie granicy w ramach małego ruchu granicznego a nadto skutkuje zakazem wjazdu do Polski i strefy Schengen² na określony czas.

Rzeczypospolitej Polskiej to obszar objęty granicami państwowym i oddzielającymi Polskę od innych państw i morza pełnego. Ponadto terytorium to stanowią wody wewnętrzne i pas morskich wód terytorialnych oraz przestrzeń powietrzna nad obszarem Polski aż do granicy z przestrzenią kosmiczną i wewnątrz ziemi pod tym obszarem. Do terytorium państwa zaliczane jest też tzw. morze terytorialne. Stanowi je obszar wód morskich o szerokości 12 mil morskich liczonych od linii najniższego stanu wody wzdłuż wybrzeża. Zawarta w polskim Kodeksie karnym (kk)³ i Kodeksie wykroczeń (kw)⁴ zasada terytorialności rozciąga odpowiedzialność według prawa polskiego także za czyny popełnione na polskim statku wodnym lub powietrznym poza granicami kraju. Polskiej jurysdykcji podlega więc także cudzoziemiec, który na takim statku popełnił zbrodnię, występki lub wykroczenie, niezależnie od tego, czy pokrzywdzonym jest obywatel polski, czy także cudzoziemiec. Zgodnie z art. 110 § 1 kk (zasada ochronna zwykła), ustawę karną polską stosuje się do cudzoziemca, który popełnił za granicą czyn zabroniony

¹ art. 3 pkt 2 Ustawy o cudzoziemcach Dz.U.2023.0.519

² Dz.U.2023.1355 t.j. z dnia 2023.07.17

³ art. 5 Ustawy Kodeks karny Dz.U.2024.17 t.j z dnia 2024.01.04

⁴ art. 3 § 1 Ustawy Kodeks wykroczeń Dz.U.2023.2119

skierowany przeciwko interesom Rzeczypospolitej Polskiej, obywatela polskiego, polskiej osoby prawnej lub polskiej jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej oraz do cudzoziemca, który popełnił za granicą przestępstwo o charakterze terrorystycznym. Do przestępstw, podlegających działaniu zasady ochronnej zwykłej stosować należy regułę podwójnej karalności. Określono ją w art. 111 § 1 kk, wskazując, że warunkiem odpowiedzialności za czyn popełniony za granicą jest uznanie takiego czynu za przestępstwo również przez ustawę, obowiązującą w miejscu jego popełnienia.

Wyjątek stanowi art. 111 § 3 kk, dotyczący polskiego funkcjonariusza publicznego. Artykuł 110 § 2 kk i tworzący zasadę odpowiedzialności zastępczej. Zgodnie z nią cudzoziemcy, którzy popełnili za granicą przestępstwo zagrożone w ustawie karnej polskiej karą o górnej granicy ustawowego zagrożenia przekraczającej 2 lata pozbawienia wolności. Kolejny warunek karalności takiego zachowania, określony w art. 111 § 1 kk, wskazuje na konieczność ustalenia czy czyn taki jest uznany za przestępstwo również w miejscu jego popełnienia, chyba że popełniono go na terytorium niepodlegającym żadnej władzy państwowej (art. 111 § 3 kk). Konieczne jest wreszcie, aby sprawca przebywał na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i nie postanowiono go wydać. Dodać tu trzeba, że wydanie sprawcy, podlegającego działaniu omawianej zasady ma pierwszeństwo przed osądzeniem jego w Polsce. Jak więc wyżej wykazano, sytuacja prawna cudzoziemca w rozumieniu polskiego prawa karnego, zgodnie zresztą z europejskimi standardami jest z niewielkimi wyjątkami tożsama z sytuacją prawną obywatela RP. Podobnie kształtuje się ta sytuacja, jeżeli chodzi o zwalczanie terroryzmu. Rzeczpospolita Polska jest stroną wielu międzynarodowych konwencji i protokołów sprawach karnych. Wśród określonych tam czynów zabronionych znajdują się także takie, które stanowią przestępstwa o charakterze terrorystycznym. Zgodnie z art. 115 § 20 kk, przestępstwem o charakterze terrorystycznym jest czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 5 lat, popełniony w celu: poważnego zastraszenia wielu osób, zmuszenia organu władzy publicznej Rzeczypospolitej Polskiej lub innego państwa albo organu organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zaniechania określonych czynności, wywołania poważnych zakłóceń w ustroju lub gospodarce Rzeczypospolitej Polskiej, innego państwa lub organizacji międzynarodowej, a także groźba popełnienia takiego czynu.

Rzeczpospolita Polska jest zobowiązana na mocy umów międzynarodowych do ścigania wielu przestępstw o charakterze terrorystycznym. Zgodnie z treścią art. 113 kk polska ustawa karna znajduje do nich zastosowanie niezależnie od regulacji obowiązujących w miejscu popełnienia. Przepis ten ma pierwszeństwo przed art. 110 § 1 kk.

Zgodnie z zapisami Kodeksu postępowania karnego (k.p.k.) oskarżony cudzoziemiec ma:

1.prawo do obrony; oskarżony, który nie ma obrońcy z wyboru, ma prawo do obrońcy z urzędu, jeżeli wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny⁵. Przepisy ustawy określają

⁵ art.78 § 1 Kodeksu postępowania karnego Dz.U.2024.37 tj. z dnia 2024.01.11

sytuacje, kiedy oskarżony musi być reprezentowany przez obrońcę: a) jest nieletni (art. 79 § 1 pkt 1 k.p.k.), b) jest głuchy, niemy lub niewidomy (art. 79 § 1 pkt 2 k.p.k.), c) zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności (art. 79 § 1 pkt 3 k.p.k.), d) sąd uzna to za niezbędne ze względu na okoliczności utrudniające obronę (art. 79 § 2 k.p.k.), np. gdy mimo zapewnienia oskarżonemu cudzoziemcowi bezpłatnego tłumacza stopień zawichości sprawy jest bardzo wysoki, e) w postępowaniu przyspieszonym (art. 309i k.p.k.), f) w postępowaniu przed sądem okręgowym jako sądem pierwszej instancji, jeżeli zarzucono mu zbrodnię lub jest pozbawiony wolności,

2. prawo do pouczenia go o przysługujących mu uprawnieniach i ciążących na nim obowiązkach (art. 16 k.p.k., art. 300 k.p.k., art. 386 k.p.k.),

3. prawo wglądu do akt sprawy i sporządzenia z nich odpisów (art. 156 § 1 k.p.k.),

4. prawo składania wyjaśnień, ale może bez podania powodów odmówić odpowiedzi na poszczególne pytania lub składania wyjaśnień (art. 175 § 1 k.p.k.),

5. prawo uczestniczenia w czynnościach procesowych (art. 341 § 1 k.p.k., 374 § 1 k.p.k., 390 § 1 k.p.k.),

6. prawo składania wniosków dowodowych od chwili doręczenia mu aktu oskarżenia, aż do zamknięcia przewodu sądowego (art. 167 k.p.k.),

7. prawo zaskarżania decyzji sądu oraz innych organów procesowych. Od orzeczenia wydanego w pierwszej instancji przysługuje oskarżonemu środek odwoławczy (art. 425 § 1 k.p.k.). W warunkach przymusu adwokackiego oskarżony może także zaskarżyć kasacją prawomocny wyrok sądu odwoławczego (art. 520 § 1 k.p.k.). W przypadku zaskarżenia orzeczenia wyłącznie na korzyść oskarżonego chroni go zakaz reformationis in peius Oskarżony cudzoziemiec nie ma obowiązku dowodzenia swojej niewinności ani obowiązku dostarczania dowodów na swoją niekorzyść (art. 74 § 1 k.p.k.). Oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki wina jego nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem.

8. prawo do udziału w postępowaniu tłumacza (art. 241 § 1-3 k.p.k. i inne) Cudzoziemiec nie ma szans na podjęcie rzetelnej i skutecznej obrony, jeżeli nie zna języka polskiego⁶. Służyć mu więc w toku postępowania musi bezpłatny dostęp do tłumacza. Oczywiście kończąc postępowanie Sąd obowiązany będzie orzec także i o jego kosztach Osoba niewładająca językiem polskim to nie tylko osoba, która w ogóle nie zna języka polskiego, ale także ta, która nie rozumie w dostatecznym stopniu zadawanych jej pytań albo też w wyniku słabej znajomości tego języka nie może swobodnie sformułować swych myśli. W szczególności należy wezwać tłumacza na wszelkiego rodzaju przesłuchania podejrzanego cudzoziemca. Organ postępowania przygotowawczego ma obowiązek przetłumaczyć całość akt sprawy na język, którym włada podejrzanym. Ma on także obowiązek przetłumaczyć na język polski, dotyczące sprawy pisma podejrzanego. Pozbawienie cudzoziemca-podejrzanego pomocy tłumacza jest rażącym naruszeniem prawa do obrony i stanowi przesłankę do przeprowadzania całego postępowania od początku (art. 438 pkt 2 k.p.k.). Zgodnie z art. 231 k.p.k.:

⁶ SN III KR 45/70, OSNKW 1970, nr 11, poz. 150

§1. Należy wezwać tłumacza, jeżeli zachodzi potrzeba przesłuchania: 1) głuchego lub niemego, a nie wystarcza porozumienie się z nim za pomocą pisma; 2) osoby nie władającej językiem polskim.

§2. Należy również wezwać tłumacza, jeżeli zachodzi potrzeba przełożenia na język polski pisma sporządzonego w języku obcym lub odwrotnie albo zapoznania strony z treścią przeprowadzanego dowodu. §3. Do tłumacza stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące biegłych.

W świetle tego co napisano wyżej oczywistym jest, że postanowienie o przedstawieniu, uzupełnieniu lub zmianie zarzutów, akt oskarżenia oraz orzeczenie podlegające zaskarżeniu lub kończące postępowanie doręcza się cudzoziemcowi wraz z tłumaczeniem. Niedopełnienie tego obowiązku stanowi formalny brak aktu oskarżenia⁷. Za zgodą podejrzanego można poprzestać na ogłoszeniu przetłumaczonego orzeczenia kończącego postępowanie, jeżeli nie podlega ono zaskarżeniu (art.72 § 3 k.p.k.)

W toku postępowania, prowadzące je organy, a więc Sąd i Prokurator, mogą stosować środki zapobiegawcze. Obwarowane to jest jednak szeregiem przesłanek. W szczególności musi istnieć uzasadnione prawdopodobieństwo popełnienia przez podejrzanego zarzuconego mu czynu zabronionego a stosowane środki konieczne być muszą dla zapewnienia prawidłowego toku postępowania i adekwatne do stopnia ciężkości konkretnego zachowania. Stosuje się je także, zgodnie z zasadami humanitaryzmu, adaptacji i minimalizacji tymczasowego aresztowania⁸.

Tymczasowe aresztowanie jest jednym ze środków zapobiegawczych, które są stosowane w stosunku do oskarżonego w celu zapewnienia prawidłowego przebiegu procesu karnego, w szczególności celem uniemożliwienia oskarżonemu uchylania się od wymiaru sprawiedliwości i utrudnienia postępowania karnego. Oskarżony ma prawo do złożenia w każdym czasie wniosku o uchylenie lub zmianę środka zapobiegawczego (art. 254 § 1 k.p.k.). W toku postępowania przygotowawczego wnioski ten rozpoznaje prokurator, natomiast w toku postępowania jurysdykcyjnego sąd, przed którym sprawa się toczy. Każdy taki wniosek podlega rozpoznaniu nie później niż w ciągu 3 dni.

Organ procesowy zamiast tymczasowego aresztowania, może zastosować nieizolacyjnie środki zapobiegawcze w szczególności poręczenie majątkowe, zakaz opuszczania kraju, dozór Policji lub poręczenie osobiste.

Sąd, stosując tymczasowe aresztowanie wobec oskarżonego, może zastrzec, że środek ten ulegnie zmianie z chwilą złożenia, określonego poręczenia (art. 257 § 2 k.p.k.). W razie ucieczki lub ukrycia się oskarżonego, lub utrudnianiu przez niego postępowaniu (np. nakłanianie do składania fałszywych zeznań) orzeka się przepadek lub ściągnięcie poręczenia (art. 268 § 1 k.p.k.). „Sąd lub prokurator obowiązani są w każdym czasie stosowania środka zapobiegawczego badać, czy nie uległy zmianie przyczyny uzasadniające jego zastosowanie.”⁹

⁷ SA w Krakowie, II AKz 276/92, KZS 1992, z. 12, poz. 11

⁸ II AKz 801/20, OSASz 2021/1/25-31 - postanowienie z dnia 10 grudnia 2020 r.

⁹ D. Tarnowska, Wzruszanie postanowień w przedmiocie poręczenia majątkowego w procesie karnym, Prok.i Pr. 2001, nr 11, s. 141-150.

Dozór Policji polega na tym, że oskarżony, pozostając na wolności, zobowiązany jest do stosowania się do szczególnych wymagań zawartych w postanowieniu sądu lub prokuratora (art. 275 § 1 k.p.k.). Wymagania te mogą polegać na zakazie opuszczania określonego miejsca pobytu, zgłaszania się do organu dozoru w określonych odstępach czasu etc. Postanowienie o zakazie opuszczania kraju może być wydane, jeżeli istnieje uzasadniona obawa ucieczki cudzoziemca (art. 277 § 1 k.p.k.)¹⁰. Zakaz ten może być nakładany łącznie z zatrzymaniem dokumentu uprawniającego do przekroczenia granicy. Do czasu wydania takiego postanowienia organ prowadzący postępowanie może zatrzymać paszport i inny dokument równoważny, jednakże na czas nie dłuższy niż 7 dni. W tym celu wolno przeprowadzić przeszukanie. Cudzoziemiec oskarżony o przestępstwo w Polsce, jeżeli jest tymczasowo aresztowany ma prawo powiadomić właściwy urząd konsularny, a w razie braku takiego urzędu właściwe przedstawicielstwo dyplomatyczne¹¹. Zasady i tryb pomocy oskarżonemu cudzoziemcowi przez ich konsulat lub przedstawicielstwo dyplomatyczne określają właściwe przepisy jego Państwa. Warto wskazać, że wszyscy cudzoziemcy powinni rygorystycznie przestrzegać prawa, obowiązującego w zagranicznych państwach. Łamanie przepisów bowiem może nieść ze sobą poważne konsekwencje i to nie tylko karne.

Według Konwencji wiedeńskiej o stosunkach konsularnych z 1963 roku¹² obcokrajowiec ma prawo domagać się, aby służby porządkowe zawiadomiły urząd konsularny o fakcie zatrzymania. Ukraina oraz Rzeczpospolita Polska stosują zasady dwustronnej konwencji konsularnej, obowiązującej od 08.09.1994 r.¹³ Przywołany dokument reguluje działania podejmowane przez urzędy konsularne Ukrainy w Polsce oraz organy ścigania w przypadku zatrzymania, tymczasowego aresztowania lub jakiegokolwiek innej formy ograniczenia wolności cudzoziemca. Zgodnie z tą konwencją, polscy funkcjonariusze mają obowiązek powiadamiania placówek konsularnych zatrzymaniu obywatela Ukrainy w czasie 72 godzin. Jeżeli cudzoziemiec nie posługuje się językiem polskim, to organy ścigania są zobowiązane do zapewnienia udziału w postępowaniu tłumacza. Tymczasowo aresztowany obcokrajowiec ma prawo powiadomienia o miejscu swego przebywania osoby bliską, stowarzyszenie, organizację lub instytucję a także swojego adwokata. Poza tym tymczasowo aresztowany cudzoziemiec ma prawo do powiadomienia o swoim miejscu przebywania placówki konsularnej bądź dyplomatycznej. Obcokrajowcy mogą korespondować z odpowiednią placówką konsularną lub dyplomatyczną. W Polsce osoby pozbawione wolności mogą wysyłać listy, dzwonić do swoich bliskich oraz nawet spotykać się z nimi. Jednak warto pamiętać, że zależy to od wielu czynników. Warunki oraz możliwość kontaktu i odwiedzin dla aresztowanych i tymczasowo aresztowanych są zróżnicowane a zezwolenia na nie wydają różne organy.

¹⁰ II AKz 334/20 Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie LEX nr 3146627

¹¹ art. 211 kodeksu karnego wykonawczego Dz.U.2023.127 tj z dnia 2023.01.17

¹² Dz.U.1982.13.98

¹³ Dz.U.1994.60.248

Przestępstwa w polskim prawie karnym dzielą się ze względu na wagę popełnionego czynu zabronionego na: zbrodnie i występki. Zgodnie z treścią art. 7 § 2 k.k. zbrodnią jest czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą. Występkiem jest czyn zabroniony zagrożony karą grzywny powyżej 30 stawek dziennych, karą ograniczenia wolności albo karą pozbawienia wolności powyżej miesiąca.

Polski kodeks karny przewiduje następujące kary za popełnienie czynu zabronionego: grzywna (wymierza się ją w stawkach dziennych, określając liczbę stawek oraz wysokość jednej stawki; jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, najniższa liczba stawek wynosi 10, zaś najwyższa 360), ograniczenie wolności (trwa najkrócej miesiąc, najdłużej 12 miesięcy; wymierza się ją w miesiącach; w czasie odbywania tej kary skazany nie może bez zgody sądu zmieniać miejsca stałego pobytu, jest obowiązany do wykonywania pracy wskazanej przez sąd, czyli pracy na cele społeczne, ma obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary), pozbawienie wolności (trwa najkrócej miesiąc, najdłużej 30 lat; wymierza się ją w miesiącach i latach), dożywotnie pozbawienie wolności. Poza tym Sady stosować mogą różnego rodzaju środki karne jak np. zakazy m.in. zakaz prowadzenia pojazdów, zakaz wstępu na imprezy masowe, pozbawienie praw publicznych i inne oraz przepadek i tzw. środki kompensacyjne.

Kwestie dot. obrotu prawnego między naszymi krajami reguluje Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych sporządzona w Kijowie dnia 24 maja 1993 roku¹⁴ a jej Część III dotyczy spraw karnych. Szczegółowe informacje dot. współpracy obu państw dostępne są w zakładce [Współpraca z Ukrainą - Ministerstwo Sprawiedliwości na Portalu Gov.pl](#)¹⁵.

Porównując systemy prawne obu państw warto zauważyć, że zasadą ukraińskiego prawa karnego jest zgromadzenie przepisów karnych w jednym akcie jakim jest kodeks karny. W Polsce natomiast kodeks karny reguluje kwestie ogólne i zawiera zbiór podstawowych norm prawno-karnych, jednakże nie ma on przymiotu kompletności. Ustawodawstwo prawno-karne zgromadzone jest ponadto w bardzo wielu szczegółowych aktach prawnych. Podobnie zresztą wygląda kwestia wykroczeń.

Celem autora nie jest szczegółowa ocena obu systemów prawnych, kilka uwag jednak jest koniecznych. Nowelizacją polskiego kodeksu karnego Ustawą z dnia 7 lipca 2022 r.¹⁶ (która weszła w życie 14 marca 2024 r.) nie dość, że podniesiono górny próg kary pozbawienia wolności do 30 lat to jeszcze zmieniono ogólne zasady wymiaru kary, priorytet dając prewencji generalnej i w wielu przypadkach, znosząc lub ograniczając tzw. sędziowską swobodę orzekania. Czy więc polskie prawo karne jest surowsze od ukraińskiego? Trudno na tak zadane pytanie odpowiedzieć jednoznacznie. Można jedynie wyrazić nadzieję na rychłą zmianę polskich przepisów, konstruowanych dla osiągnięcia populistycznych celów i bez dokonania

¹⁴ Dz.U.1994.96.465

¹⁵ www.gov.pl

¹⁶ Dz.U.2022.2600

analizy rzeczywistego stanu przestępczości w aspekcie zarówno ilościowym jak i jakościowym. Nadto wyrazić też wiarę w zdrowy rozsądek, stosujących prawo sędziów i prokuratorów.

Porównując taryfikatory mandatów w Polsce i na Ukrainie stwierdzić muszę, że stworzeniu ich najprawdopodobniej towarzyszyły podobne motywy, co doprowadziło do kontrowersyjnych podwyżek ich wysokości. Surowsze mandaty za nieprzestrzeganie przepisów ruchu drogowego na Ukrainie obowiązują od 18 marca 2021 roku. Celem wprowadzenia wyższych kar za wykroczenia drogowe było bez wątpienia zachęcenie kierowców do poruszania się z dopuszczalnymi prędkościami, zaniechania prowadzenia pojazdów po spożyciu alkoholu czy zaprzestania prowadzenia rozmów telefonicznych bez używania zestawu głośnomówiącego a pożądanym skutkiem poprawa zachowania polskich i ukraińskich kierowców a zwłaszcza zmniejszenie liczby wypadków, szczególnie tych z ofiarami śmiertelnymi.

Jeżeli jednak weźmiemy pod uwagę odmienne wysokości płac minimalnych w obu krajach i wysokość kar za wykroczenia drogowe, wnioski będą jednoznaczne. I tak kara za przekroczenie prędkości o 50 km/h – mandat wynosi 1700 UAH tj. 172 zł i wzrósł co najmniej trzykrotnie. Wynagrodzenie minimalne wynosi 6700 UAH, co daje ok. 5300 UAH na rękę, czyli około 540 zł według kursu walut z dnia 24 kwietnia 2024 roku.¹⁷ Podobna zmiana zaszła w polskim taryfikatorze mandatów. Jeżeli kierowca w Polsce przekroczy dopuszczalną prędkość o 50 km/h, zapłaci 1500 zł. Wcześniejsza kara oscylowała na poziomie od 400 zł do 500 zł. Aktualna pensja minimalna to 4240 zł brutto, czyli około 3700 zł netto. Zgodnie z [nowymi taryfikatorami mandatów w Polsce](#) i na Ukrainie podwyższono kary nakładane na osoby prowadzące pojazdy mechaniczne po użyciu alkoholu lub zażyciu środków odurzających, które oddziałują podobnie na organizm. Najniższa grzywna za prowadzenie pojazdu mechanicznego w stanie po użyciu alkoholu wynosi w Polsce 2500 zł. Taką kwotę zapłaci także kierowca, znajdujący się w stanie po użyciu alkoholu, który zdecydował się na prowadzenie pojazdu innego niż mechaniczny na drodze publicznej, w strefie zamieszkania lub ruchu. Mniejsza kara, a mianowicie 1000 zł. dotyczy osób w stanie po użyciu alkoholu, która będzie kierować pojazdem innym niż mechaniczny w tych samych strefach. Jeżeli nietrzeźwy, w tym rozumieniu, kierowca spowoduje wypadek lub kolizję ze skutkiem powstania obrażeń, zapłaci minimum 2500 zł. Kwoty te na obywatelach Ukrainy mogą robić wrażenie.¹⁸

Prowadzenie pojazdów mechanicznych „pod wpływem alkoholu”, w sytuacjach naruszenia zasad bezpieczeństwa i nastąpienia wskazanego tam skutku, w postaci co najmniej umiarkowanych obrażeń, jest od 18 marca 2021 r. przestępstwem, zgodnie z treścią art. 286-1 Kodeksu karnego Ukrainy. Został on uzupełniony o art. 286-1

¹⁷ <https://punkta.pl/akademia/dla-kierowcow/wysokosc-mandatow-w-polsce-a-na-ukrainie/>

¹⁸ Opracowano na podstawie: [Taryfikator mandatów 2024. Wartość grzywnien i punktów karnych oraz nowe kary! - Infor.pl](#)

<https://moto.infor.pl/prawo-na-drozdze/mandaty-i-punkty-karne/6463034,taryfikator-mandatow-2024-wartosc-grzywnien-i-punktow-karnych-oraz-now.html>

zgodnie z ustawą nr 1231-IX z dnia 16 lutego 2021 r.¹⁹; zobacz dodatkowo Wyjaśnienie nr 04-27/3-2021/97637 z dnia 18 marca.2021 r.)²⁰

W polskim prawie karnym kwestie te reguluje w podobny sposób art. 177 kk i 178 kk wobec sprawcy wypadku komunikacyjnego, powodującego obrażenia ciała określone w art. 157 § 1 kk (naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia trwające powyżej 7dni) lub cięższe a także już od 2000 roku w odmienny art. 178a kk. stanowiący co następuje:

„§ 1. Kto, znajdując się w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego, prowadzi pojazd mechaniczny w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§4. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 był wcześniej prawomocnie skazany za prowadzenie pojazdu mechanicznego w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego albo za przestępstwo określone w art. 173, art. 174, art. 177 lub art. 355 popełnione w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego lub dopuścił się czynu określonego w § 1 w okresie obowiązywania zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych orzeczonego w związku ze skazaniem za przestępstwo, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 5. Sąd orzeka przepadek, o którym mowa w art. 44b, w razie popełnienia przestępstwa określonego w § 1 lub 4, chyba że zawartość alkoholu w organizmie sprawcy przestępstwa określonego w § 1 była niższa niż 1,5 promila we krwi lub 0,75 mg/dm³ w wydychanym powietrzu albo nie prowadziła do takiego stężenia. Sąd może odstąpić od orzeczenia przepadku, jeżeli zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami”

Statuuje on w odróżnieniu do swego ukraińskiego odpowiednika samoistną odpowiedzialność karną za prowadzenia pojazdu mechanicznego w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego. Stan nietrzeźwości zachodzi wtedy, gdy, zgodnie z art.115 § 16. kk: 1) zawartość alkoholu we krwi przekracza 0,5 promila albo prowadzi do stężenia przekraczającego tę wartość lub 2) zawartość alkoholu w 1 dm³ wydychanego powietrza przekracza 0,25 mg albo prowadzi do stężenia przekraczającego tę wartość. Stan po użyciu alkoholu następuje wtedy, gdy wskazane wartości nie są przekroczone (zawartość alkoholu we krwi wynosi od 0,2 do 0,5 promila, obecność alkoholu wynosi od 0,1 mg do 0,25 mg w 1 dm³ wydychanego powietrza).

Wiele emocji budzi ostatnio kwestia zmian w ukraińskim prawie dot. poboru do wojska i odbywania a raczej uchylania się od odbycia służby wojskowej. W ukraińskich mediach pojawiły się oświadczenia prominentnych polityków o konieczności szybkiego, zdecydowanego i międzynarodowego ścigania takich przestępstw.²¹

¹⁹ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1231-20?find=1&text=286#w1_1

²⁰ prowadzenie pojazdów „pod wpływem alkoholu” do tego czasu traktowano jako czyn administracyjny, w polskiej terminologii określić byloby go można z pewnymi zastrzeżeniami dot. procedury i grożących sankcji jako wykroczenie

²¹ <https://www.wprost.pl/wojna-na-ukrainie/11641447/zmiana-wieku-poboru-w-ukrainie-zelenski-obnizyl-go-o-kolejne-dwa-lata.html>

<https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/9497084.polska-bedzie-deportowac-ukraincow-jest-stanowisko-szefa-mon.html>

Abstrahując już od kwestii ideologicznych i moralnych, przypomnieć należy, że warunkiem ekstradycji z Polski do Ukrainy jest wszczęcie tamże sprawy karnej i nadanie statusu podejrzanego. Koniecznym w toku postępowania przed polskim sądem będzie ustalenie, czy zarzucany podejrzanemu czyn jest czynem zabronionym także w Polsce (art. 604 § 1 pkt. 2 k.p.k.) lub czy nie zachodzą inne bezwzględne przesłanki w art. 604 § 1 k.p.k. wskazane. Przeprowadzić będzie trzeba także podobną analizę w odniesieniu do brzmienia art. 61 wspomnianej już Umowy między polską a Ukrainą.²² Jeżeli więc, czysto teoretycznie, możliwe i wielce prawdopodobne byłoby wydanie obywatela państwa obcego za przestępstwo pospolite, to, nie wchodząc w dalsze rozważania a biorąc pod uwagę jedynie treść art. 144 § 1-3 kk, chroniącego dobro prawne jakim jest szeroko pojęta obronność RP, trudno wykazać, że przepis ten stoi na straży interesów Ukrainy w opisywanej materii.²³ „Przedmiotem ochrony każdego przepisu, który jest podstawą do dekodowania norm sankcjonowanych i sankcjonujących, jest system stosunków społecznych, przy czym przy przejściu na grunt konkretnych przepisów okazuje się, że ochrona systemu stosunków społecznych dokonuje się niekiedy pośrednio, bezpośrednio, zaś chroniona jest określona wartość społeczna, np. życie i bezpieczeństwo osobiste, dobre imię, mir domowy, bezpieczeństwo w komunikacji itp.”²⁴ Skuteczniejszym będzie kierowanie ukraińskich postępowań karnych na czyny związane np. z tzw. łapownictwem czynnym lub biernym albo posługiwaniem się kupionym za łapówkę orzeczeniem komisji lekarskiej jako dokumentem, poświadczającym nieprawdę lub uzyskanym na podstawie użycia podrobionych dokumentów²⁵. Podobne problemy jurydyczne występują na terytoriach naszych sąsiadów tj. Niemiec i Czech²⁶.

Stanowisko w tej sprawie zajęło czeskie ministerstwo sprawiedliwości wyjaśniając, że ukraińskie sądy mogą złożyć wniosek o wydanie konkretnej osoby, a ekstradycja może zostać dopuszczona w przypadku ustalenia, że podrobiono dokumenty w celu zwolnienia ze służby lub nabyto za łapówkę tzw. biały bilet, będący stwierdzeniem niezdolności do służby wojskowej. Decyzję w tej sprawie podejmuje w Ukrainie wojskowa komisja lekarska. Choć naruszenie obowiązku służby wojskowej pociąga za sobą kary także w Niemczech, to strona ukraińska nie może, z podanych wyżej przyczyn, liczyć na ekstradycję swoich obywateli. Jeżeli jednak nastąpi oskarżenie o fałszowanie dokumentów, posługiwanie się fałszywymi zaświadczeniami lub łapówkarstwo, to można pokusić się o złożenie wniosku o ekstradycję.

Jeżeli władze ukraińskie wystąpią do władz polskich z wnioskiem o ekstradycję ukraińskiego obywatela przebywającego na naszym terytorium, a poszukiwanego w celu przeprowadzenia przeciwko niemu postępowania karnego lub w celu wykonania orzeczonej kary pozbawienia wolności, procedura jest określona. Otóż prokurator

²² vide 14

²³ <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-06-20/deportacja-ukraincow-w-wieku-poborowym-resort-ostreza/>

²⁴ K. Buchała, Prawo karne materialne, Warszawa 1980, s. 216.

²⁵ <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,30920458,tlumy-wscieklych-ukraincow-szturmują-punkt-paszportowy-w-warszawie.html>

²⁶ <https://www.rp.pl/prawo-karne/art39054241-sciganie-ukraincow-unikajacych-wojska-nie-bedzie-proste>

przesłuchuje taką osobę i w zależności od okoliczności występuje do właściwego miejscowo sądu okręgowego z wnioskiem o tymczasowe aresztowanie ściganej osoby i wydanie przez sąd postanowienia w przedmiocie prawnej dopuszczalności jej wydania lub przed skierowaniem sprawy do sądu (o wydanie postanowienia w przedmiocie prawnej dopuszczalności wydania). Sąd lub Prokurator podejmuje także decyzję o zastosowaniu innych środków zapobiegawczych bądź też o ich braku. Wskazać jednak należy, że zgodnie ze stanowiskiem Sądu Apelacyjnego w Katowicach: „Do uznania, że wydanie państwu obcemu jest niedopuszczalne niezbędnym jest wykazanie rzeczywistego ryzyka niezachowania przez państwo wnioskujące w danej sprawie reguł przewidzianych w art. 3 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.”²⁷ Warto tu także dodać, za K. Hebą, porządkując omawiana kwestię, że: „Postępowanie w sprawach karnych ze stosunków międzynarodowych uregulowane zostało w dziale XIII k.p.k. Przepisy tego działu mają jednak zastosowanie wyłącznie wtedy, gdy umowa międzynarodowa, której Polska jest stroną, nie stanowi inaczej. Mają one więc charakter subsydiarny, gdyż stosuje się je wyłącznie w przypadku braku dwustronnej lub wielostronnej umowy międzynarodowej między Polską a innym państwem, regulującej daną instytucję współpracy międzynarodowej w sprawach karnych”²⁸.

Nadany obywatelom Ukrainy Ustawą z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa²⁹, specjalny status, nie stać będzie na przeszkodzie rozpoznawaniu wniosków o ekstradycję. Wzmiankowanej ustawy w szczególności art. 26. 1. stanowi co następuje:

Obywatelowi Ukrainy przebywającemu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, którego pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest legalny na podstawie art. 2 ust. 1, przysługuje prawo do:

1) świadczeń rodzinnych, o których mowa w ustawie z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych³⁰, jeżeli zamieszkuje z dziećmi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej,

2) świadczenia wychowawczego, o którym mowa w ustawie z dnia 11 lutego 2016 r., o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci³¹, jeżeli zamieszkuje z dziećmi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej,

3) świadczenia dobrego startu, o którym mowa w przepisach wydanych na podstawie art. 187a ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej³², jeżeli zamieszkuje z dziećmi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej,

²⁷ Postanowienie SA w Katowicach z 4.07.2012 r., II AKz 373/12, LEX nr 1220227.

²⁸ K. Heba, Ekstradycja a tymczasowe aresztowanie. Glosa do uchwały SN z dnia 26 sierpnia 2004 r. I KZP 16/04, GSP-Prz. Orz. 2006, nr 4, s. 137-144.

²⁹ Dz.U.2024.167 t.j.

³⁰ Dz.U.2024.323 t.j.

³¹ Dz. U. z 2023 r. poz. 810 i 1565

³² Dz. U. z 2023 r. poz. 1426 i 1429

4) rodzinnego kapitału opiekuńczego, o którym mowa w ustawie z dnia 17 listopada 2021 r. o rodzinnym kapitale opiekuńczym³³, jeżeli zamieszkuje z dziećmi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej,

5) dofinansowania obniżenia opłaty rodzica za pobyt dziecka w żłobku, klubie dziecięcym lub u dziennego opiekuna, o którym mowa w art. 64c ust. 1 ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3³⁴, jeżeli zamieszkuje z dzieckiem na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej – odpowiednio na zasadach i w trybie określonych w tych przepisach, z wyłączeniem warunku posiadania karty pobytu z adnotacją „dostęp do rynku pracy”

Omawiana ustawa zawiera unormowania, wydłużające termin obowiązywania przepisów ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa do 30 czerwca 2024 r., co w szczególności dotyczy:

1. okresu, w którym pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej obywateli Ukrainy, którzy przybyli na to terytorium w związku z działaniami wojennymi prowadzonymi na terytorium Ukrainy, jest uznawany za legalny.

2. okresu, w którym organ gminy może upoważnić, na piśmie utrwalonym w postaci papierowej lub elektronicznej, pracowników administracji publicznej lub jednostek organizacyjnych danej gminy, zgłoszonych przez ich pracodawców jako wolontariuszy do wykonywania czynności wynikających z art. 4 ustawy z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa i art. 10 ust. 1 pkt 10 ustawy z dnia 24 września 2010 r. o ewidencji ludności³⁵,

3. okresu, w którym dopuszcza się tymczasowe wykorzystanie oddanego do użytkowania obiektu budowlanego, na potrzeby zamieszkania zbiorowego obywateli Ukrainy, o których mowa w art. 1 ust. 1 ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy.

4. okresu ważności wizy krajowej obywatela Ukrainy oraz zezwolenia na pobyt czasowy udzielonego obywatelowi Ukrainy, terminu do opuszczenia przez obywatela Ukrainy terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz terminu dobrowolnego powrotu obywatela Ukrainy, okresu ważności kart pobytu, polskich dokumentów tożsamości cudzoziemca oraz dokumentów „zgoda na pobyt tolerowany” wydanych obywatelom Ukrainy, okresu, w którym pobyt obywatela Ukrainy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie: wizy Schengen wydanej przez organ polski,

5. okresu, w którym udziela się obywatelowi Ukrainy zezwolenia na pobyt czasowy na okres 1 roku, licząc od dnia wydania decyzji, w przypadku gdy nie spełnia on wymogów udzielenia zezwolenia na pobyt czasowy ze względu na deklarowany cel pobytu lub okoliczności, które są podstawą ubiegania się o to zezwolenie, nie uzasadniają jego pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez okres dłuższy niż 3 miesiące, lub wobec obywatela Ukrainy zachodzą okoliczności uzasadniające odmowę udzielenia mu zezwolenia na pobyt czasowy inne niż określone w art. 100 ust. 1 pkt 2–5 lub art. 165 ust. 1 ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach³⁶

³³ Dz. U. z 2023 r. poz. 883

³⁴ Dz. U. z 2023 r. poz. 204 i 1429

³⁵ Dz.U.2022.1191 t.j.

³⁶ Dz.U.2023.519 t.j.

6. okresu, w którym można nie wszczynać, w przypadkach, o których mowa w art. 302 ust. 1 pkt 1–8 i 10–16 ustawy z dnia 12 grudnia 2013 roku. o cudzoziemcach, postępowania w sprawie zobowiązania cudzoziemca do powrotu, wobec obywatela Ukrainy, a wszczęte postępowanie w tej sprawie umorzyć, jeżeli przemawia za tym ważny interes tego obywatela. 7. Okresu, w którym bieg terminów na załatwienie spraw dotyczących udzielenia cudzoziemcowi: zezwolenia na pobyt czasowy, zezwolenia na pobyt stały, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej; – w postępowaniach prowadzonych przez wojewodę nie rozpoczyna się, a rozpoczęty ulega zawieszeniu

Nadto w ustawie przewidziano przedłużenie do 28 miesięcy (licząc od dnia 24 lutego 2022r.):

1. okresu, w którym obywatelowi Ukrainy, który uzyskał kwalifikacje lekarza lub lekarza dentysty poza terytorium państw członkowskich Unii Europejskiej, można udzielić zgody na wykonywanie zawodu lekarza albo zgody na wykonywanie zawodu lekarza dentysty oraz przyznać warunkowe prawo wykonywania tych zawodów³⁷

2. okresu, w którym obywatelowi Ukrainy, który uzyskał kwalifikacje pielęgniarki lub położnej poza terytorium państw członkowskich Unii Europejskiej, można udzielić zgody na wykonywanie zawodu pielęgniarki albo położnej oraz przyznać warunkowe prawo wykonywania tych zawodów³⁸.

3. okresu, w którym minister właściwy do spraw zdrowia może nadać numer odpowiadający numerowi prawa wykonywania zawodu na wniosek lekarza albo lekarza dentysty, który uzyskał zaświadczenie, o którym mowa w art. 9 ust. 7 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty, i zgłosił zamiar udzielania świadczeń zdrowotnych obywatelom Ukrainy.

Reasumując, zasadnie przyjmując można, że sytuacja prawna obywateli Ukrainy, przebywających na terytorium RP jest lepsza od statusu obywateli innych państw, co jest wyrazem szacunku, uznania i pomocy dla wysiłków oraz ofiar tego Narodu, ponoszonych w toku wojny z rosyjskim agresorem a jednocześnie, rzeczywistym aktem poparcia Jego aspiracji do wolnego życia w zjednoczonej Europie. Mam nadzieję, że stanowisko podobne reprezentuje zdecydowana większość, żyjących w tzw. wolnym świecie ludzi. Przejawem tej postawy, w aspekcie pozornie niezwiązanym z tematyką artykułu, jest twórczość Banksiego³⁹, obrazująca z właściwym mu nonkonformizmem siłę i godność obywateli państwa ukraińskiego w obliczu traumatycznych doznań.

Bibliografia

1. Buchała K., Prawo karne materialne, Warszawa 1980
2. Mozgawa M. (red.), Kodeks karny. Komentarz aktualizowany LEX/el. 2024

³⁷ Dz.U.2023.1516 t.j. | ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r.

³⁸ Dz.U.2022.2702 t.j. z dnia 2022.12.21

³⁹ <https://warszawa.eska.pl/banksy-na-ukrainie-artysta-opublikowal-film-o-swoim-pobycie-w-strefie-wojny-aa-MU6b-Hrdd-hfqp.html>

3. Prawo karne materialne Część ogólna redakcja naukowa M. Mozgawa M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa Warszawa 2022

4. Wzruszanie postanowień w przedmiocie poręczenia majątkowego w procesie karnym, D. Tarnowska, Prok. i Pr. 2001, nr 11

5. Ekstradycja a tymczasowe aresztowanie. Glosa do uchwały SN z dnia 26 sierpnia 2004 r., I KZP 16/04, K. Heba, GSP-Prz. Orz. 2006, nr 4

Базелюк В.В.

к.ю.н., доцентка,

асистентка кафедри кримінального права

Національний юридичний університет

ім. Ярослава Мудрого;

наукова співробітниця відділу

дослідження проблем кримінального права

НДІ вивчення проблем злочинності

ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ (СТ. 328 КК УКРАЇНИ)

У зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України особливої актуальності набули питання, пов'язані із вчиненням кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації. Одним із таких кримінальних правопорушень є розголошення державної таємниці (ст. 328 КК України). Розголошення державної таємниці несе в собі реальну загрозу національній та інформаційній безпеці України, оскільки такі дії здатні значно вплинути на здатність нашої держави захищатися. Тому особливе значення має питання з'ясування ознак складу даного кримінального правопорушення, в тому числі і його суб'єктивної сторони.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це його внутрішня сторона, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, яке вона вчиняє, і до його наслідків. Зміст суб'єктивної сторони характеризують певні юридичні ознаки: вина, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення [2, с. 177].

Законодавець безпосередньо у диспозиції ст. 328 КК України не передбачив форму вини, з якою може вчинятися зазначене діяння. Тому майже всі науковці стверджують, що розголошення державної таємниці може вчинятися як з умисною (прямий або непрямий умисел), так і з необережною формою вини (кримінально протиправна самовпевненість або кримінально протиправна недбалість) [4, с. 421; 3, с. 501].

При цьому обов'язковою ознакою вини є те, що суб'єкт усвідомлював, що відомості, які він розголошує, є державною таємницею. Якщо ж він не знав і не

повинен був це знати, то в його діях буде відсутня вина, а, отже, і суб'єктивна сторона, і склад кримінального правопорушення в цілому.

При розголошенні державної таємниці з прямим умислом винна особа усвідомлює фактичну сторону вчиненого нею діяння, обставини, що характеризують об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, важливість об'єкта, предмета посягання, ознаки суб'єкта, а також розуміє соціальне значення вчиненого діяння, передбачає можливість або неминучість настання наслідку (ознайомлення сторонніх осіб з відомостями, що становлять державну таємницю) і бажає його настання. Прикладом розголошення державної таємниці з прямим умислом буде ситуація, коли особа бажала похизуватися перед своїми родичами, друзями чи знайомими, що має доступ до державної таємниці і розповіла чи показала інформацію, що становить державну таємницю.

За непрямого умислу усвідомлення аналогічне усвідомленню за прямого умислу. Передбачення ж характеризується своєю розпізнавальною особливістю. Як і за прямого умислу, воно має конкретний характер. Особа усвідомлює, що саме її дія чи бездіяльність може спричинити конкретний суспільно небезпечний наслідок, і тим самим передбачає загалом розвиток причинного зв'язку між діянням і його можливим наслідком. Проте цей наслідок особа передбачає лише як можливий результат свого діяння. Передбачення неминучості настання наслідку за непрямого умислу виключається. Воля особи не спрямована на досягнення суспільно небезпечного наслідку. Саме в цьому і полягає розпізнавальна особливість передбачення наслідку за непрямого умислу. Однак основна сутність непрямого умислу – в його вольовій ознаці. Особливість такої ознаки полягає у відсутності бажання настання суспільно небезпечного наслідку. Тут має місце ситуація, за якої особа, не спрямовуючи свою волю на досягнення наслідку, все ж таки свідомо допускає його настання. Найчастіше таке свідоме допущення полягає в байдужому ставленні до наслідків [2, с. 183–184]. Прикладом розголошення державної таємниці з непрямым умислом може бути ситуація, коли зберігає документи, що місять державну таємницю, в себе на столі, куди мають доступ інші співробітники, які зможуть з ними безперешкодно ознайомитися. Тобто особа хоч і не бажає повідомити стороннім особам державну таємницю, проте їй байдуже на те, що вони все ж таки зможуть з нею ознайомитися.

При кримінально протиправній самовпевненості особа усвідомлює фактичну сторону свого діяння у такому обсязі, який необхідний, щоб передбачити можливість настання від цього діяння суспільно небезпечних наслідків. Водночас суб'єкт не оцінює власну поведінку як суспільно небезпечну, оскільки у своїй свідомості мінімізує небезпеку обставинами, які, на його думку, здатні запобігти у даному випадку можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Особа, діючи самовпевнено, передбачає, що діяння, подібні до вчиненого нею, взагалі можуть призвести до суспільно небезпечних наслідків, водночас вона впевнена, що вчинене саме нею діяння не

повинне спричинити таких наслідків. При цьому суб'єкт розраховує на якісь конкретні обставини, які зможуть запобігти настанню наслідків [2, с. 190–191]. Наприклад, у особи зламався ключ від сейфу, де потрібно зберігати відомості, що містять державну таємницю, проте така особа не викликає майстра і не шукає інший сейф, а залишає його відкритим, проте замикає кабінет, ключ від якого є лише у неї, і думає, що цих заходів буде достатньо. Проте потім виявляється, що ключ є ще й у іншої особи, яка таким чином змогла ознайомитися з відомостями.

При недбалому розголошенні державної таємниці винна особа не усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння. Але відсутність такого усвідомлення не є вибачальним, оскільки воно має місце внаслідок недотримання вимог нормативно-правових актів у сфері охорони державної таємниці, тобто особа зневажливо ставиться до існуючих правил, проявляє недостатню обачність під час роботи з відомостями, що становлять державну таємницю. При визначенні кримінально протиправної недбалості в поведінці винного важливе місце посідає встановлення обов'язку та можливості суб'єкта усвідомлювати суспільно небезпечний характер та протиправність свого діяння. Обов'язок такого усвідомлення («повинна була») в теорії кримінального права називають об'єктивним критерієм кримінально протиправної недбалості, а можливість усвідомлення («могла») – суб'єктивним критерієм. Для констатації кримінально протиправної недбалості необхідно поєднання об'єктивного та суб'єктивного критеріїв [1, с. 55–56]. Прикладом розголошення державної таємниці з кримінально протиправною недбалістю може бути ситуація, коли особа обговорює такі відомості в присутності інших осіб, яких вона помилково вважає такими, що мають до них допуск.

Але форма вини при вчиненні досліджуваного кримінального правопорушення не впливає на кваліфікацію, а лише враховується при призначенні покарання. Тому деякі вчені пропонують диференціювати кримінальну відповідальність за розголошення державної таємниці залежно від форми вини, передбачивши в нормі окремо необережне та умисне кримінальне правопорушення і встановивши більш суворе покарання за останнє [6, с. 24-25].

Мотив та мета не є обов'язковими ознаками даного кримінального правопорушення і можуть бути різними. Слід лише зауважити, що розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, не повинно містити ознак державної зради чи шпигунства, передбачених статтями 111 і 114 КК України, тобто не повинно бути спрямовано на заподіяння шкоди державі чи основам національної безпеки України [5, с. 87].

Список використаних джерел

1. Бажанов М. І. Кримінальне право. Загальна частина: конспект лекцій. Дніпропетровськ: Пороги, 1992. 168 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.

3. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2020. 768 с.

4. Олексенко В.Г., Лагун К.Д., Новіков Д.О. Проблемні питання щодо визначення кримінальної відповідальності за порушення законодавства в сфері охорони державної таємниці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 418-421.

5. Пастернак М.С. Правова регламентація змісту інформації, яка становить державну таємницю, в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Правова інформатика*. 2010. № 4. С. 86-93.

6. Шамсутдінов О. Відповідальність за розголошення державної таємниці за новим кримінальним законодавством України. Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. 2001. Вип. 2. С. 21-25.

Задихайло Дмитро Дмитрович
к.ю.н, доцент кафедри екологічного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Борищак Валерія Олексіївна
студентка факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВПЛИВУ МАЙНІНГУ БІТКОЇНУ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

XXI століття особливо відзначилося появою нових технологій в різних сферах життя. Такий потужний технологічний розвиток не обійшов і економічні процеси: інновації на фінансовому ринку, нові підходи до аналітики, прогнозування й планування управлінських рішень, а також стрімке зростання медіасередовища обумовило зародження невідомої раніше економіки – цифрової, що має назву Індустрія 4.0. В рамках останньої відбувається процес віртуалізації фінансових потоків за допомогою обігу криптовалюти в Інтернет-середовищі, що підтримується передовими технологіями блокчейну та асиметричного шифрування, що забезпечує надійність та прозорість транзакцій і ефективну роботу мережі [1, с. 8].

Криптовалюта являє собою цифрову валюту, яка є альтернативною формою оплати, що створена за допомогою алгоритму шифрування. Завдяки технології шифрування, криптовалюти можуть функціонувати і як валюта, і як віртуальна система обліку [2].

В цілому криптовалют існує безліч, але найвідомішою є саме біткоїн. Біткоїн (BTC) є віртуальною валютою, що створена для того, аби виконувати функцію грошей та бути формою платежу поза втручанням третіх сторін у фінансові операції. Біткоїн було представлено громадськості в 2009 році

Satoshi Nakamoto, який є або анонімним розробником, або групою таких розробників. З тих пір вона стала найвідомішою криптовалютою в світі. Її велика популярність спонукала на появу та розвиток багатьох інших криптовалют: з кожним днем їхнє різноманіття зростає все більше [3].

Такі інновації породжують цікавість з боку суспільства. Але, зважаючи на певні економічні ризики, відсутність чіткого правового регулювання, зокрема в Україні, та недостатнє дослідження цього феномену все це призводить до появи певного «острашу» впровадження таких технологій в побутове життя пересічних громадян. Однак, окрім всіх вищезазначених проблем дуже важливим є питання «майнінгу» біткоіна та його вплив на екологію.

Видобуток криптовалюти, біткоіна в тому числі, іменується як «майнінг». В екологічному аспекті постає ряд важливих питань: -як впливає енергоспоживання майнінгових ферм на загальний рівень викидів CO₂; -які способи охолодження устаткування вважаються найбільш ефективними та екологічно безпечними; -які ефективні та екологічно безпечні способи охолодження обладнання; -яким чином буде відбуватися утилізація використаного обладнання майнінгових ферм [4, с. 464].

Майнінг є таким процесом, що вимагає значну кількість обчислювальної потужності. Такі розрахунки забезпечуються майнінговими фермами, що можуть складатися з великої кількості комп'ютерів, що працюють у колективному режимі. Саме енергоефективність майнінгових ферм є ключовою проблемою, що виникає перед екологічною спільнотою. Екологічний вплив може значно відрізнятись в залежності від джерела енергії, що використовується. Деякі майнінгові ферми використовують вугільну енергію, яка в свою чергу є однією із найбільш забруднюючих. Але інші навпаки можуть користуватися зеленою енергією, зокрема у вигляді сонячних панелей або вітряних млинів [4, с. 464].

Прихильники криптовалют намагаються знизити важливість проблеми споживання енергії біткоіном, зауважуючи, що більшість майнінгових компаній зосереджуються в областях з великою кількістю джерел "зеленої" енергії. Опитування, проведене компанією з управління цифровими активами CoinShares, висвітлює, що сьогодні понад 70% електроенергії, використовуваної для роботи біткоін-мережі, генерується за допомогою відновлюваних джерел енергії. Проте значна частка енергії для майнінгу все ще виробляється шляхом спалювання вугілля в підприємствах [5, с. 204].

Відповідно до результатів дослідження щодо впливу видобутку біткоіна на довкілля, які були опубліковані Університетом ООН і журналом Earth's Future, упродовж 2020–2021 років глобальною мережею майнінгу біткоінів було спожито 173,42 терават-годин електроенергії. Це означає, що якби біткоін був країною, її споживання енергії займало б 27 місце у світі, випереджаючи таку країну, як Пакистан з населенням понад 230 мільйонів людей.

Протягом цього періоду часу витрати води для майнінгу біткоіна дорівнюють кількості води, необхідної для заповнення понад 660 000 плавальних басейнів олімпійського розміру.

Вчені ООН повідомляють, що видобуток біткоінів значною мірою залежить від викопних джерел енергії, причому вугілля становить 45% енергопостачання біткоіна, за ним йде природний газ (21%). Гідроенергетика, відновлюване джерело енергії зі значним впливом на воду та навколишнє середовище, є найважливішим відновлюваним джерелом енергії в мережі майнінгу біткоінів, задовольняючи 16% потреби в електроенергії. Атомна енергетика займає значну частку — 9% у структурі енергопостачання біткоінів, тоді як відновлювані джерела енергії, наприклад сонячна енергія та вітер, забезпечують лише 2% і 5% від загальної кількості електроенергії, що використовується біткоінами.

Згідно з дослідженням, майнінг біткоінів викинув понад 85,89 Мт CO₂ протягом періоду 2020–2021 років.

Відповідно тільки викидів парникових газів від майнінгу біткоінів може бути достатньо, щоб глобальне потепління перевищило мету Паризької угоди щодо утримання антропогенного потепління клімату нижче 2 градусів за Цельсієм [6].

З точки зору екологічного права проблема полягає в наступному. Україна прагне до визначення правового регулювання криптовалюти. З поширенням попиту на використання біткоіну зростає і майнінг. Якщо не використовувати джерела зеленої енергетики може виникнути ряд проблемних питань.

По-перше, відповідно до ст. 16 Конституції України, на державу покладений обов'язок щодо забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України [7]. Вищевказані наслідки майнінгу біткоіну ставлять під загрозу можливість якісного виконання цих обов'язків.

По-друге, Україна, яка обрала шлях європейської інтеграції і вже є державною-кандидатом ЄС, висловила у 2020 році своє бажання приєднатися до Європейського зеленого курсу (ЄЗК). Ключова мета даного пакету ініціатив – досягнення кліматичної нейтральності. В Україні вже 24 березня 2021 року було схвалено постанову «Про утворення робочої групи для узгодження підходу щодо застосування до України механізму коригування вуглецю на кордоні для проведення консультацій з Європейською Комісією» [8].

Тобто Україна вже стала на шлях досягнення кліматичної нейтральності. Викиди вуглецю від майнінгу біткоіну значно уповільняють рух нашої країни в цьому напрямку.

По-третє, в цілому в Україні на сьогодні відсутнє правове регулювання біткоіну у всіх аспектах. Зокрема, видається необхідним розробити нормативно-правові акти, які будуть регулювати майнінг біткоіну (і в цілому криптовалют) аби убезпечити навколишнє середовище від негативного впливу. Наприклад, можна передбачити обмеження кількості обладнання на майнінгових фермах, вимога використовувати відновлювальні джерела енергії тощо.

Таким чином, аналізуючи питання впливу біткоїну на навколишнє середовище, можна дійти до висновку, що він є досить негативним. Майнінг біткоїну, включно з його наслідками, потребує правового регулювання.

Слід зазначити, що позиція законодавців різних країн по відношенню до проблем криптовалют не є однозначною. До проблеми екологічних наслідків їх майнінгу слід додати абсолютно приватний характер самої їх емісії, відсутність макроекономічних засобів їх регуляції з боку емітентів або держав. Криптовалюти значною мірою підривають довіру до фіатних грошей як засобу накопичення тощо. Важливо підкреслити також і роль криптовалют у сучасному корупційному "обігу" та у спробах країни-агресора обійти санкції у сфері закупівель зброї та її компонентів та товарів подвійного призначення.

Список використаних джерел

1. Гулей А. І., Язлюк Б. О., Гулей С. А. Тенденції та перспективи розвитку криптовалют у світовій фінансовій системі. Український журнал прикладної економіки. 2018. Т. 3. № 3. С. 8–19.

2. The basics about cryptocurrency | CTS. *SUNY Oswego* | Home. URL: <https://www.oswego.edu/cts/basics-about-cryptocurrency#:~:text=A%20cryptocurrency%20is%20a%20digital,you%20need%20a%20cryptocurrency%20wallet>. (date of access: 16.03.2024).

3. Team T. I. What is bitcoin? How to mine, buy, and use it. *Investopedia*. URL: [https://www.investopedia.com/terms/b/bitcoin.asp#:~:text=Bitcoin%20\(BTC\)%20is%20a%20cryptocurrency,party%20involvement%20in%20financial%20transactions](https://www.investopedia.com/terms/b/bitcoin.asp#:~:text=Bitcoin%20(BTC)%20is%20a%20cryptocurrency,party%20involvement%20in%20financial%20transactions). (date of access: 16.03.2024).

4. Микало К. Р. Екологічні наслідки генерації біткоїна. 2023.

5. Задихайло Д., Блинова Д., Лепілова В. Суспільні відносини, пов'язані з впливом криптовалютного майнінгу на довкілля (еколого-правовий аспект). *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. № 3(3). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-3\(3\)-199-211](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-3(3)-199-211) (дата звернення: 08.04.2024).

6. Chamanara, S. & Madani, K. (2023). The Hidden Environmental Cost of Cryptocurrency: How Bitcoin Mining Impacts Climate, Water and Land, United Nations University Institute for Water, Environment and Health (UNU-INWEH), Hamilton, Ontario, Canada, <https://inweh.unu.edu/>.

7. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.03.2024).

8. Про утворення робочої групи для узгодження підходу щодо застосування до України механізму коригування вуглецю на кордоні для проведення консультацій з Європейською Комісією : Постанова Каб. Міністрів України від 24.03.2021 р. № 265. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2021-п#Text> (дата звернення: 19.03.2024).

ЮРИДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

***Анотація.** Ця стаття розглядає юридичну діяльність та відповідальність суб'єктів владних повноважень, зокрема публічних службовців. Автори досліджують ключові аспекти правового статусу та функцій публічних службовців у сучасних умовах. В статті аналізуються основні обов'язки та повноваження публічних службовців, а також їхній юридичний статус у контексті державного управління. Особлива увага приділяється питанням відповідальності публічних службовців за порушення законодавства та недбале виконання обов'язків. Висвітлюються також основні механізми забезпечення дотримання юридичних норм у сфері публічної служби. Ця стаття може бути корисною для фахівців у галузі державного управління, а також для всіх, хто цікавиться правовими аспектами роботи публічних службовців.*

***Ключові слова:** юридична діяльність, відповідальність, суб'єкти владних повноважень, публічні службовці, законодавство, правовий статус, обов'язки, повноваження, порушення, механізми забезпечення дотримання закону, державне управління.*

Вступ. Юридична діяльність та відповідальність суб'єктів владних повноважень, зокрема публічних службовців, є ключовими аспектами правової системи будь-якої держави. Публічна служба відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності та легітимності державних органів, а отже, важливе значення має розуміння її юридичного статусу та відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання юридичної відповідальності приділяло значна кількість вчених-правників таких, як К.В. Басін, М.В. Вітрук, А.Б. Венгеров, О.О. Дудоров, Н.М. Оніщенко, Д.А. Ліпінський, М.Д. Шиндяпина, О.Ф. Черданцев, О.М. Костенко, Л.В. Багрій-Шахматов, О.М. Балинська, Ю.В. Баулін, В.В. Станіне, Р.В. Вереша, І.А. Сердюк, М.І. Коржанський, Л.І. Каленіченко, І.В. Касницький, В.О. Меркулова, В.О. Навроцький, М.І. Панов, Б.Г. Розовський, І.Я. Соловій, В.В. Середюк, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, Є.Ю. Подорожній та багато інших. Питання відповідальності публічних службовців висвітлено у працях вчених В. Авер'янова, Н. Батанова, В. Баштанник, Н. Берези, М. Бойко, Ю. Битяка, І. Голосніченко, С. Дубенко, І. Мегедіна, В. Скорикова, С. Серьогіна та інших. Проте, незважаючи на зазначене, недостатньо розкритим є питання.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення Україна перебуває в процесі магістральних перетворень та трансформацій, завдання яких – створення усіх умов для побудови правової та демократичної держави, підвищення рівня життя, дотримання та захисту прав та свобод людини та громадянина. Такі зміни неможливо втілити в життя без ефективного відправлення судочинства.

Варто зауважити, що трансформація та модифікація торкаються не тільки правових норм, стандартів та механізмів, а й такої правової категорії як «суб'єкти владних повноважень».

У процесі становлення України як демократичної, правової держави та її націленість на міжнародне співробітництво та інтеграцію питання переоцінки та перегляду поняття та системи юридичної діяльності та відповідальності суб'єктів владних повноважень набуло особливого практичного та теоретичного значення. Нові парадигми в науці та реалії сьогодення формують нові підходи до розуміння «юридичної відповідальності».

Питання відповідальності органів державної влади представляє особливий інтерес у суспільстві, що пояснюється особливим характером та специфікою цього соціально-правового інституту та визначеним Конституцією України становищем.

У зв'язку з цим можна вдатися до філософських роздумів про природу відповідальності, її розуміння та значення в контексті державного будівництва. У розумінні державного устрою відповідальність – це негативний наслідок, який зазнає винний суб'єкт певні суспільні відносини.

Було б неправильно стверджувати, що інститут відповідальності не контролюється сама собою з боку держави: відповідальність як міра, мають бути чітко санкціоновані (дозволені) державою та, отже, закріплені у конкретних правових нормах [1, с.49].

Таким чином, існування та реалізація відповідальності в демократичній, правовій, соціальній державі здійснюється шляхом прогнозування в положеннях норм статей нормативних правових документів тих негативних заходів до винних суб'єктів.

Враховуючи основні засади функціонування держави, визначені Конституцією України можна стверджувати, що відповідальність є невід'ємним елементом соціально-правового механізму забезпечення права людини

Ми підтримуємо позицію, згідно з якою механізм захисту прав включає профілактичні заходи правопорушень на підтвердження правомірної поведінки особи та заходи, що ведуть до відновлення порушених прав протиправні дії та відповідальність особа, яка скоїла дані правопорушення.

Відповідальність як елемент вказаного механізму можна охарактеризувати як співвідношення можливого та допустимого поведінки. І в цьому контексті відповідальність є наслідком реалізації суб'єктом право вибору, отже, і свобода.

Такий підхід до явища, що вивчається, дозволяє дійти висновку, що відповідальність з'являється і застосовується в тому, що той випадок, коли вибір предмета не відповідає рамки допустимої поведінки, що означає при перевищенні штучно встановлених межі волі. Маючи це на увазі, ви можете мова про такі складові відповідальності, як моральність та правосвідомість.

Заслуговує на увагу той факт, що серед видів відповідальності, що існують в сучасному світі розрізняють: соціальні, політичні, конституційні, кримінальні, адміністративні, громадські, дисциплінарні, моральні, матеріальні.

Таким чином, на рівні Конституції України держава передбачає 3 види відповідальності, крім адміністративної: кримінальну, цивільну та дисциплінарну [2].

Правовий статус публічних службовців в Україні регулюється комплексом нормативно-правових актів, які визначають їхні права, обов'язки та відповідальність перед державою та суспільством. Розглянемо основні аспекти правового статусу публічних службовців в Україні:

1. Конституція України: Конституція України є основним законодавчим актом країни, який гарантує права та свободи громадян, визначає принципи державного устрою та функціонування державних органів. Вона також встановлює основні принципи публічної служби, включаючи засади її незалежності, відповідальності перед законом та ефективності.

2. Законодавство про державну службу: Закон України «Про державну службу» є основним нормативним актом, який регулює правовий статус та діяльність публічних службовців. Він встановлює умови прийняття на державну службу, права та обов'язки службовців, порядок їхнього звільнення та інші аспекти державної служби [3, с.67].

3. Інші нормативно-правові акти: Окрім Закону «Про державну службу», правовий статус публічних службовців визначається також іншими законами та нормативно-правовими актами, які регулюють конкретні аспекти діяльності державних органів та публічної адміністрації [4].

4. Принципи правового статусу: Правовий статус публічних службовців базується на таких принципах, як законність, професіоналізм, ефективність, відповідальність та незалежність. Ці принципи визначають рамки їхньої діяльності та взаємодії з іншими суб'єктами державного управління.

5. Гарантії та захист прав публічних службовців: Публічні службовці мають право на захист своїх прав та інтересів від будь-яких форм дискримінації, тисків або недобросовісної поведінки з боку керівництва або колег. Гарантії їхньої правової захищеності передбачаються в законодавстві та міжнародних стандартах.

Правовий статус публічних службовців в Україні базується на принципах законності, професіоналізму та відповідальності перед суспільством. Він забезпечує необхідні умови для ефективного виконання ними своїх обов'язків та забезпечує захист їхніх прав та інтересів.

Обов'язки та повноваження публічних службовців визначаються законодавством та нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність державних органів та публічної служби. Розглянемо основні обов'язки та повноваження публічних службовців в Україні:

1. Виконання законодавства: Публічні службовці мають обов'язок дотримуватися усіх законів та нормативно-правових актів України, які стосуються їхньої діяльності. Вони повинні забезпечувати виконання законодавства та реалізацію прав та свобод громадян.

2. Забезпечення реалізації державної політики: Публічні службовці виконують свої обов'язки з метою забезпечення реалізації державної політики

відповідно до завдань, покладених на них законодавством та керівництвом [5, с.163].

3. Виконання рішень владних органів: Публічні службовці мають повноваження виконувати рішення та розпорядження владних органів, які стосуються їхньої сфери компетенції та відносяться до виконавчої діяльності.

4. Здійснення контролю та нагляду: Публічні службовці можуть мати повноваження здійснювати контроль та нагляд за дотриманням законодавства та виконанням встановлених правил і процедур у відповідних сферах діяльності.

5. Надання адміністративних послуг: Деякі публічні службовці мають обов'язок надавати адміністративні послуги громадянам та юридичним особам у відповідності з встановленими процедурами та вимогами законодавства.

6. Підтримка правопорядку та правової безпеки: Публічні службовці забезпечують підтримку правопорядку та правової безпеки в межах своєї компетенції, допомагаючи у розслідуванні злочинів та забезпеченні виконання вироків суду.

7. Проведення аналізу та розробка пропозицій: Публічні службовці можуть мати обов'язок проводити аналіз ситуацій у своїй сфері діяльності та розробляти пропозиції щодо вдосконалення діючого законодавства та політики.

Ці обов'язки та повноваження публічних службовців базуються на принципах законності, ефективності та відповідальності перед суспільством і державою. Вони спрямовані на забезпечення ефективної діяльності державних органів та задоволення потреб громадян.

Форми відповідальності публічних службовців в Україні є важливим аспектом забезпечення ефективності державного управління та забезпечення правового порядку в суспільстві. Розглянемо основні форми відповідальності, які можуть застосовуватися до публічних службовців:

1. Дисциплінарна відповідальність: Ця форма відповідальності передбачає накладання дисциплінарних стягнень на публічного службовця за порушення службових обов'язків або недбале виконання службових обов'язків. Стягнення може бути виправленням, доганою, демотивацією, штрафом, звільненням тощо.

2. Адміністративна відповідальність: Публічні службовці також можуть нести адміністративну відповідальність перед законом за порушення адміністративного законодавства. Це може включати порушення вимог адміністративних правил, невиконання рішень адміністративних органів, видачу неправомірних рішень тощо.

3. Цивільна відповідальність: У випадку, коли дії публічного службовця завдали шкоди громадянам або юридичним особам, він може бути притягнутий до цивільної відповідальності. Це може включати компенсацію завданої шкоди, відшкодування витрат на реституцію прав та інші види компенсації.

4. Кримінальна відповідальність: У випадку вчинення публічним службовцем злочину, він може бути притягнутий до кримінальної відповідальності перед законом. Це може включати такі злочини, як корупція, зловживання владою, привласнення державного майна тощо [6, с.267].

5. Політична відповідальність: Публічні службовці також можуть нести політичну відповідальність перед суспільством та виборцями за результатами своєї діяльності. Це може включати втрату довіри громадян, негативний вплив на рейтинги партій чи політичних лідерів, а також може призвести до відставки чи відмови від змагань на виборах.

Ці форми відповідальності сприяють забезпеченню законності, ефективності та відповідальності у діяльності публічних службовців, що є важливим для забезпечення довіри громадян до державних інституцій та підвищення якості державного управління.

Відповідальність як елемент відносин якому беруть участь державні посадові особи, має свої особливості. Цей акт у обумовлений особливим статусом суспільного послуга, особливий порядок її здійснення та особливий характер відносин.

Принципи державної служби в Україні є фундаментальними визначеннями, які визначають характер та спосіб функціонування державного апарату. Вони встановлюють основні цінності, на яких ґрунтується діяльність публічних службовців та забезпечують прозорість, ефективність і довіру до державних органів. Ось основні принципи державної служби в Україні:

1. Принцип законності : Державна служба ґрунтується на принципах конституційної легітимності, відповідності закону та додержання правових норм. Публічні службовці зобов'язані виконувати свої обов'язки в межах встановлених законом повноважень та забезпечувати захист прав та свобод громадян.

2. Принцип професійної компетентності: Державні службовці повинні мати високий рівень професійної підготовки та компетентності, необхідної для виконання своїх обов'язків. Розвиток кваліфікації та підвищення професійного рівня є обов'язковими для забезпечення ефективності державної служби.

3. Принцип безперервності та стабільності державної служби: Державна служба має забезпечувати безперервність та стабільність в роботі державних органів незалежно від змін в політичному керівництві. Це передбачає стабільність кадрового складу, збереження досвіду та знань у державному апараті.

4. Принцип прозорості та відкритості: Державні службовці повинні діяти відкрито та прозоро перед громадськістю. Це означає забезпечення доступу громадськості до інформації про діяльність державних органів, відкритість процесів прийняття рішень та регулярне звітування перед суспільством.

5. Принцип ефективності та результативності: Державні службовці зобов'язані діяти ефективно та досягати конкретних результатів у виконанні своїх обов'язків. Вимірювання результатів та оцінка ефективності є важливими компонентами державної служби.

6. Принцип недопущення корупції: Державні службовці повинні дотримуватися принципів чесності, відсутності конфлікту інтересів. Боротьба з корупцією є пріоритетним завданням державної служби, а механізми її

запобігання та припинення повинні бути впроваджені та дотримуватися всіма службовцями.

7. Принцип державного інтересу: Діяльність публічних службовців повинна ґрунтуватися на відстоюванні інтересів держави та громадян. Вони зобов'язані діяти на користь держави та її громадян, додержуючись принципів законності та справедливості [5, с.34].

Ці принципи визначають основні цінності та норми, які керують діяльністю державної служби в Україні. Вони є основою для побудови ефективної, відкритої та відповідальної державної системи, яка відповідає потребам суспільства та забезпечує здійснення прав та свобод громадян.

У ході розгляду принципів державної служби в Україні стає очевидним, що вони визначають основні цінності та норми, які керують діяльністю публічних службовців та забезпечують ефективність, прозорість і довіру до державних органів. Принципи законності, професійної компетентності, безперервності та стабільності, прозорості, ефективності, недопущення корупції, а також принцип державного інтересу є важливими складовими функціонування державної служби.

Дотримання цих принципів є важливим для забезпечення законності, ефективності та відповідальності у діяльності державних органів. Принципи державної служби визначають стандарти та очікування, які покладаються на публічних службовців, і сприяють забезпеченню державного управління на високому рівні, що відповідає потребам суспільства та забезпечує здійснення прав та свобод громадян.

З метою подальшого розвитку державної служби в Україні важливо продовжувати здійснювати реформи, спрямовані на зміцнення правового держави, підвищення професійного рівня публічних службовців, забезпечення прозорості та відкритості у діяльності державних органів, а також боротьбу з корупцією та забезпечення державних інтересів. Тільки шляхом постійного вдосконалення системи державної служби можна забезпечити стабільний розвиток країни та задоволення потреб суспільства.

Висновки. У ході розгляду юридичної діяльності та відповідальності суб'єктів владних повноважень, зокрема публічних службовців, стає очевидним, що ця проблематика є ключовою для забезпечення правового порядку, ефективного функціонування держави та довіри громадян до державних інституцій. Законність та відповідальність є основоположними принципами державного управління, і їх дотримання визначає якість та ефективність діяльності державних органів та службовців.

Першочерговою вимогою до суб'єктів владних повноважень є додержання законів та виконання службових обов'язків у межах, визначених законом. Це забезпечує стабільність та прозорість у діяльності державних структур і довіру громадян до них. Відповідальність за порушення законодавства та невиконання службових обов'язків несе значущі наслідки, як для конкретного посадовця, так і для держави в цілому.

Для ефективного функціонування системи владних повноважень необхідно не лише покласти відповідальність на суб'єктів владних повноважень, а й забезпечувати їм необхідні умови для виконання їхніх обов'язків. Це включає в себе відповідну правову базу, систему контролю за дотриманням законності, а також розвиток професійних навичок та підвищення кваліфікації службовців.

Боротьба з корупцією та зловживанням владою, забезпечення прозорості та відкритості у діяльності державних органів, а також підвищення рівня довіри громадян до державних інституцій є ключовими завданнями у підтримці законності та відповідальності владних структур.

Отже, висновок полягає в тому, що забезпечення юридичної діяльності та відповідальності суб'єктів владних повноважень є важливим для забезпечення правового порядку, стабільності та довіри громадян до державних інституцій, і вимагає постійного удосконалення системи державного управління та правової бази.

Список використаних джерел

1. Дуравкіна Н. І. Відповідальність як складова механізму забезпечення прав і свобод людини й громадянина. Юридична наука і практика № 2 (2011). С. 15-21.

URL:<https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/23598/1/Duravkina.pdf>.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР Відомості Верховної Ради України (ВВР) 1996 р., № 30, Ст. 141.

3. Чернишова В. Ю. Інститут адміністративно-правової відповідальності суб'єктів владних повноважень. Дис. на здобуття ступеню доктора філософії в галузі права. Київ, 2021. 208 с.

4. Закон України «Про державну службу» № 889-VIII від 10 грудня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

5. Янюк Н. Актуальні проблеми формування публічної служби в Україні. Вісник Львівського університету. Серія: Юридична. 2010. Вип. 51. С. 162-167.

6. Рунова Н. Публічна служба в Україні: проблеми дефініції. Публічне право. 2012. № 3 (7). С. 269-274.

Литвиненко В.О.

юрисконсульт, помічник адвоката

ЮРИДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Анотація. Дана стаття присвячена аналізу юридичної діяльності та відповідальності публічних службовців, які є ключовими фігурами у системі державного управління. Вона розглядає сутність та значення цих понять, а також їх взаємозв'язок з ефективністю та законністю діяльності державних органів. В статті звертається увага на основні принципи та завдання, що стоять перед публічними службовцями у контексті забезпечення правового

порядку та дотримання законності. Аналізуються механізми здійснення юридичної діяльності, а також форми та механізми відповідальності за її порушення. Результати дослідження спрямовані на підвищення ефективності та довіри до державного управління в Україні.

Ключові слова: юридична діяльність, публічні службовці, відповідальність, державне управління, законність, ефективність, правовий порядок, законодавство, правова відповідальність, принципи державної служби.

Вступ. Якісне публічне управління, яке є одним з базових чинників успішного розвитку нашої держави, нерозривно пов'язане із достатністю правового регулювання правового статусу державних службовців, їх об'єму правосуб'єктності, зокрема юридичної відповідальності цих службовців за результати виконання ними службових повноважень, етичності їх поведінки.

Переслідуючи в якості мети створення оптимальної системи державного управління, що у повній мірі відповідає специфіці й актуальним проблемам нашої країни, з 2014 року в Україні почала проводитися адміністративна реформа, спрямована на поглиблення європейської перспективи нашої держави та пріоритетність національної безпеки країни на всіх рівнях та у всіх сферах публічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Отже, юридична діяльність і відповідальність державних службовців залишається надзвичайно актуальним питанням, якому приділяють ретельну увагу такі українські науковці: А.В. Андрушко, В.М. Андрієв, Н.В. Береза, Ю.Ю. Бисага, П.С. Борцевич, Н.М. Вапнярчук, С.Я. Вавженчук, Л.Ю. Величко, В.С. Венедиктов, Н.Д. Гетьманцева, О.А. Губська, Ю. М. Гришина, Т.Я. Довгий, О.Ю. Дрозд, В.І. Журавель, М.І. Зубрицький, Т.М. Занфірова, В.В. Зуй, Г.С. Іванова, М.І. Іншин, М.О. Кабаченко, О.В. Лавриненко, В.Я. Мацюк, Н.О. Мельничук, О.В. Москаленко, Є.Ю. Подорожній, А.С. Самородов, В.В. Серєда, Д.І. Сіроха, В.В. Скоріков, О.В. Тищенко, Г.В. Фоміч, Н.М. Хуторян, С.М. Черноус, В.І. Щербина, Н.В. Янюк, О.С. Ярмоленко, О.М. Ярошенко та інші.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до законодавчого визначення, державного службовця, то чинним законодавством України регламентується, що державним службовцем є громадянин України, який обіймає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті) (далі - державний орган), отримує заробітну плату за рахунок державного бюджету та здійснює повноваження, встановлені для цієї посади, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань та функцій такого державного органу, а також дотримуються принципів державної служби [1].

Водночас слід визнати, що ухвала «державний службовець», закріплена в Законі України «Про державну службу», має обмежену сферу застосування. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» не дає ухвали службовця в органах місцевого самоврядування, але пропонує визначення посадової особи органів місцевого самоврядування: «Посадовцем місцевого самоврядування є особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження для виконання організаційно-розпорядчих та

консультативних функцій та отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету» [2].

Звернемося до положень науки адміністративного права, які пропонують визначення державного службовця. Припустимо, що багато років ключовим терміном у сфері права державної служби був термін «державні службовці». Навколо цієї концепції точилися дискусії та визначалися нові наукові підходи. Термін «державні службовці» став використовуватися лише останні десять років як у навчально-методичній, і у науковій літературі.

Наприклад, С.В. Ківалов та Л.Р. Біла-Тіунова у підручнику «Державна служба» (2011) обійшла це питання і не дала загального визначення державного службовця, обмежившись індивідуальними особливостями працівників різних видів державної служби [3].

Частково це пояснюється лише тим, що основними об'єктами досліджень Л.Р. Біла-Тіунова та С.В. Ківалова були «держслужба» та «бюджетники», наприклад, докторська дисертація Л.Р. Біла Тіунова «Службова кар'єра державного службовця: теорія та правове регулювання» (2012) [4], їх спільний науково-практичний коментар до Закону України «Про державну службу» (2007) [5], колективний навчальний посібник «Державна служба в Україні» (2011) [6] та ін. У той же час існують науково-методичні публікації, де характеристика державного службовця дано більш детально. Наприклад, В.М. Бевзенко та Р.С. Мельник пропонує виділяти такі характеристики державного службовця:

1) державний службовець є одним із суб'єктів державного управління [7, с. 231]. Ми не зовсім згодні з цим твердженням, оскільки термін «публічне управління» повною мірою можна використовувати стосовно органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, стосовно Офісу Президента України та керівництва численними правоохоронними органами, які не мають відношення до жодної гілки. влади. Водночас, на наш погляд, цей термін некоректно використати, наприклад, стосовно Верховної Ради України, місцевих рад, а також щодо органів судової влади. Депутати та судді є державними службовцями, але не суб'єктами державного управління. Тому ми не погоджуємося з цією особливістю авторів і вважаємо її малообґрунтованою;

2) державний службовець – конкретна фізична особа, яка в межах, визначених законодавством, безпосередньо виконує завдання та функції органу державної влади, органу місцевого самоврядування [7, с. 231].

Вважаємо, що між термінами «державні органи» та «органи державної влади», на які постійно звертають увагу представники конституційного права, існує суттєва різниця. Тому правильніше визначити цю ознаку так: «це конкретна фізична особа, яка в межах, визначених законодавством, безпосередньо виконує завдання та функції державного органу або органу місцевого самоврядування»;

3) посадових осіб слід класифікувати на:

а) політичних діячів;

б) державні службовці, тобто особи, які проходять громадську службу органів державної влади;

в) особи, які проходять державну службу в органах місцевого самоврядування [7, с. 231].

Варто зазначити, що ми вбачаємо необхідність у виділенні суддівської служби в окремий вид державної служби, у зв'язку з чим, загалом погоджуючись із класифікацією державних службовців, вважаємо, що цей перелік слід доповнити суддями, які не є державними службовцями. ;

4) публічна посадова особа діє від імені та на користь колективного суб'єкта державного управління зі статусом юридичної особи - органу державної влади, органу місцевого самоврядування [7, с. 231].

5) публічним службовцем вважається громадянин України, найнятий на роботу до органу державної влади, органу місцевого самоврядування для виконання чітко визначених завдань і функцій [7, с. 231].

Питанню юридичної відповідальності та безпосередньо питанням юридичної відповідальності публічних службовців приділено достатньо уваги у вітчизняній правовій доктрині.

Відповідальність публічних службовців - це обов'язок та зобов'язання, які вони несуть перед суспільством, законом та своїм державним органом за свою діяльність та прийняті рішення. Ця відповідальність передбачає не лише виконання законних обов'язків та забезпечення ефективного функціонування державних структур, а й відповідність високим стандартам моралі, етики та професійної поведінки.

Відповідальність публічних службовців можна класифікувати за різними критеріями. Ось деякі види відповідальності, які можна виділити:

1. Законна відповідальність: Це відповідальність перед законом та державою за порушення законодавства або невиконання службових обов'язків. Ця форма відповідальності може включати дисциплінарні санкції, адміністративні штрафи або навіть кримінальну відповідальність у випадках серйозних порушень.

2. Публічна відповідальність: Це відповідальність перед громадськістю за результати своєї діяльності та вплив на суспільство. Публічні службовці можуть бути піддані громадському контролю та критиці за свої дії та рішення.

3. Фінансова відповідальність: Це відповідальність за ефективне та раціональне використання бюджетних коштів та інших фінансових ресурсів. Публічні службовці повинні забезпечувати чесне та прозоре використання грошей держави та забезпечувати відповідність фінансових звітів законодавчим вимогам.

4. Етична відповідальність: Це відповідальність перед професійними та етичними стандартами, які визначаються відповідними кодексами поведінки. Публічні службовці повинні діяти відповідно до принципів чесності, інтегритету та доброчесності у своїй роботі.

5. Політична відповідальність: Це відповідальність перед політичними органами або виборцями за результати своєї діяльності та політичні рішення.

Публічні службовці, які займають керівні посади, можуть бути піддані політичній відповідальності за власні дії або дії своїх підлеглих.

Щодо загальної характеристики юридичної відповідальності державних службовців необхідно зазначити, що юридична відповідальність державного службовця – це правові наслідки примусового характеру, які застосовуються при порушенні норм права у зв'язку з виконанням або неналежним виконанням службових обов'язків

Порушення державними службовцями норм, що регламентують їхню службову діяльність, тягне за собою юридична відповідальність залежно від характеру та тяжкості може наступати дисциплінарна, адміністративна, цивільна та кримінальна відповідальність.

Кожна з них залежить від характеру протиправних дій та ступеня їхньої громадської безпеки. Дисциплінарна відповідальність застосовується у порядку службового підпорядкування. Підставою дисциплінарної відповідальності є невиконання службових обов'язків, вчинення дій, які дискредитують державний орган.

До державного службовця можуть бути застосовані такі дисциплінарні стягнення, як догана та звільнення (на підставі Кодексу законів про працю), а також заходи дисциплінарного впливу: попередження; затримка до одного року в присвоєнні чергового рангу або у призначенні на вищу посаду (на підставі Закону України «Про державну службу»).

Основною метою юридичної відповідальності державних службовців є не покарання винного та відновлення порушеного права, а спонукання кожного державного службовця до правомірної поведінки та, зрештою, сприяння формуванню правової культури державних службовців та всього суспільства [1].

Стаття 134 Кодексу законів про працю України встановлює вичерпний перелік підстав повної матеріальної відповідальності працівника.

Кримінальну відповідальність державних службовців передбачено розділом XVII Кримінального кодексу України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням громадських послуг». Зміст цих правопорушень розкривають відповідні статті розділу: «Зловживання владою або службовим становищем» (ст.364), «Зловживання повноваженнями посадовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» (ст. 364-1), «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» (ст.365), «Зловживання повноваженнями особами, які надають громадські послуги» (ст. 356-2), «Службове підроблення» (ст.366), «Службова недбалість» (ст.367), «Прийняття пропозиції, обіцянки або отримання неправомірної вигоди посадовцем» (ст.368), «Незаконне збагачення» (ст. 368-2), «Підкуп посадової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» (ст. 368-3), «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» (ст. 368-4), «Пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди посадовцю» (ст.369), «Зловживання впливом» (ст. 369-2), «Провокація підкупу» (ст.370) [8].

Відповідальність державних службовців за виконання своїх обов'язки є ключовим поняттям нового Закону України «Про державну службу». Визначення проблеми державної служби насамперед пов'язано зі становленням української держави,

Оскільки основною функцією державної служби є управління, то від якості її роботи значною мірою залежить майбутнє нашої країни. Відповідно до положень Конституції України наша держава має бути демократичною, правовою, соціальною та підконтрольною народу республікою. Провідником цих ідей у життя має бути державна служба. Саме державні службовці як виконавці завдань держави повинні забезпечити своєму народу дотримання прав та свобод людини та громадянина.

Таким чином, потрібно вказати, що нагальною потребою сьогодення є визначення комплексу заходів, спрямованих на забезпечення формування відповідальної державної в Україні.

Дисциплінарна відповідальність є одним з найбільш затребуваних практикою видів юридичної відповідальності, яка застосовується до державних службовців. Одним із самих важливих проблем у цій сфері є відсутність в українській законодавстві систем контролю за відповідністю накладеного дисциплінарного стягнення тяжкості провини державного службовця. Необхідно також встановити вичерпний перелік дисциплінарних стягнень, яким може бути підданий державний службовець. Одна з ключових проблем сьогодення – це подолання корупції в Україні.

Також потребує більш прискіпливої уваги і особливості реалізації юридичної відповідальності, адже якщо реалізація юридичної відповідальності буде відбуватись шляхом дотримання передбачених нормами матеріального права заборон, то мова буде йти про, так звану, позитивну відповідальність. Якщо ж реалізація юридичної відповідальності буде відбуватись шляхом застосування до порушника заходів державного примусу, то мова буде йти про ретроспективну відповідальність, яка більш зрозуміла для представників, наприклад, адміністративно-деліктного права.

Позитивна відповідальність публічних службовців відображає їхню здатність відповідати за свої дії та рішення перед суспільством та законом. Ця форма відповідальності виявляється у здійсненні службовцями своїх обов'язків у відповідності до закону та етичних стандартів, здійсненні дій, спрямованих на досягнення позитивних результатів для суспільства та держави, а також у готовності приймати відповідальність за свої дії перед громадськістю та органами влади.

Ретроспективна відповідальність публічних службовців відображає їхню готовність приймати відповідальність за свої дії та рішення, що були прийняті у минулому. Ця форма відповідальності передбачає можливість перегляду та оцінки своєї діяльності, а також готовність до коригування помилок та виправлення негативних наслідків своїх рішень. Вона також включає у себе готовність до відшкодування збитків, завданих державі чи громадянам в

результаті недбалості або некоректної поведінки публічного службовця у минулому.

Висновки. Відповідальність публічних службовців є ключовим аспектом ефективного та демократичного функціонування держави. Вона включає в себе різні види відповідальності перед законом, суспільством та державою, які забезпечують додержання правових норм, етичних стандартів та професійних зобов'язань.

Позитивна відповідальність публічних службовців передбачає їхню здатність діяти відповідно до закону та високих моральних стандартів, спрямованих на досягнення позитивних результатів для суспільства та держави.

Ретроспективна відповідальність включає готовність публічних службовців приймати відповідальність за свої дії та рішення, а також коригувати їхні помилки та виправляти негативні наслідки своєї діяльності.

Важливо, щоб публічні службовці дотримувалися високих стандартів етики та чесності у своїй діяльності та були готові до відповідальності за свої дії перед суспільством та законом.

Забезпечення ефективної відповідальності публічних службовців є важливим завданням для збереження довіри громадськості до державних інституцій та забезпечення правової державності.

Список використаних джерел

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015. Відомості Верховної Ради. 2016. № 4. Ст. 43.

2. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 33. Ст. 175

3. Ківалов С.В., Біла-Тіунова Л.Р. Публічна служба в Україні: підручник. 2-е вид. Одеса, 2011. 688 с.

4. Біла-Тіунова Л.Р. Службова кар'єра державного службовця: теорія і правове регулювання: дис. док-ра юрид. наук: 12.00.07 адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2012. 449 с.

5. Ківалов С.В., Біла Л.Р. Закон України «Про державну службу»: науково-практичний коментар. Одеса: Фенікс, 2007. 316 с.

6. Ківалов С.В., Біла-Тіунова Л.Р., Зубов К.М., Фоміч А.В. Державна служба в Україні: навчальний посібник. 2-е вид. Одеса : Фенікс, 2011. 184 с.

7. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / За заг. ред. Р.С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. 376 с.

8. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 7.04.2011 р. № 3207-VI. Розділ XVII (ст.364-370) <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3207-17>.

Литвиненко О.Г.
доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»
доцент кафедри організації досудового
розслідування факультету №1
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ,
Діхтяренко Ю.І.
здобувачка вищої освіти 303 н.в.
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ В СИСТЕМІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Навчання майбутніх поліцейських вимагає ретельної підготовки до складання навчального плану дисциплін, які мають бути закладені в основу підготовки майбутніх правоохоронців. На сьогоднішній день освітнім процесом закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які готують поліцейських не передбачено вивчення такої дисципліни як «Кримінальна психологія», зазвичай вона є окремою темою дисципліни «Юридична психологія» або «Кримінологія».

Ця галузь науки дає розуміння майбутнім поліцейським про властивості та стани людини, які здатні спровокувати його злочинну поведінку; психології особистості злочинця, а також особливостей різних типів злочинців; вияв способів боротьби з правопорушниками. Таким чином навчальна дисципліна «Кримінальна психологія» досліджує мотиви злочинної поведінки особистості, особистість злочинця та розробляє його кримінально-психологічний портрет.

XX століття характеризується зростанням інтересу до психології з боку інших суспільних наук, що дало початок стрімкому розвитку психології як науки. Наслідком такого інтересу став зв'язок психології з іншими науками. Таким чином виникають прикладні психологічні галузі, одна з яких є об'єктом дослідження даної теми. «Кримінальна психологія» як навчальна дисципліна систематизує знання про психологічні закономірності виникнення та формування делінквентної поведінки, психологічних властивостей особистості злочинця, мотиви вчинення злочину.

Завданням «Кримінальної психології» є вивчення психологічних механізмів при формуванні особистості правопорушника, дослідження злочинності як соціального явища, аналіз психології потерпілого, злочинних груп, злочинності неповнолітніх, жіночої злочинності та ін. Особливої актуальності необхідність вивчення такої дисципліни набуває в умовах воєнного стану. Переконані, що знання психології злочинців допоможуть правоохоронцям попереджати та розкривати кримінальні правопорушення на

деокупованих територіях, а також виявляти осіб, які становлять підвищену небезпеку для національної безпеки.

Для більш глибокого розуміння даної теми варто розкрити поняття злочинної поведінки. Вчені вказують, що злочинна поведінка – це процес, що розгортається в просторі та часі й включає зовнішні, об'єктивні дії, що утворюють склад злочину, а також внутрішні, передуючі злочину психологічні явища, які детермінують його вчинення[1, с. 23]. Тобто, це така діяльність особи, яка здатна створити особливу небезпеку у суспільстві, дестабілізувати громадський спокій та підвищити рівень злочинності в цілому.

У кримінальній психології, безперечно, перспективним напрямом є розроблення психологічних портретів або профілювання особи злочинця – створення ідеальної моделі, яка містить інформацію про поведінкові особливості, виявляє та визначає такі риси невідомого злочинця, що сприяють його встановленню і виявленню, та побудована спеціалістами в певних галузях знань (психологом, психіатром, криміналістом, сексопатологом) [2, с. 676-677]. Погодимось із зазначеним та відмітимо, що виключно залучення спеціалістів у окремих галузях психології та психіатрії допоможе здійснювати ефективну профілактику та розслідування кримінальних правопорушень.

Розглядаючи особистість злочинця в межах вивчення «Кримінальної психології» варто наголосити на тому, що у ст. 18 Кримінального кодексу України передбачено, що суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність [3]. Відповідно до цього, варто зазначити, що у рамках вивчення «Кримінальної психології» необхідно доповнити поняття особистості суб'єкта кримінального правопорушення рядом ознак, які в загальній психології не розглядаються. Зокрема вплив родини у якій виховувалась особа на її світогляд, дослідити наявність у родинному колі осіб, які раніше притягались до кримінальної відповідальності та їх вплив на поведінку особи тощо.

Кримінальна психологія є важливою галуззю юридичної психології, яка пройшла складний шлях становлення та розвитку. У структурі кримінальної психології центральне місце посідає психологічний механізм злочинної діяльності та вивчення психіки особи злочинця[4, с.18].

Таким чином «Кримінальна психологія» вивчає більш широкий аспект характеристик особистості людини, яка вчинила кримінальне правопорушення».

Під час вивчення цієї дисципліни слід звернути увагу на модель поведінки, темперамент, акцентуйовані риси характеру, емоційно-волові та інтелектуальні якості людини, що дають змогу розробити кримінально-психологічний портрет злочинця.

Освітнім процесом в закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання передбачено вивчення такої дисципліни як «Кримінологія». Однак, при вивченні особистості злочинця акцент робиться на дослідження її взаємодії

з суспільством. Проте для «Кримінальної психології» особистість злочинця являє самостійний інтерес.

Отже, можна зробити висновок, що наука «Кримінальної психології» є основоположною для всіх учасників кримінального процесу. Підтвердженням цього є взаємозв'язок сторони обвинувачення, сторони захисту та сторони правосуддя, під час вирішення справи по суті, з суб'єктом вчинення кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Медведєв В.С. Психологія злочинної діяльності: навчальний посібник. Київ. 2012.
2. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / [редкол.: В.Ю. Шепітько (голова) та ін.]. Харків: Право, 2018. 952 с. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.04.2024).
4. Шепітько В.Ю. Кримінальна психологія: історія становлення та сучасний стан. Юридична психологія. 2021. № 1 (28). С. 15-20

Морозова О.М.,

к.ю.н., ст. викладач

Відокремлений структурний підрозділ

Технологічно – промисловий фаховий коледж ВНАУ

ЦИФРОВІ РЕЧІ ЯК ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Загальновідомо, що масштабні революційні зміни в інформаційних технологіях, науково-технічний прогрес призвели до появи цифрової економіки, яка є одним із глобальних трендів розвитку провідних країн світу. І тут наша країна не поза глобальними тенденціями, оскільки прагне до активної інтеграції у світове співтовариство.

У цьому контексті заслуговують на схвалення кроки держави для розвитку цифрової країни, декларації та певні заходи для досягнення цифрової та розумної держави разом з усім розвиненим світом. Водночас можна відзначити, що на даний момент відсутні певні елементи, які б сприяли такому розвитку подій. Серед проблем, які заважають Україні звернутись до цифрових трендів і трансформувати свою економіку в цифрову економіку, особливо виділяється невідповідність спеціалізованого законодавства глобальним викликам і можливостям.

Очевидно, що прояв такої проблеми також можна простежити на прикладі різноманітних об'єктів, таких як криптовалюта, віртуальні активи, цифровий контент, NFT, цифрові аватари, які об'єктивно існують, але не підлягають глибокому правовому аналізу.

Нещодавно з'явилися і продовжують з'являтися об'єкти, які потребують дослідження для прийняття важливих рішень щодо їх належного регулювання в

Цивільному кодексі з узгодженням норм щодо них у різних його книгах. Зокрема, є необхідність звернути увагу на такі нові об'єкти, як активи, у тому числі віртуальний і цифровий контент, які вже знайомі нам по суті, але не на юридичному рівні, особливо на науковому рівні, де мало інформації про них.

Очевидно, однією зі спроб вирішення вищевказаної проблеми адаптації відповідного законодавства до вимог і потреб сучасності є проект Закону України про внесення змін і доповнень до Цивільного кодексу України, спрямований на розширення сфери застосування суб'єктів цивільних прав № 6447, поданий 17 грудня 2021 року та доопрацьований авторами від 18 жовтня 2022 року [1], прийнятий за основу Постановою Верховної Ради України № 2871-ІХ від 12 січня 2023 року.

Відповідно до вказаного проекту Закону авторами передбачається наступна редакція ст. 177. Види об'єктів цивільних прав: 1. Об'єктами цивільних прав є речі, гроші, цінні папери, цифрові речі, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага.

Об'єкти цивільних прав можуть існувати в матеріальному світі та/або в цифровому середовищі, що визначає форму об'єктів, особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав та пов'язаних з ними обов'язків.

Крім того, автори планують доповнити чинний Цивільний кодекс України ст. 179-1 Поняття цифрової речі: 1. Цифровою річчю є благо, яке створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. Цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення частини першої цієї статті. 2. Особливості правового режиму цифрових речей визначаються законом. До цифрових речей застосовуються положення цього Кодексу про речі, якщо інше не встановлено цим Кодексом, законом або не впливає із сутності цифрової речі [2].

Тому включення цифрових речей до системи об'єктів цивільного права на концептуальному рівні є цілком раціональною ідеєю, оскільки свідчить про відповідь цивільного права на цифровізацію суспільних відносин та цифровізацію майнового обороту, що призводить до тому, що на законодавчому рівні необхідно закріпити правову природу та необхідно закріпити правові засади функціонування правової системи цих об'єктів та розробити дієві правові механізми переходу на них права власності.

Водночас доцільно висловити певні зауваження щодо змісту запропонованих змін. По-перше, запропоновані зміни до Кримінального кодексу є недостатньо чіткими та призводять до неоднозначності розуміння як поняття об'єктів цивільного права, так і їх правової кваліфікації як матеріальних і нематеріальних благ, що може суттєво ускладнити реалізацію відповідних положень у практика.

Отже, така неоднозначність розуміння має місце в наступному: перш за все запропоновані в проекті ст. 177 Цивільного кодексу України, подібно до чинної норми [2], визначає різновиди об'єктів та встановлює їх невичерпний перелік.

Відповідно, нематеріальність означає, що благо не має фізичної субстанції, не належить до об'єктів матеріального світу, не має властивостей форми, розміру, кольору, структури. Водночас ч. 2 нової редакції ст.177 ЦК встановлено, що об'єкти цивільних прав можуть існувати у матеріальному світі та/або в цифровому середовищі, що визначає форму об'єктів, особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав та обов'язків щодо них.

Буквальне тлумачення зазначеного положення приводить до висновку про можливі форми об'єктів цивільних прав, які визначаються середовищем їх існування. Виходячи з названих нормою середовищ, таких як матеріальний світ і цифрове середовище, відповідно встановлюється можливість існування всіх об'єктів цивільних прав у матеріальній та/або цифровій формі.

Однак не всі нематеріальні активи можуть існувати в цифровому середовищі. Слід зазначити, що, насамперед, йдеться про особисті немайнові блага, якими є, наприклад, здоров'я, життя, честь тощо (ст. 201 ЦК України) [3].

Отже, це положення порушує порядок усієї системи об'єктів, визначених проектом ч. 1 ст. 177 ЦК України та потребує уточнення та доопрацювання. По-друге, запропоновані зміни вносять певну суперечність у визначення місця «цифрових речей» у системі об'єктів цивільних прав. Зокрема, визначення терміну «цифрова річ» у проекті викладено у ст. 179-1, який можна знайти в гл. 13 «Речі. «Майно» ЦК України, яка є основою для віднесення всіх цифрових речей до матеріальних благ у системі об'єктів цивільних прав на рівні з речами.

Відповідно, таке легальне визначення формулює таку ознаку віртуальних активів як нематеріальні та ставить під сумнів можливість їх віднесення до групи матеріальних благ. Подібне протиріччя можна спостерігати при дослідженні правової природи цифрового контенту, який, як зазначено в наукових джерелах, зберігає свою нематеріальну природу.

З урахуванням викладеного та на підставі критерію матеріальності можна сформулювати висновок, що цифрові речі слід віднести до розмаїття нематеріальних благ і тому юридично коректніше розглядати їх у Гл. 15 «Нематеріальні блага», перенісши туди відповідні положення проекту (нова стаття 179-1 Цивільного кодексу).

По-третє, визначення терміну «цифрова річ». Визначення цифрової речі, запропоноване в проекті змін до ст. 179-1 ЦК конструюється шляхом як законодавчого закріплення суттєвих ознак, які дають можливість виокремити визначуваний об'єкт з загалу йому подібних, так і шляхом законодавчого закріплення переліку тих об'єктів, які з точки зору законодавця належать до цифрових речей.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін та доповнень до Цивільного кодексу України, спрямованих на розширення кола об'єктів цивільних прав: проект Закону України від 17.12.2021 р. № 6447 та доопрацьований 18.10.2022 р. Законодавство України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1507447>.

2. Про прийняття за основу проєкту Закону України про внесення змін та доповнень до Цивільного кодексу України, спрямованих на розширення кола об'єктів цивільних прав: Постанова Верховної Ради України від 12.01.2023 р. № 2871-IX. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2871-20#Text>.

3. Цивільний кодекс України: Офіційний текст / Міністерство юстиції України. – К.: Юрінком Інтер, 2003.

Подуфалов П.П.
викладач суспільних дисциплін
ВСП «Могилів-Подільський технолого-економічний
фаховий коледж Вінницького НАУ»

ПРИНЦИПИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Україна як важливе геополітичне утворення на європейському континенті є невід'ємною складовою нової системи європейських і глобальних зв'язків та відносин, що сформувалася на зламі тисячоліть. Істотними чинниками зростання міжнародного значення України є її надзвичайно сприятливе положення – у самому центрі Європи, на стику православної, західної та ісламської цивілізацій. Завдяки цьому наша держава є повноправним учасником широкої взаємодії культур і цивілізацій у сучасному світі. Україна намагається сприяти подоланню геополітичних і культурних бар'єрів, створенню умов для глобальної взаємодії культур і цивілізацій, формуванню демократичного світового устрою. Наша держава зробила свідомий вибір на користь загальноєвропейської інтеграції [2, с. 200].

Забезпечення прав та свобод людини є головним завданням міжнародної спільноти загалом і Європейського Союзу зокрема. Реалізації цього завдання можна досягти шляхом дотримання групи основних принципів, які мають назву європейські цінності. Європейські цінності розглядаються як широко поширені і глибоко вкорінені нормативні орієнтири, що складають основу спільного «європейського дому» – європейської спільноти. У період воєнного стану важливо забезпечити беззаперечне дотримання кожної цінності, оскільки ставлячи під сумнів їх доцільність, можна зруйнувати лад «європейського дому».

Аналіз досліджень і публікації. Аналіз попередніх досліджень свідчить, що проблемі модернізації та демократизації в контексті євроінтеграції були присвячені роботи: О.М. Москаленка, В.І. Муравйова, Р.А. Петрова, О.В. Стрельцової та ін. Досліджують та впроваджують принципи правової визначеності українського законодавства М.Л. Ентіна, М.М. Марченко, А. Татама, Т.К. Хартлі.

Метою дослідження є пошук різних шляхів і методів забезпечення моделі демократичних прав і свобод, в якій би оптимально поєдналися кращі

вітчизняні й зарубіжні традиції та сприятиме втіленню європейських стандартів у законодавство України.

Основні результати дослідження. Обрання європейського напрямку інтеграційних відносин є виправданим через культурну, ментальну та географічну близькість України до цього об'єднання. Крім того, євроінтеграція є важливим цивілізаційним вибором, що буде формувати напрям політичного, економічного та культурного розвитку нашої держави, посилить її вагу, як суб'єкта геополітичних відносин на довгу перспективу.

Є багато різних аргументів, які виступають як за, так і проти відстоювання цінностей Союзу. Один із таких аргументів закликає поважати внутрішню демократію та національну ідентичність держав. Ще одним вагомим аргументом є врахування того, що це не завдає шкоди Союзу.

У той же час існують суттєві правові підстави, щоб Союз захищав європейські цінності. Три аргументи здаються особливо доречними:

1) Перший аргумент впливає з саморозуміння ЄС як ліберально-демократичного мирного проекту.

2) Другий аргумент полягає в мандаті ЄС захищати всіх осіб у європейському правовому просторі. Наприклад, Союз надає захист польським громадянам від їх власного уряду, коли останні проводять репресивну політику.

3) Третій аргумент – принцип взаємної довіри. Якщо держава вживає заходів, які ставлять під загрозу фундаментальну структуру ЄС, то вона підриває взаємну довіру, без якої життєво важливі сфери європейського співробітництва перестають функціонувати. Систему цінностей Європейського Союзу складають: мир і співробітництво між націями; права людини; плюралізм; солідарність; свобода; рівність; толерантність; недискримінація; справедливість; демократія; верховенство права; недоторканність приватної власності.

Можна виділити три опори, на які спирається демократизм Європейського Союзу:

Свобода. Усі люди мають свободу думки, совісті, віросповідання, преси, які захищені основними правами людини. Наприклад, свобода пересування дає громадянам країн-членів ЄС право вільно пересуватися та проживати в межах Союзу. Індивідуальні свободи, такі як повага до приватного життя, свобода думки, віросповідання, зборів, вираження поглядів та інформації, закріплені в Хартії основних прав Європейського Союзу та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Іншою важливою цінністю є демократія. Бути громадянином Європи означає також користуватися політичними правами. Кожен дорослий громадянин ЄС має право виступати кандидатом та голосувати на виборах до Європейського парламенту. Громадяни ЄС мають право виступати кандидатом та голосувати у своїй країні проживання або в країні походження. Термін «демократія» застосовується до політичної системи, де суверенітет заснований і покладається на волю людей і де влада підзвітна народу.

Рівність. Усі люди рівні перед законом і мають право на захист. Це означає, що не повинно бути дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичної чи іншої думки, національного чи соціального походження тощо. Кожна людина має право на захист від будь-яких проявів дискримінації.

Солідарність. Усі люди мають економічні та соціальні права, наприклад, право на соціальне забезпечення, справедливу винагороду, адекватний рівень життя, право на доступ до освіти, що є невід'ємним елементом системи прав людини.

Однією із ключових цінностей Європейського суспільства, є верховенство права. Діяльність здійснюється на основі договорів, укладеними між країнами ЄС. Верховенство права як одна з головних цінностей будується на чотирьох принципах.

Першим є принцип дотримання основних прав та свобод людини, які закріплені в нормативно-правових актах держав-членів ЄС та міжнародних документах. Дотримання цих прав контролюють органи державної влади, а кожна особа має право на захист цих прав та свобод на засадах рівності.

Другим є принцип наділення повноваженнями, який полягає у тому, що ЄС діє тільки в межах компетенції, яку надали йому в Договорах держави-члени для досягнення цілей, встановлених цими Договорами.

Останнім принципом є пропорційність, яка полягає в тому, що зміст і форма дій ЄС не виходять за рамки того, що необхідно для досягнення цілей Договорів (ч. 4 ст. 5 Договору про ЄС).

Висновок. Отже, політичний вплив цінностей Європейського Союзу на державотворчі процеси в Україні забезпечує розвиток демократичних засад діяльності всіх її інститутів. Завдяки цьому, відбувається формування дієвого громадянського суспільства, яке має змогу бути активним контролером та конструктивним критиком дій системи державного управління, завдяки вільному поширенню інформації та обміну нею. Спільність принципів та цінностей громадянського суспільства України та ЄС слугує найбільш дієвим драйвером, який наповнює таке співробітництво практичними результатами.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. / База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995015>.
2. Мак А.О. Розвиток євроінтеграційних процесів в Україні: від початку незалежності до сучасності. Правова держава. 2018. № 30. С. 200-203.
3. Макарова О.В. Правові основи регулювання правової освіти в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 3(25). С83-89.
4. Стрельцова О.В. Загальні принципи права як джерело права Європейського Союзу. *Правова держава: Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. 2003. Вип. 14. С. 265-269.

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ ЯК ОБ'ЄКТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

В період розвитку інформаційних технологій та вдосконалення способів передачі даних, особливо, в період воєнного стану, коли відбувається маніпулювання будь-якими даними ворогом, підвищується важливість забезпечення інформаційної безпеки України, що потребує формування профільного комплексного законодавства на основі конституційних засад і гарантій інформаційної безпеки України.

Згідно із ст. 34 Конституції України, кожен має право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1]. Але здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1]. Також право на інформацію регулюється різними міжнародно-правовими актами, наприклад, такими як: Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.

Надзвичайно важливою функцією держави є забезпечення інформаційної безпеки України і це також закріплено в ст. 17 Конституції України: захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [1]. Дана конституційна норма попри певну декларативність не тільки є підставою вироблення цілісної державної інформаційної політики та комплексного законодавчого врегулювання питань забезпечення інформаційної безпеки як напрямку діяльності держави, але й сама по собі вже вимагає дотримання та поваги інтересів людини, суспільства і держави в інформаційній сфері.

До конституційних принципів інформаційної безпеки насамперед слід віднести пріоритет прав і свобод людини (у тому числі в інформаційній сфері), що згідно ст. 3 Конституції України визначають зміст і спрямованість діяльності держави, утверджуються та забезпечуються нею. Суміжним із викладеним принципом є баланс особистих, суспільних і державних інтересів в інформаційній сфері, що зумовлюється основоположним принципом політичного та ідеологічного плюралізму і заборони цензури (ст. 15 Конституції України), гарантуванням захисту особи від втручання в її особисте життя, свободою інформації з можливістю її обмеження виключно у

законодавчо визначених випадках для забезпечення відповідних суспільних інтересів (ст. 34 Конституції України) [2].

Доктрина інформаційної безпеки 2017 року чітко декларує, що проти України російська федерація використовує найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України [3]. Тому актуальність цієї теми визначається необхідністю захисту прав людини, які відносяться до першочергової області національних інтересів в інформаційній сфері, реалізація яких спрямована на формування «безпечного інформаційного середовища» в Україні.

А у 2021 р. була прийнята Стратегія інформаційної безпеки, яка визначає актуальні виклики та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, захист прав осіб на інформацію та захист персональних даних [4].

Метою Стратегії є посилення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами та заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина [4].

Національна безпека є важливою складовою суверенітету держави. Особливо важливо зосередити увагу на функціонуванні системи забезпечення інформаційно-воєнної безпеки України. Це не лише зовнішньополітична інформація, а й усі сфери, що забезпечують повне функціонування держави. Окрім захисту власного інформаційного простору метою є воєнна протидія агресору, де країна має вже досить великий досвід. В інформаційній війні з росією вагомим фактором є інформаційно-психологічні впливи по відношенню до різних верств населення. Наразі війна в інформаційному просторі набула гібридного характеру та виражається в реалізації інформаційних технологій на практиці. Акценти воєнної боротьби зміщуються в бік практичної реалізації інформаційних технологій. При цьому дедалі більшого значення в досягненні політичних і воєнних цілей набувають інформаційно-психологічні операції, дії та акції.

З моменту оголошення воєнного стану, приймаються зміни до нормативно правових актів з врахуванням реалій війни. Вони стосуються врегулювання деяких аспектів інформаційних правовідносин щодо заборони поширювати певну інформацію, враховуючи її суспільнонебезпечний характер; врегулювання важливих моментів щодо технічного фіксування інформації в умовах воєнного стану; встановлення чи посилення відповідальності за поширення певної інформації; врегулювання процесуальних дій щодо вилучення інформаційних даних.

Так, Верховна Рада ухвалила законопроект про кримінальну відповідальність за незаконну фото- та відеозйомку переміщення ЗСУ та міжнародної військової допомоги під час воєнного стану [5].

Тому можна зробити висновки, що в умовах тих загроз, які існують на сучасному етапі розвитку України, потрібно удосконалювати конституційні засади інформаційної безпеки України, які сприятимуть реалізації її пріоритетів щодо гарантування інформаційного суверенітету держави, захисту інформаційного простору України та суспільних цінностей, забезпечуватимуть реалізацію та захист конституційних прав та інтересів людини в інформаційній сфері.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.04.2024 р.).
2. Зозуля О.І. Конституційні засади інформаційної безпеки України. URL: http://forumprava.pp.ua/files/032-044-2020-4-FP-Zozulia_6.pdf (дата звернення: 19.04.2024 р.).
3. Конституційно-правові засади інформаційної безпеки у парадигмі «війни нового покоління». URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/93d3b777-67b5-41c5-a926-382051e2d786/content> (дата звернення: 19.04.2024 р.).
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 19.04.2024 р.).
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n10> (дата звернення: 19.04.2024 р.).

Харченко М. О.
студентка 2 курсу факультету міжнародного та європейського права
Кудас І.Б.
доцентка, кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри міжнародного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРАВОМІРНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ВИЇЗД ЗА МЕЖІ УКРАЇНИ ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ ПРИЗОВНОГО ВІКУ: АНАЛІЗ ЧИННОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Після широкомасштабного вторгнення в Україну країни-агресора 24 лютого 2022 року увесь світ несподівано відкрив для себе нову епоху в системі безпеки на європейському та глобальному рівні, бо це дало змогу по-новому побачити та виокремити її недоліки. Наша країна на своєму яскравому прикладі продемонструвала потребу усього суспільства у новій правовій та соціальній солідарності народів шести частин світу перед російським злом. Україну зробили еталоном згуртованості у відстоюванні цінностей, які були закладені та розвинені європейською та євроатлантичною цивілізаціями на принципах демократії, прав людини, верховенства права та інших, добре відомих нашому народу.

Сучасне покоління людей бачило лише оновлений світ після Другої світової, тому воно здебільшого мало знає про війну та зміни, що вона за собою тягне, не тільки моральні наслідки, а й матеріальні, які стосуються кожного, у нашому контексті, громадянина. Останніми роками, активно розвивалася тенденція донесення до усіх людей їх прав та свобод в доступному розумінні, задля запобігання обмежень чи порушень цих прав та сприянню створення усвідомленого суспільства, де кожен може відстоювати свої інтереси. Проте, не завжди, окрім цієї ідеї, підіймалася протилежна тема – обмеження деяких з цих прав за особливих обставин. Як результат, сьогодні маємо низку нових проблем, пов'язаних із цим. Утворені в українській спільноті суперечки призводять не просто до спірних питань, інколи виходять за їх межі та переростають, навіть, у дискримінацію певних груп населення, що вкрай заважає побудові та розвитку толерантного суспільства та, безпосередньо, суперечить зазначеним вище якостям еталону для інших. Культурні суперечки впливають і на ставлення підтримуючих Україну організацій та країн, що може значно ускладнити дипломатичні моменти.

І хоча військова агресія в Україні триває з 2014 року, лише 24 лютого 2022 року Україна вперше стикнулася з умовами воєнного стану по всій її території, що і стало причиною обмежень. У цьому аспекті розглянемо саме права чоловіків призовного віку, як одних із найактуальніших у цей час.

З основної у цьому питанні 64 статті Конституції України визначаємо, що конституційні права і свободи людини і громадянина не підлягають обмеженню, але щодо цієї норми є виключення, нормативно закріплене в

Основному Законі [1]. Другою частиною цієї норми передбачено, що деякі обмеження прав і свобод в умовах воєнного чи надзвичайного стану можуть запроваджуватися, а також зазначатися період, протягом якого вони діють, та має бути повний перелік прав, які ні в якому разі не підлягають забороні, ані в ході війни або надзвичайного стану. Таким чином і постає питання правомірності обмеження права на виїзд для чоловіків призовного віку за межі України.

Право громадянина вільно залишати територію власної держави гарантується і Конституцією України у частині 1 статті 33, так і у Протоколі № 4 до Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (частина 2 статті 2) [2]. Згадується воно також у Міжнародному пакті про громадські й політичні права у 12 статті [3]. Всі ці документи є частиною українського національного законодавства, і саме вони є аргументом багатьох українських громадян.

Проте саме в умовах воєнного стану на це право може встановлюватися обмеження. І це підтверджується також і Указом Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022, який передбачає можливість тимчасового обмеження права громадян України залишати територію України у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану на період його дії [4]. У такому разі, обмеження права здійснено відповідно до умов, визначених Конституцією України, бо є правова підстава для цього та строк дії такого обмеження вказаний.

Але як країна, що орієнтується на європейські сучасні цінності, ми не можемо залишити без уваги і вимоги та порядок встановлення для таких обмежень відповідно до міжнародних стандартів. Розглянемо окремі статті ЄКПЛ. Зокрема, ст. 15 надає державі – учасниці право відступити від її зобов'язань за цим документом під час надзвичайної ситуації [5]. Детальніше про це йдеться у частині 2 статті 2 Протоколу № 4 до ЄКПЛ. Правомірність такого відступу буде доведена за виконання низки вимог, а саме:

1. запровадження державою певних заходів, що відступають від її зобов'язань, відбувається лише під час війни або іншої суспільної небезпеки;
2. війна чи інша суспільна небезпека безпосередньо загрожують життю нації;
3. такі заходи мають вживатися виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища;
4. ці заходи не суперечать іншим зобов'язанням держави згідно з міжнародно-правовими принципами;
5. держава має у повному обсязі поінформувати Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею такі заходи та причини для їх вжиття [2].

Проведемо аналіз щодо дотримання цих умов під час запровадження обмеження права на виїзд за межі України для чоловіків призовного віку.

По-перше воно відбулося під час війни, а точніше, військової агресії російської федерації проти України.

По-друге зрозуміле значення вислову «суспільна небезпека, яка загрожує життю нації» і означає «виняткову кризову ситуацію або надзвичайну ситуацію, яка впливає на усе населення і становить загрозу для усталеного життя громади, що формує Державу». Такий висновок зроблений на основі аналізу справи Лоулес проти Ірландії [6]. Ця військова агресія є війною, і вона має негативний вплив на все населення України, зокрема, становить загрозу для його життя, тому друга умова виконана.

Із третьою умовою є певні нюанси, бо для визначення меж та гостроти становища війни, маємо розглянути такі питання, як пропорційність таких заходів, та чи передбачали вони будь-яку невинуватену дискримінацію. Тут можемо посилалися на справу «А. та інші проти Сполученого Королівства». Також, аналізуючи справу «Ірландія проти Сполученого Королівства», треба визначити, чи послаблялися такі заходи будь-яким чином та чи були передбачені гарантії проти зловживань у таких моментах [7]. Таким чином, на основі аналізу усього вищезазначеного та власних міркувань, можна сказати, що обмеження права на виїзд за межі України для певної категорії чоловіків є пропорційним заходом, бо завдяки йому держава може ефективніше проводити призов на військову службу громадян під час загальної мобілізації. Не зробивши цього, держава могла б втратити спроможність забезпечувати оборону своїх територій.

Якщо аналізувати перелік категорій чоловіків призовного віку, які все ж таки мають право на виїзд за межі України, це надає підстави для висновку, що така різниця у ставленні до чоловіків призовного віку, які мають таке право та навпаки, зумовлена необхідністю для нашої держави досягнення низки легітимних цілей, серед яких забезпечення нормального функціонування органів державної влади та інших державних органів, а також підприємств і організацій в цей особливий період; забезпечення прав осіб, які постійно проживають за кордоном та на здобуття ними освіти тощо. Відтак, обмеження права на виїзд за межі України для чоловіків призовного віку не передбачає будь-яку невинуватену дискримінацію.

Також протягом воєнного стану все ж відбулося послаблення цього обмеження права, зокрема постановами Кабінету Міністрів України № 264 від 12 березня 2022 р., № 411 від 5 квітня 2022 р., № 383 від 29 березня 2022 р. та інші, а також внесли зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України, де було розширено перелік осіб, що мають право на виїзд за межі України [8]. Гарантії проти будь-яких зловживань в обмеженні цього права для чоловіків призовного віку знаходимо, також, у частині 3 статті 14 Закону України «Про прикордонний контроль» [9]. Відповідно до неї особа, якій відмовлено у перетинанні державного кордону, має право згідно із Законом України «Про звернення громадян» оскаржити відповідне рішення [10].

Варто сказати, що це обмеження права не суперечить також і іншим зобов'язанням України згідно з міжнародним правом, оскільки Уряд України повідомив про відступ від деяких прав Генерального секретаря ООН 1 і 4

березня 2022 р., а 28 лютого 2022 р. Україна проінформувала Генерального секретаря Ради Європи і про вжиті нею заходи щодо відступу від її зобов'язань і причини їх вжиття відповідно до статті 2 Протоколу № 4 до ЄКПЛ [2].

Якщо аналізувати подібні положення в інших міжнародно-правових актах, які були раніше згадані, на прикладі МПГПП можна сказати, що вимоги прописані, навіть, більш розгорнуто ніж у ЄКПЛ і вже не вимагають таких детальних пояснень, як у першому випадку, вони будуть досить зрозумілими для звичайних громадян, що дуже важливо у наш час.

Таким чином, приходимо до висновку, що обмеження права на виїзд за межі України для чоловіків призовного віку має правомірну основу, а умови, які визначені у проаналізованих вище Конституції України, ЄКПЛ та МПГПП, були виконані, більш того, такі заходи, якщо паралельно із ними не вживається будь-яка дискримінація та дотримується принцип законності при вживанні та проведенні таких заходів відповідними органами, сприяють можливості України захистити свої території та ідентичність свого народу. Але у даній ситуації це конфлікт між двома сторонами, де можна зрозуміти кожен з них. Спори, які зараз виникають між державою та народом зумовлені не просто незнанням чи незрозумілістю законів для більшості громадян, а й недосконалою системою контролю через брак ресурсів під час воєнного стану. У цьому випадку громадяни і держава мають намагатися зрозуміти один одного та співпрацювати, настільки, скільки це можливо при таких складних обставинах.

Список використаних джерел

1. Конституція України 1996 р.
2. Протокол № 4 до Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод.
3. Міжнародний пакт про громадські й політичні права 1966 р.
4. Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022.
5. Європейська конвенція про захист прав людини й основоположних свобод.
6. Рішення у справі “Лоулес проти Ірландії” (Lawless v. Ireland) від 1 липня 1961 року. <http://hudoc.echr.coe.int/Hudoc1doc/HEJUD/sift/103.txt>.
7. Рішення у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» від 18.01.1978.
8. Постанова Кабінету Міністрів України № 264 від 12 березня 2022 р.
9. Закон України «Про прикордонний контроль».
10. Закон України «Про звернення громадян».

ТЕХНОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ГРЕЧКИ КРУП'ЯНОЇ

Виробництво крупи – є важливою складовою галузі харчової промисловості. Крупи є цінним і необхідним продуктом здорового харчування для населення різного віку.

У середньому харчова норма споживання круп становить 14–15 кг/рік на одну особу. Потенціал внутрішнього круп'яного продовольчого ринку – близько 600 тис. тонн різних видів круп і круп'яних харчових продуктів [4].

При використанні різних технологій і обладнання середній вихід гречаної крупи може коливатися від 60 до 77% залежно від якості вихідної сировини й отриманого сорту крупи. Досить важливо довести показники якості гречки до норм стандарту. Тобто на підприємствах елеваторної промисловості провести очищення зерна гречки, щоб вона містила мінімальний вміст домішок. Адже, чим більше домішок у партії тим нижча масова частка ядра. Також важливо підібрати сорти гречки, які б володіли високими круп'яними властивостями. Раціональне використання зерна гречки як круп'яної культури потребує всебічного наукового аналізу її технологічних властивостей і застосування новітніх технологій з метою максимального виходу крупи високої якості з мінімальними енерговитратами й оптимальним використанням відходів від переробки гречки.

Проведено дослідження круп'яних властивостей гречки трьох сортів: Кара-Даг, Роксолана, Степова, які вирощені у Вінницькій області. Аналізували по три партії кожного сорту.

Проконтрольовано зміни таких показників якості: вологість, засміченість, плівчастість, вміст ядра, масу 1000 зерен, вміст білку, кислотність, крупність, натуру. Встановлено вплив сорту, різних способів обробки на технологічні властивості гречки.

Вологість даних партій, при поступленні на підприємство перевищувала норми стандарту. Тому перша і друга партія підлягали сушінню, а третя активному вентиляванню. Адже в третій партії необхідно зняти вологість тільки на 0,7%.

Доведено, що на круп'яні властивості гречки впливає вміст сміттевої та зернової домішки. Перша партія поступила на підприємство з найбільшим вмістом домішок (сміттевої домішки 4,5%, зернової домішки 4,38%). В даній партії спостерігається найменший вміст ядра. Результати досліджень підтверджують, що завдяки попередньому та основному очищенню вміст домішок доводять до норм стандарту, це позитивно відображається на вмісту

ядра. За рахунок процесів очищення вміст ядра у першій партії зріс на 3,07%, у другій партії на – 1,89% у третій партії зростає на – 2,35%. Отже чим ефективніше відбувається процес очищення тим на більше відсотків зростає вміст ядра.

Дослідження підтверджують, що кожен сорт характеризується відповідною плівчастістю. Сорт Кара-Даг має плівчастість 24,8%, сорт Роксолана – 24,5% і найменша плівчастість спостерігається у сорту Степова - 21,2%.

Аналізуючи вміст ядра у різних сортів гречки довели, що сорти із великою плівчастістю мають найменший вміст ядра тобто володіють низькими круп'яними властивостями. Найвища плівчастість у сорту Кара-Даг, відповідно найнижчий вміст ядра, після очищення 72,45%.

Найбільший вміст ядра виявлено в сорті Степова – 76,49%, що підтверджує більший вихід крупи в процесі переробки.

Найбільшу масу 1000 зерен має сорт 1 партії Кара-Даг – 36,7г, а найменшу – 3 партія сорту Степова – 23,4г.

Експериментально доведено, що із досліджених сортів гречки найбільша крупність зерна у сорту Степова 75,0%. Крупність зерна гречки сортів Кара-Даг та Роксолана відповідно становить 71,0% та 72,5%. За рахунок виділення дрібного зерна в процесі очищення крупність зростає на 0,3-0,6%.

Вміст білку в зерні гречки коливається від 14,3%, до 16,0%. Найбільший вміст білку виявлено у сорту Степова - 16,0%.

Найвища кислотність у зерні гречки сорту – Роксолана (1 партії) – 3,2 град, а найменша кислотність в сорті Кара-Даг (1 партії) – 2,8 град. Завдяки правильно підібраним режимам обробки на елеваторі ПрАТ «Могилів-Подільський консервний завод» кислотність не змінилась.

Натура 3 партій зерна гречки сортів Кара-Даг, Роксолана, Степова коливається від 549 г/л до 582 г/л. Найбільша натура у 3 партії сорту Степова після процесу очищення на сепараторі – 582 г/л. Найменша натура у 1 партії сорту Кара-Даг під час вхідного контролю, вона становить 549 г/л. Результати досліджень підтверджують що на натуру зерна впливають не тільки біологічні властивості сорту, а і процеси обробки. За рахунок виділення легкої органічної домішки при первинному очищенні натура зросла на 1 г/л. Під час сушіння за рахунок випаровування вільної води зростає густина зерна, відповідно і збільшується величина натуре на 1-3г/л. Під час активного вентилявання також відбулося зниження вологості зерна, що привело до зростання натуре на 2 г/л.

Для підвищення ефективності роботи крупозаводів необхідно проводити розділення зерна гречки на фракції безпосередньо на елеваторах з подальшою реалізацією кожної фракції окремо з різною вартістю, але з однаковими технологічними властивостями кожної з них, на першому місці з яких є крупність зерна. При цьому сільськогосподарські виробники будуть зацікавлені вирощувати високоврожайні сорти гречки з відповідними технологічними показниками, що дасть можливість виробляти якісну крупу

з мінімальними енерговитратами. Доцільним є формування регіонального ринку насіння гречки районів сортив з урахуванням потреб сільськогосподарських виробників, що задовольнить вимоги переробних підприємств, створить взаємовигідні економічні умови для виробників і споживачів зерна. Цим самим буде забезпечено тісний зв'язок між вирощуванням і переробкою, чого на даний момент не спостерігається при виробництві гречаної крупи.

Список використаних джерел

1. Н.М. Осокіна, О.П. Герасимчук, Н.П. Матвієнко Технологія зберігання і преробки зерна: Навчальний посібник – К.:ТОВ Книга-плюс, 2012. 32 с.
2. Г.М. Станкевич, Т.В. Страхова, В.І. Атанозевич Сушіння зерна: Підручник/ К:Либідь,1997. 352с.
3. Технологічні особливості круп'яного виробництва на прикладі переробки гречки/ <http://agro-business.com.ua/agro/zberihannia/item/24880-tekhnologichni-osoblyvosti-krup'yanoho-vyrobnytstva-na-prykladi-pererobky-hrechky.html/>
4. Техніко-економічні аспекти приймання та переробки гречки/ <https://hipzmag.com/tehnologii/pererabotka/tehniko-ekonomichni-aspekti-prijmannya-ta-pererobki-grechki/>
5. Гречка/<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%BA%D0%B0/>
6. Онлайн-каталог сортів гречки/ <https://pdatu.edu.ua/pro-universytet/onlajn-katalog-sortiv-grechki.html/>
7. 2.4.5. Особливості сушіння зерна окремих культур <https://buklib.net/books/23048/>
8. Технологічний процес виготовлення крупи гречаної/ <https://studwood.net/1766589/tovarovedenie/ponyattya-tehnologichniy-protses/>

**Чорнокнижна О.Є., Мостовик І.М., студенти
Бею І. Ю., викладач**

ВСП «Могилів-Подільський технологіко-економічний фаховий коледж ВНАУ»

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИГОТУВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ЯКОСТІ БІСКВІТНОГО ТІСТА ТА ГОТОВОГО ВИРОБУ З ДОДАВАННЯМ МОЛОЧНОЇ СИРОВАТКИ ТА МІКРОБНОГО ПОЛІСАХАРИДУ

Кондитерські вироби, основою яких є бісквітний напівфабрикат, відрізняючись приємним смаком і ароматом, привабливим зовнішнім виглядом, заслужено мають підвищений попит і популярність у населення. Вони займають друге місце в загальному об'ємі виробництва кондитерської продукції. 35 Поряд з цим, у виробництві бісквітного напівфабрикату існує ряд проблемних питань, а саме підвищення якості та споживної цінності,

розширення асортименту цієї продукції, інтенсифікація технологічного процесу тощо. Нестабільність і дорожнеча такого виду сировини як яйцепродукти впливає на якість і асортимент бісквітних виробів, приводить до різкого дорожчання цієї продукції. У цих умовах актуальним є дослідження, направлені на застосування нетрадиційних сировинних ресурсів у виробництві бісквітної продукції, з метою підвищення якості, розширення асортименту та зниження її собівартості. Результати досліджень, проведених в області вивчення механізму структуроутворення бісквітного тіста в процесі його приготування і подальшої теплової обробки, а також фізико-хімічних властивостей окремих рецептурних компонентів і природи їх взаємодії, дозволяють припустити, що застосування в технології бісквітного напівфабрикату добавок стабілізуючого характеру, є вельми актуальним завданням. У переліку таких добавок важливе місце займають харчові гідроколоїди рослинного, тваринного та мікробного походження, використання яких дозволяє сформувати належну структуру тіста, а також забезпечити його стабільність. До біополімерів мікробного походження належить вітчизняний гетерополісахарид, що продукується бактеріями роду *Xanthomonas campestris* pv. *campestris* і випускається під торговою маркою «ксампан». Останні медико-біологічні дослідження показали, що незасвоєвані мікробні екзополісахариди, в тому числі і ксантан, завдяки своїй структурі здатні зв'язувати в шлунково-кишковому тракті іони важких металів з подальшим утворенням нерозчинних комплексів, які не всмоктуються і виводяться з організму.

Метою роботи була розробка технології бісквітного напівфабрикату «Сяйво» з додаванням в якості стабілізатора мікробного полісахариду ксампану (в кількості 0,3% до маси яєць) у вигляді 2%-го розчину в сироватці. При цьому, кількість яєць (порівняно з базовою рецептурою бісквіту основного) скорочена на 30%. Присутність ксампану дозволить підвищити і стабілізувати якість бісквітного напівфабрикату, при цьому додавання сироватки дозволить збагатити бісквіт білками і незамінними амінокислотами, збалансувати його хімічний склад, а також інтенсифікувати технологічний процес, за рахунок скорочення часу збиття яєчно-цукрової суміші. Склад і властивості підсирної сироватки залежать від різних чинників (складу і властивостей молока, періоду його збору, виду сиру, обладнання що використовується тощо). Відомо, що основними компонентами, які змінюють свою концентрацію при технологічній обробці підсирної сироватки, є азотисті речовини, фракційний склад яких досить багатообразний. Прийнято вважати, що до цих речовин відносяться протеозопептони і макропептиди, які відщеплюються від χ -казеїну сичужним ферментом при коагуляції. У абсолютному відношенні загальний вміст замінимих амінокислот в 36 1,3 рази перевищує вміст незамінних, проте при оцінці біологічної цінності сироваткові білки можна вважати повноцінними. Попередніми дослідженнями [3] нами було вивчено вплив мікробного полісахариду ксампану на властивості яєчно-цукрової суміші та бісквітного тіста. На основі цього була розроблена рецептура бісквітного напівфабрикату «Сяйво» з використанням ксампану сумісно з молочною сироваткою (табл. 1).

Таблиця 1

Рецептура та норми витрати сировини на виробництво 10 кг бісквітного напівфабрикату

Найменування сировини	Витрати сировини на 10кг напівфабрикату "Сяйво"
Борошно пшеничне в/г	3163,5
Крохмаль картопляний	555,2
Цукор білий	3510,1
Яйця курячі	1165,1
Ксампан	11,7
Сироватка молочна	32,5
Вихід	10000,0

Під час розробки технології бісквітних напівфабрикатів нами було застосовано функціонально-структурний аналіз, який дозволив створити модель технологічної системи виробництва бісквітних виробів з ксампаном та сироваткою і декомпонувати її на підсистеми. Створена модель визначає необхідність детального дослідження функціонування підсистем в наступній послідовності: С1, С2 → В → А [4]. Критерієм функціонування системи є отримання продуктів з певними органолептичними, фізикохімічними та мікробіологічними показниками. Під час реалізації підсистеми С1 здійснюється підготовка сировинних компонентів. Яйця інспектують за допомогою овоскопу, оброблюють у ваннах за спеціальною схемою та звільнюють від шкаралупи. Цукор просіюють крізь дрібні сита з діаметром чарунок 3 мм для видалення сторонніх домішок. Сироватку нагрівають до температури (30...40)°С. Ксампан заливають сироваткою, витримують для набухання, розчиняють згідно рекомендацій з його використання та проціджують. Компоненти з'єднують та перемішують. У межах підсистеми С2 здійснюється підготовка борошняно-крохмальної суміші, яка полягає у просіюванні цих компонентів крізь дрібні сита з діаметром чарунок (1...2) мм для видалення сторонніх домішок. Для реалізації підсистеми в підготовлену суміш підсистеми С1 збивають за температури (20...25)°С, протягом (18±2)·60 с що забезпечує утворення добре збитої яєчно-цукрової маси з відповідними структурно-механічними властивостями. Для подальшої реалізації поставленої мети підсистеми – отримання бісквітного тіста з за даними технологічними характеристиками – додають рецептурні компоненти підсистеми.

У разі реалізації підсистеми А тісто піддають випіканню за температури (200...220)°С, протягом (45...50)·60 с. Випечені таким чином напівфабрикати

охолоджують та вистояють протягом (6...8)·602 с до використання. Реалізація даної технології не потребує спеціального апаратного оформлення процесу. Необхідно передбачити лише додаткові ємності для приготування та дозування розчину препарату. Розроблений напівфабрикат «Сяйво» може бути рекомендований для виготовлення широкого асортименту бісквітних виробів (тортів, тістечок, рулетів), під час приготування яких не потребує просочування сиропом.

Вимоги до якості бісквітних напівфабрикатів:

Зовнішній вигляд – пласти правильної форми з рівним обрізом, без ушкоджень, поверхня гладка, без щілин та розривів.

Стан м'якушки – добре пропечена, без закалу і слідів непромісу, рівномірна за товщиною, з добре розрихленою структурою.

Колір скоринки – від солом'яно-жовтого до світлокоричневого, без підгорілості та забруднень.

Запах – властивий бісквіту, з приємним вершковим ароматом. Смак – приємний, властивий бісквіту, без стороннього присмаку.

Цей напівфабрикат характеризується приємним зовнішнім виглядом, рівномірною дрібнопористою добре пропеченою м'якушкою, приємними смаком і запахом з приємним вершковим ароматом, а також достатньо високими показниками пористості, питомого об'єму та стискаємості.

Висновки У цілому вважаємо, що застосування технології бісквітних напівфабрикатів з використанням стабілізатора мікробного походження в комплексі з молочною сироваткою, сприятиме отриманню продукції високої якості та забезпечить певний економічний ефект і конкурентоспроможність бісквітної продукції на сучасному ринку.

Список використаних джерел

1. Зайцева Г.Т., Горпинко Т.М. Технологія виготовлення борошняних кондитерських виробів. Київ: Вікторія, 2002. 399 с.
2. Ростовський В.С., Кукуєва О.М. Технологія виробництва борошняних кондитерських виробів. Навчальний посібник, 2018. 497 с.
3. Попова Н., Малигіна В. Мікробіологія та фізіологія харчування. Навчальний посібник. 2017. 312с.
4. ДСТУ 4460:2018 Вироби бісквітні.

Наукове видання

**СУЧАСНА ОСВІТА ТА НАУКА В ГЛОБАЛЬНОМУ І
НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИМІРАХ: ВИКЛИКИ,
ЗАГРОЗИ ТА ЕФЕКТИВНІ РІШЕННЯ**

**Тези доповідей учасників
Міжнародної науково-практичної конференції
24 квітня 2024 р.**

Відповідальні за випуск: д.е.н., професор Драбовський А.Г.
к.і.н., доцент Дибчук Л.В.

Верстка: Рябченко Г.В.

Гарнітура Times New Roman
Друк.аркушів - 17

Адреса видавництва:
Вінницький кооперативний інститут
Вул. Академіка Янгеля, 59, м. Вінниця, Вінницька область, 21009
Електронна адреса: admin@vki.vin.ua
Телефон (0432) 61-29-68